

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना

(आर्थिक बर्ष २०७७/७८ -२०८१/८२)

बडिगाड गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
गण्डकी प्रदेश, बाग्लुङ
नेपाल

"कृषि तथा पशुपालन र पूर्वाधारको विकास"
"बडिगाडको प्रगति एवम् समृद्धिको विकास"

बडिगाड गाउँपालिका

गण्डकी प्रदेश नेपाल

पत्र संख्या:०७७/०७८
च.नं.

मन्तव्य

नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक उन्मुख शासन व्यवस्थाको प्रत्याभूति गरेको छ । यसै शासन व्यवस्था अन्तर्गत स्थानीय तह, प्रदेश सभा र संघीय संसदको निर्वाचन पश्चात् मुलुक गणतान्त्रिक समाजवादी व्यवस्था कार्यान्वयनको दोस्रो चरणमा प्रवेश गरेको छ । लोकतान्त्रिक गणतान्त्रिक शासन व्यवस्थामा सामाजिक न्याय, समतामुलक समाज, लोकतन्त्र, मानव अधिकार, राजनीतिक स्थायित्व मार्फत मुलुक क्रमशःसम्बृद्धिको बाटोमा अघि बढिरहेको छ। नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको लागि राष्ट्रिय आकांक्षा “सम्बृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” को अबधारणामा आधारित पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेकोछ। यस सन्दर्भमा गण्डकी प्रदेश सरकारले पनि प्रथम पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गरी अगाडि बढाई सकेको अवस्थामा स्थानीय सरकारको संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका सहितको बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको निर्माण गरिनु आवश्यक छ।

आवधिक योजनाले विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुसरूप आवधिक योजनाहरूमा गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा र आवधिक अनुगमन जस्ता पक्षहरू समावेश गरिने भएकोले आगामी दिनमा गाउँपालिकाका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन मद्दत पुग्ने छ। राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिबी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजनाले यस पालिकाको संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका कोर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। यस आवधिक योजनाले गण्डकी प्रदेश सरकारले निर्माण गरेको प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानको मर्म र भावना, नेपाल सरकारले तय गरेका दीर्घकालीन लक्ष्य, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जनाएका प्रतिबद्धता, दीगो विकास लक्ष्य, नेपाल पक्ष भएका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता, प्रदेशका नागरिकका विकासको चाहना, निर्वाचित जनप्रतिनिधि, विज्ञ तथा विभिन्न सरोकारवालाले दिएका सल्लाह सुझाव र प्रदेश सरकारले सुरुवाती वर्षमा घोषणा गरेका रूपान्तरणकारी नीति तथा कार्यक्रमलाई आधार मानेको छ । आधारपत्र तयार गर्ने क्रममा विज्ञहरूबाट गाउँ पालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सम्बद्ध सरोकारवालाहरू सँग कार्यशाला, सघन अन्तरक्रिया पश्चात आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी हरेक वडामा स्थलगत भ्रमण का आधारमा आधारपत्र निर्माण भएको परिप्रेक्ष्यमा यसले पालिकाको संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका कोर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने छ भन्ने अपेक्षा राखेको छु। यस योजनालाई वस्तुगत र तथ्यपरक बनाउन ग्लोबल इम्प्याक्ट प्रा.लि. अन्तर्गत संलग्न विज्ञहरूको टोलीलाई समेत हार्दिक बधाई दिन चाहन्छु। साथै जीवन उत्सर्ग गर्ने महान सहिद प्रति हार्दिक श्रद्धानजली अर्पण गर्दछु।

जय बडिगाड

मेहरसिंह पाईजा

अध्यक्ष

बडिगाड गाउँपालिका, बागलुङ

मेहरसिंह पाईजा
अध्यक्ष

बडिगाड गाउँपालिका

पत्र संख्या:०७७/०७८
च.नं.

गण्डकी प्रदेश नेपाल

मन्तव्य

संविधानसभाबाट नेपालको संविधान २०७२ घोषणा भए पश्चात नेपाल लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संघीय शासन व्यवस्थामा प्रवेश गरेको छ । नयाँ संविधान अनुसार स्थानीय तह, प्रदेश सभा र संघीय संसदको निर्वाचन समेत सम्पन्न भइ मुलुक अहिले कार्यान्वयनको दोस्रो चरणमा प्रवेश गरेको छ । सामाजिक न्याय, समतामुलक समाज, लोकतन्त्र, मानव अधिकार, राजनीतिक स्थायित्व र संवृद्धिको बाटोमा मुलुकलाई अगाडि बढाउन संविधान अन्तर्गत रहेर हरेकतहका सरकारले कानुन निर्माण, नीति तथा योजना निर्माण,संस्थागत संरचना विकास र सुशासनको क्षेत्रमा दीर्घकालीन योजना तयारी गर्दै विकासका योजना तथाकार्यक्रमहरू तयार पार्ने कार्य पनि प्रारम्भ भएको छ ।

नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको लागि राष्ट्रिय आकांक्षा "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को अबधारणा अनुसार पन्द्रौँ पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेकोछ । गण्डकी प्रदेश सरकारले पनि प्रथम पञ्चवर्षीय योजना संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानको मर्म र भावना अनुरूप तयार गरेको छ । विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदअनुरूप आवधिक योजनाहरूमा गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले गाउँपालिकाले हालसम्म हासिल गरेका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन कठिन भएको अवस्थामा यस आधारपत्रले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

आधारपत्र तयार गर्ने क्रममा यस गाउँ पालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सम्बद्ध सरोकारवालाहरू बाट प्रत्यक्ष रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी वडाको स्थलगत भ्रमण समेतबाट यो योजना दस्तावेज निर्माण भएको परिप्रेक्ष्यमा यसले बडिगाड गाउँपालिकाको संस्थागत विकास र आर्थिक सम्वृद्धिको खाका कोर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने छ भन्ने अपेक्षा राखेको छु । अन्त्यमा, यस आधारपत्र तयार गर्ने ग्लोबल इम्प्याक्ट प्रा.लि. संस्था अन्तर्गत संलग्न विज्ञहरूको टोलीलाई समेत हार्दिक बधाई दिन चाहान्छु ।

अम्मर बहादुर श्रीस
उपाध्यक्ष

बडिगाड गाउँपालिका, बाग्लुङ

जन्ती जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयती

बडिगाड गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मो.नं.९८५७६७३९९९
फोन:०६८६२००६७
०६८६२००६९
गण्डकी प्रदेश नेपाल

पत्र संख्या:०७७/०७८
च.नं.

नेपाल सरकारले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानको मर्म र भावना, नेपाल सरकारले तय गरेका दीर्घकालीन लक्ष्य, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जनाएका प्रतिबद्धता, दिगो विकास लक्ष्य, नेपाल पक्ष भएका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको आधारमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको लागि राष्ट्रिय आकांक्षा "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"को अवधारणा अनुसार पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेकोछ। गण्डकी प्रदेश सरकारले पनि प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना प्रदेशका नागरिकका विकासको चाहना, निर्वाचित जनप्रतिनिधि, विज्ञ तथा विभिन्न सरोकारवालाले दिएका सुझाव र प्रदेश सरकारले सुरुवाती वर्षमा घोषणा गरेका नीति तथा कार्यक्रमलाई आधार मानेर तयार गरेको छ ।

विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुसूप आवधिक योजनाहरूमा बडिगाड गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले विगतमा भएका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन निकै कठिन भएको छ । राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि बडिगाडगाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिवी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजना विगतमा बन्न सकेनन् । यसको प्रथम प्राथमिकताको रूपमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कको सङ्कलन तुलनात्मक विश्लेषण, सोही अनुसार राष्ट्रिय नीति र आवधिक योजनासँग तालमेल हुने गरी बडिगाड गाउँपालिकाको विकास नीतिका आधारहरूको तय गर्नु रहेको छ ।

बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक साथै विविध क्षेत्रको पूर्वाधारहरूको तयार गर्न पहिलो प्राथमिकता दिदै समृद्धि तर्फ लम्कन जनताको असिमित आवश्यकता हुँदाहुदै सिमित साधनको अधिकतम परिचालन गर्दै जनतालाई सक्षम बनाउँदै समृद्धि तर्फ उन्नयन गरी समृद्ध बडिगाड सुखी जनता बनाउनको लागि योजनाको आधारपत्र निर्माण गरिनु आवश्यक भएको समयमा यो आधारपत्र तयार गरिएको छ। यस पालिका अन्तर्गतका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य सरोकारवाला हरूसँग समेत पर्याप्त छलफल, अन्तरक्रिया र स्थलगत भ्रमण समेत गरी तयार गरिएको यस योजनाले आगामी दिनमा पालिकाको विकासमा ठोस योगदान पुग्ने अपेक्षा सहित आवधिक योजना निर्माण गर्ने ग्लोबल इम्प्याक्ट प्रा.लि. अन्तर्गतका विज्ञहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

बालाकृष्ण सुवेदी

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
बडिगाड गाउँपालिका, बागलुङ

बालाकृष्ण सुवेदी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

भाग एक: बडिगाडको परिचय तथा अद्यावधिक स्थिति	११
परिच्छेद एक: परिचय	११
परिच्छेद दुई: बडिगाड गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक अवस्था	१४
परिच्छेद तीन: बडिगाड गाउँपालिकाको स्थानीय योजना	२८
३.१ पृष्ठभूमि	२८
३.२ गाउँपालिकाको विकासका चुनौती र समस्या तथा अवसर र सम्भावनाहरू	३०
३.३ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य	३२
३.४ गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू	३३
३.५ प्रमुख जोखिम पक्षहरू	३४
३.६ अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि	३५
३.७ महत्त्वपूर्ण उपलब्धि सूचकहरू	३५
३.८ लगानी प्रक्षेपण	३६
३.९ आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू	३६
३.१० बडिगाड गाउँपालिकाको आय अनुमान	३७
३.११ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँट	३७
३.१२ पूर्व शर्त	३८
परिच्छेद चार: बडिगाड गाउँपालिकाको समष्टिगत आर्थिक नीति	३९
खण्ड एक: सार्वजनिक खर्च	३९
खण्ड दुई: राजस्व	४३
खण्ड तीन: वैदेशिक लगानी तथा सहायता परिचालन	४७
खण्ड चार: सार्वजनिक ऋण	५०
खण्ड पाँच: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी	५२
खण्ड छ: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण	५५
भाग दुई: विकास	५७
परिच्छेद एक: आर्थिक विकास	५७
खण्ड एक: कृषि तथा पशुपन्छी विकास र खाद्य सुरक्षा	५७
खण्ड दुई: उद्योग तथा वाणिज्य	६६
खण्ड तीन: पर्यटन	७३
खण्ड चार: सहकारी	८०
खण्ड पाँच: खनिज पदार्थ	८७
परिच्छेद दुई: सामाजिक विकास	९४
खण्ड एक: शिक्षा	९४
खण्ड दुई: स्वास्थ्य	११०

खण्ड तीन: खानेपानी तथा सरसफाइ.....	११९
खण्ड चार: संस्कृति	१२८
खण्ड पाँच: लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण.....	१३४
परिच्छेद तीन: पूर्वाधार विकास	१४३
खण्ड एक: सडक तथा पुल.....	१४३
खण्ड दुई: सिंचाइ	१५४
खण्ड तीन: भवन तथा शहरी विकास	१६१
खण्ड चार: ऊर्जा.....	१६६
खण्ड पाँच: वैकल्पिक ऊर्जा.....	१७३
खण्ड छ: सञ्चार.....	१७९
परिच्छेद चार: वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	१८७
खण्ड एक: वन तथा भू-संरक्षण.....	१८७
खण्ड दुई: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन	१९३
खण्ड तीन: फोहरमैला व्यवस्थापन	२००
खण्ड चार: विपद् व्यवस्थापन.....	२०६
परिच्छेद पाँच: संस्थागत विकास.....	२१३
खण्ड एक: सेवा प्रवाह तथा सुशासन.....	२१३
खण्ड दुई: मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास	२२१
खण्ड तीन: तथ्याङ्क प्रणाली.....	२२५
परिच्छेद छ: लोकतन्त्र र सुशासन.....	२२७
खण्ड एक: राष्ट्रिय एकता.....	२२७
खण्ड दुई: सुरक्षा.....	२३०
खण्ड तीन: मानव अधिकार	२३३
खण्ड चार: संघीय शासन प्रणाली.....	२३५
खण्ड पाँच: स्थानीय तहको सन्तुलित विकास	२३७
खण्ड छ: शासकीय सुधार.....	२३९
खण्ड सात: प्रशासकीय सुशासन	२४२
खण्ड आठ: वित्तीय सुशासन	२४५
खण्ड नौ: भ्रष्टाचार निवारण.....	२४७
परिच्छेद सात: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	२४९
खण्ड एक: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन.....	२४९
खण्ड दुई: आयोजना बैक	२५२
खण्ड तीन: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वय.....	२५५
खण्ड चार: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	२५७

भाग तीन: नतिजा खाका.....	२६०
१.१ कृषि पशुपालन तथा खाद्य सुरक्षा	२६०
१.२ उद्योग तथा वाणिज्य.....	२६२
१.३ पर्यटन	२६३
१.४ सहकारी तथा वित्तीय विकास.....	२६४
१.५ खानी तथा खनिज पदार्थ.....	२६५
२.१ शिक्षा.....	२६५
२.२ स्वास्थ्य.....	२६७
२.३ खानेपानी तथा सरसफाइ.....	२६८
२.४ संस्कृति	२६९
२.५ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण.....	२७०
३.१ सडक तथा पुल.....	२७१
३.२ सिंचाइ	२७२
३.३ भवन तथा सहरी विकास.....	२७२
३.४ जल विद्युत, वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जा.....	२७३
३.५ सूचना तथा सञ्चार	२७४
४.१ वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन.....	२७५
५.१ संस्थागत विकास.....	२७६

तालिका सूची

तालिका १: बडिगाड गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप अनुसार भौगोलिक विभाजन	१५
तालिका २: धरातलीय भिरालोपनको स्थिति.....	१७
तालिका ३: गाउँपालिकाको पाखाको मोहोडा	१८
तालिका ४: बडिगाड गा.पा. को वडागत भूउपयोगको अवस्था	१९
तालिका ५: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू.....	३३
तालिका ६: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि.....	३५
तालिका ७: लगानी प्रक्षेपण.....	३६
तालिका ८: आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू.....	३६
तालिका ९: बडिगाड गाउँपालिकाको आय अनुमान	३७
तालिका १०: सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँट	३७
तालिका ११: सार्वजनिक खर्चका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	४१
तालिका १२: राजस्वका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	४४
तालिका १३: वैदेशिक लगानी तथा सहायता परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	४८
तालिका १४: सार्वजनिक ऋण परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	५१
तालिका १५: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	५३

तालिका १६: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५६
तालिका १७: कृषिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	६१
तालिका १८: बडिगाडमा सञ्चालित उद्योगहरूको विवरण.....	६८
तालिका १९: उद्योग तथा वाणिज्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७०
तालिका २०: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७६
तालिका २१: सहकारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८३
तालिका २२: खनिज पदार्थका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	९१
तालिका २३: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१०२
तालिका २४: स्वास्थ्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	११४
तालिका २५: खानेपानी तथा सरसफाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१२३
तालिका २६: संस्कृतिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१३१
तालिका २७: लैससासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१३८
तालिका २८: ग्रामीण सडकको मापदण्ड २०७१.....	१४५
तालिका २९: बडिगाडको विद्यमान सडकको अवस्था.....	१४५
तालिका ३०: झोलुङ्गेपुल र पुलपुलेसा सम्बन्धी विद्यमान विवरण.....	१४७
तालिका ३१: वडागत रूपमा रहेका पक्की मोटेरेवल पुलहरू	१४९
तालिका ३२: सडक तथा पुलका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१५१
तालिका ३३: सिंचाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१५८
तालिका ३४: बडिगाडमा भएका भवनहरूको विवरण.....	१६२
तालिका ३५: भवन तथा शहरी विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१६४
तालिका ३६: हाल बडिगाड गाउँपालिकामा लघु-जलविद्युतको अवस्था.....	१६७
तालिका ३७: उर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१७०
तालिका ३८: वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१७६
तालिका ३९: सञ्चारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१८४
तालिका ४०: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१९१
तालिका ४१: बाग्लुङ जिल्लामा जलवायु परिवर्तनको असरबाट हुनसक्ने जोखिमको मात्रा.....	१९५
तालिका ४२: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१९७
तालिका ४३: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२०३
तालिका ४४: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२०९
तालिका ४५: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२१७
तालिका ४६: मानव संसाधन तथा संस्थागत विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२२४
तालिका ४७: तथ्याङ्क प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२२६
तालिका ४८: राष्ट्रिय एकताका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२२८
तालिका ४९: सुरक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२३१
तालिका ५०: मानवअधिकारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२३४

तालिका ५१: संघीय शासन प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२३६
तालिका ५२: स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२३८
तालिका ५३: शासकीय सुधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२४०
तालिका ५४: प्रशासकीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२४३
तालिका ५५: वित्तीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२४६
तालिका ५६: भ्रष्टाचार निवारणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२४८
तालिका ५७: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२५०
तालिका ५८: आयोजना बैंकका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२५३
तालिका ५९: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वयका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२५६
तालिका ६०: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२५८

चित्र सूची

चित्र १: बडिगाडका महत्त्वपूर्ण स्थलहरू सहितको जिआइएस नक्सा.....	१४
चित्र २: बडिगाड गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप अनुसार भौगोलिक विभाजनको जिआइएस नक्सा	१६
चित्र ३: बडिगाड गाउँपालिकाको भिरालोपनाको जिआइएस नक्सा	१७
चित्र ४: गाउँपालिकाको पाखाको मोहोडाको जिआइएस नक्सा	१८
चित्र ५: बडिगाड गाउँपालिकाको वडागत भूउपयोगको अवस्थाको जिआइएस नक्सा	२०
चित्र ६: बडिगाड गाउँपालिकाको नदीहरूको जिआइएस नक्सा.....	२१
चित्र ७: बागलुङ स्थित जलवायु मापन केन्द्रको सन् २०१० देखि २०१९ सम्मको तापक्रमको तथ्याङ्क.....	१९५
चित्र ८: बागलुङ स्थित जलवायु मापन केन्द्रको सन् २०१० देखि २०१९ सम्मको वर्षाको तथ्याङ्क	१९६

भाग एक: बडिगाडको परिचय तथा अद्यावधिक स्थिति
परिच्छेद एक: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

ऐतिहासिक संविधान सभा मार्फत निर्माण भएको नेपालको संविधान, स्थानीय तह, प्रदेश सभा र संघीय संसदको निर्वाचन पश्चात कार्यान्वयनको दोस्रो चरणमा प्रवेश गरेको छ । सामाजिक न्याय, समतामुलक समाज, लोकतन्त्र, मानव अधिकार, राजनीतिक स्थायित्व, स्थिर सरकार र समृद्धिको बाटोमा नेपालको कदम अघि बढिसकेको अवस्थामा संविधान अन्तर्गत रहेर हरेक तहका सरकारले कानून निर्माण, नीति तथा योजना निर्माण, संस्थागत संरचना विकास र सुशासनको क्षेत्रमा दीर्घकालीन योजना तयारी गर्दै विकासका योजना तथा कार्यक्रमहरू तयार पार्ने कार्य शुरु भएको छ । यस सन्दर्भमा स्थानीय तहको चासो संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका सहितको बडिगाड गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ ।

नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको लागि राष्ट्रिय आकांक्षा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” विक्रम सम्वत् २१०० का सूचक सहितको पन्ध्रौँ पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेको छ ।

गण्डकी प्रदेश सरकारले प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाद्वारा तयार पारिएको आधारपत्रमा गण्डकी प्रदेशको समग्र विकासको लागि अल्पकालीन लक्ष्य विक्रम सम्वत् २०७६/०७७ देखि २०८०/०८१, मध्यमकालीन लक्ष्य वि.सं. २०७६/७७ देखि २०८७ र दीर्घकालीन लक्ष्य २०७६/०७७ देखि २१०० सम्मकालागि समृद्धि र सुखका मुख्य सूचकहरू निर्धारण गरिएका छन् ।

विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुरूप आवधिक योजनाहरूमा बडिगाड गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले विगतमा भएका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन निकै कठिन भएको छ । राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिबी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजना विगतमा बन्न सकेनन् । यसको प्रथम प्राथमिकताको रूपमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कको सङ्कलन तुलनात्मक विश्लेषण, सोही अनुसार राष्ट्रिय नीति र आवधिक योजनासँग तालमेल हुनेगरी बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र विकास नीतिका आधारहरू तय गर्नु रहेको छ ।

सानो र बिकट भूगोल, सो भित्र छरिएर रहेका बस्तीहरू, कृषिमा आधारित परम्परागत जीविकोपार्जन पद्धति, बाहिरी दुनियासँग उत्पादकको सम्पर्कको अभाव, अशिक्षा, बेरोजगारी, गरिबी, खाद्यान्न अभाव र सामाजिक कुरीतिहरूको कारणले बडिगाड गाउँपालिका पिछडिएको क्षेत्रको रूपमा परिचित छ । मौसममा आधारित कृषि उत्पादन, पर्यटन, ऊर्जा र विप्रेषण यस गाउँपालिकाको समग्र अर्थतन्त्रको मुख्य आयाम हुन् ।

राज्यका निर्देशक सिद्धान्तका आधारमा गाउँपालिकाले गर्ने विकासका योजनाहरूलाई केन्द्रित गर्न वाञ्छनीय देखिएकाले बडिगाड गाउँपालिकाको आवधिक योजना तयार पारिएको हो ।

१.२ सन्दर्भ

संवैधानिक व्यवस्था अनुसार स्थापित संघीयताको मर्म स्वरूप संघीय सरकार, ७ प्रदेश सरकार र ७५३ स्थानीय सरकारहरू सामाजिक-आर्थिक विकास र सुशासन कायम गर्न पूर्णरूपमा स्वतन्त्र छन् । राज्यले निर्माण गर्ने विकासका कार्यक्रमले सीमान्तकृत समुदायलाई मूलधारमा ल्याउनु, दिगो आर्थिक विकास हासिल गर्नु, वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु र नागरिक सुरक्षामा स्थानीय सरकारलाई जिम्मेवार हुन प्रेरित गर्दै समग्र राष्ट्रको समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य सहितका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता प्रदान गरेको छ । संविधानले संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत तीनै तहका सरकारको आ-आफना स्वायत्त र साझा अधिकार क्षेत्रहरूको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ जस अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो विकास र समृद्धिको लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्दै, स्थानीय सरकारको अन्तर्निहित अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छ ।

राज्यको निर्देशक सिद्धान्तका आधारमा सरकारले निर्माण गरेको आवधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रमहरू समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र स्थापनार्थ केन्द्रित रहेका छन् । जस अनुसार निजी, सहकारी र सार्वजनिक तीनखम्बे अर्थनीतिलाई राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशाका रूपमा ग्रहण गरेको छ । साथै दिगो विकास र सामाजिक न्यायको आधारमा समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । संविधान भित्र रहेर कानून तथा नीतिको निर्माण, आर्थिक स्रोतको व्यवस्था, स्थानीय आवश्यकता अनुरूपका विकास योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार राख्दछ । यसै सन्दर्भमा बडिगाड गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको हो । यस योजनाले गाउँपालिकाको आवधिक लक्ष्य, विकासका सोच, रणनीतिक तथा कार्यनीतिक दिशा र क्षेत्रगत विकास योजना पहिचान गरेको छ ।

१.३ सामाजिक आर्थिक प्रणालीमा आएको परिवर्तन

एकाइसौं सताब्दीमा विश्वव्यापी रूपमा आएको आर्थिक सामाजिक परिवर्तनबाट सिङ्गो नेपाल मात्र प्रभावित नभई नेपालका साना ठूला सहर तथा वस्ती समेत प्रभावित हुनु स्वाभाविक हो । रोजगारीको लागि हुने आप्रवासन, खुल्ला र प्रतिस्पर्धात्मक बजार व्यवस्थाले श्रम र अर्थतन्त्रको सम्बन्धमा नयाँ परिभाषा गर्नुपर्ने अवस्था छ । शैक्षिक अवसर एवम् सूचना र प्रविधिमा भएको प्रगतिले निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली धराशायी भएको र गैरकृषि क्षेत्रतर्फ नागरिकको आकर्षण र चासो बढेको देखिन्छ ।

निर्वाहमुखी कृषिबाट जनशक्ति विस्थापित हुँदै जानु, आय आर्जनकालागि व्यवसायिक कृषि तथा अन्य क्षेत्रमा लगानी गर्न आकर्षण हुनु र विप्रेषणमा पारिवारिक अर्थव्यवस्था आश्रित हुनुले स्पष्ट रूपमा अर्थ-राजनीतिक परिवर्तन आएको देखाउँछ । अर्थ-राजनीतिक परिवर्तन, आन्तरिक बसाइँसराइबाट भएका अन्तर-घुलन र भौतिक पूर्वाधारहरूमा भएका प्रगतिले सिङ्गो नेपाल सहित बडिगाड गाउँपालिकाको सामाजिक अवस्था उन्नत र सहिष्णुता तर्फ अग्रसर रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा सेवा प्रदायक निकायहरूमा सुशासनयुक्त नीति, कार्य प्रणाली र व्यवहार प्रति नागरिकको सन्तुष्टि राम्रो रहेको देखिँदैन । नेपालले लामो समयसम्म गरेको केन्द्रिकृत एकात्मक राज्य व्यवस्थाको अभ्यासबाट संघीयता तर्फको अभ्यासको संक्रमणकालीन योजना तथा स्थायीत्व तर्फको दीर्घकालीन योजना

अनिवार्य रहेको छ । यस महत्त्वपूर्ण तथा चुनौती र अवसरपूर्ण क्षणमा बन्न लागेको यस योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनका विविध पक्षको संस्थागत विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

१.४ राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशा

हालको सन्दर्भमा राज्यले लक्षित गरेको राष्ट्रिय विकासका प्रयासहरू समाजवादी अवधारणाका आधारमा तय गर्न खोजेको पाइन्छ । निजी, सहकारी र सार्वजनिक क्षेत्रको संलग्नता रहने तीन खम्बे अर्थनीतिलाई राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशाका रूपमा ग्रहण गरिएको छ । राज्यले निर्माण गर्ने कार्यक्रम मार्फत विकासका मूलप्रवाहबाट विमुख समुदायलाई मुलधारमा ल्याउनु, दिगो आर्थिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन र नागरिककालागि सुरक्षाजाल निर्माण गर्नु जस्ता क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको पाइन्छ ।

विश्व अर्थतन्त्रको निर्णायक भूमिकामा उदयमान हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत र चीन दुबैसँग समदुरीमा आर्थिक तथा राजनीतिक सम्बन्ध कायम गर्दै भौतिक पूर्वाधार, रेल तथा सडक सञ्जालको विस्तार र औद्योगिक लगानी भित्र्याएर अर्थतन्त्रको नयाँ र दिगो जग बसाल्ने उपयुक्त अवसर देखा परेको छ । यसले रोजगारी र जीविकोपार्जनकालागि विदेशिएका युवालाई देश भित्रै रोजगारी र आर्थिक समृद्धिका कार्यक्रममा संलग्न गराउने अवसर प्राप्त हुनेछ । गुणस्तरयुक्त शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको विकास, व्यवसायिक र बजारमुखी कृषि व्यवसाय, साँस्कृतिक र पर्यावरणीय पर्यटन व्यवसायको प्रवर्द्धन, जलस्रोत, खनिज र वन तथा जडीबुटीको समुचित उत्पादन गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारबाट लाभ लिने रणनीति राज्यले लिन सक्ने अवस्था विद्यमान छ ।

१.५ उद्देश्य

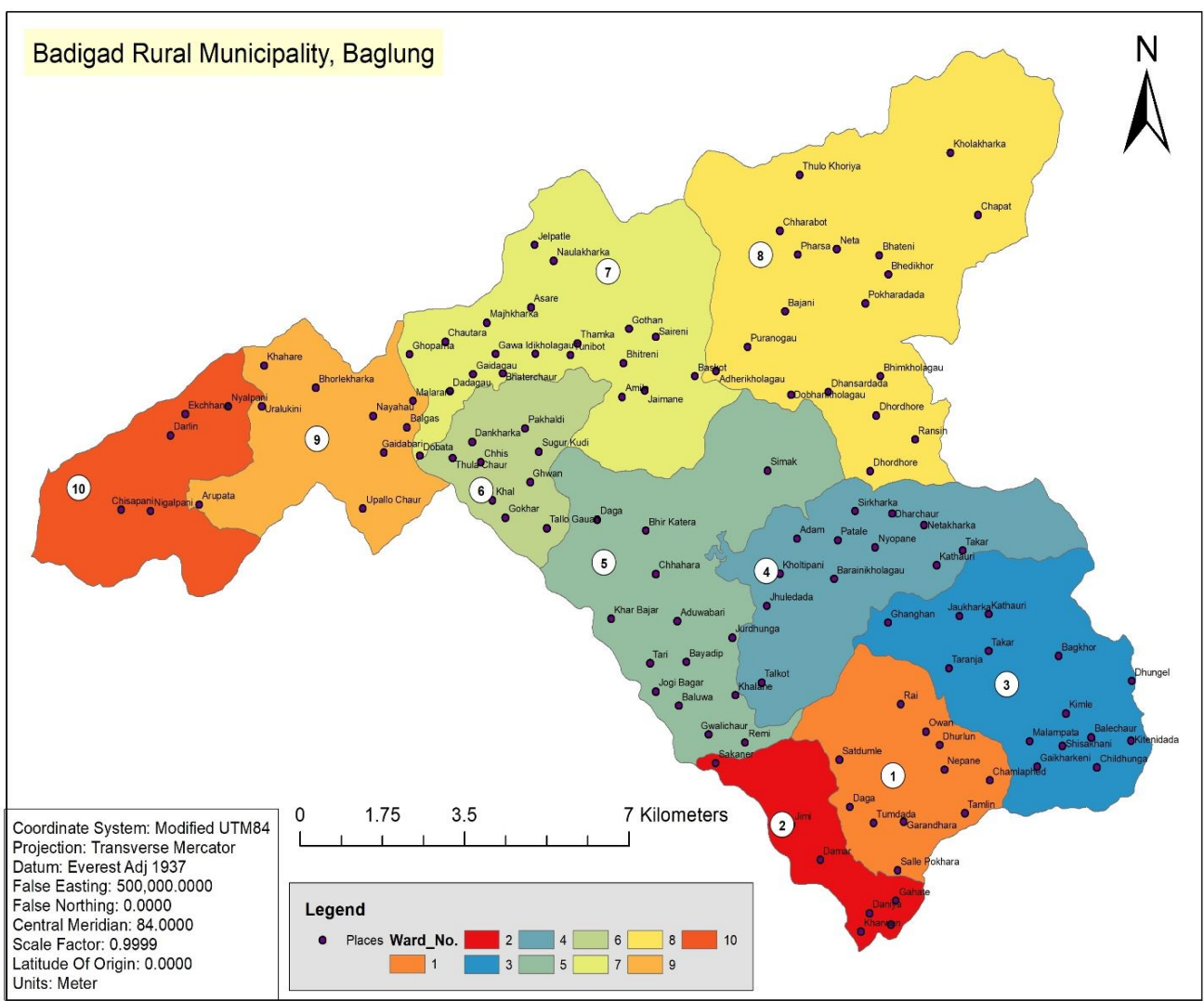
बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधार विकासकालागि क्षेत्रगत आवधिक योजना तयार गर्नु ।

१.६ सीमितता

बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सामाजिक आर्थिक विकासकालागि क्षेत्रगत आवधिक योजना नेपालको संविधान जारी भई संविधानले निर्दिष्ट गरेको संघीय स्वरूप अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार गठन भएर देश विकासको क्रममा समग्र राष्ट्र नीति निर्माण तथा भविष्यको कार्यदिशा निर्धारण गर्न जुटिरहेको अवस्थामा तयार गरिएको छ । भौगोलिक बिकटताका कारण सबै क्षेत्रको स्थलगत अवलोकनमा समस्या भएको तथा आधार तथ्याङ्कको अभावमा योजना तर्जुमा गर्दा केही कठिनाइ अनुभव गरिएको थियो । क्षेत्रगत नीति तथा विषयगत विकास योजना सीमित बजेट र छोटो समयका बीच तयार गर्नु आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको थियो ।

परिच्छेद दुई: बडिगाड गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक अवस्था

बागलुङ जिल्लाको मध्य भागमा अवस्थित बडिगाड गाउँपालिका जनसङ्ख्याका हिसाबमा जिल्लाको सबैभन्दा ठुलो गाउँपालिका हो । समुद्र सतहबाट ७३२ मिटर देखि ३४४२ मिटर सम्म उचाइ रहेको यो गाउँपालिकाले कुल १७८.६७ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको छ । साविकका सातवटा गाविसहरू (दगान्तुडाँडा, सिसाखानी, जलजला, ग्वालिचौर, भीमगिठे, रणसिं किटेनी र दर्लिङ) मिलेर बनेको बडिगाड गाउँपालिका १० वटा वडामा विभाजित छ । पूर्वमा गलकोट नगरपालिका, उत्तरमा ताराखोला गा.पा. तथा गलकोट न.पा., पश्चिममा तमान खोला गा.पा. तथा निसीखोला गा.पा. र दक्षिणमा गुल्मी जिल्लाका मुसिकोट नपा तथा मालिका गा.पा. सँग यस पालिकाको सिमाना जोडिएको छ ।

चित्र १: बडिगाडका महत्त्वपूर्ण स्थलहरू सहितको जिआइएस नक्सा

यस गाउँपालिकामा १८ सदस्यीय कार्यपालिका र ५४ सदस्यीय गाउँ सभा रहेको छ । कुल जनसङ्ख्याको आधा भन्दा बढी मगर समुदायको बसोबास रहेको यस गा.पा. मा कामी १६ प्रतिशत, क्षेत्री ११ प्रतिशत, ब्राह्मण ९ प्रतिशत, दमाई ४ प्रतिशत र कुमाल २.५ प्रतिशत बसोबास गर्ने मुख्य जातजाति हुन् भने गुरुङ्ग, सन्यासी, नेवार, छन्त्याल, सार्की, थकाली, ठकुरी, घर्ती लगायतका जातजातिको पनि यहाँ बसोबास रहेको छ (बडिगाड गा.पा.को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

न्यानो समशीतोष्ण हावापानी महाभारत पर्वतको १,२०० देखि २,१०० मिटर सम्मको उचाइमा पाइने यहाँको हावापानीमा ग्रीष्म याममा न्यानो हुन्छ भने शिशिरमा बढी ठण्डा हुन्छ । गृष्म ऋतुमा तापक्रम २४ देखि ३० डिग्री सेन्टिग्रेडसम्म पुग्छ भने हिउँदमा ० डिग्री से. सम्म ओर्लिन्छ । यो हावापानी भएको क्षेत्रमा मौसमी समशीतोष्ण पतझर वन पाइन्छ । हिउँदमा पात झर्ने हुनाले यस्तो वनलाई मौसमी पतझर वन भनिन्छ । साल, सल्ला, चाँप, कटुस, ओखर, उत्तीस आदि रूखहरू पाइन्छन् भने मृग, स्याल, बँदेल, हरिण, चितुवा, बाँदर, दुम्सी जस्ता जनावरका साथै विविध प्रजातिका पन्छीहरू यस क्षेत्रमा पाइन्छन् । त्यसैगरी यहाँको महाभारत पर्वत शृङ्खला अन्तर्गतको २,१०० देखि ३,३५० मिटर सम्मको उचाइमा ठण्डा समशीतोष्ण हावापानी पाइन्छ र यस्तो हावापानीमा ग्रीष्म ऋतुमा न्यानो हुन्छ भने हिउँदमा निकै जाडो हुन्छ । कोणधारी वन (सल्ला, कटुस प्रायशः चुच्चो परेका रूखहरू) यस हावापानीको विशेषता हो ।

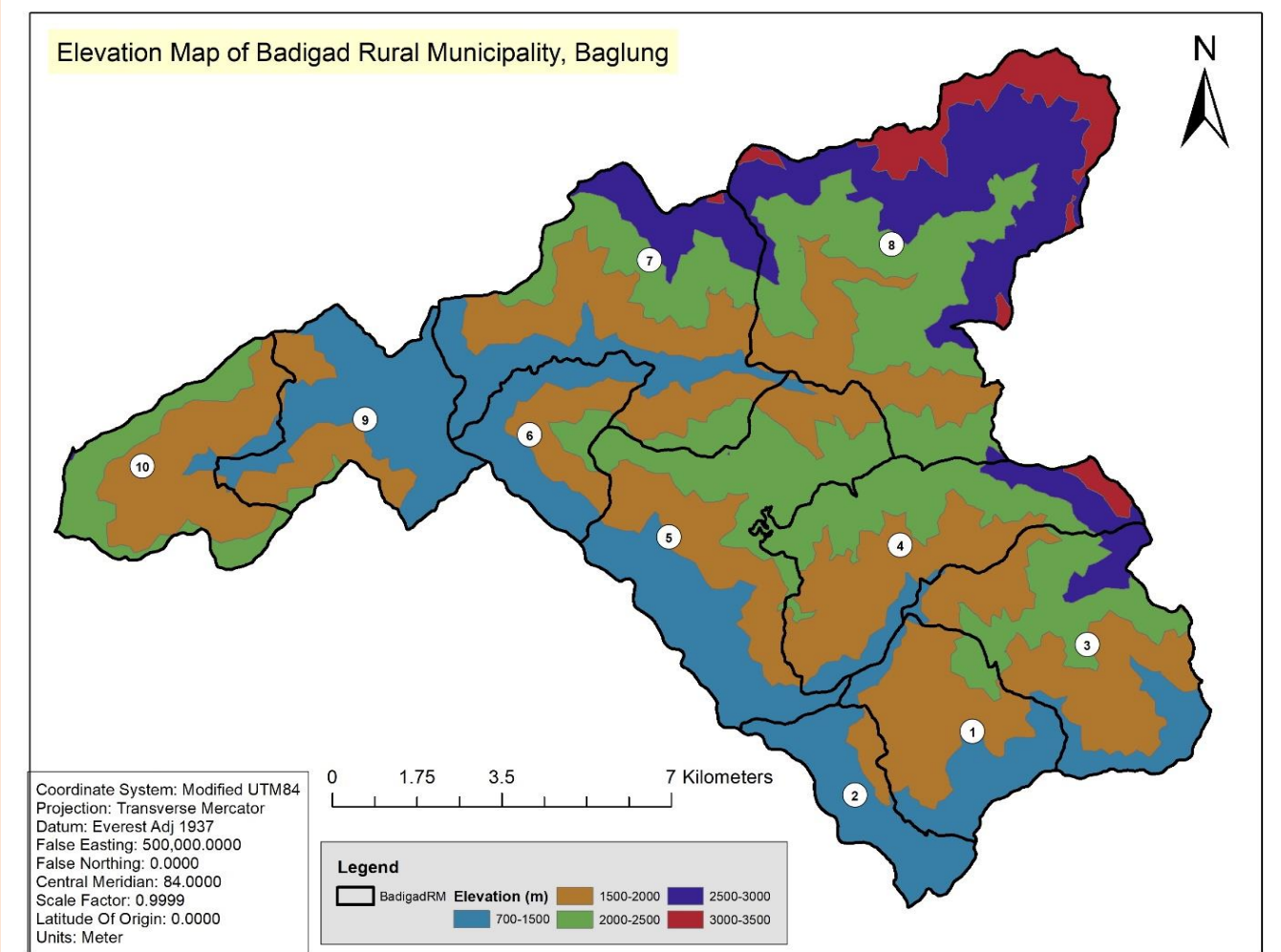
करिब ५७ प्रतिशत भूभाग वनले ओगटेको यस बडिगाड गा.पा.का बासिन्दाहरूको जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोत कृषि तथा पशुपालन रहेको भए तापनि वैदेशिक रोजगारीले यहाँका मानिसको आयस्रोतमा टेवा पुर्‍याएको छ । दश वटै वडाहरू सडक सञ्जालमा आवद्ध भैसकेको भए तापनि केही वडाहरूमा वर्षा याममा यातायात तथा ढुवानीका साधनहरू सञ्चालन हुन सक्दैनन् ।

२.१ भौगोलिक विभाजन

नेपालको भौगोलिक विभाजनलाई हिमाल, पहाड र तराई गरी मुख्य तीन भागमा बाँडिएको छ भने यस गा.पा.मा पहाडी क्षेत्र मात्र रहेको छ । तराई तथा हिमाली क्षेत्र यस गा.पा.मा विद्यमान छैन । यस बडिगाड गा.पा.को धरातलीय स्वरूपलाई उचाइको आधारमा पहाडी ईलाकाको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ किनकि यहाँ शत-प्रतिशत भूभाग पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यहाँ पहाडको फेदीले लगभग एक चौथाइ (२३.५ प्रतिशत) भाग ओगटेको छ । उच्च पहाडी भू-भागले लगभग ३.३४ प्रतिशत क्षेत्रफल मात्र ओगटेको छ ।

तालिका १: बडिगाड गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप अनुसार भौगोलिक विभाजन

क्र.सं.	भौगोलिक विभाजन	उचाइ (मि.)	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	पहाडको फेदी	७३२-१५००	४२.६२	२३.८५
२	पहाडी (महाभारत र होचा पर्वत)	१५००-२०००	६२.८०	३५.१५
३	मध्य-पहाडी (तल्लो लेक)	२०००-२५००	४७.१४	२६.३८
४	पहाडी लेक	२५००-३०००	२०.१५	११.२८
५	उच्च पहाडी	३०००-३५००	५.९६	३.३४
जम्मा			१७८.६७	१००.००

चित्र २: बडिगाड गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप अनुसार भौगोलिक विभाजनको जिआइएस नक्सा

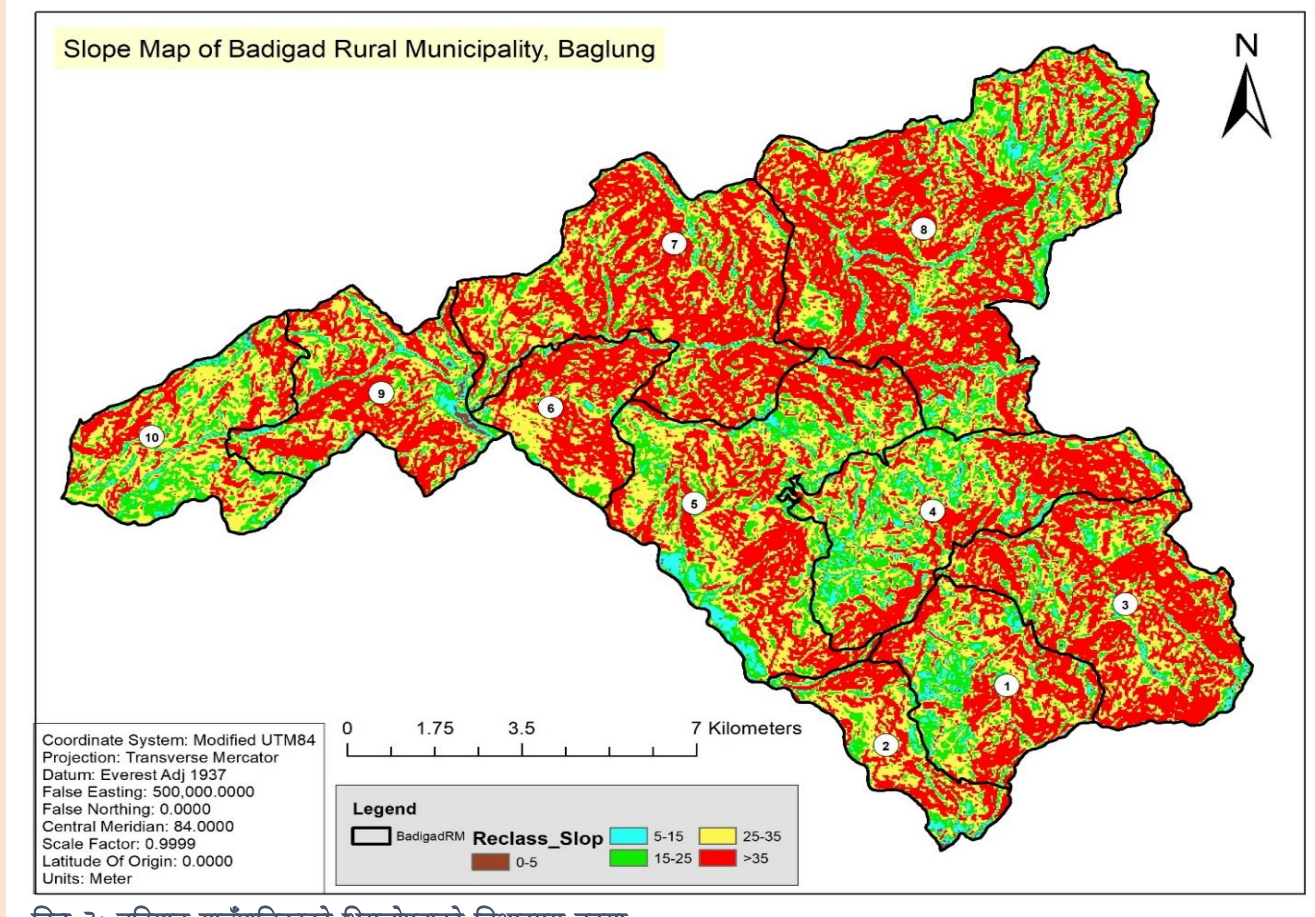
२.२ हावापानी

गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ७३२ मि. देखि ३५०० मि. सम्मको उचाइमा अवस्थित रहेको छ । अधिकांश क्षेत्रमा चट्टानी पहाड र भिरालो भूबनौट रहेको छ । यस क्षेत्रको गृष्मकालीन औसत तापक्रम २० देखि ४० डिग्री सेन्टिग्रेड र शीतकालीन औसत तापक्रम २ देखि २५ डिग्री सेन्टिग्रेड सम्म रहेको छ भने वार्षिक सरदर १५३० मिलिमिटर पानी पर्ने गर्दछ ।

२.३ भिरालोपन

पहाडी धरातलमा भिरालोपनको मापनको ज्यादै ठुलो महत्त्व हुन्छ । विभिन्न योजनाको कार्यान्वयन वा अन्य मानवीय क्रियाकलापमा भिरालोपनको नियन्त्रण रहन्छ । गाउँपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्रलाई भिरालोपनका आधारमा ५ भागमा बाँडिएको छ । यस गाउँपालिकामा समथर भूभाग एकदमै न्यून जम्मा ०.४६ प्रतिशत मात्र रहेको छ भने ५ — १५ डिग्री भिरालोपन भएको क्षेत्र ५.०२ प्रतिशत तथा १५ — २५ डिग्री भिरालोपन भएको क्षेत्र १५.९० प्रतिशत रहेको छ जहाँ खेतीपाती र बस्तीको सम्भावना रहन्छ ।

चित्र ३: बडिगाड गाउँपालिकाको भिरालोपनाको जिआइएस नक्सा

यस गा.पा.मा सबैभन्दा बढी ३५ डिग्री भन्दा माथिको (४६.०४ प्रतिशत) भिरालोपन भएको भूभागले ओगटेको छ । त्यसैगरी २५ —३५ डिग्री भिरालोपन भएको क्षेत्रले करिब ३२.५६ प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ । यस क्षेत्रमा मानव क्रियाकलापहरू अत्यन्त न्यून भएको पाइन्छ ।

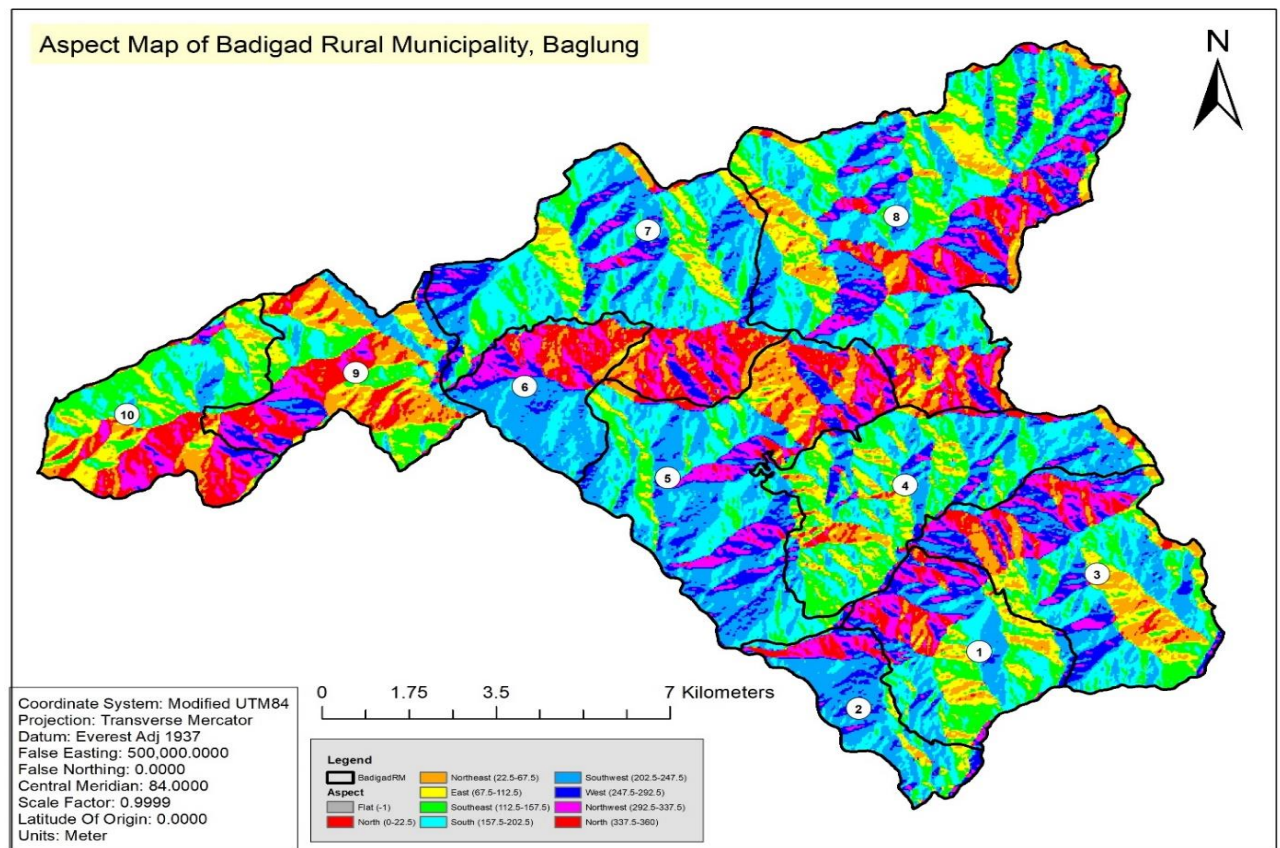
तालिका २: धरातलीय भिरालोपनको स्थिति

भिरालोपन (डिग्रीमा)	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
समथर (५ भन्दा कम)	०.८३	०.४६३
५-१५	८.९८	५.०२७
१५-२५	२८.४१	१५.९०३
२५-३५	५८.१८	३२.५६०
३५ र सो भन्दा बढी	८२.२७	४६.०४६
जम्मा	१७८.६७	१००.०००

२.४ पाखाको मोहोडा

गाउँपालिकाको भू-भाग पहाडी क्षेत्रमा फैलिएको छ । यी धरातलीय स्वरूप वा पाखाको मोहोडाको पनि विकास निर्माण तथा योजना तर्जुमा गर्दा विशेष ध्यान दिइनुपर्छ । स्थलरूपको Orientation को आधारमा

Aspect लाई निम्न तहमा वर्गीकरण गरी तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । गाउँपालिकाको बनौट अनुसार उत्तर मोहडाको भूभाग ९.६६ प्रतिशत, उत्तर पूर्व मोहडाले ८.२४ प्रतिशत, पूर्व मोहडाले ९.१२ प्रतिशत, दक्षिण पूर्व मोहडाले १४.५८ प्रतिशत, दक्षिण मोहडाले १९.४७ प्रतिशत, दक्षिण पश्चिम मोहडाले १९.५६ प्रतिशत, पश्चिम मोहडाले ९.८२ प्रतिशत छ भने उत्तर पश्चिम मोहडाको भूभाग ९.५४ प्रतिशत छ । त्यस्तै समथर भूभाग ०.०१ प्रतिशत मात्रै रहेको छ । पाखाको मोहडाले कृषि, बसोबास, पशुपालन, उद्योग लगायत विभिन्न क्रियाकलापमा प्रभाव पारेको हुन्छ । कृषि, उद्योग र बसोबासकोलागि पूर्वी तथा दक्षिणी मोहडा उपयुक्त हुन्छ ।

चित्र ४: गाउँपालिकाको पाखाको मोहडाको जिआइएस नक्सा

तालिका ३: गाउँपालिकाको पाखाको मोहोडा

मोहोडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
समथर क्षेत्र	०.०१	०.०१
उत्तर	१७.२६	९.६६
उत्तर पूर्व	१४.७३	८.२४
पूर्व	१६.३	९.१२
दक्षिण पूर्व	२६.०५	१४.५८
दक्षिण	३४.७९	१९.४७

दक्षिण पश्चिम	३४.९४	१९.५६
पश्चिम	१७.५५	९.८२
उत्तर पश्चिम	१७.४	९.५४
जम्मा	१७८.६७	१००

२.५ भौगर्भिक अवस्था

यस गा.पा. को भौगर्भिक संरचना हेर्ने हो भने पहाडी र हिमाली क्षेत्र गरी २ तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ । यहाँको भौगर्भिक बनोट अनुसार Nawakot Group, Kuncha Group र Paleozoic Tibetan Sedimentary गरी मुख्य तीन प्रकारका चट्टानी भूभागले ओगटेको छ । यहाँ पाइने चट्टानहरूमा मुख्य रूपमा Gneiss, Slate, Shale, Granite, Limestone, Marble, Schist आदि किसिमका पत्रे र परिवर्तित चट्टानहरू पाइन्छन् ।

२.६ भू-उपयोग

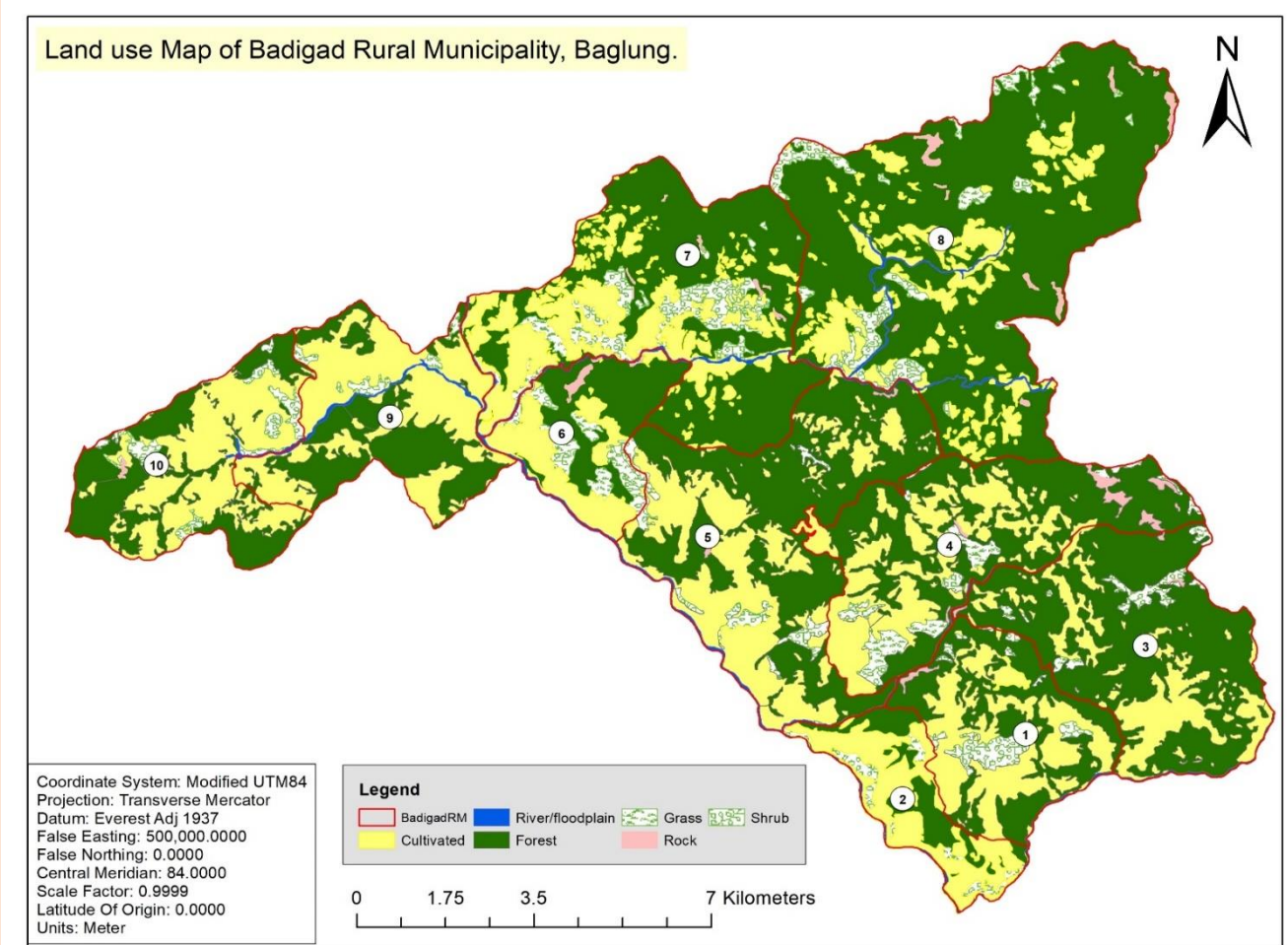
बडिगाड गा.पा.को कुल क्षेत्रफलको ५६.८३ प्रतिशत भाग जङ्गल, ३३.६० प्रतिशत भाग कृषि भूमि, ५.१२ प्रतिशत भाग बुट्यान, १.२४ प्रतिशत भाग नदी तथा कटान क्षेत्र, ०.८२ प्रतिशत भाग चट्टान र २.३८ प्रतिशत भाग घाँसे मैदानकालागि उपयोग भएको देखिन्छ । यस गा. पा. मा उपलब्ध कृषि भूमि समग्र देश र गण्डकी प्रदेशको तुलनामा औसत रहेको देखिन्छ भने बाँझो जमिन र चट्टानी भूभाग र घाँसे मैदान समग्र देश, बागलुङ जिल्ला र गण्डकी प्रदेशको तुलनामा कम रहेको देखिन्छ । बडिगाडमा रहेको वनजङ्गल क्षेत्र भने बागलुङ जिल्ला, गण्डकी प्रदेश र समग्र देशको तुलनामा बढी रहेको मात्र सकिन्छ ।

तालिका ४: बडिगाड गा.पा. को वडागत भूउपयोगको अवस्था

वडा	खेती क्षेत्र	जङ्गल क्षेत्र	चरन क्षेत्र	नदी तथा कटान क्षेत्र	चट्टान क्षेत्र	बुट्यान क्षेत्र	जम्मा क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
वडा नं. १	५.५१	५.५३	०.०२	०.०७	०.०८	१.१२	१२.३४
प्रतिशत	४४.६९	४४.८३	०.१७	०.५४	०.६७	९.११	१००
वडा नं. २	३.९२	२.००	०.१६	०.२९	-	०.५६	६.९३
प्रतिशत	५६.५५	२८.८९	२.३५	४.१५	०.००	८.०६	१००
वडा नं. ३	४.७३	१३.१७	०.२७	०.१२	०.०८	०.५०	१८.८६
प्रतिशत	२५.०७	६९.८३	१.४२	०.६४	०.४०	२.६४	१००
वडा नं. ४	६.६४	९.४२	१.२०	०.०९	०.४७	०.३९	१८.२०
प्रतिशत	३६.४७	५१.७५	६.६२	०.४९	२.५६	२.१२	१००.००
वडा नं. ५	९.१२	१२.८८	०.१९	०.३५	०.०९	०.८५	२३.४७
प्रतिशत	३८.८५	५४.८९	०.८१	१.४७	०.३६	३.६२	१००
वडा नं. ६	२.८६	३.६०	०.७९	०.३२	०.१४	०.६३	८.३४
प्रतिशत	३४.२८	४३.१५	९.५१	३.७९	१.६९	७.५७	१००
वडा नं. ७	७.३५	१४.०६	०.६०	०.३३	०.१०	२.१०	२४.५३

प्रतिशत	२९.९८	५७.३१	२.४३	१.३३	०.४०	८.५५	१००
वडा नं. ८	५.७३	२९.७६	०.६८	०.४१	०.४७	१.८४	३८.८९
प्रतिशत	१४.७३	७६.५२	१.७५	१.०४	१.२२	४.७४	१००
वडा नं. ९	७.५५	५.५२	०.२८	०.२२	-	०.१८	१३.७४
प्रतिशत	५४.९५	४०.१७	२.००	१.५९	-	१.३०	१००
वडा नं. १०	६.४७	५.७१	०.१०	०.०७	०.०४	०.९८	१३.३६
प्रतिशत	४८.४२	४२.७५	०.७१	०.५२	०.२८	७.३१	१००
जम्मा	६०.०७	१०१.६१	४.२५	२.२१	१.४६	९.१६	१७८.७६
प्रतिशत	३३.६०	५६.८३	२.३८	१.२४	०.८२	५.१२	१००

चित्र ५: बडिगाड गाउँपालिकाको वडागत भूउपयोगको अवस्थाको जिआइएस नक्सा

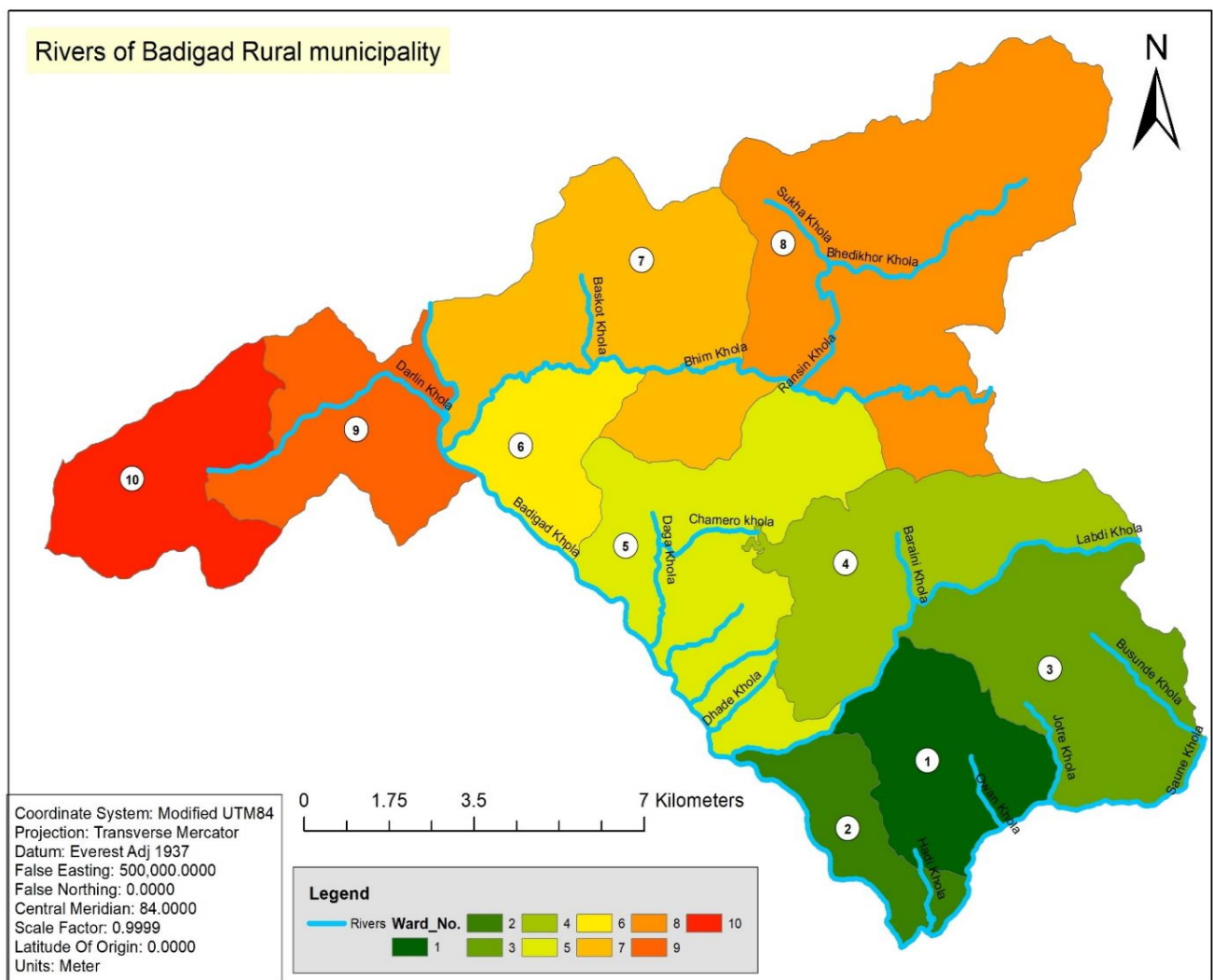
२.७ वन तथा वन्यजन्तु

बडिगाड गाउँपालिकामा सल्ला, मौवा, चिलाउने, उत्तिस, खिरो, टुनी, सिमल, खस्रू, ओखर, लालीगुराँस, बाँझ, भोजपत्र, आदि रुखका प्रजातीहरू पाइन्छन्। त्यस्तै गाउँपालिकामा पाइने मुख्य गैर काष्ठ पैदावारहरूमा लोक्ता, टिमुर, अल्लो, पाषणवेद, सतुवा, गच्छाच्याउ, चिराइतो, विष, सुनगाभा, लप्सी, अम्रिसो, लौठ सल्ला, वनतरुल, पाँचऔँले, कुरिलो, तेज पात, दालचिनी आदि हुन् ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा पाइने जीवजन्तुहरूमा रातो बाँदर, बँदेल, वन विरालो, लोखर्के, दुम्सी, स्याल, मलसाप्रो, रतुवा मृग आदि रहेका छन् । पन्छीहरूमा मुनाल, लामपुछ्छे, कालिज, फिस्टो, कोइली, चिबे, काग, न्याउली, रूपी, मलेवा, चाँखुरा, पेवोरा, गौँथली आदि पाइन्छन् ।

२.८ नदी तथा ताल तलैया

चित्र ६: बडिगाड गाउँपालिकाको नदीहरूको जिआइएस नक्सा

बडिगाड गाउँपालिकामा बग्ने सबैभन्दा ठूलो बडिगाड नदीमा मिसिन आइपुग्ने दर्लिङ खोला, बास्कोट खोला, भीम खोला, रनसिं खोला, भेडिखोर खोला, सुख खोला, दाँग खोला, खहरे खोला, बगर खोला, लब्धि खोला, बसुन्दे खोला, साउने खोला, जोत्रे खोला, हाडी खोला आदि रहेका छन् । यस पालिकामा ताल तलैयाका नाममा वडा नं. ५ को करिब २६०० मिटर उचाइमा रहेको केसे पोखरी तथा अन्धाअन्धी ताल पर्यटकीय तथा धार्मिक रूपमा प्रख्यात छन् ।

२.९ कृषि

यस बडिगाड गाउँपालिकामा पनि निर्बाहमुखी खेती प्रणाली परम्परादेखि चलिआएको छ । यहाँका प्रमुख उत्पादनमा मकै, गहु, कोदो, सिमी, भटमास, फापर र धान बालीहरू हुन् । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल करिब १७८.६७ वर्ग कि.मि. मध्ये खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल अन्दाजी २१ प्रतिशत रहेकोमा त्यसको २०.६ प्रतिशत सिंचाइयुक्त खेत तथा ७९.४ प्रतिशत पाखो जमिन रहेको छ । यस गाउँपालिकामा प्रशस्त चरन क्षेत्र भएकोले गाई, भैंसी, भेडा, बाखा र बङ्गुर तथा हाँस, कुखुरा जस्ता पशुपन्छी पालनको सम्भावना रहेको देखिन्छ । सुन्तला, कागती, किवी, आरुबखडा र निवुवा पनि यहाँका प्रमुख फलफूलबालीहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा २७ वटा पशुपालन समूह, ४ वटा व्यवसायीक पशु फार्म, ९ वटा कुखुरा पालन फार्म तथा ५ वटा बङ्गुर पालन फार्म सञ्चालनमा रहेकाछन् भने ५ वटा कृषि तथा पशु औषधी पसलहरू रहेकाछन् (बडिगाड गा.पा. को वस्तुगत विवरण, २०७५)।

२.१० शिक्षा

बडिगाड गाउँपालिका र यहाँका नागरिकको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न शिक्षाको विकासलाई आत्मसात गरी अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यक रहेको छ । गाउँपालिका भित्र ४२ प्रा.वि., १२ नि.मा.वि., ९ मा.वि. तथा ५ उ.मा.वि. गरी जम्मा ६८ विद्यालयहरू रहेका छन् जहाँ कुल ५६० शिक्षकहरू कार्यरत छन् भने ९५९७ विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् । त्यसैगरी ६४ वटा बालविकास केन्द्र पनि रहेका छन् । बडिगाड गाउँपालिका भित्रका पाँच वर्ष भन्दा माथिका कुल ७४८२ (७१.२२%) व्यक्तिहरू साक्षर रहेका थिए । सबैभन्दा बढी साक्षर वडा नं. १ र २ मा (७८.३%) छन् भने सबैभन्दा कम साक्षर वडा नं. ९ र १० मा (६०%) रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी यस गाउँपालिकामा पिएचडी गरेका ७ जना, एमफील गरेका ५ जना स्नातकोत्तर गरेका १४३ जना, स्नातक गरेका ९४० जना तथा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेका २८४६ जना रहेका छन् । प्राविधिक शिक्षा तर्फका दक्ष जनशक्ति मध्ये चिकित्सा क्षेत्रमा २२ जना, इन्जीनियरिङ क्षेत्रमा १७ जना कृषि क्षेत्रमा ४ जना, वन क्षेत्रमा ३ जना र पशु क्षेत्रमा ३ जना गरी जम्मा ४९ जना रहेका छन् । विभिन्न क्षेत्र र स्तरमा तालिम लिएका ९४५ जना सबै भन्दा धेरै सिलाइकटाइ तथा उद्यमशील तालिम रहेका छन् तर कृषि, इन्जीनियरिङ, वन तथा पशुविज्ञानका क्षेत्रमा निकै न्युन रहेका छन् (बडिगाड गा.पा. को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

२.११ स्वास्थ्य तथा पोषण

स्वास्थ्यसेवा र सुविधाको हिसाबले बडिगाड गाउँपालिका औसत अवस्थामा रहेको देखिन्छ । यसको वडा नम्बर १ र २ कोलागि दगातुंडाँडामा एक सामुदायिक स्वास्थ्य चौकी रहेको छ भने वडा नम्बर ३ को सिसाखानीमा १, वडा नम्बर ४ को जलजलामा १ स्वास्थ्य चौकी रहेको छ । यसैगरी साबिकको ग्वालिवौर गा.वि.स हाल यस गाउँपालिकाको वडा नम्बर ५ मा १ वटा स्वास्थ्य चौकी र एक सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई रहेका छन् भने वडा नम्बर ६ र ७ को लागि भीमगिठेमा १ वटा स्वास्थ्य चौकी र १ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई रहेका छन् । वडा नम्बर ८ मा रणसिं क्तिनेनीमा १ र वडा नम्बर ९ र १० कोलागि दर्लिडमा १ गरी जम्मा ७ वटा स्वास्थ्य चौकीहरू र ३ वटा आधारभुत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र रहेको अवस्था देखिन्छ । उपरोक्त ७ स्वास्थ्य चौकीहरू र ३ आधारभुत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रमा हाल ४५ जना स्वास्थ्यकर्मीहरू कार्यरत रहेका छन् भने २८ वटा निजी क्लिनिकहरू समेत सञ्चालनमा छन् जहाँ ३६ जना स्वास्थ्यकर्मी रहेका छन् । यस पालिकामा १ निजी पोलिक्लिनिक रहेको छ ।

यसै गरी वडा नम्बर १ मा नयाँ सुविधा सम्पन्न स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माणको अन्तिम चरणमा छ भने वडा नम्बर २ मा स्वास्थ्य चौकी नभए तापनि १ आधारभुत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र रहेको छ । वडा नम्बर ३ मा १ स्वास्थ्य चौकीको साथै १ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई र १ खोपकेन्द्र समेत रहेको छ । यसैगरी ४ नं. वडामा स्वास्थ्य चौकी, बर्थिङ् सेन्टरको साथै थप सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईको नयाँ भवन निर्माणको प्रक्रिया शुरु भइरहेको छ । यस पालिकाको वडा नं. ५ भने अन्य वडाको तुलनामा अलि बढी सुविधा सम्पन्न देखिन्छ । यस वडामा स्वास्थ्य चौकीको अलावा १५ बेड क्षमताको अस्पतालकोलागि जग्गा व्यवस्थापन समेत भइसकेको छ भने भवन निर्माण प्रक्रिया पनि शुरु गरिएको छ । यस वडामा बर्थिङ् सेन्टर र स्वास्थ्य इकाई समेत रहेको छ भने ६ नं. वडामा एउटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई मात्र रहेको छ । यस पालिकाको ७ नं. वडामा एउटा स्वास्थ्य चौकी रहेको छ जुन भौतिक सुविधाको हिसाबले कमजोर अवस्थामा छ । वडा नं. ८ मा भने तुलनात्मक रूपमा कम सुविधा भएको स्वास्थ्य चौकी र बर्थिङ् सेन्टर समेत छ । वडा नं. ९ को दर्लिडखोलामा स्वास्थ्य चौकी छ भने यसै वडामा अर्को बर्थिङ् सेन्टर सञ्चालनमा रहेको छ । यस पालिकाको वडा नं. १० मा एक सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई मात्र रहेको छ भने आवश्यक जनशक्ति र औषधीको कमीले सेवा प्रवाह सन्तोषजनक अवस्थामा हुन सकेको छैन ।

२.१२ पूर्वाधार

बडिगाड गाउँपालिकाको पूर्वाधार विकासको अवस्था कमजोर रहेको छ । देशको सरकारसँग समेत सीमित स्रोत साधन भएकोले पूर्वाधार विकासमा छुट्याउने गरेको बजेट अपुग देखिन्छ । तर सडकको कुरा गर्दा मध्य-पहाडी राजमार्गले यस गाउँपालिकालाई छोएर गएको छ । फलस्वरूप जिल्ला सदरमुकाम बाग्लुङ र अन्य स्थानसम्म १२ महिना नै आवत—जावत गर्न सम्भव भएको छ । आवश्यकता अनुसार बजेट तथा जनशक्ति नहुँदा यस क्षेत्रमा सामुदायिक भवन, सिंचाइ, खानेपानी, ऊर्जा, सडक, पुल, स्वास्थ्य तथा शैक्षिक संस्था लगायत विभिन्न पूर्वाधार तथा यातायात विकासका संरचनाहरूको निर्माण अत्यन्त सुस्त गतिमा छ ।

गाउँपालिकामा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक पूर्वाधारका संरचनाहरू समेत मर्मत सम्भारको पर्खाइमा रहेका छन् । त्यस्तै सिंचाइतर्फ यहाँ पिपलटारी सिंचाइ आयोजना, लिफिटिङ् सिंचाइकोलागि बडिगाड खोला, दरमखोला र गिरिङ्दीखोला, छिसफाँट सिंचाइ कुलो, भिमखोला — चित्चौर सिंचाइ कुलो, कुल बाँध — हिउँदै सिंचाइ, सिरधारादेखि घर्तीटोलसम्म सिंचाइ आदि रहेका छन् । यस क्षेत्रमा गाउँपालिकाको केही वडाहरूमा सामुदायिक भवनहरू सञ्चालनमा छन् । यी भवनहरू विभिन्न संघ-संस्था एवम् समूहहरूले आ—आफनो प्रयोजनकोलागि उपयोग गर्दै आइरहेका छन् । वडा नं. १ बाहेक नौ वटै वडामा कार्यलयहरू नभएकोले एउटै डिजाइनमा निर्माण प्रक्रिया अगाडि बढाइएको अवस्था छ । भौगोलिक बिकटताको कारण यस क्षेत्रमा ठुला खेल मैदान तथा कर्भडहलहरू निर्माण भएका छैनन् । यहाँ सम्म कि फुटबल खेल्ने स्तरीय मैदान समेत नभएको अवस्था छ तर स—साना खेल मैदानहरू भने उपलब्ध छन् । त्यसरी नै ५६ वटा झोलुङ्गे पुलहरू र ११ वटा पक्की पुलहरू निर्माण भइसकेका छन् ।

२.१३ सूचना तथा सञ्चार

वर्तमान अवस्थामा बडिगाड गाउँपालिकामा सवल पक्षको रूपमा बडिगाड २ खर्बाडमा रेडियो सारथी १०७.४' रहेको, टेलिभिजन तथा स्थानीय पत्रिकाका माध्यमबाट सर्वसाधारणको सञ्चारमा पहुँच विस्तार हुँदै गएको छ । त्यस्तै, नेपाल टेलिकम तथा एनसेलको पहुँच गा. पा. का सबै वडाहरूमा रहेको, गा. पा. को खर्बाड बजारमा दूरसञ्चारको एडिएसएल तथा पिएसटिएन सर्भिस रहेको, गा. पा. का केही विद्यालयमा आइसिटी (ICT) कक्षा सञ्चालन र कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन भएको, विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त अध्यापन शुरुआत भएको आदि राम्रा पक्षहरू रहेका छन् ।

त्यस्तै यस गा. पा. को कमजोर पक्षको रूपमा, गाउँपालिका भित्रको एक मात्र एफएम रेडियो सारथीको कभरेज थोरै रहेको, भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या रहेको, दूरसञ्चार सेवामा सबै नागरिकको पहुँच पुग्न नसक्नु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको न्यून उपयोग हुनु, हुलाक सेवालार्इ विविधीकरण गर्न नसक्नु, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको, जनचेतना तथा सचेतनाको अभाव, सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी, युवा जनशक्तिको पलायन, केही वडाका बिकट स्थानहरूमा मोवाइलको नेटवर्क ज्यादै कमजोर, अप्टिकल फाइबर पुग्न नसकेको, विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको नियमित आपूर्तिको अभावमा आइसिटी कक्षा सञ्चालन गर्न बाधा भएको आदि रहेका छन् ।

२.१४ खेलकुद

बडिगाड गाउँपालिकामा खेलकुदसँग सम्बन्धित पूर्वाधारहरूको विकासको क्रम तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ । यस गा. पा. को सबै वडामा खेल मैदानका सामान्य पूर्वाधारहरू निर्माण भए तापनि कतिपय ठाँउमा निर्माण हुने क्रममा रहेको तथा कतिपयमा उपयुक्त स्थानको खोजी गर्ने प्रक्रिया शुरु भएको, प्रायः विद्यालयहरूमा खेल मैदानको व्यवस्था भए तापनि आवश्यकता अनुरूप खेल मैदानको क्षेत्रफल अपुग रहेको तथा खेल मैदानकालागि आवश्यक आधारभूत भौतिक संरचनाका अभावमा असुरक्षित रहेको, हरेक टोलमा युवा

क्लब गठन भएको भए तापनि, प्रायः जसो क्लबहरू दर्ता हुन बाँकी रहेको साथै क्लबहरूमा भौतिक सुविधा (भवन, खेल मैदान, खेल सामग्री आदि) को अभाव रहेको, विभिन्न स्थानहरूमा समय समयमा मेला लगाई खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन हुने भए तापनि कुशल व्यवस्थापनको अभावमा अपेक्षित लाभ प्राप्त हुन सकिरहेको छैन ।

२.१५ ऊर्जा

बडिगाड गाउँपालिकामा जलविद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । यस गा. पा. मा १४ वटा लघु-जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । लघु-जलविद्युत आयोजनाबाट मात्र ६३० कि. वा. विद्युत उत्पादन भई ५८७७ घरपरिवार लाभान्वित हुन पुगेका छन् । कुतखोला, दर्लिङखोला, लब्धिखोला, रणसिंखोला, फोर्साखोला, नरसिंहकुटखोला, भीमघाटखोला, गिरिङ्दीखोला, बडिगाड नदी लगायत अन्य खोलानालाहरू जलविद्युत उत्पादनकालागि उपयुक्त क्षेत्रहरू हुन् ।

बडिगाड गाउँपालिका जलविद्युतको अलावा सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जाकोलागि पनि उत्तिकै सम्भावना भएको क्षेत्र हो । यहाँका उच्च पहाडी समथर भूभागहरूबाट प्रशस्त वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन गरी गा. पा. का साथै समग्र राष्ट्रकै ऊर्जा विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान हुन सक्नेछ ।

२.१६ उद्योग, व्यापार तथा रोजगारी

वर्तमान अवस्थामा यस गा.पा.मा राष्ट्रिय स्तरका ठूला उद्योग एवम् कारखानाहरू नभए पनि स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणकोलागि स्थानीय पालिकाले खेल्ने सहजीकरण र समन्वयकारी भूमिका अति महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस गाउँपालिकामा फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग, कागज उद्योग, कुटानी पिसानी मिलहरू, सिलाइ एवम् बुनाइ उद्योग, होटल एवम् लजहरू, मेटल उद्योग आदि गरेर ७० वटा विभिन्न उद्योगहरू विधिवत् रूपमा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिमा दर्ता भएर सञ्चालनमा रहेका छन् । त्यसरी नै ४७ वटा राइस मिल, १६ वटा पानी घट्ट, १३ वटा फर्निचर, ८ वटा स्टेल खानी र ग्रील उद्योग लगायतका अन्य विविध १५ गरी ९९ वटा उद्योगहरू गणनामा आउने खालका छन् (बडिगाड गा.पा.को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

२.१७ सामाजिक विकास तथा समावेशीकरण

बडिगाड गा.पा.मा मगर जातिको बाहुल्यता (५०%) रहेको छ, त्यसै गरी कुल ३०९०६ जनसङ्ख्यामा ५६.०२% महिला रहेका छन् । ६० वर्ष माथिका ९.५% रहेका छन् । त्यसै गरी ८७३ (२.८२%) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू छन् जस मध्ये १७२ (१९.७%) ले मात्र अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गरेका छन् । मासिक पारिवारिक आम्दानी रु १०, ००० भन्दा कम रहेका घर परिवार ५२ प्रतिशत रहेका छन् । कुल ६२२८ घर परिवार मध्ये ११६ (१.८६%) घर परिवार सुकुमबासी रहेका छन् । परिवार विहिन तथा श्रमिक बालबालिकाको सङ्ख्या १८५ रहेको छ । १८ वर्ष मुनिका विवाहित युवायुवतीको सङ्ख्या २६०७ रहेको छ । बडिगाड गाउँपालिका भित्रका पाँच वर्ष भन्दा माथिका कुल ७४८२ (७१.२२%) व्यक्तिहरू साक्षर रहेका

थिए । महिलाको साक्षरता सबै वडामा र समस्त गाउँपालिकामै महिलाको साक्षरता पुरुषको तुलनामा निकै कम छ । जति जति शैक्षिक स्तर बढ्दै जान्छ, महिलाको हिस्सा निकै कम हुँदै जान्छ । महिला हिंसाको रिपोर्टेड केस २६१ मध्ये झण्डै आधी (४९.४२%) ले सौताका कारण हिंसा भोगेका थिए (बडिगाड गा.पा.को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

२.१८ पर्यटन

यस गाउँपालिकामा पनि नेपालका अन्य पहाडी भेगमा झैं रमणीय डाँडाकाँडा, सुन्दर हिमालका दृश्य, धार्मिक मठमन्दिर, गुफा, ताल, कुण्ड, झरना, कला तथा सांस्कृतिक नाँचगान लगायतका सम्पदा छन् । कुल जनसङ्ख्याको आधा भाग मगरहरू भएका कारण भीरमौरीको मह काढ्ने, हेम्फै, सोरठी, मारूनी, घाटु, हनुमान नाँचजस्ता कतिपय मौलिक संस्कृति यहाँको जनजीवनमा देख्न सकिन्छ । यति हुँदा पनि पर्यटनको यथोचित विकास भएको छैन । सामान्य सङ्ख्यामा आएका आन्तरिक अतिथि बाहेक बाह्य पर्यटकको सङ्ख्या शून्य प्रायः छ ।

२.१९ सिंचाइ तथा खानेपानी

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय बाग्लुङको २०७३ सालको तथ्याङ्क अनुसार बडिगाड गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेको खेतीयोग्य कुल जमिन २१८३ हेक्टर छ जसमा २०.६% अर्थात् ४५० हेक्टर खेत र बाँकी ७९.२% अर्थात् १७३३ हेक्टर जमिन पाखोबारीको रूपमा रहेको छ । यस पालिका अन्तर्गत १२.३४ वर्ग कि.मि. कुल क्षेत्रफल रहेको वडा नं. १ मा हाल कुनै सिंचाइको व्यवस्था छैन भने आयोजना सञ्चालनमा समेत छैन । यसैगरी वडा नं. २ को कुल क्षेत्रफल ६.९३ वर्ग किमी छ भने यहाँ पिपलटारी सिंचाइ आयोजना बहुवर्षीय योजनाको रूपमा सञ्चालनमा छ । यस वडामा लिफ्टिड सिंचाइकोलागि बडिगाड खोला, दरमखोला र गिरिदीखोला थप स्रोतको रूपमा रहेका छन् । त्यसै गरी लब्धिखोला, दनिया सिमल चौर सिंचाइ कुलो आयोजना पनि सञ्चालन गर्न सकिन्छ । राक्से सिंचाइ आयोजना र खर्वाड सिंचाइ आयोजना पनि यस वार्डका महत्त्वपूर्ण आयोजना हुन् ।

वडा नं. ३ जसको कुल क्षेत्रफल १८.८६ वर्ग किमी छ भने यस वडामा पनि मौसमी सिंचाइमा भर पर्नु पर्ने अवस्था छ भने कुनै सिंचाइका आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेको अवस्था छैन । वडा नं. ४ जसको कुल क्षेत्रफल १८.२ वर्ग किमी रहेको छ भने यसमा पनि हाल कुनै सिंचाइ आयोजना सञ्चालन भएको अवस्था छैन । यसैगरी वडा नं. ५ जसले २३.४७ वर्ग किमी क्षेत्रफल ओगटेको छ र यस वडामा सिंचाइकोलागि एक नहर कुलो र अन्य सामान्य सिंचाइका कुलाहरू रहेका छन् । यस क्षेत्रमा लघु सिंचाइको सम्भावना भएका स्रोतहरूमा लब्धिखोला, खहरेखोला, कालिमाटीखोला र दाँगखोला रहेका छन् भने सिंचाइको गुरुयोजना तयार गरी कुल क्षमता बारे थप अध्ययन गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

यसैगरी ८.३५ वर्ग किमी क्षेत्रफल ओगटेको वडा नं. ६ मा सिंचाइकोलागि कुलबाँध-छिसफाँट सिंचाइ कुलो, भीमखोला — चित्तौर सिंचाइ कुलो, कुल बाँध — हिउँदै सिंचाइ कुलो उपलब्ध भए तापनि यिनीहरूको कुल क्षमताको अध्ययन गर्न बाँकी छ । यसै गरी वडा नं. ७ को कुल क्षेत्रफल २४.९३ वर्ग किमी रहेको

छ । यस वडामा समेत खेतीयोग्य जमिन मध्ये अधिकांश पाखोबारी रहेको र मौसमी सिंचाइमा भर पर्नु पर्ने अवस्था छ । भीमखोला सिंचाइकोलागि स्रोत भए तापनि विस्तृत अध्ययन भएको अवस्था छैन ।

यस पालिका अन्तर्गत ३८.८९ वर्ग किमी क्षेत्रफल ओगटेको वडा नं. ८ को खेतीयोग्य जमिन पाखोबारीको रूपमा रहेको छ भने सिंचाइकोलागि मौसमी वर्षाको भर पर्नु पर्ने अवस्था छ । नजिक पर्याप्त स्रोत नभएको र लिफ्टिङ समेत खर्चिलो हुने हुँदा यस वडामा कुनै सिंचाइको आयोजना सञ्चालनमा छैन । यसैगरी वडा नं. ९ मा सिरधारादेखि घर्तीटोलसम्म सिंचाइ कुलो रहेको अवस्था छ भने पार ताप्नेदेखि बल्घाससम्म कुलो निर्माण गर्न सकिने अवस्था छ । यसैगरी धाप्पाटामा दर्लिङ खोलाबाट र मालारानीसम्म बडिगाड खोलाबाट लिफ्टिङ पद्धतिबाट सिंचाइ गर्न सकिने सम्भावना छ । मायाँखर्क, मात्चौर, ठुल्चौर अलिछ्वांगमा समेत सिंचाइ कुलो सञ्चालनमा ल्याउन सकिने अवस्था छ । जम्मा १३.३६ वर्ग किमी क्षेत्रफल रहेको वडा नं. १० मा पनि सिंचाइको व्यवस्था एवम् आयोजना सञ्चालनमा रहेको अवस्था छैन ।

परिच्छेद तीन: बडिगाड गाउँपालिकाको स्थानीय योजना

३.१ पृष्ठभूमि

नेपाली समाजमा आएको परिवर्तन तथा राज्यले लिएको संरचनागत परिवर्तनको नीति अनुसार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ लागु भएको छ । विकासका सम्भावनाहरू तथा स्थानीय बासिन्दाहरूको आधारभूत मागको आधारमा गाउँपालिका स्तरमा आवधिक योजनाको सुरुवात भए अनुसार बडिगाड गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने यो प्रथम प्रयास हो । जन आन्दोलन २०६२/०६३ ले ल्याएको परिवर्तनका मूल मर्म र भावना तथा नेपालको संविधानको भावनाको आधारमा गाउँपालिकाको विकासको गतिलाई तीव्रता दिनकालागि आवश्यक आवधिक गाउँपालिकाको योजना तयार गर्दा मूलतः देशको राष्ट्रिय लक्ष्यलाई ध्यानमा राखी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्याहरू, विभिन्न क्षेत्रहरूको उपलब्धि, संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट गाउँपालिकाको विकासकोलागि प्राप्त अनुदान तथा गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी गाउँपालिकाका कार्यक्रमहरूलाई क्रमिक रूपमा अगाडि बढाउँदै लैजाने उद्देश्यका साथ आवधिक योजना तर्जुमाको प्रयास भएको छ । आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा यस गाउँपालिकाले हालसम्ममा गरेका महत्त्वपूर्ण प्रयास तथा उपलब्धिहरूको सूक्ष्म रूपमा विश्लेषण तथा सम्भावना र चुनौतीहरूको पनि विश्लेषण गरिएको छ ।

गाउँपालिकाकालागि निर्देशक सिद्धान्तहरू

नेपालको बदलिदो राजनैतिक, सामाजिक र कानुनी आधार र पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजनालाई समेत ध्यानमा राखेर निम्न निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई पालन गरी बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ । साथै, आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्दा सबै सरोकारवाला संस्था/निकाय तथा समूहहरूले निम्नलिखित विकासका सिद्धान्तहरूलाई अनिवार्य रूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- **जनकेन्द्रित तथा प्रतिफलमुखी विकास:** गाउँपालिकाको विकासकालागि भूगोल, स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारका साथै जनसङ्ख्याको सापेक्षतामा प्रतिफलमुखी विकास हासिल गर्ने सिद्धान्त हुनेछ । जनकेन्द्रित विकास गर्दा गाउँबासी तथा यसमा पनि गाउँका पछि परेका महिला, दलित, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र परिवार, ज्येष्ठ नागरिक, आदिवासी जनजाति, युवाहरू लक्षित प्रत्यक्ष लाभ लिन सक्ने विकास गतिविधिलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ ।
- **बालमैत्री शासन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण:** जनकेन्द्रित विकासको एक अभिन्न अङ्गका रूपमा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासकालागि बालमैत्री स्थानीय शासन तथा अपाङ्गमैत्री स्थानीय शासनको अवलम्बन गरिनेछ । महिला तथा दलित वर्गको उत्थान, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण तथा सकारात्मक विभेदको प्रक्रियालाई स्थापित गरिनेछ ।
- **अवसरमा समता र समानता:** लक्षित वर्गलाई विकासको प्रमुख भागिदारका रूपमा स्थापित गर्न पछि परेका लक्षित वर्ग समुदाय (महिला, दलित, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक) लाई स्थानीय विकास र शासनका प्रक्रियामा प्राथमिकता दिने र सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरिनेछ ।

- **दिगोपना, वातावरण, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् व्यवस्थापनमैत्री विकास:** आवधिक योजनामा दिगोपना, वातावरणमैत्री तथा विपद् व्यवस्थापन संवेदनशीलतालाई अनिवार्य रूपमा सबै योजनाको अभिन्न अङ्गका रूपमा विश्लेषण तथा अंगीकरण गराइनेछ । प्राकृतिक स्रोत साधनको दोहनलाई प्रभाव मूल्याङ्कनका आधारमा परिचालन गरिनेछ । स्थानीय योजनाहरूलाई जलवायु अनुकूलनयुक्त बनाउन ध्यान दिइनेछ ।
- **स्थानीयता तथा विश्वव्यापीकरण:** स्थानीय सम्भाव्यता, साधन स्रोतको उपलब्धता अनुसार प्राथमिकताका साथ स्थानीय स्रोत, साधन र सीपको अधिकतम उपयोग गरिनेछ । साथै विश्वव्यापीकरणका लाभहरूलाई स्थानीय विशिष्टता अनुसार अधिकतम उपयोग गरिनेछ ।
- **संस्थागत विकास तथा सुशासन:** स्थानीय शासनमा जवाफदेहिता, पारदर्शिता, सार्वजनिक सेवा सुविधाको प्रभावकारी वितरणकालागि गाउँपालिकाका नेतृत्वकर्ता स्थानीय तहहरू र साझेदार निकाय —विषयगत निकाय र गैसस) समेतको क्षमता विकास कार्यलाई सँगसगै अगाडि बढाइनेछ र उपयुक्त लगानी गरिनेछ । विकास साझेदारहरूबीचको समन्वय र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ । स्थानीय विकासमा नागरिक समाज र सञ्चारक्षेत्रको साझेदारीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- **स्थानीय स्रोत परिचालन र व्यवस्थापन:** स्थानीय विकासकालागि आवश्यक मानवीय तथा वित्तीय साधन स्रोतको स्थानीय स्तरमा अधिकतम परिचालन गरिनेछ । विभिन्न विषय-क्षेत्रमा दक्ष, सीपयुक्त मानव जनशक्ति उत्पादन तथा क्षमता विकासकालागि विशेष लगानी गरिनेछ । स्थानीय विकासमा उपभोक्ता समितिको परिचालन र उपभोक्ता समितिलाई निश्चित आचारसंहिताको पालना गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
- **सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी साझेदारीको सिद्धान्त:** स्थानीय विकास कार्यमा निजी क्षेत्रलाई सँगसँगै अगाडि लैजाने पद्धति र प्रक्रियालाई प्राथमिकताका साथ लिइनेछ । स्थानीय कच्चा पदार्थको अधिकतम उपयोग, स्तरीकरण बजारीकरण, प्रविधि तथा सीपको हस्तान्तरणका क्षेत्रमा निजी क्षेत्रलाई काम गर्न उपयुक्त वातावरण तयार गरिनेछ र सार्वजनिक निजी साझेदारीका आधारमा निजी क्षेत्रको लगानीको संरक्षणमा ध्यान दिइनेछ ।
- **अभियानात्मक विकास र सामाजिक न्याय:** गाउँपालिकाको द्रुततर विकास तथा सामाजिक न्यायकालागि नियमित विकास प्रक्रियाभन्दा अभियानात्मक विकास गतिविधिलाई अगाडि बढाइनेछ । अभियानात्मक विकासकालागि प्रमुख प्राथमिकताका आधारमा नमूना स्थानीय तहको विकास, महिला उपर हुने भेदभाव विरुद्धका अभियान, दलित उपरका सामाजिक भेदभाव विरुद्धको अभियान, बालविकास र उचित शिक्षाको अभियान, पर्यटन, वातावरण संरक्षण, कृषि तथा पशुपालन प्रणालीमा व्यवसायीकरण तथा सुधार, घरेलु उद्योग तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने क्षेत्रमा केन्द्रित गरिनेछ ।
- **समन्वयात्मक विकास:** गाउँपालिकाका साझेदार निकायहरू (सरकारी, गैरसरकारी, निजीक्षेत्र, निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम, केन्द्रीय योजना) बीच समन्वयको प्रवर्द्धन गरी आवधिक योजनाका प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानी गर्ने तथा स्थानीय तहको नेतृत्वमा एकद्वार विकास पद्धतिलाई थप सुदृढ गर्दै लगिनेछ ।

→ आवधिक योजना तथा वार्षिक योजनाबीच तालमेल: आवधिक योजनाका प्राथमिकतायुक्त क्षेत्र, विषयको सम्बोधन गर्ने गरी गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ। योजनाको वार्षिक समीक्षामा आवधिक योजना अनुसार के कति उपलब्धि हासिल भए भन्ने विषयमा अनिवार्य रूपमा समीक्षा गर्ने र गाउँपालिकाहरूलाई वार्षिक रूपमा बजेट सिलिङ र मार्गदर्शन प्रदान गर्दा आवधिक योजनाको के कुन विषयक्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने भन्ने समेत खुलाई पठाउनेछ ।

३.२ गाउँपालिकाको विकासका चुनौती र समस्या तथा अवसर र सम्भावनाहरू

३.२.१ विकासका प्रमुख चुनौतीहरू

- * नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले गरेका कानुनी व्यवस्थाहरूको सही कार्यान्वयन हुन नसक्नु ।
- * आर्थिक अभाव हुनु ।
- * संगठनात्मक संरचना र क्षमता विकासमा ध्यान दिन नसकेको तथा परम्परागत संगठनात्मक संरचनामा आधुनिकीकरण गर्ने तर्फ ध्यान जान नसकेको ।
- * विषयगत शाखाहरू बीच आवश्यक कार्य सञ्चालको निर्माण, समन्वय तथा सहकार्यमा कमी ।
- * गाउँपालिकाको मानव संसाधनको विकासलाई भन्दा भौतिक पूर्वाधारको विकासमा मात्र ध्यान दिइएकोले उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको सदुपयोग गर्ने जनशक्तिको अभावले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन आर्थिक समृद्धिमा सहयोग पुग्न नसकेको ।
- * नयाँ नयाँ कार्यक्रमका माध्यमबाट गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ध्यान दिनुपर्नेमा गाउँपालिका भित्र रहेका विषयगत शाखाले परम्परागत तथा सालबसाली कार्यक्रमलाई मात्र ध्यान दिँदा त्यसबाट नागरिकको अपेक्षा अनुसारको प्रगति हासिल हुन नसकेको ।
- * आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पिछडिएका वर्गको जीवनस्तर उठाउने खालका कार्यक्रम तर्जुमा भई कार्यान्वयन भए तापनि उक्त वर्गको समग्र विकास हुन नसकेको ।
- * योजना वितरणमा हुनु पर्ने स्थानगत सन्तुलन कायम हुन नसक्नु ।
- * गाउँपालिका भित्र कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूबीच समन्वयात्मक तथा एकीकृत रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन हुने प्रणालीको निर्माण हुन नसक्नु ।
- * योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको जिम्मेवारी लिनुपर्ने कार्यालयहरूको भौतिक अवस्था आफैमा कमजोर हुनु ।
- * आधुनिक प्रविधि र प्रक्रियाको प्रयोग एवम् उपयोग सम्बन्धी ज्ञान सीपको अभाव हुनु ।
- * अव्यवस्थित बसोबास, वातावरणीय समस्याहरूको समाधान र वातावरणको संरक्षण ।
- * बस्ती विकास, फोहर व्यवस्थापन र शहरी विकास ।
- * विपद् व्यवस्थापन र त्यसले सिर्जना गरेका समस्याहरू ।
- * प्राकृतिक प्रकोप र विपद् व्यवस्थापनमा चुनौतीहरू ।
- * विद्यालयमा विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात ।

३.२.२ गाउँपालिकाका विकासका प्रमुख समस्याहरू

- ❖ जनसहभागितामा आधारित योजना कार्यान्वयन विधिको पालना हुनु पर्नेमा स्थानीय उपभोक्ता समितिले पनि योजना कार्यान्वयनमा ठेकेदारको प्रयोगले सुशासनमा समस्या देखिनु ।
- ❖ दीर्घकालीन सोचका आधारमा योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अघि बढाउने परिपाटीको थालनी भए तापनि सोही अनुरूप कार्यान्वयन हुनमा समस्या देखिनु ।
- ❖ योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु ।
- ❖ गाउँपालिकाभित्र रहेका विषयगत शाखाहरूमा जनशक्तिको अभाव हुनु तथा कर्मचारीको छिटो छिटो तथा अप्रत्यासित सरुवा हुने प्रणालीको विकासका कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
- ❖ विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नु तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या ।
- ❖ भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स-साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसङ्ख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएको देखिन्छ ।
- ❖ गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा गाउँपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु पर्ने अवस्था ।
- ❖ वन विनाश र वातावरणको संरक्षण विकासको समस्याको रूपमा देखिएका छन् ।
- ❖ विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिएको छ ।
- ❖ एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।
- ❖ विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण गर्न सकेको अवस्था छैन ।
- ❖ उत्पादन भएका वस्तुहरूको बजार र मूल्य निर्धारणको समस्या देखिएको छ ।
- ❖ शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समधान नै विकासको ठुलो समस्या देखिएको छ ।
- ❖ विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात नमिलेको कारणले थप समस्या भएको छ ।
- ❖ गाउँपालिकाको वातावरण (सबै विषयगत क्षेत्रमा) सोचनीय रूपमा रहन गएको छ ।
- ❖ बडिगाडको कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारको लागि डिपिआर (DPR) तयार हुन सकेको छैन ।

३.२.३ गाउँपालिकाका विकासका उपलब्ध अवसर र सम्भावनाहरू

- ❖ एक दर्जन बढी रमणीय, भौगोलिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय महत्त्व बोकेका स्थानहरू भएकाले यसको विशेष महत्त्व र पर्यटन विकासको सम्भावना रहन गएको छ ।

- ✘ बडिगाड गाउँपालिकाको हावापानी तथा स्थान विशेष कृषियोग्य भूमिको उपलब्धताका कारण यस गाउँपालिकालाई पहिचान दिने गरी कृषि उत्पादन गर्न सक्ने गाउँपालिकाका रूपमा विकास गर्न सकिन्छ ।
- ✘ कृषिजन्य उत्पादित वस्तुकोलागि आवश्यक बजारको समस्या नरहेको, यस गाउँपालिकामा उत्पादन हुने तरकारी र कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनले राम्रो बजार पाउने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- ✘ अदुवा, टिमुर, भटमास, लसुन, अलैंची, केरा, किवी, भाँगोको खेती, मौरीपालन जस्ता कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनकालागि यस गाउँपालिकाले आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने र यस क्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्न सकेको अवस्थामा यसको उत्पादकत्वमा बृद्धि आई थप आर्थिक उपलब्धि हासिल गर्न सकिने देखिन्छ ।
- ✘ गाउँपालिकामा रहेको वन जङ्गललाई संरक्षण गरी त्यसबाट प्राप्त गर्न सकिने लाभ जस्तै: प्राङ्गारिक मल, जडिबुटी र मसला उत्पादन जस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन गर्न सकिने देखिन्छ ।
- ✘ गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा फलफूल खेतीको ब्यापक सम्भावना रहन गएको छ ।
- ✘ वनमा आधारित विविध खालका उद्योग स्थापनाको सम्भावना रहन गएको छ ।
- ✘ बडिगाडमा विद्युत उत्पादनको विशेष सम्भावना रहन गएको छ ।

३.३ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य

३.३.१ दीर्घकालीन सोच

"कृषि तथा पशुपालन र पूर्वाधारको विकास—बडिगाडको प्रगति एवम् समृद्धिको निकास"

३.३.२ लक्ष्य

गाउँपालिकाको विकासकोलागि प्राप्त अनुदान तथा आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी समृद्ध बडिगाड निर्माणको आधार तयार गर्ने ।

३.३.३ उद्देश्यहरू

१. उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक विकासको आधार तयार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।
३. स्थानीय आवश्यकताका पहिचान गरी पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकता दिनु ।
४. वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण गर्नु ।
५. सामाजिक न्याय तथा सुशासन स्थापित गरी समृद्धि हासिल गर्नु ।

३.४ गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ५: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक विकासको आधार तयार गर्नु ।	
३.१.१: प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी बढाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> कृषिमा आधारित उद्यमशीलताका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी आमदानीमा बृद्धि ल्याइने छ । प्रविधिमा आधारित पर्यटनको विकास गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ । आधुनिक शहरीकरणका माध्यमबाट बडिगाडलाई सुविधासम्पन्न आकर्षक बस्तीका रूपमा विकास गरिनेछ ।
३.१.२: विकासका अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> विकासका पूर्वाधारहरू सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई मूलप्रवाहमा ल्याइनेछ । गुणस्तरीय सिंचाइ सुविधा, सङ्कलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन एवम् प्रवर्द्धन, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिंचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । कृषि तथा पशुजन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।	
३.२.१: शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूको गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै मौलिक हकको प्रत्याभूति गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> महिला, बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकास तर्फ स्वास्थ्य चौकी निर्माण, प्रसुतिगृह निर्माण, एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थामा जोड दिइने छ । खुला दिशामुक्त गाउँ कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा त्यसको व्यवस्थापनकालागि कार्य योजना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिइनेछ । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूलाई गाउँपालिकाको सामाजिक समृद्धिको मेरुदण्डका रूपमा अंगिकार गरी त्यसको विकासकालागि आवश्यक कार्य योजना लागु गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: स्थानीय आवश्यकताका पहिचान गरी पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकता दिनु ।	
३.३.१: गुणस्तरीय पूर्वाधारहरूमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> विकासका पूर्वाधारको गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ । कृषि र पर्यटनकालागि उपयुक्त ठानिएका क्षेत्रहरूको DPR गरी उक्त क्षेत्रहरूलाई पकेट र पर्यटकीय क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन तथा आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि सम्बन्धी क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ ।

	३. ट्रयाक खोलिएका सडकको मर्मत, सम्भार, संरचनाको काम गरी सवारी साधनलाई सुचारु गर्न बजेट बाँडफाँड गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण गर्नु ।	
३.४.१: वातावरणीय सन्तुलन एवम् जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता आदि प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्ने ।	<p>१. वन जङ्गल संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।</p> <p>२. एकघर एक धारा र पूर्ण सरसफाइ सहितको गाउँपालिका बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ ।</p> <p>३. प्रकोपबाट सिर्जना हुने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण, वातावरणीय संरक्षण जस्ता कार्यक्रम र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनालाई आवद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>४. सडक निर्माण गर्दा क्षति भएको खानेपानी योजना, सिंचाइ कुलोहरू सम्बन्धित योजना सञ्चालन गर्ने उपभोक्ता समितिलाई नै पुनर्निर्माणमा जिम्मेवार बनाइनेछ ।</p>
उद्देश्य ५: सामाजिक न्याय तथा सुशासन स्थापित गरी समृद्धि हासिल गर्नु ।	
३.५.१: सुशासन सम्बन्धी नीतिगत, कानून एवम् संस्थागत व्यवस्था गरी प्रभावकारी कार्न्वयन गर्ने ।	<p>१. समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा विभेदमुक्त समाज निर्माण गरिनेछ ।</p> <p>२. गरिबी निवारणकालागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी वास्तविक गरिबहरूको पहिचान र सङ्ख्या घटाउने नीति अवलम्बन गरिने छ ।</p> <p>३. गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत सङ्कलनमा सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत गरिएको सहकार्यलाई अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी गराइनेछ ।</p> <p>४. समाजमा पछाडि परेका लक्षित वर्गकालागि अनुदान रकम र आन्तरिक स्रोत तर्फको निश्चित बजेट लक्षित वर्गकालागि प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने कार्यक्रममा विनियोजन गरिनेछ ।</p> <p>५. सुशासन, पारदर्शिता, लैङ्गिक सशक्तीकरण, सामाजिक सुरक्षा, आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रमलाई ध्यान दिई कार्यक्रम निर्माण गरिनेछन् ।</p> <p>६. समावेशी सामाजिक संरचनाका माध्यमबाट बडिगाडबासीमा पारस्परिक सद्भाव र एकताको भावना विकास गरिनेछ ।</p> <p>७. गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा मूलतः आवधिक योजनासँग आवद्ध गरी गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाइनेछ ।</p>

३.५ प्रमुख जोखिम पक्षहरू

यस आवधिक योजनाका निर्दिष्ट उद्देश्यहरू हासिल गर्ने सिलसिलामा सम्भावित प्रमुख जोखिम पक्षहरू निम्नानुसार हुन सक्ने अनुमान गरिएको छः

१. योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्यक्रमकालागि अपेक्षा गरिए अनुसार संघीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र दातृ संस्थाहरूबाट आर्थिक र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध हुनुपर्ने ।
२. सबै राजनीतिक दलहरूको सहमति र ठोस प्रतिवद्धताका साथ आवधिक योजना कार्यान्वयनमा सहयोग प्राप्त हुनुपर्ने ।

३. गाउँपालिका तथा सम्बन्धित विषयगत शाखाहरूले दीर्घकालीन सोचलाई कार्यरूपमा परिणत गर्न आवश्यक स्रोत साधन एवम् अनुकूल कार्य वातावरण तयार गर्नुपर्ने ।
४. विषयगत शाखाले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रममा दोहोरोपना देखिन सक्ने भएको त्यसलाई व्यवस्थित गर्न कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत र समन्वयात्मक रूपले सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
५. योजनाको सफल कार्यान्वयनकालागि शान्ति सुरक्षा एवम् सहयोगी वातावरणको आवश्यक पर्ने भएकोले त्यसको सुनिश्चितता हुनुपर्ने ।
६. कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनकालागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति तथा प्राविधिक जनशक्तिको सदैव उपलब्धता हुनुपर्ने ।

३.६ अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

तालिका ६: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

सूचक (आ.व. २०७६/७७ को स्थिर मूल्यमा)	एकाई	आधार वर्ष आ.व. २०७६/७७ को अवस्था	योजना समाप्ति वर्ष आ.व.२०८१/८२ को लक्ष्य
मानव विकास सूचकाङ्क*	सूचकाङ्क	०.४७८	०.५२
आर्थिक बृद्धि*	प्रतिशत	५.३	१०.०
वार्षिक प्रति व्यक्ति आय *	रु.	३८०००	७५०००
बहुआयामिक गरिबी	प्रतिशत	३३.१	१५
साक्षरता	प्रतिशत	८५	९५
विद्यालयमा खुद भर्ना दर*	प्रतिशत	९५	१००
औसत आयु*	वर्ष	६८	७५
कालोपत्रे सडक	कि.मि.	१८	३६
ग्राभेल सडक	कि.मि.	०	१००
सडक ट्रयाक खोल्ने	कि.मि.	१५००	१५५०
वेरोजगारी	प्रतिशत	२५	१०
विद्युत सेवा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	९५	१००
खानेपानी सेवा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	९०	१००

*बागलुङ जिल्लाका सूचकहरू

३.७ महत्त्वपूर्ण उपलब्धि सूचकहरू:

- ✓ बडिगाडका सबै प्रमुख बस्तीहरूमा बाह्रै महिना सडक चालु हुने ।
- ✓ एक परिवार एक टनेल ।
- ✓ विषादीमुक्त पालिका ।
- ✓ छुवाछुत तथा विभेदमुक्त पालिका ।
- ✓ हरेक परिवारलाई घरमै सफा खानेपानीको उपलब्धता ।
- ✓ भ्रष्टाचार शून्य पालिका ।

- ✓ पूर्ण साक्षर पालिका ।
- ✓ बालश्रममुक्त तथा बालमैत्री पालिका ।
- ✓ पूर्ण सरसफाइयुक्त पालिका ।
- ✓ लागु पदार्थ सेवनमुक्त पालिका ।
- ✓ शत प्रतिशत विद्यार्थी विद्यालय भर्ना हुने पालिका ।
- ✓ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरण सुनिश्चितता भएको पालिका ।
- ✓ सम्पूर्ण घरमा विद्युत उपलब्ध भएको पालिका ।
- ✓ एक घर एक रोजगार ।
- ✓ सुकुम्बासी विहिन गाउँपालिका ।
- ✓ औद्योगिक क्षेत्र स्थापना भएको पालिका ।

३.८ लगानी प्रक्षेपण

तालिका ७: लगानी प्रक्षेपण

क्र.सं.	आ.व.	अपेक्षित आर्थिक बृद्धि दर	अपेक्षित गार्हस्थ उत्पादन (रु करोडमा)	प्रक्षेपित लगानी (रु करोडमा)
१	०७७/७८	३.००	-	७०
२	०७८/७९	७.५०	-	११६
३	०७९/८०	८.००	-	१८६
४	०८०/८१	८.५०	-	२७९
५	०८१/८२	९.००	-	३५९
योजना अवधिमा हुने कुल प्रक्षेपित लगानी				१०१०

३.९ आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू

तालिका ८: आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू

क्र.सं.	स्रोत	योजना अवधिमा हुने लगानी (रु करोडमा)	प्रतिशत
१	सरकारी (प्रदेश तथा संघीय सरकार) क्षेत्र	७००	६९
२	सहकारीक्षेत्र	१५०	१५
३	निजी क्षेत्र	१००	१०
४	गै.स.स.	४०	४
५	उपभोक्ता समूह, सामुदायिक संस्था आदिको योगदान	२०	२
६	अन्तर स्थानीय तह साझेदारी	-	०
	कुल	१०१०	१००

३.१० बडिगाड गाउँपालिकाको आय अनुमान

तालिका ९: बडिगाड गाउँपालिकाको आय अनुमान

रु. लाखमा							
क्र. सं.	विवरण	२०७६/७७ को यथार्थ	२०७७/७८ को अनुमान	२०७८/७९ को अनुमान	२०७९/८० को अनुमान	२०८०/८१ को अनुमान	२०८१/८२ को अनुमान
१	नगद मौज्जात	४३८	१५०	२००	२५०	३५०	४००
२	आन्तरिक राजस्व	९७	१२५	१५०	१७५	३००	५००
३	संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	११०४	११०४	१५००	२३००	२८००	३५००
४	सशर्त अनुदान (संघीय सरकार)	२००५	२७०२	५०००	९०००	१५०००	२००००
५	संघीय सरकारबाट राजस्व बाँडफाट प्राप्त आय	९७५	९०२	२०००	३२००	४४००	४८००
६	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	१२४	१२४	२००	३५०	५००	७००
७	सशर्त अनुदान (प्रदेश सरकार)	१००	१५०	२००	३५०	५००	६००
८	राजस्व बाँडफाट (प्रदेश सरकार)	०	४६	१७०	१९०	३५०	४५०
९	समपुरक कोष (संघ तथा प्रदेश सरकार)	६२	२२५	४५०	५८५	७००	९००
१०	अन्य	-	१४७२	१८५०	२१५०	३०००	४०००
	जम्मा		७०००	११६२०	१८५५०	२७९००	३५८५०

३.११ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँट

तालिका १०: सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँट

क्र. सं.	विवरण	२०७७/७८ को अनुमान रु लाखमा	२०७८/७९ को प्रक्षेपण	२०७९/८० को प्रक्षेपण	२०८०/८१ को प्रक्षेपण	२०८१/८२ को प्रक्षेपण	आवधिक योजनाको जम्मा
१	बजेटको वर्गीकरण						
१.१	चालु खर्च	८७५	१२२०	१६५०	२०००	२८५०	८५९५
१.२	पूँजीगत खर्च	२४७३	५०००	८०००	१२०००	१६०००	४३४७३

१.३	सशर्त तर्फ खर्च	२८५२	४४००	७५००	१२०००	१५०००	४१७५२
१.४	सामाजिक सुरक्षा खर्च	८००	१०००	१४००	१९००	२०००	७१००
जम्मा बजेट		७०००	११६२०	१८५५०	२७९००	३५८५०	१००९२०
२	खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड						
२.१	आर्थिक विकास	१२५०	२८२०	४५५०	६५००	८८५०	२३९७०
२.२	सामाजिक विकास	३५५०	४०००	५५००	८९००	११०००	३३१५०
२.३	पूर्वाधार विकास	१८५०	३३००	५५००	७०००	९०००	२६६५०
२.४	वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	१५०	८००	२०००	४०००	५०००	११९५०
२.५	संस्थागत विकास तथा सुशासन	२००	७००	१०००	१५००	२०००	५४००
जम्मा बजेट		७०००	११६२०	१८५५०	२७९००	३५८५०	१००९२०

३.१२ पूर्व शर्त

गाउँपालिकामा सरोकार भएका सम्पूर्ण संघसंस्था/निकाय/समूह, सम्बन्धित मन्त्रालयहरू र राष्ट्रिय योजना आयोगले गाउँसभाबाट पारित भएको आवधिक गाउँपालिकाको योजनालाई अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्तै योजना कार्यान्वयनकालागि आवश्यक बजेट व्यवस्थापनमा संघीय र प्रदेश सरकारबाट समयमा निकाशा तथा दातृ निकायबाट अपुग बजेट उपलब्ध भएमा मात्र तोकिएको लक्ष्य पूरा गर्न सहज हुनेछ । नीतिगत व्यवस्थाकालागि संघीय र प्रदेश सरकारद्वारा स्वीकृत प्राप्त हुनु जरुरी छ ।

परिच्छेद चार: बडिगाड गाउँपालिकाको समष्टिगत आर्थिक नीति

खण्ड एक: सार्वजनिक खर्च

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रका सीमित क्षेत्रमा कर लगाउन, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट, अनुदान र ऋण प्राप्त गर्न, निजी क्षेत्रबाट तोकिएको सीमासम्म आन्तरिक ऋण परिचालन गरी सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारका विषयमा एकल कर प्रशासनको माध्यमबाट राजस्व परिचालन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारबाट स्थानीय तहलाई समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र सम्पूरक अनुदान गरी चार प्रकारका अनुदान प्राप्त हुने गरेको छ ।

स्थानीय तह गठन भए पश्चात् स्थानीय विकास अवधारणा अनुरूपका प्राथमिक कामहरू शुरुवात भएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा स्थानीय रूपमा वित्तीय कारोबार सीमित रहेको थियो भने आ.व. २०७४/७५ तथा आ.व. २०७५/७६ कोलागि पूरा अवधिको बजेट तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को बजेट कार्यान्वयनका क्रममा रहेको छ । सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक पर्ने नीति, कार्यविधि एवम् कार्यप्रक्रिया सरलीकरणका कार्यहरू भएका छन् । साथै, कार्यपालिकाको कार्य जिम्मेवारी बमोजिम सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक पर्ने संगठन संरचना स्थापना भई सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा लगिएको छ । यसै आ.व.मा बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरी बजेट र योजनालाई जोड्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

- योजना तर्जुमाकालागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कको पर्याप्तता नहुँदा आधार वर्षको अवस्था, समग्र पालिका स्तरीय आर्थिक अवस्थाका परिसूचकहरू जस्तै कुल गार्हस्थ उत्पादन, बचत तथा लगानी आदि विश्लेषण गर्न कठिनाई हुनु र यथार्थपरक बजेट निर्माणमा समस्या देखिनु ।
- कुशल बजेट विनियोजन र दक्ष एवम् प्रभावकारी कार्यान्वयनमा कमी रहनु ।
- खर्च आवश्यकता भन्दा स्रोतको कमी र खर्चको उचित प्राथमिकता निर्धारणमा कमी हुनु ।
- पुँजीगत खर्च लक्ष्य भन्दा कम हुनु ।
- रोजगारी र आयमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने परियोजनाहरूमा विनियोजनमा कमी, निर्धारित समय, लागतमा र गुणस्तरीय हिसाबले आयोजना कार्यान्वयन हुन नसक्नु ।
- वित्तीय संघीयता कार्यान्वयन गर्न खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमता एवम् भौगोलिक विशिष्टता समेतलाई ध्यान दिई समन्यायिक स्रोत वितरण हुन नसक्नु ।
- नेपाल सरकारबाट तर्जुमा हुनुपर्ने संविधान अनुकूलका कतिपय नीति, कानून र मानकहरू तर्जुमा तथा परिमार्जन हुन बाँकी रहँदा स्थानीय तहका विकास निर्माणको कार्य जनअपेक्षा अनुसार अगाडि बढाउन कठिन हुनु ।

- दक्ष जनशक्ति विशेष गरी प्राविधिक जनशक्तिको कमीले योजना व्यवस्थापन र विकास निर्माणलाई प्रभावकारी बनाउन नसकिनु ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * संघीयता नयाँ अभ्यास र शासकीय स्वरूप भएकोले स्रोतको बाँडफाँटमा तीनवटै सरकारका बीचमा समानता र सन्तुलन कायम नहुनु ।
- * सार्वजनिक खर्चलाई दिगो र लाभकारी प्रतिफल आउने परियोजनामा विस्तार गर्नु ।
- * गा.पा.भित्रका सीमान्तकृत समूह र भौगोलिक क्षेत्रको समन्यायिक विकास गर्नु ।
- * नागरिकको आधारभूत आवश्यकताका रूपमा रहेका शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, न्यायमा पहुँच, वातावरणीय स्वच्छताको परिपूर्ति गर्नु ।
- * दक्ष, विषय विज्ञ, तथा उत्प्रेरित जनशक्तिको व्यवस्था गरी पालिकाको प्रशासनिक तथा विकास कार्यकालागि आवश्यक मानव स्रोतको परिचालन गर्नु ।
- * साविकको एकीकृत ढाँचाको सूचना तथा तथ्याङ्कहरू प्रशोधन तथा नयाँ संरचना अनुसारको खण्डीकृत तथ्याङ्क प्राप्त गर्नु ।
- * नयाँ शासकीय स्वरूप अनुरूपको राज्य प्रणालीबाट तीनै तहका सरकारको समन्वयमा सुशासन कायम गर्दै सीमित स्रोतसाधनले असीमित जनआकांक्षा पुरा गर्नु ।
- * गुणस्तरीय पूर्वाधार निर्माणकालागि स्रोत व्यवस्थापन, क्षमता अभिवृद्धि र समन्वय कायम गर्नु ।
- * जनप्रतिनिधिहरूमा बजेट भाग लगाउने मानसिकता हटाई आवश्यकता, प्रभावकारिता र सम्भाव्यताका आधारमा विनियोजन गर्ने सोचको निर्माण गर्नु ।

अवसर

- ✍ पालिकाहरूका बीचमा विकास निर्माण, लगानी अभिवृद्धि, सुशासन प्रवर्द्धनमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण रहनु ।
- ✍ लामो समयदेखिको राजनीतिक संक्रमणको अन्त्य हुनु ।
- ✍ योजना छनौट, बजेट विनियोजन क्षमतामा सुधार हुँदै जानु ।
- ✍ तीनै तहका सरकार सहकार्य र समन्वय गर्दै “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” बनाउने राष्ट्रिय संकल्प प्रति प्रतिबद्ध रहनु ।
- ✍ स्थानीय सरकार स्थापना पश्चात् तीन आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन भई सार्वजनिक खर्च विनियोजनमा अनुभव प्राप्त हुनु ।
- ✍ लगानी सहजताकालागि नेपाल सरकारबाट हालसालै एकल विन्दु सेवाबाट सेवा प्रवाहको थालनी गरिनु ।
- ✍ जनप्रतिनिधिहरूमा विकास प्रतिको उत्कट चाहना र प्रतिबद्धता हुनु ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सुव्यवस्थित, योजनाबद्ध एवम् नतीजामुखी सार्वजनिक खर्च प्रणाली"

लक्ष्य

उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल परिचालन र दक्षतापूर्ण विनियोजनबाट प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाह, दिगो तथा उच्च आर्थिक विकास हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. उपलब्ध सीमित स्रोतलाई गा.पा.को समृद्धि हासिल गर्न सघाउने क्षेत्रमा विनियोजन गर्नु ।
२. सामाजिक न्याय सहितको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।
३. पालिकामा रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु ।
४. प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।

१.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ११: सार्वजनिक खर्चका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: उपलब्ध सीमित स्रोतलाई गा.पा.को समृद्धि हासिल गर्न सघाउने क्षेत्रमा विनियोजन गर्नु ।	
१.१.१: सार्वजनिक खर्चको मितव्ययी, दक्षतापूर्ण तवरले आर्थिक, सामाजिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणमा उपयोग गर्ने ।	१. सार्वजनिक खरिद कानूनको परिपालनामा जोड दिइनेछ । २. बजेट प्रणालीका सबै प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन दक्ष मानव संसाधन विकासमा जोड दिइनेछ ।
१.१.२: नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा गौरवका आयोजना तथा ठूला पूर्वाधार निर्माणमा वैदेशिक ऋण परिचालन गर्ने ।	१. ठूला पूर्वाधार निर्माण तथा गौरवका आयोजनामा वैदेशिक ऋण परिचालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सामाजिक न्याय सहितको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।	
१.२.१: पूर्वाधार विकास तथा सामाजिक क्षेत्रमा लगानी गर्दा समाजका सबै वर्ग र क्षेत्रमा समन्यायिक वितरण गर्ने ।	१. सार्वजनिक निर्माण र सामाजिक क्षेत्रबाट प्राप्त लगानीको प्रतिफल समाजका सबै वर्ग र क्षेत्रमा समन्यायिक वितरण हुने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
१.२.२: मूल प्रवाहमा आउन नसकेका नागरिकलाई सामाजिक संरक्षणका माध्यमबाट मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।	१. आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका नागरिकलाई सामाजिक संरक्षणका कार्यक्रम मार्फत् संरक्षण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: पालिकामा उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु ।	
१.३.१: रोजगारीका अवसरको सिर्जना, उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि एवम् पुँजी निर्माण हुने गरी स्रोतको महत्तम परिचालन गर्ने ।	१. कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा रोजगार मूलक उद्योग स्थापनामा जोड दिइनेछ । २. कृषि प्रशोधन र खनिजजन्य उद्योगको स्थापना र विस्तारमा जोड दिइनेछ ।
उद्देश्य ४: प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	

<p>१.४.१: मध्यमकालीन खर्च संरचना र प्रभावकारी मध्यमकालीन खर्च समीक्षाको व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. मध्यमकालीन खर्च संरचनाका आधारमा मात्र पालिकाका संपूर्ण सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन हुने सुनिश्चितता गरिनेछ । २. हरेक तीन वर्षमा मध्यमकालीन खर्च समीक्षा अनिवार्य गर्नुपर्ने प्रावधान गरिनेछ ।</p>
<p>१.४.२: हरेक सार्वजनिक खर्च तथा सेवा प्रवाह सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत अनुमोदन गर्ने ।</p>	<p>१. हरेक उपभोक्ता समिति तथा ठेकदारले योजनाको समाप्ति सँगै खर्चको विवरण सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत अनुमोदन गर्ने अनिवार्य प्रावधान राखिनेछ ।</p>

१.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ सार्वजनिक खर्च प्रणाली थप व्यवस्थित एवम् सुदृढ भएको हुनेछ ।
- ✓ पालिकाको स्रोत साधनको विनियोजन र राजस्व परिचालन क्षमता सुदृढ भएको हुनेछ ।
- ✓ उपलब्ध सीमित स्रोत र साधनको लगानी उत्पादनमूलक क्षेत्रमा केन्द्रित भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: राजस्व

२.१ पृष्ठभूमि

आर्थिक ऐन २०७५ र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, घर बहाल कर, सम्पत्ती कर, भूमि कर, व्यवशाय कर, विज्ञापन कर र मनोरन्जन करका क्षेत्रमा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र तोकिएको छ । यसका साथै गैर करका रूपमा सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना संलग्न गरिएको र स्थानीय कानून बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भित्रका कर उठाउन पाउने व्यवस्था रहेको छ । कर तथा गैरकरका आधार कमजोर रहेको, कर सङ्कलन गर्ने आफ्नै संयन्त्र स्थापित भइनसकेको अवस्थामा राजस्व सङ्कलन गर्ने व्यवस्थित पद्धति विकास भइसकेको छैन । वैज्ञानिक कर प्रणालीको विकास गरी राजस्व सङ्कलन र परिचालन गर्ने कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रहेको छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

- राजस्व सङ्कलन गर्न नीतिगत व्यवस्थामा अस्पष्टता हुनु ।
- कर तथा गैर करको आधार पर्याप्त रूपमा विस्तार नहुनु ।
- एउटै प्रकृतिका कर प्रदेश र स्थानीय तह दुबैका साझा क्षेत्राधिकारमा रहनु ।
- ढुङ्गा, गिटी, बालुवा जस्ता प्राकृतिक स्रोतको कर सङ्कलन सम्बन्धमा बारम्बार विवाद बढ्नु ।
- करका सम्बन्धमा जनचेतना कमी हुनु ।
- सरल, प्रविधियुक्त, प्रभावकारी र व्यवस्थित कर प्रणालीको कमी हुनु ।
- पर्याप्त र दक्ष जनशक्तिको कमी हुनु ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * कर तिर्नुपर्ने सबै नागरिकलाई करको दायरामा ल्याउनु ।
- * कर तथा गैरकर राजस्वको प्रभावकारी परिचालन गर्नु ।
- * कर तथा गैर करको आधार विस्तार गर्नु ।
- * छरिएर रहेका राजस्व सङ्कलन गर्ने संयन्त्रबाट आशातित कर सङ्कलन गर्नु ।
- * गा.पा.को कर तथा गैरकर राजस्व परिचालनका आधार कमजोर रहनु ।
- * छिमेकी स्थानीय तहको कर प्रणालीसँग समानता कायम गर्नु ।

अवसर

- ✎ तीनै तहका सरकारबाट समन्वय र सहकार्यमा राजनीतिक प्रणालीको सुदृढीकरण गर्दै आर्थिक विकास गर्ने अवसर प्राप्त भएको ।
- ✎ सार्वजनिक वित्तको परिचालनमा सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता बढ्दै जानु ।
- ✎ लामो समयदेखिको राजनीतिक संक्रमणको अन्त्य भएको ।
- ✎ विगतमा केन्द्रीकृत रहेका अधिकार विकेन्द्रित भई स्थानीय तहसम्म पुगेको ।

करको आधार र दायरा बृद्धि गर्न सकिने सम्भावना रहेको ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी राजस्व प्रणालीको विकास-बडिगाडको सबल अर्थतन्त्र निर्माणको आधार"

लक्ष्य

पालिकाका सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरू आन्तरिक स्रोतबाट परिचालन गर्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने ।

उद्देश्य

१. राजस्व परिचालन प्रणालीलाई प्रगतिशील, कुशल, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउनु ।
२. राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी राजस्व बृद्धि गर्नु ।

२.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका १२: राजस्वका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: राजस्व परिचालन प्रणालीलाई कुशल, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउनु ।	
२.१.१: संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दै गा.पा.को प्रभावकारी राजस्व परिचालनमा जोड दिने ।	१. नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा राजस्व सङ्कलन तथा परिचालनलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन कर परिचालन सम्बन्धमा स्पष्ट नीति तथा कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. राजस्व परिचालनकालागि प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
२.१.२: कर प्रणालीमा संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्दै आधुनिकीकरण र प्रगतिशील बनाउने ।	१. राजस्व सङ्कलन प्रणालीका सबै प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन दक्ष जनशक्ति विकासमा जोड दिइनेछ । २. नवीनतम विधि, प्रविधि र उपकरणको प्रयोग गरी कर प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी राजस्व बृद्धि गर्नु ।	
२.२.१: कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थापन गर्ने ।	१. मौजुदा आर्थिक ऐन नियमलाई आवश्यक परिमार्जन गरी व्यवहारिक र प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सम्पत्ति कर जस्ता नयाँकरहरू सम्बन्धी कानुन बनाइनेछ । ३. कर निर्धारण, कर असुली, कर छुट, कर अनुपालन सम्बन्धी स्थानीय नीतिगत एवम् कानुनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा आवश्यक आर्थिक ऐन, नियमावली, विभिन्न कार्यविधिहरू समयमै तयार गरी गाउँसभाबाट पारित गराई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.२.२: प्रभावकारी संगठनात्मक व्यवस्था, दक्ष	१. राजस्व सम्बन्धी उपयुक्त सफ्टवेयर, कम्प्युटर र सूचना प्रणाली सहितको अलग राजस्व शाखा व्यवस्था गरिनेछ ।

जनशक्ति र उपयुक्त पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> राजस्व सम्बन्धी आवश्यक दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने र भएका जनशक्तिलाई उचित तालिम दिई दक्ष र प्रभावकारी बनाइनेछ । वडा कार्यालयहरूको समेत राजस्व सङ्कलन क्षमता अभिवृद्धि गरी वडा कार्यालयहरू मार्फत राजस्व सङ्कलनको प्रभावकारी प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.२.३: करसँग सम्बन्धित व्यवस्थित र वर्गीकृत तथ्याङ्काधार व्यवस्थित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> कर सङ्कलनको निम्ति सहजतालाई समेत ध्यानमा राखी गाउँपालिकाको प्रोफाइल अद्यावधिक गरिनेछ । सम्भावित विभिन्न कर, शुल्क तथा दस्तुरका दायरा तथा दरहरूको वर्गीकृत विवरण तयार गरी आवधिकरूपमा अद्यावधिक गरिनेछ । राजस्वका विभिन्न स्रोतहरूको प्राथमिकीकरण र नयाँ स्रोतहरूको पहिचान गर्ने र विद्यमान स्रोतहरूको दायरा विस्तार गरिनेछ ।
२.२.४: करदाताहरूलाई कर/शुल्कको महत्त्व, कर व्यवस्था सम्बन्धमा सचेतना बृद्धि गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> विभिन्न छलफल, गोष्ठी, सञ्चार माध्यम मार्फत् करदाताहरूमा कर सम्बन्धी जनचेतना फैलाइनेछ (कर शिक्षा प्रदान गर्ने) । मोबाइल एप, वेबसाइट आदिको माध्यमबाट कर व्यवस्था सम्बन्धी सूचना दिइनेछ । उत्कृष्ट करदातालाई सम्मान गरिनेछ । करको दर निर्धारण गर्दा सरोकारवाला मुख्य करदाताहरूसँग छलफल गरिनेछ ।
२.२.५: सरल, चुस्तदुरुस्त कर असुली प्रणाली व्यवस्थित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> वडामा कर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । करदाताहरूलाई स्वयं कर घोषणाको सुविधा प्रदान गरिनेछ । समयमै कर तिर्नेलाई कर छुटको व्यवस्था र ढिलो गरिएमा जरिवानाको व्यवस्था गरिनेछ । कम्प्युटरकृत विलिड प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ । उत्कृष्ट रूपमा राजस्व सङ्कलन गर्ने वडालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । कर दायित्व र सेवा प्रवाहलाई एक आपसमा जोडिनेछ ।
२.२.६: पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम राख्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> गाउँपालिकाले गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशन गरिनेछ । सङ्कलित राजस्व रकम बारे आवधिक रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । राजस्व उत्पत्तिलाई पनि बजेट विनियोजनको एक आधारको रूपमा लिइनेछ ।
२.२.७: सरोकारवाला निकायसँग आवश्यक समन्वय गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> राजस्व बाँडफाँड हुने राजस्वका शीर्षकहरूमा संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग भरपर्दो र प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ । करदाता सम्बन्धी तथ्याङ्क प्राप्ति र कर असुलीको सन्दर्भमा अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग पनि समन्वय गरिनेछ ।
२.२.८: राजस्व अभिवृद्धि गर्ने खालका आयमूलक कार्यक्रम र पूर्वाधार विकासमा जोड दिने ।	<ol style="list-style-type: none"> वार्षिक कार्यक्रममा स्थानीय आर्थिक विकासकालागि व्यवसायमूलक तथा आयमूलक कार्यहरूमा योगदान पुऱ्याउने कार्यक्रमहरूलाई समावेश गरिनेछ । निजी क्षेत्रको लगानी र उद्यमशीलता प्रति जोड दिइनेछ । राजस्व अभिवृद्धि गर्ने खालका पूर्वाधारहरूको विकास गरिनेछ ।

	४. हाटबजार/स्टलहरू निर्माण र सञ्चालन गरिनेछ । ५. सडक लगायतका पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति गरिनेछ ।
--	---

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ करदाताको सङ्ख्यामा उल्लेख्य वृद्धि भई गा.पा.को अर्थतन्त्र तथा बजेटमा राजस्वको यागेदानको अनुपातमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ कर प्रणालीमा विद्युतीय प्रविधिको प्रयोगगरी पारदर्शी, कम खर्चिलो र प्रभावकारी भएको हुनेछ ।
- ✓ योजनाको अन्तमा राजस्व प्रणाली प्रगतिशील र लगानीमैत्री भएको हुनेछ ।
- ✓ राजस्व परिचालनमा दक्ष जनशक्तिको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ प्रदेश सरकारसँग साझा कर सङ्कलनको अस्पष्टता समाधान भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: वैदेशिक लगानी तथा सहायता परिचालन

३.१ पृष्ठभूमि

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहले संघीय सरकारको स्विकृतिमा वैदेशिक ऋण तथा अनुदान माग तथा परिचालन गर्न सक्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । बडिगाड गाउँपालिकाको समृद्धिका मुख्य सम्बाहकको रूपमा पहिचान भएका कृषि, ऊर्जा, पर्यटन, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास र सुशासनको क्षेत्रको विस्तार र स्तरोन्नति गर्न आवश्यकता अनुरूप लगानीयोग्य पुँजीको कमी रहेको छ । यस गाउँपालिकामा कृषि प्रशोधन तथा खनिजजन्य उत्खनन, ऊर्जा उत्पादन, पर्यटन सेवाको समेत प्रचुर सम्भावना रहेको तथा वैदेशिक लगानी आकर्षण गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

- वैदेशिक सहायता परिचालनको क्षेत्र निर्धारण र नीतिको निर्माण नहुनु ।
- दक्ष एवम् अनुभवि जनशक्तिको अभाव हुनु ।
- वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्ने कार्यान्वयनयोग्य परियोजनाहरूको तयार भइनसक्नु ।
- विदेशी लगानीकर्ता आकर्षण गर्ने आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरी आयोजना बैंक बनाउन नसक्नु ।
- इच्छुक वैदेशिक लगानीकर्तालाई समेत आयोजना सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने जग्गा उपलब्ध गराउन र आधारभूत भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाइ रहनु ।
- सम्पर्क सुत्रको कमी हुनु ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * पूर्वाधार निर्माणमा चाहिने प्रविधि एवम् दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको कमी रहनु ।
- * उत्पादन क्षेत्रका उद्योगकालागि चाहिने औद्योगिक कच्चा पदार्थ गा.पा. भित्र उपलब्ध नहुनु ।
- * जनसङ्ख्याको आकार सानो भएकोले औद्योगिक उत्पादनहरूको गार्हस्थ माग कमजोर भई ठूला उद्योगहरू स्थापना गर्न वैदेशिक लगानी उत्साहित नहुनु ।

अवसर

- ✗ बढ्दो पर्यटन व्यवसायले उपभोग्य वस्तुको मागमा उल्लेखनीय मात्रामा बृद्धि हुनु ।
- ✗ नागरिकको जीवनस्तरमा क्रमशः सुधार हुँदै जानु ।
- ✗ आन्तरिक आम्दानी र विप्रेषणले गर्दा नागरिकको ऋयशक्ति बढ्नगई स्थानीयस्तरमा उत्पादित वस्तुको मागमा क्रमशः बृद्धि हुनु ।
- ✗ शिक्षा, स्वास्थ्य सेवाप्रति नागरिक जागरुक हुँदै जानु ।
- ✗ विदेशी लगानीमा निर्माण सम्पन्न भएका आयोजनाहरूले थप लगानीको वातावरण बन्दै जानु ।
- ✗ विदेशी लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न गा.पा.का नीति तथा कार्यक्रमहरू केन्द्रित हुनु ।
- ✗ गा.पा.मा विस्तार हुँदै गरेका भौतिक पूर्वाधारहरू थप लगानीकोलागि सहायक बन्नु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"विकसित र समृद्ध गा.पा. निर्माणमा वैदेशिक सहायता र लगानीको प्रभावकारी परिचालन"

लक्ष्य

आवश्यक वैदेशिक लगानीको वातावरण सिर्जना गरी गा.पा.को आर्थिक सामाजिक विकास गर्ने ।

उद्देश्य

- वैदेशिक लगानीलाई पुँजी सिर्जना र उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्दै गा.पा.को आर्थिक सामाजिक विकास गर्नु ।
- वैदेशिक लगानीलाई आकर्षित तथा उत्प्रेरित गर्ने वातावरणको निर्माण गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १३: वैदेशिक लगानी तथा सहायता परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वैदेशिक लगानीलाई पुँजी सिर्जना र उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्दै गा.पा.को आर्थिक सामाजिक विकास गर्नु ।	
३.१.१ नेपाल सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरी विदेशी लगानीकर्तालाई गा.पा.मा पुँजी सिर्जना र उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> विदेशी लगानीकर्तालाई एकद्वार प्रक्रिया मार्फत् आवश्यक सेवा तथा सुविधाको व्यवस्था मिलाउन सहजीकरण गरिनेछ । सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना बैंक तयार गरिनेछ । पालिका भित्रका आकर्षक आयोजनाहरूको विकासकोलागि निजी क्षेत्र तथा विदेशी लगानीकर्ताहरूसँग नियमित छलफल तथा बहस गरिनेछ । वैदेशिक लगानीका परियोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधारको विकास र लगानीकर्ताको भौतिक सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाइनेछ । वैदेशिक लगानीको उपयोग कृषि, पर्यटन, ऊर्जा, उद्योग र भौतिक पूर्वाधारको क्षेत्रमा गरिनेछ । स्वदेश तथा विदेशका पालिकाहरू (स्थानीय तह) सँग भगिनी सम्बन्ध राख्दै ज्ञान, अनुभव, संस्कृति, प्रविधि तथा लगानीको आदान प्रदान गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वैदेशिक लगानीलाई आकर्षित तथा उत्प्रेरित गर्ने वातावरणको निर्माण गर्नु ।	
३.२.१: वैदेशिक लगानीमैत्री नीति तथा कानून बनाउने ।	१. गाउँपालिकामा लगानी गर्न आउने विदेशी लगानीकर्तालाई प्रोत्साहनकालागि नेपाल सरकारका कानूनसँग तादात्म्यता हुने गरी लगानी मैत्री कानुनी, संस्थागत र प्रक्रियागत सुधार गरिनेछ ।
३.२.२: करछुट लगायतका सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> वैदेशिक लगानी आकर्षण गर्न कर छुटका नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ । वैदेशिक लगानी मार्फत बन्ने आयोजनाहरूको मुनाफा बाँडफाँडको वैज्ञानिक प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ योजनाको अन्तमा आयोजना बैंक स्थापना भएको हुनेछ ।
- ✓ विदेशी लगानीकर्ता र निजी क्षेत्रको सहकार्य र सहलगानीमा आयोजनाहरू सञ्चालन हुनेछ ।
- ✓ विदेशी सीप तथा प्रविधि हस्तान्तरण भएको हुनेछ ।

खण्ड चार: सार्वजनिक ऋण

४.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको चालु तथा पुँजीगत खर्च व्यवस्थापनकालागि प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान मात्र पर्याप्त नभएकोले थप स्रोतको माग हुन गएको छ । नयाँ संरचनाको विकास सँगै सार्वजनिक खर्चको आवश्यकता बढ्दै गएको छ । सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधारमा लगानीको मागलाई सम्बोधन गर्न सार्वजनिक वित्तको प्रचुरता हुनु आवश्यक रहेको छ । स्थानीय निकायले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा मात्र आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । आयोगले प्रदान गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न नीतिगत तथा संरचनात्मक व्यवस्था नभइसकेकोले परिचालन हुन कठिनाई रहेको छ । यस अर्थमा पालिकाले आन्तरिक राजस्व, अनुदान तथा राजस्व बाँडफाँटबाट नपुग हुने रकम आन्तरिक ऋण वा नेपाल सरकारसँग लिने ऋणमा निर्भर रहन्छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

- गा.पा. को क्रेडिट रेटिड नहुनु ।
- आन्तरिक ऋण परिचालनलाई निश्चित क्षेत्रमा लगानी गर्ने गरी मापदण्ड नहुनु ।
- संस्थागत संयन्त्रको आधारभूत तहको अवस्था समेत नहुनु ।
- गा.पा.स्तरमा सार्वजनिक ऋणको परिचालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत स्पष्टता भइनसक्नु ।
- वित्तीय क्षेत्रलाई ग्रामीण क्षेत्रसम्म विस्तार गर्न नसक्नु ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * नेपाल सरकारको स्वीकृति र अन्य प्रक्रिया पूरा गरी सार्वजनिक ऋण परिचालन गर्नु ।
- * सार्वजनिक ऋणलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट पूर्वाधार, रोजगार र उत्पादनमा परिचालन गरी दिगो, उत्पादनमुखी र उच्च प्रतिफलमुखी बनाउनु ।
- * ऋणको साँवा व्याज भुक्तानीको सुनिश्चितता गर्नु ।

अवसर

- ✎ पालिकाले विकास निर्माणकालागि ऋण परिचालन गर्न सक्ने गरी घाटा बजेट तर्जुमा गर्न सक्ने व्यवस्था हुनु ।
- ✎ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले ऋण परिचालनमा सहजीकरण गर्नु ।
- ✎ पर्यटन, पूर्वाधार तथा ऊर्जा विकासमा लगानीको आधार हुनु ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"उत्पादनमूलक पूर्वाधार विकास र सबल अर्थतन्त्र निर्माणका निमित्त सार्वजनिक ऋण सदुपयोग"

लक्ष्य

पर्यटन पूर्वाधार र ऊर्जा विकास तथा उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गर्न सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गर्ने ।

उद्देश्य

- सार्वजनिक ऋणलाई गौरवका आयोजनाको पूर्वाधार विकास र उत्पादनका क्षेत्रमा परिचालन गरी आर्थिक बृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनु ।
- सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गरी पुँजी निर्माणमा बृद्धि तथा रोजगारको सिर्जना गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १४: सार्वजनिक ऋण परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सार्वजनिक ऋणलाई गौरवका आयोजनाको पूर्वाधार विकास र उत्पादनका क्षेत्रमा परिचालन गरी आर्थिक बृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनु ।	
४.१.१: ऋणलाई प्रभावकारी परिचालन गर्न नेपाल सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्दै ऋण परिचालनका विभिन्न उपकरण प्रयोग गरी आन्तरिक ऋण परिचालन गरिनेछ । ठूला पूर्वाधार र गौरवका आयोजनामा वैदेशिक ऋण परिचालन गरिनेछ ।
४.१.२: केन्द्र र प्रदेश सरकारको प्राथमिकतामा परेका क्षेत्रमा सार्वजनिक ऋणलाई परिचालन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> सार्वजनिक ऋणलाई उच्च प्रतिफलका पूर्वाधार र उत्पादनका क्षेत्रहरूमा परिचालन गरिनेछ । सार्वजनिक ऋणको लागत लाभ विश्लेषण गरी साँवा व्याज भुक्तानी सुनिश्चित हुने क्षेत्रमा परिचालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गरी पुँजी निर्माणमा बृद्धि तथा रोजगारको सिर्जना गर्नु ।	
४.२.१: सार्वजनिक ऋणको परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून र संस्थागत संरचना तयार पार्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> नेपाल कानूनसँग तादात्म्यता हुने गरी सार्वजनिक ऋण सम्बन्धी गाउँपालिकाको नीति, संस्थागत संरचना र कानूनको निर्माण गरिनेछ ।
४.२.२: रोजगारी र आय आर्जनका अवसरमा बृद्धि हुने गरी सार्वजनिक ऋणको परिचालन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> रोजगारी र आय आर्जनका अवसर बृद्धि हुने गरी सार्वजनिक ऋणको परिचालन गरिनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ योजनाको अन्त्यमा सार्वजनिक ऋणको व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून बनेको हुनेछ ।
- ✓ पुँजी निर्माण तथा रोजगारीमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक ऋण निश्चित सीमाभित्र रहेर परिचालन भएको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक ऋणको परिचालन प्राथमिकता प्राप्त र उत्पादनका क्षेत्रमा गरिएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी

५.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक क्षेत्रले बडिगाड गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक विकासमा नीति नियमको निर्माण गर्ने, नियमन गर्ने, निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्र आकर्षित नभएको क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने, लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना गर्ने, उत्पादित वस्तुहरूको बजार व्यवस्थापन गर्न सघाउने जस्ता भूमिका खेल्न आवश्यक देखिन्छ ।

नेपाल सरकारको समष्टिगत आर्थिक नीतिमा आर्थिक विकासको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्य र साझेदारी गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । निजी क्षेत्रले सार्वजनिक क्षेत्रले निर्माण गरेका नीति नियमको परिधिभित्र रही उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने, उत्पादन कार्यमा स्थानीय स्रोत, साधन र जनशक्तिको अधिकतम परिचालन गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नमा सहयोगी भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै, सहकारी क्षेत्रले आफ्ना सदस्यहरूलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ ।

५.२ प्रमुख समस्या

- अपेक्षा अनुसार उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन नसक्नु ।
- ठूला परियोजनामा लगानी गर्न स्रोतको कमी हुनु ।
- निजी क्षेत्र बजार प्रणालीले अपेक्षा गरे अनुरूप प्रतिस्पर्धी रूपमा व्यवसाय गर्ने संस्कृतिमा कमी हुनु ।
- कम नाफा हुने सोचेर लगानीकर्ताहरू ग्रामीण क्षेत्रमा उपस्थिति बढाउन अनुत्प्रेरित रहनु ।
- लगानीकर्ताहरू औद्योगिक उत्पादन भन्दा आयातित सामग्रीको व्यापारमा आकर्षित रहनु ।
- सरकारको अनुगमनकारी भूमिका प्रभावकारी नहुनु ।
- सहकारी क्षेत्रले उत्पादनशील क्षेत्रमा भन्दा अनुत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्नु ।
- वित्तीय पारदर्शिता प्रति निष्क्रिय रहनु ।
- साझेदारीका क्षेत्रहरू पहिचान गर्न नसक्नु ।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * सार्वजनिक, सहकारी र निजी क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी भन्दा परिपूरकको रूपमा सहकार्य गर्ने संस्कारको विकास गर्नु ।
- * सैद्धान्तिक रूपमा सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रका बीचमा साझेदारी, समन्वय, सहकार्य गर्नु ।
- * सहकारीको सिद्धान्त बमोजिम बचत र लगानी गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु ।
- * बृहत् परियोजनामा आवश्यकता अनुसारको लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना हुनु ।
- * तीन तहका सरकारी संरचनाहरूबाट बजार अनुगमनलाई व्यवस्थित गर्नु ।

अवसर

- ✍ अर्थतन्त्रका तीन सरोकारवाला बीच सहकार्य हुँदै जानु ।
- ✍ गाउँपालिका केन्द्रसम्म आर्थिक केन्द्रको विकास र विस्तार हुँदै जानु ।
- ✍ युवा पुस्तामा उद्यमशीलताप्रति सकारात्मक धारणाको विकास हुँदै जानु ।
- ✍ निजी क्षेत्रले नाफामूलक मात्र नभई विस्तारै सामाजिक उत्तरदायित्व वहनलाई समेत अवलम्बन गर्ने संस्कारको शुरुवात हुनु ।
- ✍ उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न चाहिने ऊर्जाको उपलब्धता बढ्दै जानु ।
- ✍ उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन तीनै तहका सरकार प्रतिबद्ध रहनु ।

५.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"बडिगाडको दिगो विकास तथा समृद्धिकोलागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी"

लक्ष्य

निजी तथा सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा आकर्षित गरी बडिगाड गाउँपालिकाको समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादन तथा वितरणको क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरणा जगाउनु ।
२. सहकारी क्षेत्रलाई वित्तीय पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानीमा प्रोत्साहन गर्नु ।
३. निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्नु ।

५.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १५: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादन तथा वितरणको क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरणा जगाउनु ।	
५.१.१: प्रदेश तथा संघीय सरकारको सहकार्यमा लगानी मैत्री नीति, कानून र संस्थागत प्रबन्ध गर्ने ।	१. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. गा.पा.मा समेत लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्न एकद्वार प्रणालीबाट सेवा प्रवाह गर्ने संस्थागत प्रबन्ध गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई वित्तीय पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानीमा प्रोत्साहन गर्नु ।	
५.२.१: सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रतिस्पर्धा भन्दा	१. सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई निजी र सहकारी क्षेत्रको परिपूरकको रूपमा लगानी गरिनेछ ।

परिपूरकको रूपमा लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने ।	२. सहकारी क्षेत्रलाई ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
५.२.२: सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरित गर्ने ।	१. सहकारी क्षेत्रमा संकलित बचतलाई एकीकृत गर्दै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्नु ।	
५.३.१: निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने ठूला पूर्वाधार क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्ने ।	१. सरकारी लगानीलाई ठूला पूर्वाधार निर्माणमा केन्द्रित गरिनेछ । २. निजी क्षेत्रको औद्योगिकीकरणकालागि सडक पहुँच मार्ग, विद्युत, पानी जस्ता आधारभूत संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।
५.३.२: आर्थिक विकास र समृद्धिको संवाहकको रूपमा निजी क्षेत्रलाई लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	१. निजी क्षेत्रको लगानी बृद्धि गर्न सरकारको तर्फबाट पूर्वाधारका क्षेत्रमा लगानी गरी वातावरण सिर्जना गरिनेछ । २. निजी क्षेत्रको लगानीलाई सहयोग पुग्ने गरी सार्वजनिक, निजी साझेदारीको अवधारणा अनुरूप परिपूरक लगानी गरिनेछ ।
५.३.३: लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न विभिन्न सुविधाहरूको व्यवस्था गर्ने ।	१. लगानीकर्ताहरूकालागि प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ । २. लगानीकर्ताहरूकालागि सहज कर्जा उपलब्ध गराउन पहल गरिनेछ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ निजी क्षेत्र व्यावसायिक र सामाजिक संस्थागत उत्तरदायित्व वहन प्रति उत्प्रेरित भएको हुनेछ ।
- ✓ योजनाको अन्त्यमा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रका बीचमा नतिजामुखी साझेदारी एवम् सहकार्य भएको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक क्षेत्रबाट नीति विधि तर्जुमा गरिएको हुनेछ ।
- ✓ सरकारका तीनै तहका बीचमा सघन समन्वयबाट बजारको सुव्यवस्थित रूपमा नियमनबाट स्वस्थ बजारको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ बचत परिचालन सुदृढ गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना भएको हुनेछ ।

खण्ड छः अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण

६.१ पृष्ठभूमि

प्रदेश तथा संघीय सरकारले आर्थिक, सामाजिक, भौतिक विकासमा समानता कायम गर्न आयोजना तथा कार्यक्रमहरू सशर्त अनुदानको रूपमा हस्तान्तरण गर्ने कार्यको समेत सुरुवात भएको छ । नेपाल सरकारले संविधानले तोकेको स्थानीय निकायको खर्च जिम्मेवारी पुरा गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रदान गर्ने गरेको छ । यसका साथै पालिकाको माग बमोजिम सहलगानीमा आयोजना सञ्चालन गर्न समपूरक अनुदान प्रदान गरिएको छ । राष्ट्रिय औसतभन्दा कम सामाजिक विकास भएका क्षेत्रमा आधारभूत सुविधा पुऱ्याउन खानेपानी, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा विशेष अनुदानको रूपमा समेत रकम प्राप्त हुने गरेको छ । यी चार प्रकारका अनुदानहरू गा.पा.को आयका प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेका छन् ।

६.२ प्रमुख समस्या

- आवश्यकता पहिचान गर्न कठिनाइ रहेकाले आवश्यकताको मात्रा र राजस्व क्षमता अनुरूप सशर्त र समपूरक अनुदान प्राप्त नभई नेपाल सरकारको क्षमता अनुसारको अनुदान प्राप्त हुनु ।
- विशेष अनुदान प्रदानगर्नकोलागि वस्तुगत अवस्था विश्लेषण गर्न सूचना/तथ्याङ्कको अभाव रहनु ।
- अनुमानको आधारमा समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराइनु ।
- स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने अनुदानहरू आवश्यकता अनुरूप भन्दा क्षमता अनुरूप प्रदान गर्ने बाध्यता मौजुदा रहनु ।
- समपूरक र विशेष अनुमानको निम्ति उपयुक्त परियोजना छनौट र समयमै परियोजनाको माग हुन नसक्नु ।

६.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारी कार्य विस्तृतीकरण गरी प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न अनुदान हस्तान्तरणको वैज्ञानिक पद्धतिको विकास गर्नु ।
- * एउटै कार्यक्षेत्र तथा कतिपय कार्य जिम्मेवारीमा दोहोरोपना रहेकाले कार्य जिम्मेवारी अनुरूप अनुदान वितरणलाई आवद्धता गर्नु ।

अवसर

- ✎ स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकतामा रही आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गरी कार्यान्वयनकालागि अनुदान प्राप्त गर्ने ।
- ✎ मुलुकको संघीय संरचना अनुरूप स्थानीय निकायको वित्तीय क्षमता र कार्य जिम्मेवारीलाई आधार मानी नेपाल सरकारबाट अनुदान हस्तान्तरण हुने ।
- ✎ सरकारका बीचमा आयोजना एवम् सहलगानीका माध्यमबाट सहकार्य गर्ने ।

- ✎ विकास निर्माण र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सहयोग हुने किसिमले संघ तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने ।

६.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"बडिगाडको समृद्धिमा प्रभावकारी एवम् समतामुलक अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणको परिचालन"

लक्ष्य

वित्तीय हस्तान्तरणका माध्यमबाट प्राप्त सबै प्रकारका अनुदानको प्रभावकारी उपयोग गरी गा.पा.को विकास गर्नु ।

उद्देश्य

१. प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम त्यसका मर्म र उद्देश्य अनुरूप गा.पा.को समृद्धिमा उपयोग गर्नु ।

६.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका १६: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम गा.पा.को समृद्धिमा उपयोगगर्नु ।	
६.१.१: आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सूचना तथा तथ्याङ्क विकास गरी वित्तीय हस्तान्तरण प्राप्तिको प्रयासकालागि उपयोग गर्ने ।	१. आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणाली विकास गरी वित्तीय हस्तान्तरणकोलागि उपयोग गरिनेछ । २. आयोजना बैंक तयार गरी प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग उपयुक्त अनुदान माग गर्न सक्ने सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
६.१.२: नेपाल सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम उद्देश्य अनुरूपको आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी गर्ने ।	१. नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदानको रकम माग भएको कार्यक्षेत्र र प्रदान गरिएका आयोजना कार्यक्रम विशेषमा उपयोग गरिनेछ ।
६.१.३: गा.पा.का आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरी अनुदान हस्तान्तरणको प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने ।	१. स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने वित्त हस्तान्तरण प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाउन गा.पा.सँग सम्बन्धित आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरिनेछ ।

६.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ प्रदेश तथा संघीय सरकारले बडिगाड गा.पा.लाई उपलब्ध गराउने वित्तीय हस्तान्तरण प्रक्रिया व्यवस्थित हुनेछ ।
- ✓ गा.पा.सँग सम्बन्धित आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरिनेछ ।
- ✓ गा.पा.लाई उपलब्ध भएको वित्तीय हस्तान्तरणको समुचित सदुपयोग भएको हुनेछ ।

भाग दुई: विकास

परिच्छेद एक: आर्थिक विकास

खण्ड एक: कृषि तथा पशुपन्छी विकास र खाद्य सुरक्षा

१.१ पृष्ठभूमि

करिब ६१ प्रतिशत जनसङ्ख्या रोजगारी तथा जीविकोपार्जनलागि निर्भर रहेको एवम् कुल गार्हस्थ उत्पादन दरमा करिब २७ प्रतिशत योगदान रहेको नेपालको कृषि क्षेत्रमा मझौला तथा साना किसानहरूको बढी संलग्नता रहेको छ । गण्डकी प्रदेशमा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको ठुलो हिस्सा कृषिमा आश्रित छन् जस मध्ये ३२ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई मात्र कृषिबाट गुजारा चल्छ भने झण्डै ८० प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई अन्य पेशामा समेत आश्रित हुनु पर्दछ । समग्रतामा, खाद्यान्न उपलब्धताको हिसाबले गण्डकी प्रदेशको अवस्था राम्रो देखिए तापनि १८.८ प्रतिशत जनसङ्ख्या अझै पनि मौसमी खाद्य असुरक्षामा छन् । कृषिमा साना र मझौला किसानहरूको बढी संलग्नता रहेको छ । कुल खेतीयोग्य जमिनको २४ प्रतिशत जमिन बाँझो छ भने खेती गरिएको ३६.१५ जमिनमा मात्र सिंचाइको सुविधा पुगेको छ (आवधिक योजना गण्डकी प्रदेश २०७६) । मूलतः कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी हुनु र यसका संलग्न श्रमिकहरूको उत्पादकत्व निकै कम रहेको हुँदा यस क्षेत्रबाट श्रमशक्तिको पलायन बढ्दो छ ।

देशका अन्य क्षेत्र जस्तै बडिगाड गा.पा.मा पनि निर्वाहमुखी खेती प्रणाली परम्परादेखि चलिआएको छ । यहाँका प्रमुख उत्पादनमा मकै, गहुँ, कोदो, सिमि, भटमास, फापर, र धान बालीहरू हुन् । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल करिब १७८.६७ वर्ग कि.मि. मध्ये खेती योग्य जमिन को क्षेत्रफल अन्दाजी २१ प्रतिशत रहेकोमा त्यसको २०.६ प्रतिशत सिंचाइयुक्त खेत तथा ७९.४ प्रतिशत पाखो जमिन रहेको छ (बडिगाड गा.पा. को वस्तुगत विवरण, २०७५) । यस गाउँपालिकामा प्रशस्त चरन क्षेत्र भएकोले गाई, भैसी, भेडा, बाख्रा र बङ्गुर तथा हाँस, कुखुरा जस्ता पशुपन्छी पालनको सम्भावना रहेको देखिन्छ । सुन्तला, कागती, किवी, आरुबखडा र निवुवा पनि यहाँका प्रमुख फलफूल बालीहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा २७ वटा पशुपालन समूह, ४ वटा व्यवसायिक पशु फर्म, ९ वटा कुखुरा पालन फर्म तथा ५ वटा बंगुर पालन फर्म सञ्चालनमा रहेका छन् भने ५ वटा कृषि तथा पशु औषधी पसलहरू रहेका छन् (बडिगाड गा.पा.को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

विगत वर्षहरूमा भन्दा हालका वर्षहरूमा जलवायु परिवर्तनका कारण कृषि उत्पादनमा प्रतिकूल प्रभाव परेको देखिन्छ । अतिवृष्टि, अनावृष्टि, भूक्षय तथा असिनाको कारण कृषि उत्पादनमा कमी आएको छ । यस क्षेत्रमा गहुँ, जौ, मकै, सुन्तला, किवी, टिमुर् आदि असिनाबाट बढी क्षति हुने बालीमा पर्दछ । वर्षेनी हुने जलवायु परिवर्तनले कृषि क्षेत्रमा ठुलो क्षति गरेको देखिन्छ ।

१.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरेको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित कृषि विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।

- प्रदेश नीति तथा योजना आयोग गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्च वर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित कृषि विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- नेपाल सरकार कृषि विकास मन्त्रालयको कृषि विकास रणनीतिको पुनरावलोकन ।
- कृषिको विकास लक्ष्य, प्रगति, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रथमिकता र दिगो विकास लक्ष्यहरू बारेको प्रतिवेदन पुनरावलोकन ।
- राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१ र दीर्घकालीन योजनाको दस्तावेजहरू पुनरावलोकन ।
- राष्ट्रिय कृषि वन नीति, २०७६ ।
- राष्ट्रिय मल नीति, २०५८ ।
- राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७ ।
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९ ।
- कृषि प्रसार कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका तथा नम्स २०७४/७५ ।
- सूचना सङ्कलन क्रममा कृषि सम्बन्धी सूचनाकोलागि बाग्लुङ जिल्लाको जिल्ला कृषि तथा जिल्ला पशु विकास कार्यालयहरूबाट तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू सङ्कलन र विश्लेषण ।
- कृषि तथा पशु विकास सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम निर्देशिकाहरूको विश्लेषण ।
- बडिगाड गा.पा.का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।

१.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको कृषि तथा पशु विकास योजना तर्जुमा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन तथा सम्बन्धित गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य नजर राखी तयार पारिएको भए तापनि आवश्यक पर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न कठिनाई भयो। बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र कृषि तथा पशुपालन विकास योजना तर्जुमा पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्कको सीमितता भित्र रही तयार पारिएको हो ।

१.२ वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गाउँपालिकाका नागरिकहरूको जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोतको रूपमा कृषि व्यवसाय रहेको छ । अझसम्म पनि पौराणिक पद्धतिमा आधारित यहाँको कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी मात्र बनेको छ। कृषि व्यवसायलाई आयमुखी बनाउने प्रयास स्वरूप दर्लिङ, नेपाने, सिसाखानी, जलजला, भीमगिठे, रणसिं किटेनी लगायतका स्थानहरूमा मकै पकेट क्षेत्र तोकी मकैको व्यवसायिक खेती गरिएको छ भने निगलपानी, मालारानी, गावँ, रणसिं किटेनी, ठूलाखेत, जलजला, माँझगाउँ, दगा लगायतका स्थानहरूमा आलु उत्पादन पकेट क्षेत्र तोकी आलुको व्यवसायिक खेती गरिएको छ । ईच्छुक कृषकहरूलाई अनुदान मार्फत टनेल निर्माण गरी मौसमी

खेतीकालागि उत्प्रेरित गरिएको भए तापनि प्राविधिक ज्ञानको अभाव, दक्ष प्राविधिकको अभाव, वातावरणीय विषमता आदिका कारण कृषि क्षेत्रले व्यवसायिकता ग्रहण गरिनसकेको अवस्था छ ।

यो गा.पा.मा जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोतको रूपमा कृषि व्यवसाय रहेको भए तापनि खाद्यान्न अन्य क्षेत्रबाट आयात हुने गरेको छ भने धेरै परिवारहरूको मुख्य पेशा कृषि भए तापनि खाद्यान्न अभाव परिपूर्ति गर्न ठुलो मेहनत गर्नु परेको पाइन्छ । पारिवारिक पोषणमा पशुजन्य उत्पादन मासु, दूध, तरकारी फलफूलको विशेष भूमिका भए पनि न्यून उत्पादन, खानेपानी विविधीकरण नहुनु र कतिपय खाद्यवस्तु प्रतिको गलत धारणाले महिला र बालबालिकामा कुपोषणको अवस्था रहेको छ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ उत्पादनकोलागि जग्गा प्रशस्त भएको ।
- ✚ पहाडी क्षेत्र भएकोले सिंचाइकोलागि खोला प्रशस्त भएको ।
- ✚ घरमै गाई, भैंसी, बाख्रा पालिने भएकोले गोबरमल घरमै उपलब्ध हुन सकेको ।
- ✚ प्राङ्गारिक मल बनाउनकालागि पर्याप्त कच्चा पदार्थ उपलब्ध भएको ।
- ✚ पशुपालनकोलागि चरन क्षेत्र भएको ।
- ✚ फलफूल लगाउनकालागि उपलब्ध हावापानीको अनुकूलता रहेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * प्रायः जसो खेती योग्य जमिन पाखो वा भिरालो रहेको ।
- * जलवायु परिवर्तनका असरहरू जस्तै अतिवृष्टि, अनावृष्टि, बेमौसमी वर्षा, खडेरी तथा असिनाका कारण अपक्षित उत्पादन हुन नसकेको ।
- * परम्परागत खेती तथा पशुपालन प्रणाली यथावत रहेको ।
- * उत्पादित वस्तुको बजार व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
- * व्यवसायिक खेतीको विकास नभएको ।
- * प्रविधि मैत्री कृषि तथा पशुपालनको विकास नभएको ।
- * कृषि कार्यमा नागरिकको रुची कमी हुँदै गएको ।
- * युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा आकर्षित हुँदै गएको ।
- * कृषिजन्य जमिन पूर्वाधार तथा बस्ती विकासकालागि प्रयोग हुँदै गएको ।
- * कृषि विकासकालागि पर्याप्त बजेट नछुट्याइएको ।
- * उन्नत जातका विउ, नस्लको पहुँच नभएको ।

अवसरहरू

- ✚ उपलब्ध खेती तथा पशुपालन योग्य जमिनको सदुपयोगबाट यथेष्ट कृषि उपज हुने ।
- ✚ गा.पा.मा रहेका खोला तथा पानीका स्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन गरी सिंचाइको सुनिश्चितता गर्न सकिने ।

- ❖ प्राङ्गारिक मलको अधिकतम प्रयोगले अर्गानिक खाद्य वस्तुको उत्पादन हुने ।
- ❖ घर घरमा पशुपालनको प्रवर्द्धन गरी उत्पादकत्व बढ्नका साथै सन्तुलित पौष्टिक आहारको सुनिश्चितता हुने ।
- ❖ व्यवसायिक पशुपालन मार्फत् रोजगारी तथा आयआर्जनमा बृद्धि हुने ।
- ❖ पाखो तथा भिरालो जमिनलाई व्यवसायिक फलफूल खेतीकोलागि प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
- ❖ कृषि तथा पशुपालन विकासको स्पष्ट मार्गदर्शनका रूपमा रहेको कृषि तथा पशुपालन विकास नीति बन्ने ।
- ❖ विदेशबाट फर्किएका युवाहरू सीप, ज्ञान, पुँजी र उन्नत प्रविधिसहित कृषि क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जाने ।
- ❖ जैविक कृषि र कृषि वन प्रति किसानहरूको आकर्षण बढ्ने ।
- ❖ गा.पा.का दुर्गम क्षेत्रमा यातायातका सुविधा बढ्दै जानुका अतिरिक्त पछिल्ला वर्षहरूमा कृषि ऋण, कृषि बीमा, नयाँ प्रविधिहरूको उपयोग र सिँचाइ सुविधामा विस्तार हुँदै जाने ।

चुनौतीहरू

- ❖ पाखो तथा भिरालो जमिनमा सिँचाइ व्यवस्था गर्न कठीनाइ हुनु ।
- ❖ जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरणका उपायहरूको खोजी गर्न नसक्नु ।
- ❖ वर्षेनी युवा जनशक्तिको विदेश पलायनले गर्दा कृषि क्षेत्रमा परेको नकारात्मक असरलाई सम्बोधन गर्न नसक्नु ।
- ❖ अव्यवस्थित सहरीकरण, जग्गाको खण्डीकरण, घडेरीकरण, दोहरो भू-स्वामित्वको स्थिति मौजुदा रहनु ।
- ❖ जग्गा बाँझो राखे प्रवृत्तिलाई निरुत्साहीत गर्दै कृषि भूमिलाई उपयोगमा ल्याउन नसक्नु ।
- ❖ कृषि क्षेत्रमा भएको लगानी, कृषि ऋणको सहज उपलब्धता, कृषि प्रसार सेवामा कृषकहरूको पहुँचमा अभाव हुनु ।
- ❖ कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन, वितरण, आयात एवम् निर्यातलाई लागत—प्रभावी बनाउन नसक्नु ।
- ❖ गुणस्तर एवम् स्वच्छता जाँच नियमन कार्य प्रभावकारी तुल्याउँदै कृषिजन्य वस्तुहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गर्न नसक्नु ।
- ❖ गुणस्तरीय बिउ, मलखाद, कीटनाशक तथा साना र मझौलास्तरका कृषियन्त्रको सुलभता, कृषि सामग्रीको समयानुकूल आपूर्ति बढाउन नसक्नु ।
- ❖ कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धी, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यावसायिक रूपमा स्थापित गर्न नसक्नु ।

१.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सवल एवम् आधुनिक कृषि तथा पशुपालनको विकासद्वारा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सहितको खाद्य सम्प्रेषण पालिका"

लक्ष्य

दिगो र व्यवसायिक विकासद्वारा कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र आत्मनिर्भर बनाउने ।

उद्देश्य

१. बडिगाड गाउँपालिकालाई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई नाफामुलक, दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
३. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आम्दानी बृद्धि गर्नु ।
४. कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गरी बडिगाड गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।
५. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त, परिणाममुखी, व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
६. खाद्यसुरक्षाको बारेमा सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।
७. कुपोषणको अन्त्य गरी बडिगाड गाउँपालिकामा सन्तुलित पोषणयुक्त आहारको सुनिश्चितता गर्नु ।

१.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका १७: कृषिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: बडिगाड गा.पा.लाई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु ।	
१.१.१: कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । २. कृषक केन्द्रित तथा कृषकमैत्री नीति निर्माणमा जोड दिइनेछ । ३. कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका तथा नीतिहरू समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ । ४. ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यावसायिक उत्पादन क्षेत्रमा उपयुक्त र दिगो सिंचाइ सुविधा लागायातका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । ५. उन्नत प्रविधि (श्रेसिंग मेशीन, जोत्ने साइनारे, आदि) एवम् सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. गुणस्तरीय उत्पादन सामग्रीहरू र कृषिको यन्त्रिकरणकालागि कृषकमैत्री औजारको व्यवस्था गरिनेछ । ७. खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई नाफामुलक, दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
१.२.१: तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताकालागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यावसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकास अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानीलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।

	<p>४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिई मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादन देखि बजारीकरण सम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>५. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका तथा पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तर मै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिई सुरक्षित खानपान र पौष्टिकतत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आमदानी बृद्धि गर्नु ।</p>	
<p>१.३.१: कृषि क्षेत्रको अतिरिक्त श्रमशक्तिलाई कृषि तथा गैर कृषिमा आधारित सेवा र उद्योग क्षेत्र तर्फ आकर्षित गरी यस क्षेत्रमाथिको निर्भरता कम गर्ने ।</p>	<p>१. कृषिमा आधारित उद्योगहरू तथा ग्रामीण कृषि पर्यटनको विकासमा युवा तथा कृषक उद्धमिहरूलाई आकर्षित गरिनेछ ।</p> <p>२. कृषिजन्य उद्योगकालागि आवश्यक गुणस्तरीय कच्चा पदार्थहरूको पर्याप्त उत्पादन गरिनेछ ।</p> <p>३. कृषि उत्पादनको बजार व्यवस्थापन मार्फत् थप रोजगारीको सिर्जना गरिनेछ ।</p> <p>४. नगदेवाली तथा निर्यातजन्य वस्तुहरूको बजारीकरणमा जोड दिइनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गरी बडिगाड गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।</p>	
<p>१.४.१: जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।</p>	<p>१. प्राङ्गारिक खेतीका सम्भावित वस्तु र क्षेत्रहरूको पहिचान एवम् उत्पादन बृद्धि गरी उपादित प्राङ्गारिक वस्तुलाई राष्ट्रिय स्तरमा बजारीकरण गरिनेछ ।</p> <p>२. जलवायु परिवर्तनलाई कृषिमा अनुकूलन गर्दै कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन तथा उपयोगमा बृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>३. लोपोन्मुख विउबिजन र बालिजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन प्रदान गर्नुका साथै उनिहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै आवश्यक प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p> <p>४. कृषि जन्य जैविक विविधताको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा सदुपयोग गर्दै माटो सुहाउदो एवम् जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरण गर्न अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री र जलवायु अनुकूलित कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व बृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।</p> <p>६. कृषि उपजको स्वच्छता र गुणस्तर कायम राख्न विविध कार्यक्रम सञ्चालन गरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ५: पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त, परिणाममुखी, व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।</p>	
<p>१.५.१: पशुपन्छी पालक साना कृषक, विपन्न कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य</p>	<p>१. पशुपन्छी पालक साना कृषक, विपन्न किसानलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p>

<p>व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>२. युवाको बढ्दो विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा आकर्षित गर्ने गरी युवालाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ प्रभाकारी रूपमा कार्यन्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. पशुपन्छी पालनमा महिला सहभागिता र महिला सशक्तीकरणलाई केन्द्रित गरी साना तथा व्यवसायिक महिलामुखी कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।</p> <p>४. माछा पालन, भेडा पालन, मौरी पालनका साथै व्यवसायिक पशुपन्छी पालनकालागि अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>५. विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ६: खाद्यसुरक्षाको बारेमा सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।</p>	
<p>१.६.१: सन्तुलित आहारको सुनिश्चितता गर्न टनेल निर्माणकोलागि अनुदान दिनुका साथै पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>१. गाउँपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेलको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ७: कुपोषणको अन्त्य गरी बडिगाड गाउँपालिकामा सन्तुलित पोषणयुक्त आहारको सुनिश्चितता गर्नु ।</p>	
<p>१.७.१: पाँच वर्ष मूनीका हरेक बालबालिकाले पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।</p>	<p>१. न्यून आय भएका तथा गरीवको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष भन्दा कम उमेर बालबालिकाहरूकालागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रबन्ध मिलाइनेछ ।</p> <p>२. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p>

१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व

१. मूल्य शृङ्खलाका सबै चरणहरू विउ देखि अन्तिम उत्पादन, उत्पादनदेखि प्रशोधन र सन्जालीकरण तथा प्रविधि देखि गुणस्तरको मापदण्ड निर्माण गरी निर्यात सम्मको विकास गरिनेछ ।
२. उत्पादन सामग्रीहरू, रासायनिक मल, प्राङ्गारिक मल, उन्नत बिउबिजन, सिंचाइ, मेसिनरी औजार, जैविक तथा रासायनिक विषादी तथा बीमा प्रिमियम लागत सहभागिताको आधारमा अनुदान व्यवस्था गरिनेछ ।
३. खौलारमा किसान सहकारी बनाई आवश्यक मल, विउ र औजारको व्यवस्थागरी किसानलाई सहूलियत दरमा वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
४. समूहमा आधारित साना सिंचाइ निर्माण तथा मर्मत सम्भार र सहकारीमा आधारित साना सिंचाइ पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
५. यस गाउँपालिकामा प्लास्टिक पोखरी तथा विभिन्न वडाका सम्भावित सिंचाइ हुन सक्ने बाँझो जग्गालाई उचित बजेट छुट्याई कुलो वा नहरबाट सिंचाइको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

६. कृषि औजार उपकरणमा अनुदान दिने र कृषि सहकारीसँगको सहकार्यमा सामुदायिक विउबिजन प्रशोधन तथा वितरण कार्यलाई सहजीकरण गर्न सामुदायिक सेवा केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
७. कृषक समूह तथा सहकारीहरूलाई विउ भण्डारण घर, उपकरण खरिद सहयोग, थ्रेसिड फ्लोर निर्माण का साथै बिउबिजन आत्मनिर्भर कोष स्थापना गरिनेछ ।
८. आगामी दश वर्ष भित्र फलफूलमा आत्मनिर्भरताकालागि फलफूल दशक घोषणा गरी आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालनगरी हास हुनसक्ने फलफूल खेतीको सुदृढीकरणकालागि प्याकेज कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
९. हरेक वडामा एक कृषि प्राविधिकको नियुक्ति गरी आवश्यक सेवा उपलब्ध गराउने र बेमौसमी तरकारी तथा फलफूल उत्पादनमा जोड दिइनेछ ।
१०. किवी उत्पादन हुनसक्ने ठाउँ जस्तै वडा नं. १, ३, ५, ७, ८ र १० का उच्च पहाडी भेगमा किवी पकेट क्षेत्र घोषणा गरी व्यवसायिक उत्पादनको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
११. विउ आलु उत्पादक कृषक तथा कृषक समूहलाई विशेष सहयोगी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१२. मुख्य मन्त्री वातावरणमैत्री नमुना कृषि गाउँस्थापना गर्ने कार्य प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ ।
१३. आगामी ५ वर्ष भित्र बडिगाड गाउँपालिकालाई विषादीमुक्त पालिका घोषणा गरिनेछ ।
१४. हरेक वडाका कम्तिमा १०० घर परिवारलाई व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालनकोलागि सुलभ ऋण तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
१५. एक वडा एक शीत भण्डारण केन्द्रको अवधारणा बनाई आवश्यक पूर्वाधार तयारीको शुरुआत गरिनेछ ।
१६. निगलपानी, नेपाने, रणसिं, भट्टेनी, जेल, राय लयायतका ओसिलो स्थानहरूमा अलैची पकेट क्षेत्र निर्माण गरिनेछ ।
१७. जग्गा बाँझो राखे प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न आवश्यक नीति नियमको व्यवस्था गरिनेछ ।
१८. स्थानीय उत्पादनलाई सबैको सहज पहुँच बनाउनकालागि सबै वडा केन्द्रहरूमा व्यवस्थित कृषि तथा पशु हाटबजारको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१९. बडिगाडका विभिन्न क्षेत्रहरूमा भाँगेको व्यवसायिक खेतीको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
२०. वार्षिक १०० कृषकलाई व्यवसायिक कृषि तालिमको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२१. एक वडा एक कृषि नर्सरीको अवधारणा ल्याइनेछ ।
२२. एक घर १० फलफूल कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
२३. एक वडा एक कृषि वा पशुपालन व्यवशाय सञ्चालन गरिनेछ ।

पशुपन्छी उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि

१. गाई, भैंसी, बाख्रा र बंगुरको कृत्रिम गर्भाधानबाट उन्नत नस्लका पशुहरूको सङ्ख्या बृद्धि र नस्ल सुधार अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. गाउँपालिकामा पर्याप्त पशु प्राविधिकको नियुक्ति गरी सबै वडामा आवश्यक सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
३. गाउँपालिकाका उच्च पहाडी क्षेत्रमा भेडापालन व्यवसायलाई अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।

४. पशुधन तथा मत्स्य बीमा सम्बन्धी सचेतनाको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. युवाहरूलाई सहभागिताको आधारमा माछा पालनकोलागि आनुदानको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
माछा पालनको व्यवसायमा रेन्बो ट्राउट मत्स्य पालनलाई गा.पा.को वडा नं. १, ३ र ८ मा पकेट क्षेत्र बनाई व्यवसायिक उत्पादन गरिनेछ ।
६. गा.पा.को सबै वडामा एक एक उपयुक्त स्थानको पहिचान गरी व्यवसायिक मौरीपालन शुरू गरिनेछ र भिर मौरीको महको व्यवस्थित सङ्कलन गरी निकासी गरिनेछ ।
७. गाउँपालिकामा भएका खुल्ला चरण क्षेत्रलाई प्रयोग गरी बाखा तथा भेडा फर्म सञ्चालन गर्न अनुदानको व्यवस्था गरी मासुकोलागि निर्यात गरिनेछ ।
८. उपयुक्त क्षेत्र पहिचान गरी कुखुरा व्यवसाय सञ्चालन गरेर मासु तथा अन्डा निर्यात गरिनेछ ।
९. वडा नं. ७, ८ र १० को उच्च पहाडी भागको चरन क्षेत्रको संरक्षण गरी व्यवसायिक भेडा पालनकालागि सहायता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
१०. स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रशोधन केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
११. कालिज, मृग र अष्ट्रिचको व्यवसायिक उत्पादन प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

खाद्य सुरक्षा

१. कृषि तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी प्रचार तथा प्रसारकोलागि खार, खौलार, खर्बाड, न्वार, दगा, झुलेडाँडा, ओखरबोट, खाल, भीमगिठे, दर्लिङखोला, दर्लिङ, दोभान र सिसाखानीमा डिजिटल सूचना बोर्डको व्यवस्था गरिनेछ ।
२. सन्तुलित आहारकोलागि हरेक वडामा टनेल निर्माणकोलागि अनुदान दिनुका साथै १/१ सामाजिक परिचालक नियुक्ति गरी खाद्यसुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र हरेक ३/३ महिनामा प्रगति विवरण प्रस्तुत गरिनेछ ।
३. एक घर एक करेसाबारीका प्रोत्साहन कार्यक्रम ल्याइनेछ ।

१.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ जनताको जीवनस्तर माथि उठ्ने, आर्थिक वृद्धि भई दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुग्ने, कृषिमा रोजगारीको अवसर प्रदान हुने, कृषि यान्त्रीकरणले कृषि व्यवसायमा नयाँ युगको सुरवात हुनेछ ।
- ✓ बाँझो रहेको जमिनको उपयोग हुने जसले गर्दा वातावरणीय सुन्दरता प्रदान हुनेछ ।
- ✓ खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने, किसानलाई व्यवसायिक हुन प्रेरित हुने, श्रम शक्ति स्थानीय रूपमा नै खपत हुनेछ र पशुपालनमा व्यवसायिकता बढ्नेछ ।
- ✓ पोषणयुक्त खाद्यान्न उत्पादन हुने जसले गर्दा खाद्य सुरक्षामा मद्दत पुग्ने कृषिमा आत्मनिर्भरता बढ्नेछ ।
- ✓ कृषि जन्य उद्योगकालागि आवश्यक कच्चा पदार्थ उत्पादन, प्राङ्गारिक कृषि वस्तुहरूको उत्पादन र कृषि वस्तुहरूको भण्डारण क्षमता, सङ्कलन केन्द्रहरू लगायत बजार विस्तार भएको हुनेछ ।
- ✓ फलफूल उत्पादनमा व्यवसायिकता बढ्ने जसले गर्दा किसानको आम्दानीमा टेवा पुऱ्याउनेछ ।

खण्ड दुई: उद्योग तथा वाणिज्य

२.१ पृष्ठभूमि

उद्योग तथा वाणिज्यको क्षेत्र अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण आधार हो । नेपालको संविधानले तुलनात्मक लाभको क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योग विकास र विस्तार गर्ने, स्वदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने, वैदेशिक पूजी आकर्षित गर्ने, औद्योगिक पूर्वाधार विकास गर्ने, स्थानीय श्रम र सीपको उपयोग गर्ने, व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम राख्दै उपभोक्ता हित संरक्षण गर्ने आदि नीति लिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन एवम् उद्यमशीलता विकास र प्रवर्द्धनको अधिकार दिएको छ । साथै स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय बजार व्यवस्थापन आदि कुराहरू स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्दछन् ।

गण्डकी प्रदेशमा उद्योग क्षेत्रले उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि, रोजगारी सिर्जना, आयात प्रतिस्थापनमा योगदान गर्दै समग्र प्रदेश अर्थ व्यवस्थालाई मजबुत बनाउन विशिष्ट योगदान गर्छ भन्ने मान्यताका साथ प्रदेश सरकारले उद्योगलाई समृद्धिको एक महत्त्वपूर्ण सम्बाहकको रूपमा अगाडि बढाएको छ । तथापि औद्योगीकरणमा गण्डकी प्रदेश पछाडि परेको हुनाले कुल गार्हस्थ उत्पादन र रोजगारको क्षेत्रमा उद्योग क्षेत्रको योगदान उल्लेख्य छैन । गण्डकी प्रदेशमा साना पसलहरूदेखि ठूला उद्योगहरू सबै गरेर कुल १,००,६६८ प्रतिष्ठानहरू रहेका छन् । यी प्रतिष्ठानहरूबाट कुल ३,४९,८९८ जनाले रोजगारी पाएका छन् जुन प्रदेशको २०७५ को प्रक्षेपित आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्या (१५—५९ वर्ष उमेर समूह) १३,६७,९७८ को १३.६ प्रतिशत हो (गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना आधार—पत्र, २०७६) ।

भौगोलिक हिसाबले उच्च पहाडी जिल्ला बागलुङ अवस्थित बडिगाड गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रहरू प्राकृतिक विविधताको धनी छ । स्थानीय तहमा पाइने कच्चा पदार्थहरूलाई अधिकतम उपयोग गरेर साना तथा मझौला स्तरका उद्योगहरूलाई सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिताद्वारा दिगो एवम् बृहत् आधारसहितको औद्योगिक विकासमार्फत रोजगारी सिर्जना गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्नको साथै अन्य क्षेत्रमा समेत उद्योग क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । वर्तमान अवस्थामा औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा रोजगारीमा बृद्धि, निर्यात प्रवर्द्धन र आयात प्रतिस्थापन गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि गर्ने काममा स्थानीय उत्पादनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । कतिपय कच्चा पदार्थहरू जुन स्थानीय स्तरमा उपलब्धता छन् तर तिनीहरूको उचित सदुपयोग हुन सकेको छैन जसको मूल्य शुन्य बराबर नै भएको अवस्थामा यस्ता कच्चा पदार्थहरूको अधिकतम सदुपयोगले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । लघु, घरेलु, तथा साना उद्यमको माध्यमबाट पिछडिएका गरिब समूहमा उद्यमशीलता सिर्जना गरी लाभमूलक स्वरोजगारी सिर्जना गर्न जोड दिएर गरिबी घटाउन यस्ता उद्योगहरू बरदान साबित हुन्छन् ।

व्यापारिक केन्द्रको हिसाबले दगा, नौटुवा, खर्वाडबजार, सिसाखानी, झुलेडाँडा बजार, न्वारा, खौलार, खार, खालबनार, भीमघाटबजार, दोभान, नेटाखर्क, दर्लिङ खोला आदि छन् भने अन्य स्थानहरू तुन्डाडा, काडेरुख, खेल्तीपानी, छिसफाँट, मालारानी, निगलपानी जस्ता नयाँ व्यापारिक स्थानको रूपमा उदयमान रहेका छन् ।

त्यसरी नै वाणिज्य क्षेत्रको विकास र विस्तारले वस्तु तथा सेवाको सहज आपूर्ति गर्न मद्दत गर्दछ। गाउँपालिका भित्र उत्पादित वस्तु तथा सेवाको निर्यातबाट आर्थिक बृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ। सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र साझेदारीमार्फत् आयात प्रतिस्थापन एवम् तुलनात्मक तथा प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान, विकास र विस्तार गर्दै व्यापार तथा वाणिज्य क्षेत्रलाई थप सबल बनाउन यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखि काम गर्नु आजको आवश्यकता रहेको छ ।

२.१.१ योजना तर्जुमाका आधार र सीमितता

- बडिगाड गाउँपालिकाको विकास लक्ष्य, प्रगति, उद्देश्य, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू र दिगो विकास लक्ष्यहरू सम्बन्धी प्रतिवेदन पुनरावलोकन गरिएको ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा सम्बन्धी विभिन्न समयमा भएका अन्तरक्रिया तथा बैठकहरूबाट प्राप्त जानकारीहरू समावेश गरिएको ।
- बडिगाड गाउँपालिका वस्तुगत विवरण २०७५ प्रतिवेदन ।
- उद्योग मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र उद्योग विभाग, वाणिज्य विभागले तयार गरिएका विभिन्न प्रतिवेदनहरू अध्ययन गरिएको ।
- उद्योग विकास सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरूको विश्लेषण गरिएको ।
- उद्योग वाणिज्य संघ एवम् व्यापारिक संस्थाहरूको तथ्यतथ्याङ्कहरू विश्लेषण गरिएको ।
- बडिगाडगाउँपालिकासँग सम्बन्धी उद्योग विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको आधारमा तयार पारिएको ।
- स्थलगत अध्ययन तथा उपलब्ध सूचना तथा तथ्याङ्क र अन्तरक्रिया, बैठक र छलफलका आधारमा तयार पारिएको ।

२.१.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

वर्तमान अवस्थामा यस गा.पा.मा राष्ट्रिय स्तरका ठूला उद्योग एवम् कारखानाहरू नभए पनि स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । साना तथा मझौलाकालागि आवश्यक पदार्थ हुन जुन सहज रूपमा नै उपलब्ध हुन्छन् । घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणकोलागि स्थानीय पालिकाले सहजिकरण र समन्वयकारी भूमिका भने अति महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । यस गाउँपालिकामा फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग, कागज उद्योग, कुटानी पिसानी मिलहरू, सिलाइ एवम् बुनाइ उद्योग, होटल एवम् लजहरू, मेटल उद्योग आदि गरेर ७० वटा विभिन्न उद्योगहरू विधिवत रूपमा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितीमा दर्ता भएर सन्चालनमा रहेका छन् । त्यसरी नै ४७ वटा राईस मिल, १६ वटा पानी घट्टा, १३ वटा फर्निचर, ८ वटा स्लेट खानी, र अन्य विविध १५ गरी ९९ वटा उद्योगहरू गणनामा आउने खालका छन् (बडिगाड गा.पा.को वस्तुगत विवरण, २०७५) ।

तालिका १८: बडिगाडमा सञ्चालित उद्योगहरूको विवरण

क्र. स.	उद्योगको नाम	वडामा सञ्चालित उद्योग सङ्ख्या										जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
१	घरेलु कपडा उद्योग	१	०	०	०	९	०	०	०	०	०	१
२	सेलर राईस मिल	६	६	५	३	८	०	७	२	६	४	४७
३	बाखा पालन फर्म	१	०	०	०	०	१	०	०	१	०	३
४	मौरी पालन	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
५	चिउरी साबुन उद्योग	०	१	०	०	०	०	१	०	०	०	१
६	फर्निचर उद्योग	०	४	१	०	५	०	२	०	०	१	१३
७	ढाका उद्योग (तान)	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
८	चाउमिन	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	१
९	स्लेट खानी, टायल	०	०	१	०	०	०	१	५	०	१	८
१०	पानी घट्टा	०	०	०	०	२	१	४	०	३	६	१६
११	सिस्नु पाउडर	०	०	०	०	१	०	०	२	०	०	३
१२	हाते कागज	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	१
१३	स्लेट ढुङगा खानी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
१४	अल्लो धागो र खादी भाङ्गा	प्रायः सबै घरमा										

स्रोत: बडिगाड गाउँपालिका वस्तुगत विवरण २०७५

सबल पक्षहरू

- ✚ प्रकृतिको भण्डार बडिगाड गाउँपालिकामा स्थानीय तहमा साना तथा मझौलाका उद्योगकोलागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध भएको ।
- ✚ उपयुक्त हावापानी र चरनको उपलब्धताले गर्दा पशुपालन खास गरेर भेडा, बाखा, भैसी आदि पालन गर्न सजिलो भएको ।
- ✚ उत्तरी क्षेत्रमा पालिएका भेडा तथा च्याङ्गाको ऊनलाई सदुपयोग गरेर राडी पाखीको उत्पादन गरेर ब्याबसायीक रूपले निर्यात गर्न सक्ने अवस्था भएको ।
- ✚ ढोरपाटन जाने सड्ख्यामा पर्यटकहरू (स्वदेशी एवम् विदेशी) अन्य पर्यटकीय स्थल भ्रमणमा जानुबाट त्यहाका उद्योगहरूले स्थानीय स्तरमा नै ग्राहकहरू समेत पाउने हुँदा उत्पादनले उचित भूल्य पाउने र सहज बजारीकरण समेत भएको ।
- ✚ आलु, सुन्तला, किवि आदि यस क्षेत्रमा पाइने नगदे बालीहरू हुन जसलाई व्यवसायीक रूपमा अगाडि बढाउन सकिएको ।
- ✚ घर निर्माणकोलागि प्रयोग हुने ब्लक उद्योग र नेपाली कागजलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ यस क्षेत्रमा रहेको ।
- ✚ नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेका वाणिज्य क्षेत्रका साबिकका नीति, ऐन, नियमहरू परिमार्जन र नयाँ निर्माण गरी आर्थिक उदारीकरण तथा विश्व व्यापार प्रणालीबाट सिर्जित अवसरहरूको उपयोग र

वाणिज्य नीति २०७२, विकास सहायता नीति २०७१, विदेशी लगानी नीति २०७१, कृषि विकास रणनीति २०७२ तथा नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०७३ को प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट निर्यात प्रवर्द्धन र आन्तरिक उत्पादन बृद्धिमा ठोस सहयोग पुग्ने अवसर वाणिज्य क्षेत्रमा लागु हुने हुँदा सोको प्रत्यक्ष लाभको अवसर गाउँपालिका स्तरसम्म पुग्ने हुँदा यो अवसरको रूपमा प्राप्त भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * उद्योगहरू सञ्चालन गर्न पर्याप्त सीपयुक्त जनशक्ति र पूजीको अभाव ।
- * उद्योगकोलागि आधारभूत सेवाहरू जस्तो यातायात, बिजुली आदि नभएको ।
- * राज्य एवम् अन्य सरकारी निकायबाट दुर्गममा रहेका साना उद्योगहरूलाई स्थायित्व नहुनेजेल विशेष अनुदानको अनुदान र अनुगमन नभएको ।
- * उत्पादन भएका वस्तुहरूको राम्रो व्यापारकोलागि अन्य अवसरको खोजी नभएको ।
- * वर्तमान अवस्था विश्वव्यापीकरणमा भएकोले स्थानीय उत्पादनले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्नु ।
- * गाउँपालिकामा आफ्नै वाणिज्य तथा व्यापार सम्बन्धी स्पष्ट नीति, नियम, कानुन तथा संगठनात्मक संरचना नहुनु, व्यापार वाणिज्य सम्बन्धी क्षेत्रगत तथ्याङ्क तथा सूचना नहुनु ।
- * पेट्रोलियम पदार्थको बढ्दो माग भई आयातमा बृद्धि हुनु, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा सुदृढीकरण हुन नसक्नु ।

अवसरहरू

- ✘ जनसमुदायमा उद्योगको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि हुने ।
- ✘ उद्योगको विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
- ✘ उद्योगबाट स्थानीय तहमा हुने रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई स्व-स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुने ।
- ✘ स्थानीय कच्चा पदार्थको सदुपयोग हुने ।
- ✘ पर्यटकहरूलाई स्थानीय उत्पादन मार्फत स्वागत गर्न सकिने र बजारीकरणलाई समेत सहयोग पुग्ने ।
- ✘ स्थानीय तहमा रोजगार सिर्जना हुनु ।
- ✘ स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानीकर्ताहरू थप आकर्षित हुँदै जानु ।

चुनौती हरू

- ❖ औद्योगिक उत्पादनमा गुणस्तरीयता कायम गर्नु ।
- ❖ व्यवसायिक तालिमको व्यवस्था गर्नु ।
- ❖ उद्योग स्थापना गर्दा विभिन्न कारणबाट लागत खर्च बढ्न जानु ।
- ❖ श्रम नीति उद्योगमैत्री बनाउनु ।
- ❖ औद्योगिक क्षेत्रमा पूर्वाधारको विकास बढाउँदै जानु ।
- ❖ सञ्चालित उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा उत्पादकत्वका दृष्टिले प्रतिस्पर्धी बनाउनु ।
- ❖ औद्योगिक नीतिका प्रावधानहरूलाई आर्थिक ऐनले सम्बोधन गर्नु ।

- ❖ विश्वव्यापीकरण तथा आर्थिक उदारीकरणले सिर्जना गर्दै ल्याएको प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणको सामना गर्नु ।
- ❖ दक्ष जनशक्तिको अभाव, बजार व्यवस्थापन, आवश्यक पूजीको जगेर्ना, उपलब्ध अवसरहरूको उपयोग गर्नु ।
- ❖ सूचना तथा आधुनिक सञ्चार प्राविधिको विकाससँग आत्मसात गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
- ❖ गा.पा. तहमा तुलनात्मक रूपमा बढी लाभ लिन सक्ने वस्तु तथा सेवाको पहिचान तथा उत्पादन गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको खोजी गर्नु ।
- ❖ निर्यात हुने वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर परीक्षण, प्रमाणीकरण, लेबलिङ र प्याकेजिङ सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
- ❖ मागानुरूप पर्याप्त मात्रामा ऊर्जा उपलब्ध गराउनु, आत्मनिर्भर हुनसक्ने कृषिजन्य उत्पादनका साथै विलासिताका वस्तुहरूको आयात निरुत्साहित गर्नु ।

२.३ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्थानीय उद्योगबाट अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्याई निकासी प्रवर्द्धन मार्फत सुदृढ अर्थतन्त्रको निर्माण"

लक्ष्य

बडिगाड गाउँपालिकामा औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा बृद्धि, गरी निर्यात प्रवर्द्धन मार्फत पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने ।

उद्देश्य

१. गाउँपालिका भित्र उद्यमशीलता अभिवृद्धि गर्न प्रोत्साहित गर्दै लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु ।
२. स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालनमा जोड दिई यस गाउँपालिकाको विकासमा उद्योग क्षेत्रको योगदान बढाउनु ।
३. गुणस्तरीय स्थानीय उत्पादनको माध्यमबाट व्यापार घाटा कम गर्नु ।
४. वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।

२.४ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका १९: उद्योग तथा वाणिज्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिका भित्र उद्यमशीलता अभिवृद्धि गर्न प्रोत्साहित गर्दै लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु ।	
२.१.१: यस गाउँपालिकामा स्थापना तथा सञ्चालन हुने उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने पूर्वाधार व्यवस्था गर्न नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा जोड दिने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. गाउँपालिकाको भूगोल र उपयुक्त स्थानको छनौट गरी एकिकृत उद्योगका स्थापनाकोलागि पहल गरिनेछ । २. औद्योगिक क्षेत्र तथा विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूमा आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास तथा व्यवस्थापनमा सुधार ल्याइनेछ । ३. उद्योग स्थापना र सञ्चालनमा सार्वजनिक—निजी साझेदारीको प्रवर्द्धन गर्न व्यवसाय मञ्चको स्थापना गरिनेछ ।

<p>२.१.२: स्थानीय स्रोत एवम् सीपको उपयोग भौगोलिक स्थितीको अध्यायन गरी लघु, घरेलु, साना, तथा मझौला उद्योगको स्थापना र सञ्चालनलाई प्रभावकारी बनाउने ।</p>	<p>१. गरिबी निवारणकालागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रमलाई गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा विस्तार गर्न कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा सहयोगी निकायहरूको समन्वय क्षमता विकास गर्दै लगिनेछ ।</p> <p>२. एक वडा एक विशेष उत्पादन सम्बन्धी कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. स्थानीय तहमा पाइने अल्लो, लोक्ता, केरा, वेत, बाँस जस्ता प्राकृतिक रेसामा आधारित वस्तुहरूको उद्यमशीलता प्रवर्द्धनकालागि यस्ता वस्तुको सङ्कलन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गर्न सहयोग गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: उद्योग क्षेत्रमा, स्थानीय, क्षेत्रिय, राष्ट्रिय तथा विदेशी लगानी बृद्धि गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु ।</p>	
<p>२.२.१: प्रदेश एवम् संघसँगको समन्वयमा विदेशी लगानीकर्तालाई औद्योगिक लगानीमा प्रोत्साहन गर्न नीतिगत तथा कार्यगत सहजीकरण गर्ने व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. बाह्य पुँजी तथा प्रविधिलाई आकर्षित गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. निजी र सहकारी क्षेत्रबीच सुमधुर सम्बन्ध बनाई लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशील गरिनेछ ।</p> <p>३. उद्योगी व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दत्तदिखि बहिर्गमन सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: गुणस्तरीय स्थानीय उत्पादनको माध्यमबाट व्यापार घाटा कम गर्नु ।</p>	
<p>२.३.१: स्थानीय उत्पादनलाई गुणस्तरयुक्त एवम् प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा औद्योगिक वस्तुको निर्यातलाई बढावा दिने ।</p>	<p>१. स्थानीय तहमा उपलब्ध बहुमूल्य जडीबुटीबाट अधिकतम फाइदा लिन जडीबुटी प्रशोधन तथा जडीबुटीमा आधारित औषधीजन्य वस्तुको उत्पादन र निकासीमा विशेष जोड दिइनेछ ।</p> <p>२. गाउँपालिकामा केही स्थानाहरू पहिचान गरेर हस्तकला क्षेत्र स्थापना गरी परम्परागत सीप तथा प्रविधिको संरक्षण र विकास गरिनेछ ।</p> <p>३. व्यवसायिक लागत घटाउन तथा प्रक्रियागत सरलीकरण गर्नकालागि उद्योग तथा कम्पनी प्रशासनमा सूचना प्रविधिको उपयोगलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।</p> <p>४. प्रदेश तथा संघीय सरकारसँगको समन्वयमा औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा थप सुधार गर्न आवश्यकता अनुसार गुणस्तर परीक्षण क्षमता बृद्धि गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।</p>	
<p>२.४.१: तुलनात्मक वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>१. वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।</p> <p>२. साना, घरेलु तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा आपूर्ति सञ्चालनमा आवद्ध गर्दै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय माग बमोजिमका वस्तु तथा सेवाहरूको उत्पादन गरिनेछ ।</p>

२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. परम्परागत तानमा बुनेका पछ्यौरा, मझौला, स्वीटर, कम्बल, घुम, हर्दुलो आदिको व्यापारको दायरा फराकिलो गर्दै स्थानीय, राष्ट्रिय स्तरमा समेत प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

२. हाते कागज र सिस्नो उद्योगको घरेलु उद्योग विगतमा सञ्चालन भई हाल बन्द रहेकोमा ती उत्पादनहरूको समस्यालाई बुझेर पुन सञ्चालन गर्न पहल गरिनेछ ।
३. उच्च भेगमा उपलब्ध जडीबुटी तथा विभिन्न स्थानमा उपलब्ध किम्ती पत्थरको प्रशोधनकालागि प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
४. स्थानीय तहमा दर्लिङ्ग एवम् अन्य स्थानमा उपलब्ध भएका ढुङ्गाखानीको प्रारम्भिक वतावरणीय अध्ययन गरेर बाग्लुङ, पोखरा एवम् वुटवल जस्ता सहरहरूमा आपूर्ति गरेर स्थानीय तहमा रोजगार सिर्जना गर्ने र गा.पा.ले थप राजस्व सङ्कलन गरिनेछ ।
५. अल्लो, लोक्ता, केरा, वेत, बाँस जस्ता प्राकृतिक रेशामा आधारित वस्तुहरूको उद्यमशीलता प्रवर्द्धनकालागि यस्ता वस्तुको सङ्कलन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
६. उद्योगी व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दत्तदिखि बहिर्गमनसम्मका सेवाहरू उपलब्ध गराइने सुविधा, सहूलियत, छुट, प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
७. उद्योग स्थापनाको मुख्य उद्देश्य नाफा आर्जन गर्नु भएकोले व्यवसायिक लागत घटाउन तथा प्रक्रियागत सरलीकरण गर्नकालागि उद्योग तथा कम्पनी प्रशासनमा सूचना प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
८. स्थानीय उत्पादकले उत्पादन गरेका र सार्वजनिक कार्यालयले उपभोग गर्ने वस्तुहरूको सूची तयार गरिनेछ ।
९. व्यापार, क्षमता विकास र निर्यात प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने खालका अध्ययन अनुसन्धान गरेर सोको कार्यन्वयन गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ सबै खाले मझौला, घरेलु तथा साना एवम् लघु उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनद्वारा वार्षिक रूपमा कम्तीमा पनि थप ५०० रोजगारी सिर्जना हुनेछ जसले बाध्यात्मक वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने अवस्थामा न्यूनीकरण हुनेछ ।
- ✓ औद्योगिक क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, उद्योगको स्थापना तथा विकासमा बृद्धि र बजार सम्बन्धको विस्तार हुनेछ ।
- ✓ गुणस्तरीय वस्तुहरू उत्पादन भई निर्यात बढ्ने र सानो स्केलमा भए पनि व्यापार घाटा कम गर्न मद्दत हुनेछ फलतः प्रदेशको गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग पुग्नेछ ।
- ✓ रोजगारीकालागि विदेश जाने प्रवृत्ति दर घटने छ । रोजगारीमा सबै क्षेत्र र समूहका व्यक्तिहरूको पहुँचमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ उद्योग दर्ता तथा सञ्चालन प्रक्रियामा सहजता उत्पन्न भएको हुने, साना तथा मझौला उद्योगको सङ्ख्यामा बृद्धि भएको हुने, लघु उद्यमीको स्तरोन्नति भएको हुनेछ ।
- ✓ वस्तु तथा सेवा निकासीको बृद्धि भएको हुने, गा.पा.को कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग व्यापार तथा वाणिज्यको अनुपात बृद्धि भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: पर्यटन

३.१ पृष्ठभूमि

पर्यटन उद्योग संसारमै तीव्र गतिमा विकास भइरहेका उद्योगहरूमा पर्दछ । नेपालको अर्थतन्त्रमा पनि विकासका प्रबल संभाव्य क्षेत्रमध्येको यो एउटा हो । पर्यटन क्षेत्रको विकास गर्न सकिएमा नेपालमा रोजगारी सिर्जना र विदेशी मुद्रा आर्जनको एक महत्त्वपूर्ण उद्योगको रूपमा अगाडि बढ्न सक्ने तथ्य योजनाबद्ध विकास प्रक्रियाको सुरुआतदेखि नै महसुस गरिएको हो । पछिल्लो चरणको अवस्था हेर्दा २०१७/२०१८ (आ.व. २०७४/७५) मा नेपालको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान २.२% रहेको छ भने कुल विदेशी मुद्रा आर्जनमा यस क्षेत्रको योगदान ५ प्रतिशत रहेको छ । सन २०१८ मा नेपालमा ११ लाख ७३ हजार विदेशी पर्यटक आएका थिए र उनीहरूको औसत बसाइँ १२.४ दिन रहेको थियो ।

संयुक्त राष्ट्रसंघीय विश्व पर्यटन सङ्गठनको तथ्याङ्क अनुसार विश्वको अर्थतन्त्रमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान करिब १० प्रतिशत रहेको छ । विश्वका दश जनामध्ये एक जनाले पर्यटन क्षेत्रमा प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका हुन्छन् । नेपाल अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, अनेकौँ सामाजिक विविधता एवम् ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण देश भए पनि यसलाई विश्व पर्यटन मानचित्रमा पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रूपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन । यसका प्रमुख कारणहरूमा जनचेतनाको कमी, भौतिक पूर्वाधारको अभाव र उपयुक्त किसिमको मानव स्रोतको विकास नहुनु हो । फलस्वरूप नेपाल देश र नेपाली जनता यस क्षेत्रबाट लाभान्वित हुन सकेका छैनन् ।

नेपालको वर्तमान पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) ले यस देशलाई एउटा सुरक्षित, गुणस्तरीय र पर्यटनमैत्री गन्तव्य बनाई आकर्षक पर्यटन केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने, पर्यटकीय गन्तव्यस्थल र उत्पादनमा विविधीकरण गरी अर्थतन्त्रमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान बृद्धि गर्ने तथा पर्यटन क्षेत्रबाट प्राप्त लाभलाई समन्यायिक रूपले जनस्तरमा पुऱ्याउने उद्देश्य राखेको छ । यी उद्देश्य पूर्तिबाट विश्व पर्यटन बजारमा नेपालको पहुँच बढ्ने अपेक्षा योजनामा गरिएको छ ।

गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को आधारपत्रमा पनि प्रदेशमा पर्यटन क्षेत्रको विकासलाई सर्वोपरि महत्त्व दिइएको छ । प्रदेश समृद्धिकालागि योजनामा नीतिगत रूपमा तोकिएका सातवटा संवाहकहरूमध्ये पर्यटन क्षेत्रलाई पहिलो संवाहक मानिएको छ । यसको कारणमा कृषिसँग यस क्षेत्रको बलियो पृष्ठ सम्बन्ध र ऊर्जा, उद्योग, भौतिक पूर्वाधार आदि क्षेत्रहरूसँग बलियो अग्र सम्बन्धलाई मानिएको छ । यसका अतिरिक्त पर्यटन क्षेत्रले शहरी र ग्रामीण भेगमा रोजगारी सिर्जनामा पनि प्रत्यक्ष भूमिका निर्वाह गरेको कुरालाई प्रदेश योजनाले आत्मसात गरेको छ ।

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने बडिगाड गाउँपालिका धार्मिक—साँस्कृतिक तथा जैविक विविधताको धनी, प्राकृतिक स्रोतको खानी र मनोरम सौन्दर्य स्थलको धनी छ । यस क्षेत्रमा पाइने जैविक विविधता, विविध साँस्कृतिक सम्पदा र प्राकृतिक मनोरम सुन्दरताले यस गाउँपालिकाको महत्त्वलाई झनै बढाएको छ । सेतो मनोरम हिमालको दृश्य, विभिन्न प्रजातिको गुराँस सहितको हरियो वनजङ्गल, डाँडाकाँडावाट देखिने सूर्योदय र

सूर्यास्तको आकर्षक दृश्य, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक धरोहर, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, रीतिरिवाज, भेषभूषा, कलाकौशल र शान्त एवम् स्वच्छ वातावरणको पूर्ण सदुपयोग गरिएमा पर्यटन क्षेत्रको विकासको राम्रो सम्भावना छ । अतः केन्द्रीय र प्रदेशका आवधिक योजनामा उल्लेखित पर्यटन सम्बन्धी लक्ष्य, उद्देश्यहरूलाई आधार मानी स्थानीय सबल, दुर्बल पक्षहरू, अवसर र चुनौतीहरूको स्पष्ट पहिचान गरेर गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएका छन् ।

३.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित पर्यटन विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- पर्यटन नीति २०६५ ।
- नेपालको राष्ट्रिय पर्यटन रणनीतिक योजना (२०१६—२०२५) ।
- नेपाल सरकार संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयबाट प्रकाशित होमस्टे सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ ।
- गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्च वर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित पर्यटन विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- Tourism Statistics 2018 ।
- बडिगाड गा.पा. का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया-गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।

३.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सामाजिक आर्थिक विकासकालागि नेपालको संविधान ले निर्दिष्ट गरेको संघीयताको स्वरूप अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार गठन भएर देश विकासको क्रममा समग्र राष्ट्र नीति निर्माण तथा भविष्यको कार्यदिशा निर्धारण गर्न जुटिरहेको अवस्थामा यो आवधिक योजना तयार गरिएको छ । यो महत्त्वपूर्ण योजना तयार गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालनका धेरै कानून, नीति तथा नियमहरू निर्माण भइनसकेका तथा स्रोत बाँडफाँडको स्पष्ट खाका तयार भइनसकेकाले योजना तर्जुमामा सामान्य अस्पष्टता महसुस गरिएको छ । भौगोलिक बिकटताका कारण सबै क्षेत्रको स्थलगत अवलोकनमा समस्या भएको तथा आधार तथ्याङ्कको अभावमा योजना तर्जुमा गर्दा केही कठिनाइ अनुभव गरिएको छ । क्षेत्रगत नीति तथा विषयगत विकास योजना सीमित बजेट र छोटो समयका बीच तयार गर्नु आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

गाउँपालिकामा पर्यटनको खासै विकास भइनसकेको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको आवधिक योजना बनाउने क्रममा गाउँपालिकामा पूर्व अनुभव नहुँदा यसका सबल पक्षहरू, कमजोर पक्षहरू, अवसरहरू र चुनौतीहरूको सामूहिक विश्लेषण गर्दै तिनैका आधारमा विज्ञहरूको प्राविधिक सहयोगमा दीर्घकालीन योजना बनाउने कामलाई एउटा नयाँ अभ्यासका रूपमा लिइएको छ ।

३.२ अघावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

यस गाउँपालिकामा पनि नेपालका अन्य पहाडी भेगमा झैं रमणीय डाँडाकाँडा, सुन्दर हिमालका दृश्य, धार्मिक मठमन्दिर, गुफा, ताल, कुण्ड, झरना, कला तथा सांस्कृतिक नाँचगान लगायतका सम्पदा छन् । कुल जनसङ्ख्याको आधा भाग मगरहरू भएका कारण भीरमौरीको मह काढ्ने जस्ता उनीहरूका कतिपय मौलिक संस्कृति यहाँको जनजीवनमा देख्न सकिन्छ । यति हुँदापनि पनि पर्यटनको यथोचित विकास भएको छैन । सामान्य सङ्ख्यामा आएका आन्तरिक अतिथि बाहेक बाह्य पर्यटकको सङ्ख्या शून्य प्रायः छ ।

सबल पक्षहरू

- ✦ गाउँपालिकाका वडाहरू मध्यपहाडी पुष्पलाल लोकमार्गका नजिक रहेका ।
- ✦ वडाहरूमा मोटरबाटोको ट्याक खोलिसकिएको ।
- ✦ वडाहरूमा वनजङ्गल प्रशस्त रहेकाले जीवजन्तु, चराचुरुङ्गीको दृश्यावलोकन हुने ।
- ✦ वडाहरूमा बिजुलीबत्ती र सोलारबत्तीको व्यवस्था रहेको ।
- ✦ मोबाइलको नेटवर्कले सञ्चारको राम्रो सुविधा रहेको ।
- ✦ गुफा, ताल, चौर, मन्दिर, गुम्बाहरू रहेको ।
- ✦ माथिल्लो भेगका बस्तीहरूमा हिउँ पर्ने हुँदा आकर्षणका केन्द्र बनेको ।
- ✦ धुरी, टाकुरहरूमा दृश्यावलोकन केन्द्रहरू बनाउन सकिने ।
- ✦ चौरहरूमा पिकनिक स्पट बनाउन सकिने ।
- ✦ अगलाअगला धुरीबाट म्याग्दी, गुल्मी, रुकुम, प्युठान, पाल्पा लगायतका जिल्लाहरूको पर्यटकीय दृश्यावलोकन हुने ।
- ✦ यस भेगले भीरमौरीको मह काढ्ने प्रथा (हनी हन्टिङ)को पहिचान बनाइसकेको ।
- ✦ सोरठी, घाटु सुनीमाया, यानीमाया, सराय, आदि नाँच र ठाडो भाकाका कलाकार स्थानीय स्तरमै रहेका ।
- ✦ गाउँपालिकासँगै जोडिएको नगरपालिकामा ढोरपाटन शिकार आरक्ष रहेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * पर्यटन उद्योगबाट हुन सक्ने लाभबारे स्थानीय जनतालाई जानकारी राम्रो नभएको ।
- * पर्यटन उद्योगमा दक्ष जनशक्ति गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध नभएको ।
- * कतिपय वडामा खानेपानीको सुविधा नभएको ।
- * पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि कुनै पनि राष्ट्रिय—अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको सहयोग परिचालन नभएको ।

अवसरहरू

- ✗ केन्द्रीय र प्रदेश सरकारका चालु आवधिक योजनामा पर्यटन क्षेत्रको विकासलाई उच्च प्राथमिकता ।
- ✗ भिजिट नेपाल २०२० जस्ता प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमबाट स्थानीय स्तरमा पर्यटन क्षेत्रतर्फ आकर्षण बढेको ।
- ✗ पर्यटनको विकास गर्ने हेतुले गत वर्ष बडिगाड महोत्सव आयोजना गरिएको ।

- ❖ वडा नं. ५ मा करुणा—चमेरे गुफा, थानापति मन्दिर, केशवपोखरी भ्युटावर, अन्धाअन्धे ताल र चमेरेदेखि दाँग जोड्ने झोलुङ्गे पुलको डिपिआर तयार भइसकेको ।
- ❖ वडा नं. ७ थानाचौरमा गेट बनाउनकालागि प्रदेश सरकारबाट रु. ५ लाख विनियोजन भइसकेको ।
- ❖ पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अध्ययन र तालिमकालागि युवायुवती स्थानीय स्तरमा उपलब्ध ।
- ❖ पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अन्न, तरकारी, फलफूल गाउँमा नै उत्पादन हुने ।
- ❖ स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण हुने ।
- ❖ स्थानीय हस्तकला, भेषभुषा, संस्कृतिको प्रवर्द्धन हुने ।
- ❖ होमस्टेकालागि स्थानीय समुदाय इच्छुक रहेको ।
- ❖ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतसँग आबद्ध हुने अवसर प्राप्त हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ भौगोलिक बिकटताका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास खर्चिलो हुने ।
- ❖ युवावर्ग विदेश जाने क्रम अत्यधिक हुँदा पर्यटन विकासकालागि आवश्यक मानव स्रोत संसाधन व्यवस्थापन गर्न गाह्रो हुने ।
- ❖ ठूला योजनामा लगानी गर्न स्थानीय निजी क्षेत्र सक्षम नहुँदा पर्यटकीय पूर्वाधार विकास अपुरो हुने ।

३.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"पर्यटन उद्योगका माध्यमबाट समग्र बडिगाडको दिगो विकास"

लक्ष्य

बडिगाडलाई गण्डकी प्रदेशको एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।
२. भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
३. मानव संसाधन विकास गर्नु ।
४. स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।

३.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २०: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
३.१.१: गाउँपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका होटेल र चियापसलहरूको सेवाको स्तरोन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज, रेस्टुराँ र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिकालागि गा.पा.को पहलमा सहुलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिइनेछ ।

<p>३.१.२: गाउँपालिकाभित्रका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।</p>	<p>१. पर्यटन प्रवर्द्धनबारेमा विज्ञहरूबाट संक्षिप्त अध्ययन गराइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरूबारे प्रचार प्रसार गरिनेछ । ३. ब्रोस्योर तयार गरी छिमेकी जिल्लाहरूमा बितरण गरिनेछ । ४. जिल्लाका ब्याचलर्स/ मास्टर्स तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानकालागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. यी स्थान विशेषका बारेमा नियात्राकारहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेखरचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।</p>	
<p>३.२.१: पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।</p>	<p>१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन सडक, पदमार्ग, झोलुङ्गे पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ ।</p>
<p>३.२.२: पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणकालागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: मानव संसाधन विकास गर्नु ।</p>	
<p>३.३.१: गाउँपालिकाभित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।</p>	<p>१. पर्यटन व्यवसायप्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा ब्याचलर्स डिग्रीमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । २. आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा होटेल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Trekking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।</p>	
<p>३.४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।</p>	<p>१. गाउँपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।</p>
<p>३.४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।</p>	<p>१. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । २. पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ ।</p>

३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

भौतिक निर्माण कार्य

१. मोटरबाटोको स्तरोन्नति र संरक्षण गरिनेछ ।
२. वडा नं. १ खर्बाडबाट सकनेर, दगा हुँदै तुन्डाँडा मोटरबाटोमा नाली काटेर स्तरोन्नति गरिनेछ (अन्दाजी १५ किमि) ।

३. खर्बाडबाट सिमलचौर, तुन्डाँडा हुँदै शीशाखानीसम्मको मोटरबाटोमा नाली काटेर स्तरोन्नति गरिनेछ (अन्दाजी १७ किमि) ।
४. ऐ बाटोहरूमुनि भूक्षय रोक्न अग्निसो, पैयुँ, चिउरी, लाकुरी लगायत प्राविधिक रूपले उपयुक्त बिरुवाहरू लगाइनेछ ।

पदमार्ग निर्माण र स्तरोन्नति

१. तुन्डाँडादेखि देउरालीसम्मको गोरेटो बाटोलाई स्तरोन्नति गरिनेछ (अन्दाजी ४ किमि) ।
२. जलजलाबाट नेटाखर्क हुँदै लौगाधुरी पदमार्ग तथा रेलिड निर्माण गरिनेछ ।
३. भीमघाट बजारदेखि थामचौरसम्म पर्यटन पैदलमार्ग निर्माण गरिनेछ ।
४. शिवधुरी र लौगाधुरीसम्म पुग्ने रेलिडसहितको पदमार्ग निर्माण गरिनेछ ।
५. बल्दे लेकमा पुन्याउन पदमार्ग बनाइनेछ ।

भ्युटावर निर्माण

१. देउरालीडाँडामा भ्युटावर बनाइनेछ ।
२. वडा नं. १० बल्दे डाँडामा भ्यु टावर बनाइनेछ ।

पर्यटकीयस्थल र पिकनिकस्पट निर्माण

१. वडा नं. ३ गराडचौरमा पर्यटकीय स्थल बनाइनेछ ।
२. वडा नं. ६ सुरकुडेमा पार्क तथा पिकनिक स्पट बनाइनेछ ।
३. वडा नं. ९ नेथाने, भकार धुरी टाकुरामा पिकनिक स्पट तथा मनोरञ्जन पार्क बनाइनेछ ।
४. बल्दे डाँडामा भ्यु टावर र पिकनिक स्पट बनाइनेछ ।
५. वडा नं. १० भुजेलथानमा भुरे राजा बसेको ठाउँमा सिढी र पिकनिक स्पट बनाइनेछ ।

सम्भाव्यता अध्ययन

१. वडा नं. १ तिरतिरेमा प्याराग्लाइडिङको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२. वडा नं. ४ जलजलाबाट नेटाखर्क हुँदै लौगाधुरी केबुलकारको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
३. वडा नं. ५ थानापति—करुणा, चमेरे गुफा केबलकारको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
४. केशवपोखरी —जलजला —मुसिकोट नपाको छत्रभूमि जोड्ने केबलकारको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
५. वडा नं. ७ को गिठेचौरदेखि वडा नं. ६ को ठूलाचौर जोड्ने आकाशेपुलको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
६. वडा नं. ७ को वास्कोटदेखि वडा नं. ६ को मैहानी सामुदायिक वन जोड्ने आकाशेपुलको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
७. वडा नं. ७ वल्घासदेखि थाम्ला जोड्ने आकाशेपुलको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
८. वडा नं. ७ सैरेनीदेखि जेल पाल्ने जोड्ने आकाशेपुलको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
९. वडा नं. ८ मा बन्जीजम्प सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

होमस्टेकालागि प्रेरणा र सञ्चालन

१. वडा नं. १ तुन्डाँडाको देवीस्थानमा स्थानीय १० घरलाई सहभागी गराएर सामुदायिक होमस्टे सञ्चालन गरिनेछ ।
२. वडा नं. ३ किम्ले ओखरबुटा र माझगाउँमा सामुदायिक होमस्टे सञ्चालन गरिनेछ ।
३. वडा नं. ५ मा होमस्टेको विकासकालागि वडाका जनतालाई प्रेरित गरिनेछ ।
४. वडा नं. ६ मा योजना अवधिमा १० परिवारलाई होमस्टे सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ।
५. वडा नं. ७ मा होमस्टेको विकास गरिनेछ ।
६. अन्य वडामा पनि होमस्टेको विकास गर्न समुदायलाई तालिम दिइनेछ ।

पर्यटन शिक्षा र तालिम

१. पर्यटकीय क्षेत्रको सम्भावना पहिचान गर्नसक्ने जनशक्तिको विकास गर्न हरेक वडाका १/१ जना युवाहरूलाई योजना अवधिमा पर्यटन विषयमा ब्याचलर्स तहको शिक्षा आर्जन गर्न पठाइनेछ ।
२. टुरिस्ट गाइड, होमस्टे, अतिथि सत्कार सम्बन्धी व्यवसाय सञ्चालन विषयमा प्रत्येक वडामा तालिम प्रदान गरिनेछ ।

प्रचार-प्रसार

१. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी गाउँपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ पर्यटन व्यवसायमा युवाहरूलाई रोजगारीका नयाँ नयाँ अवसर गाउँपालिका क्षेत्र भित्रै खोलिनेछ ।
- ✓ पर्यटन क्षेत्रको विकासबाट जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ ।
- ✓ पर्यटन क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध भएका कृषि, पशुपालन, बागवानी जस्ता स्थानीय स्तरमा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको विकास भई जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुनेछ ।
- ✓ पर्यटन क्षेत्रको विकास हुँदै गएपछि पर्यटकहरू आकर्षित हुने स्थानीय हस्तकलाका वस्तुहरूले बजार पाउनेछन् ।
- ✓ स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कच्चापदार्थ प्रयोग गरी पर्यटन क्षेत्रलाई आवश्यक वस्तु उत्पादन गर्ने साना उद्योगको विकास हुनेछ ।
- ✓ स्थानीय कला र सँस्कृतिको विकास भई ती क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति र समुदायको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुनेछ ।
- ✓ जनताको आमदानी बढेपछि स्थानीय स्तरमा शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सामाजिक क्षेत्रको पनि विकास र विस्तार हुनेछ ।

खण्ड चार: सहकारी

४.१ पृष्ठभूमि

सहकारी कानून, सहकारीको सिद्धान्त, मूल्य मान्यताको भावना अनुरूप छरिएर रहेको श्रम, सीप, पुँजी, प्रविधि र ज्ञानलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गरी गरिबी न्यूनीकरण, स्वरोजगारी तथा उत्पादनमुलक रोजगारीको सिर्जना, सामाजिक एकीकरण तथा वातावरण संरक्षण, उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्दै आयातलाई प्रतिस्थापन गर्न सहकारीको विकास आवश्यक छ ।

नेपालमा सहकारी संस्थाहरूको द्रुततर विकास हुदैँ गएको छ । वि.सं. २०७४ असार सम्ममा नेपालमा ३४,५१२ सहकारी संस्थाहरू दर्ता भएका छन् । तिमध्ये कार्य प्रकृतिका हिसाबले ३४ प्रतिशत कृषि तथा बचत सहकारी, ३१.६ प्रतिशत कृषि सहकारी, १२.७ प्रतिशत बहुदेशीय सहकारी, ४.८ प्रतिशत दुग्ध सहकारी र बाँकी अन्य छन् । करिब ६४ लाख नेपालीहरू सदस्यको रूपमा सहकारीमा आवद्ध छन् । जसमा ५१ प्रतिशत महिला सदस्य छन् । नेपालको बैंकिङ कारोबारको २० प्रतिशत हिस्सा अर्थात ६ खर्ब रुपैयाँ सहकारी मार्फत परिचालन भइरहेको छ । करिब ७० हजार नागरिकले सहकारीमा प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् । गण्डकी प्रदेशमा उत्पादक, उपभोक्ता, वित्तीय, बहुउद्देशीय र सेवाको क्षेत्रमा गरी करिब ३,४०० सङ्ख्याको हाराहारीमा सहकारी संघ संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् भने बडिगाड गाउँपालिकामा हाल २७ वटा सहकारी संस्थाहरू विशेषगरी कृषि, पशुपालन तथा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रको विकासमा काम गरिरहेका छन् ।

४.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित सहकारी क्षेत्रको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- गण्डकी प्रदेश सरकार मातहतको प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन गरिएको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, आधार —पत्र ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ।
- सहकारी ऐन, २०७४ ।
- सहकारी नियमावली, २०७५ ।
- नेपालको सहकारी क्षेत्र सम्बन्धी विद्यमान ऐन, नियम, निर्देशिका र कार्यविधिहरूको विश्लेषण ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच सम्पन्न भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

४.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको सहकारी विकास योजना तर्जुमा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन तथा सम्बन्धित गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य-नजर राखी तयार पारिएको भए तापनि आवश्यक पर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न कठिनाई भयो । यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रही तयार पारिएको हो ।

- ◆ बडिगाड गाउँपालिकासँग सम्बन्धी सहकारी विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध हुन सकेको प्रतिवेदनहरूको आधारमा तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सहकारी विकास योजना तर्जुमा पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्क ।

४.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गाउँपालिका हाल सञ्चालनमा रहेका २७ वटा सहकारी संस्थाहरूमा ४५०० भन्दा बढी सेयर सदस्य रहेका छन् । सेयर सदस्यहरू मध्ये ६० प्रतिशत भन्दा बढी महिला छन् भने भीमगिठे महिला बचत तथा ऋण स. सं ली. र जलजला डिजेल मिल स. सं. ली. मा शत प्रतिशत महिला सेयर सदस्य रहेका छन् । यसै गरी २७ सहकारी संस्था मध्ये २६ वटा सहकारीको मुख्य लगानी क्षेत्र कृषि तथा पशुपालन रहेको देखिन्छ ।

आम नागरिकमा सहकारीको उपयोग र उपादेयता बारेमा पर्याप्त जानकारी नहुनु, सहकारी संघसंस्थामा विधिको अज्ञानता वा पर्याप्त प्रशिक्षणको कमीले अनुशासन तथा सुशासनको अवस्था सन्तोषजनक नहुनु, सहकारी क्षेत्रको पुँजी उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी तथा परिचालन हुन नसक्नु र पालिकाको प्रशिक्षण, नियमन, सूचना प्रणालीको संरचना स्थापना नहुनाले सहकारीको यथार्थ तथ्याङ्क तथा विवरण प्राप्त हुन नसक्नु आदि यस गा.पा.का समस्याहरू हुन् ।

सवल पक्षहरू

- ✚ संवैधानिक र कानुनी हिसावले प्राप्त भूमिका र सुविधाका कारण सहकारी क्षेत्रले प्रभावकारी ढङ्गले काम गर्न सक्ने बलियो आधार भएको ।
- ✚ महिला सहभागितामा उल्लेख्य वृद्धि भई महिलाहरूमा स्वावलम्बन तथा आत्मविश्वास बढ्दै गएको ।
- ✚ सहकारीका माध्यमबाट उत्पादन, बजारीकरण तथा गरिबी निवारणको लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुगेको ।
- ✚ छरिएर रहेको पुँजी एकत्रित हुन गई लगानीयोग्य रकम जुटेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * सहकारी शिक्षा तथा तालिमको अभाव रहेको ।
- * दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको ।

- * संघीय संरचना अनुरूप गा.पा.मा सहकारी क्षेत्रको नियमन तथा प्रवर्द्धनकालागि संयन्त्रको अभाव रहेको ।
- * सहकारी सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक हुन नसकेको ।
- * उत्पादन, वितरण र सेवा क्षेत्रमा सहकारीको प्रभावकारी भूमिका नसकेको ।
- * सहकारीबाट उत्पादित वस्तुहरूको लेवलिड र ब्राण्डिडकालागि नीतिगत अस्पष्टता रहेको ।

अवसरहरू

- ✗ पालिकामा उल्लेखनीय मात्रामा सहकारी संस्थाहरू रहनु ।
- ✗ सहकारी संस्थाहरूको सङ्ख्या बृद्धि हुँदै जानु ।
- ✗ सहकारी क्षेत्रसँग रहेको ठुलो पूर्वाधार निर्माण तथा उत्पादनको क्षेत्रमा परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहनु ।
- ✗ सहकारी कानूनको पालना, सहकारीहरू बीच सहकार्य एवम् सहयोगको भावनाको विकास हुँदै जानु ।
- ✗ सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनको क्षेत्रमा आकर्षित गर्न तीनै सरकार प्रतिबद्ध रहदै नीतिहरू बन्नु ।
- ✗ निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्र बीच सहकार्य बृद्धि हुँदै जानु ।
- ✗ सहकारी सञ्चालकहरू उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गर्न थप उत्सुक हुनु ।

चुनौतीहरू

- ❖ सहकारी सम्बन्धी बडिगाड गाउँपालिकाको नीतिगत, कानुनी एवम् संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु ।
- ❖ उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिकालागि उत्पादनशील एवम् व्यावसायिक क्षेत्रमा सहकारीको योगदान अभिवृद्धि गर्नु ।
- ❖ सहकारी संस्थाहरूमा सीमान्तकृत, बञ्चित्तीकरणमा परेका वर्ग, आय वर्ग तथा समुदायलाई समेटेटी समावेशी बनाउनु ।
- ❖ सहकारी संस्थाहरूमा संस्थागत एवम् वित्तीय अनुशासन बढाउनु ।
- ❖ सहकारी संस्था सञ्चालन एवम् व्यवस्थापनकालागि क्षमता र दक्षता बृद्धि गर्नु ।
- ❖ पालिका स्तरीय नियमनकारी निकायको संरचना स्थापना गरी प्रभावकारी नियमन गर्नु ।

४.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सहकारी परिचालन गरी समाजवाद उन्मुख समृद्धि हासिल गर्न टेवा पुऱ्याउने"

लक्ष्य

स्थानीय, श्रम, सीप, पुँजी, प्रविधि, ज्ञान र बजारको अधिकतम परिचालन गरी उत्पादन र उत्पादकत्वमा गुणस्तरीय बृद्धि गर्दै आयातमा न्यूनीकरण गर्ने ।

उद्देश्य

१. सहकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु ।
२. स्रोत पहिचान गरी उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गर्नु ।
३. स्वरोजगार एवम् रोजगार सिर्जना गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्नु ।
४. सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग तथा सेवा व्यवसायको विस्तार गरी गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणमा योगदान पुऱ्याउनु ।

४.४ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका २१: सहकारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सहकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु ।	
४.१.१: आवश्यक नीतिगत एवम् कानुनी व्यवस्था र संस्थागत संरचनाको स्थापना गर्ने ।	१. सहकारी सम्बन्धी नीति, कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा गरिनेछ । २. सहकारी प्रशिक्षण, नियमन तथा सूचना प्रणालीको स्थापना गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४.१.२: जनचेतना र नियमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. सहकारी क्षेत्रमा कानून, सिद्धान्त, मूल्य मान्यताको परिपालना, जनचेतना अभिवृद्धि, स्वनियमन, प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्रोत पहिचान गरी उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गर्नु ।	
४.२.१: लगानीको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गर्ने ।	१. सहकारी क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी स्थानीय श्रम, सीप, पुँजी, प्रविधि, ज्ञान र बजारको साथै लगानीको क्षेत्र पहिचान गरिनेछ ।
४.२.२: उत्पादन क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।	१. सहकारी खेती, उद्योग, सेवा र व्यवसायको विकास तथा प्रवर्द्धनकालागि भौतिक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । २. सहकारीको माध्यमबाट कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरणमा सहयोग गरिनेछ । ३. वित्तीय सहकारीको ४० प्रतिशत र उत्पादक सहकारीको ८० प्रतिशत पुँजी कृषि तथा उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. एक सहकारी एक उत्पादनको नीतिलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: स्वरोजगार एवम् रोजगार सिर्जना गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्नु ।	
४.३.१: आर्थिक तथा सामाजिक रूपमापछि परेको व्यक्ति वर्ग तथा समुदायको पहिचान गर्ने ।	१. विपन्न तथा पिछडिएका, वञ्चितिकरणमा परेका वर्ग, क्षेत्र र समुदायको पहिचान गरिनेछ ।
४.३.२: लक्षित वर्ग र समुदायको सहकारीमा पहुँच बृद्धि गर्ने ।	१. विपन्न महिला, सीमान्तकृत गरिब, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, भूमिहीन तथा पिछडिएको समुदाय र श्रमिकको सहकारीमा पहुँच विस्तार गरिनेछ ।
४.३.३: व्यवसायी युवा तथा लक्षित वर्गले सञ्चालन गर्ने सहकारी र	१. युवा, महिला, गरिब, सीमान्तकृत, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, भूमिहीन तथा पिछडिएका वर्ग र श्रमिकको जीवन स्तरमा सुधार ल्याउन सहकारी पद्धतिको व्यवसायमा पहुँच बढाइनेछ ।

<p>व्यवसायको उत्थान तथा प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्ने ।</p>	
<p>उद्देश्य ४: सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग तथा सेवा व्यवसायको विस्तार गरी गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणमा योगदान पुऱ्याउनु ।</p>	
<p>४.४.१: सामूहिक कृषि उत्पादन र बजारीकरणमा सहकारीलाई प्रोत्साहन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. सहकारितालाई कृषि प्रसार, पूर्वाधार विकास, बजारीकरण तथा स्थानीय स्रोत परिचालनको माध्यमको रूपमा विकास गरिनेछ र यस्ता कार्यमा बिकट भौगोलिक क्षेत्र र सीमान्तकृत समुदायलाई प्राथमिकता दिइनेछ । २. जैविक कृषि विस्तार र विशिष्टीकरणमा सहकारीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. जग्गा चक्काबन्दी गरी सहकारी पद्धतिबाट व्यवसायिक परिमाणमा खेती गर्ने कृषकहरूको सहकारीहरूलाई प्रविधि, बीमा र कृषि सामग्रीमा अनुदान दिइनेछ । ४. कृषि उपजका साथै गैरकृषि उपजहरूको उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण तथा बजारीकरण गर्न सहकारी संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. सहकारी थोक बजार स्थलहरूको निर्माण तथा विकासका लागत साझेदार निकायहरू तथा अन्य सरोकार संघ संस्थाहरूको सहभागीमा सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिनेछ । ६. सहकारीद्वारा कृषि वस्तुको आन्तरिक आपूर्ति व्यवस्थापनकालागि शीत भण्डार, ढुवानी साधन, र थोक बिक्री केन्द्रका निम्ति आवश्यक थलो र पूर्वाधारमा सहयोग प्रदान गरिनेछ । ७. कृषि र वनजन्य कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको सञ्चालनमा सहकारीको भूमिका अभिवृद्धि गरिनेछ । ८. उत्पादनका क्षेत्रमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने सहकारीलाई पुरस्कृत गरिनेछ । ९. बाँझो जमिनको उपयोग गर्न सहकारी मार्फत सहज कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
<p>४.४.२: उत्पादन, वितरण र सेवामूलक सहकारीलाई प्रोत्साहन र विस्तार गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. स्वास्थ्य, उच्च शिक्षा, पर्यटन, यातायात परिवहन, सार्वजनिक वितरण, बीमा, वतावरण संरक्षण, आवास, नवीकरणीय ऊर्जा जस्ता क्षेत्रमा सहकारीको प्रवर्द्धनलाई प्रोत्साहन दिइनेछ । २. संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहजीकरण गरी सहकारी संघ र महासंघ लगायतका निकायहरूसँग सहकार्य गर्दै सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि र सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. कृषिमा आधारित उत्पादन, भण्डारण, प्रशोधन, बजारीकरण तथा कृषिसामग्री आपूर्तिकालागि स्थापना गरिएको सहकारी उद्योग र व्यवसायलाई सहूलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । ४. पशुपालनको माध्यमबाट बायोग्यास उत्पादन गर्ने कृषि तथा दुग्ध सहकारीहरूलाई क्षमता विकास, प्राविधिक र वित्तीय सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।

४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

सहकारी क्षेत्रमा सुशासन कार्यान्वयन

१. सहकारी सम्बन्धी पालिकाको नीति एवम् कानूनहरू (ऐन, नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड) तयार गरिनेछ ।
२. सहकारीहरूलाई एकीकरण गर्न प्रोत्साहित हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. उत्पादन गर्ने सहकारीलाई भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा सहभागितामूलक वित्तीय सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
४. सहकारीलाई प्रोत्साहन गर्न मेला, महोत्सव, दिवस सहयोग कार्यक्रम गरिनेछ ।
५. उत्पादनमूलक क्षेत्रमा धेरै लगानी गर्ने सहकारीलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
६. लक्षित वर्ग र क्षेत्रका व्यक्तिहरू पहिचानकालागि तथ्याङ्क सङ्कलन गरिनेछ ।
७. सहकारीमा आबद्धता तथा सहकारी गठन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

सहकारीको स्रोत पहिचान तथा उत्पादन क्षेत्रमा लगानी

१. सहकारी सचेतना, पूर्व सहकारी शिक्षा, सशक्तीकरण, दिगो जीविकोपार्जन, संस्था गठन, सञ्चालन, विकास सम्बन्धी सहकारी शिक्षा र तालिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. युवा तथा लक्षित वर्गलाई आयोजना सञ्चालनकालागि माग, आवश्यकता बमोजिमको सीपमूलक तालिम, सहुलियत ऋण, वस्तुगत सहयोग, बिउ पुँजी, प्राविधिक सहयोग वा सहभागितामा आधारित पुँजीगत अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. उत्पादन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा बजारीकरण गर्ने सहकारीलाई तालिम, प्रविधि, पूर्वाधार तथा वित्तीय अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
४. उत्पादन क्षेत्रको लगानीको प्रभाव अध्ययन गरिनेछ ।
५. उत्पादनमूलक सहकारीलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।

स्वरोजगार, रोजगार सिर्जना तथा गरिबी न्यूनीकरण

१. एक सहकारी एक उत्पादनकोलागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने, सङ्कलन, प्रशोधन, बजार व्यवस्थापनका क्षेत्रहरूको अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
२. स्वास्थ्य, पर्यटन, यातायात, सार्वजनिक वितरण, बीमा, वातावरण संरक्षण, आवास, नवीकरणीय ऊर्जा जस्ता क्षेत्रमा सहकारीको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
३. सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. सहकारी तथा गरिबी सम्बन्धित सूचना प्रणाली स्थापना गरिनेछ ।

सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग तथा सेवा व्यवसायको विस्तार

१. सहकारीद्वारा सञ्चालित शीत भण्डार, ढुवानी साधन र थोक बिक्री केन्द्रका निम्ति आवश्यक पूर्वाधारमा सहयोग गरिनेछ ।
२. सहकारी थोक बजार स्थलहरूको निर्माण र व्यवस्थापन गरिनेछ ।

३. सहकारी क्षेत्रलाई कृषि तथा उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन तथा नियमन गरिनेछ ।
४. चक्लाबन्दीमा आधारित सहकारी खेती सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ उत्पादन, वितरण र सेवामा सहकारीको संलग्नता विस्तार भएको हुनेछ ।
- ✓ कृषिजन्य उद्योग, भण्डारण, बजारीकरणमा सहकारी संस्थाहरूको भूमिका बढेको हुनेछ ।
- ✓ सहकारी सम्बन्धी एकीकृत सूचना प्रणालीको विकास भएको हुनेछ र स्वरोजगारी तथा रोजगारी अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ सहकारी संघसंस्थामा महिला, विपन्न र बञ्चितिकरणमा परेका वर्ग समुदायको पहुँच अभिवृद्धि भई सामाजिक समावेशीकरण एवम् एकीकरणमा योगदान पुगेको हुनेछ ।
- ✓ सहकारी सामूहिक खेती प्रणाली विकास भई कृषिको व्यवसायीकरणमा योगदान पुगेको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: खनिज पदार्थ

५.१ पृष्ठभूमि

नेपाल खनिज उद्योगहरूको अन्वेषण र उत्खनन लगायतका अनेक सम्भावनाहरूकालागि धनी देश हो । नेपालमा रहेका भौगर्भिक विविधताका कारण विभिन्न खानी तथा खनिज जन्य पदार्थको प्रचुर सम्भावना रहे तापनि सधन रूपमा उत्खनन र सदुपयोग हुन नसकेको तथ्य विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानले देखाएका छन् । विशिष्ट भू-बनौट र भौगोलिक विविधताको कारणले बडिगाड गा. पा. क्षेत्रमा खानी तथा खनिज—जन्य पदार्थको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । विभिन्न अनुसन्धानले यस क्षेत्रका वन जङ्गल, सार्वजनिक जग्गा, डाँडाकाँडा, पहाड—पर्वत र नदी किनारमा विभिन्न किसिमका खानी तथा खनिजजन्य पदार्थहरू रहेको देखाएको छ । यस क्षेत्रमा पाइने मुख्य खानीहरूमा तामा, फलाम, सिसाखानी, स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि रहेका छन् ।

यसकालागि पहिचान भइसकेका खनिजहरूको थप अध्ययन र उत्खनन गरी खनिजमा आधारित उत्पादनमुलक तथा निर्माण उद्योगहरू सञ्चालन र सम्भावित अन्य खानी तथा खनिजहरूको अन्वेषण गरी व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यस्ता उद्योगको विकासले खनिज जन्य वस्तुहरूको आयात घट्ने, केही वस्तुहरू निर्यातसमेत गर्न सकिने तथा पूर्वाधार निर्माणकालागि आवश्यक खनिज जन्य कच्चा पदार्थको सहज उपलब्धता हुने र गा. पा. भित्र नयाँ रोजगारीको सिर्जना हुनेछ । व्यवस्थित अध्ययन अनुसन्धान, तत्परता, नयाँ प्रविधि, नयाँ सोच, पर्याप्त बजेट तथा आवधिक योजना तर्जुमा गरी यस क्षेत्रमा रहेका खानी तथा खनिजजन्य पदार्थहरूको पहिचान, उत्खनन तथा प्रशोधन गर्न सकेमा यस क्षेत्रको गरिबी निवारणका साथै गा. पा.को कुल गार्हस्थ उत्पादन बृद्धि हुन गई समृद्ध प्रदेशको निर्माण लगायत राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा उल्लेखनीय योगदान पुग्ने देखिन्छ ।

५.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन—२०४२ ।
- बडिगाड गा.पा.का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७५ ।
- खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली—२०५६ ।
- वातावरण संरक्षण ऐन—२०५३ ।
- वातावरण संरक्षण नियमावली— २०५४ ।
- वन ऐन— २०४९ ।
- वन नियमावली— २०५१ ।
- औद्योगिक व्यवसाय ऐन— २०४३ ।
- औद्योगिक नीति— २०४३ ।
- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५४ ।

५.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको खानी तथा खनिज पदार्थ विकास योजना विस्तृत अध्ययन, अनुसन्धान तथा स्थलगत अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको र स्थानीय प्रतिनिधिहरूसँगको छलफल, अन्तरक्रिया तथा परामर्श गोष्ठीको आधारमा तयार पारिएको छ । यस क्षेत्रको खानी तथा खनिजजन्य पदार्थको विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित प्रतिवेदनहरू र उपलब्ध तथ्याङ्कहरू पुनरावलोकन तथा गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य नजर राखी तयार पारिएको छ ।

- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र खनिज तथा खनिज पदार्थ विकास योजना तर्जुमाको पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्क ।
- ◆ गाउँपालिकामा खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना राख्ने निकायको पूर्ण रूपमा संरचना विकास हुन बाँकी रहेको अवस्थामा स्थानीय निर्वाचित प्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवालासँगको सिमीत सूचना तथा तथ्याङ्कको आधारमा यो प्रतिवेदन तयार पारिएकोछ ।
- ◆ खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धी गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा समग्र प्रदेशको आंशिक तथ्याङ्कहरू मात्र उपलब्ध भएको तर आवश्यक पर्ने स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्राप्त नभएको अवस्थामा रहेर प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ गाउँपालिकामा तथ्याङ्क लिने क्रममा स्थानीय निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवालासँगको छलफल, अन्तरक्रिया तथा परामर्श गोष्ठी र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

५.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गा. पा. खनिज उद्योगहरूको अन्वेषण र उत्खनन लगायतका अनेक सम्भावनाहरूकोलागि धनी गा. पा. हो । यस गा. पा. का विभिन्न ठाउँमा फलाम, तामा, सिसा, स्लेट र निर्माण सम्बन्धी खनिजहरू रहेको छ । यस गा. पा. मा रहेका भौगर्भिक विविधताका कारण विभिन्न खानी तथा खनिज उद्योगहरूको प्रचुर सम्भावना रहे तापनि उत्खनन र सदुपयोग हुन नसकेको तथ्य विभिन्न अनुसन्धानले देखाएको छ । यस गाउँपालिका लगायत देशमा खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क निकै कम रहेको अवस्थामा यो योजना तयार गर्न कठिनाइ महशुस गरिएको थियो ।

विभिन्न तथ्याङ्क, स्थानीय, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, अन्य सरोकारवालासँगको छलफल, अन्तरक्रिया तथा परामर्श गोष्ठी र स्थलगत वडा भ्रमणको अनुसार यस गा.पा.को वडा हरूमा विभिन्न किसीमका खानी तथा खनिज पदार्थहरू रहेका छन् जस्तै वडा नं. २ को खारा खानी र तामेडाँडामा बिरे नुनको खानीको सम्भावना रहेको छ। वडा नं. ३ को धारा खोलामा तामा खानी, रातो परा, तारेभिर, जौखर्क, भलामपाटा, माईथानमा फलाम खानी र मिर्गोसाप्रोमा स्लेट खानी रहेको विभिन्न सर्वेक्षणले देखाएको छ । वडा नं. ४ को तारेभिरमा फलाम खानी र

लोडगा धुरीमा स्लेट खानी रहेको छ । वडा नं. ५ दाँग भन्ने ठाउमा फलाम, सिसा र तामा खानी रहेको विभिन्न अनुसन्धानले देखाएको छ । वडा नं. ६ को बडिगाड खोलामा प्रशस्त मात्रामा ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा रहेको छ । वडा नं.७ को भालुमारे, जेलखोलार टुनिबोटमा स्लेट खानी रहेको छ । वडा नं. ८ को भेडिखोर, खोलाखर्क खत्रिडाँडा, डअरे, घाउखानी, बिसबारी, रणसिंमा फलाम र तामा खानी रहेको भन्ने विभिन्न अनुसन्धानबाट पहिचान भएको र भेडिखोर भन्ने ठाउँमा फलाम खानी पहिचान भई स्थानीय स्तरमा केही फलामका औजारहरू बनायको भनेर स्थानीयले जानकारी दिएको तर अहिले यो खानी बन्द अवस्थामा रहेको छ । रनसिंह, भेडिखोर, खोलाखर्क, नेटा र पोखरडाँडा, ठुलोडाँडा फोर्सा, तीनधारेमा स्लेट खानी रहेको भनेर विभिन्न अनुसन्धानले देखाएको छ । वडा नं. ९ को खानीखोलामा फलाम खानी रहेका भन्ने अनुसन्धानबाट खुलेको छ । वडा नं. १० को दर्लिङमा स्लेट खानी रहेको अनुमान गरिएको छ । यसरी केही खानीहरू विभिन्न अनुसन्धानबाट पहिचान भइसकेको भए पनि यसको व्यवसायिक रूपमा ठुलो उद्योग सञ्चालन गरेको पाइदैन ।

बडिगाड गा.पा.को वडा नं. ३ र ८ केही अनुसन्धानले खानी तथा खनिजजन्य पदार्थको हिसाबले सबैभन्दा उर्वर मानिएको छ र यसको साथै अन्य वडाहरूमा पनि प्रचुर सम्भावना हुँदाहुँदै पनि यसको विकासमा सरकारले खासै ध्यान दिएको पाइदैन । देशमा आवश्यक पर्ने खनिजजन्य पदार्थ, ग्यास, ईन्धन देखि दैनिक आवश्यकीय धातुजन्य पदार्थ तथा भाँडाकुडा, कुटो-कोदालो र यन्त्र उपकरणहरू पनि विदेशबाट आयात गर्ने गरिन्छ । यस क्षेत्रमा रहेका महत्त्वपूर्ण खनिज सम्पदाहरू संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्न नसक्दा त्यसै खेर गइरहेको छ भने अर्कोतिर देशको ठुलो धनराशी विदेश गई व्यापार घाटा बढिरहेको छ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ खानी तथा खनिजजन्य वस्तुहरूको उत्खनन तथा प्रशोधनकालागि सरकारी तथा गैरसरकारी निकायको चासो र आकर्षण बढ्दै गएको ।
- ✚ भौगोलिक विविधता भयको गा.पा. हुँदा धेरै प्रकारका खनिजहरूको प्रचुर सम्भावना रहनु ।
- ✚ खनिजहरूको अन्वेषण, सर्वेक्षण र उत्खनन कार्य प्रारम्भ हुँदै जानु ।
- ✚ भेडिखोरमा फलाम खानी पहिचान भई स्थानीय स्तरमा केहि फलामका औजारहरू उत्पादन गरेको ।
- ✚ संघीय मोडल अनुसार खानी तथा भूगर्भ सम्बन्धी निकायहरूको स्थापना हुने निश्चित भएको ।
- ✚ स्थानीय श्रमिकले रोजगारी पाएको ।
- ✚ भू-उपयोग नीति अनुसार व्यवस्थित तथा योजनाबद्ध विकास योजना तर्जुमाको सम्भावना भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * कठिन भू-वनोट र भौतिक पूर्वाधारको अभाव रहेको ।
- * खानी तथा खनिज सम्पदाको बारेमा भएका अध्ययन अनुसन्धानहरूको एकीकृत तथ्याङ्क नहुनु ।
- * स्थानीयको माग अनुसार अन्वेषण भइसकेका उद्योगहरू सञ्चालनमा नहुनु ।
- * खानी उत्खननकालागि आवश्यक विशेषज्ञ, ज्ञान, सीप, प्रविधिको र उपकरणहरूको कमी रहेको ।
- * भौतिक, आर्थिक स्रोतमा कमी तथा बेरोजगारी, युवा श्रमशक्ति र पुँजीको पलायन भएको ।

- * सरकारद्वारा यस क्षेत्रमा न्यून बजेट बिनियोजन गर्ने गरेको ।
- * खानी तथा सम्वेदनशील भौगर्भिक क्षेत्रको पहिचान नभएको ।
- * खानी तथा भौगर्भिक क्षेत्रमा शान्ति सुरक्षा तथा उद्धारको भरपर्दो व्यवस्था नभएको ।

अवसरहरू

- ✘ अध्ययन, अनुसन्धान तथा सीप विकास अवसर हुने ।
- ✘ गुरुयोजना बनाई खानी तथा खनिज सम्पदाको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
- ✘ आयोजनाको छनोट, व्यवस्थापन र संचालनमा उपभोक्ता तथा समुदायको स्वामित्व कायम गर्न सकिने ।
- ✘ सरकारी, निजी र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रकोलागि लगानि मैत्री वातावरणमा बनाई साझेधारीमा काम गर्न सकिने ।
- ✘ निर्माणका कार्यहरूलाई तीव्रता दिई भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न सकिने ।
- ✘ संस्थागत विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिने ।
- ✘ वातावरणिय अध्ययन गरी प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन तथा वातावरण संरक्षण गर्न सकिने ।
- ✘ स्थानीय जनताको आयवृद्धि तथा प्रदेश लगायत राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान गर्न सकिने ।
- ✘ स्थानीय स्तरमा रोजगारीकालागि विभिन्न अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।
- ✘ आवश्यक कच्चा पदार्थको आपूर्ति, यन्त्र-उपकरण उत्पादन तथा निर्यात प्रवर्द्धन हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ तीन तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्र भित्र पर्ने खनिज उद्योगको सम्बन्धमा तत्काल तीन तहका सरकारबीच तादम्य हुने गरी आवश्यक प्रवेश नीति, कानून तथा नियमहरू तय गर्नु ।
- ❖ उत्खनन कार्य गर्दा खनिज नभेटिइने पनि देखिएको हुँदा समयमा नै सूक्ष्म अनुसन्धान गर्नु ।
- ❖ खनिज उद्योग सञ्चालनकोलागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्नु ।
- ❖ ठुलो लगानी लाग्ने खनिज उद्योगहरूमा आन्तरिक तथा बाह्य लगानी आकर्षित गर्नु ।
- ❖ संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनाको कमी हुनु ।
- ❖ भौगोलिक विविधता र क्षेत्रीय असन्तुलन हुनु ।
- ❖ सामाजिक, आर्थिक असमानता र व्याप्त गरिबीको समस्या यथावत रहनु ।
- ❖ दक्ष उद्यमी तथा जनशक्ति र प्रविधिको अभाव हुनु ।
- ❖ वृहत योजनाको अभाव र कमजोर व्यवस्थापन विद्यमान रहनु ।
- ❖ आर्थिक स्रोतको अभाव र सुरक्षाको प्रत्याभूति नहुनु ।
- ❖ यातायात सञ्जालको अभाव हुनु ।
- ❖ अन्वेषण तथा उत्खननकालागि खानी दर्ता गर्ने तर काम नगर्ने परिपार्टी रोक्नु र खानीको उत्खननले हुने वातावरणीय विनास रोक्नु ।

५.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"खानी तथा खनिज सम्पदाको संरक्षण, दोहन र दिगो उपयोग-बडिगाडको समृद्धि र आत्मनिर्भरता"

लक्ष्य

खनिज सम्पदाको संरक्षण र दिगो विकासद्वारा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. खानी तथा खनिज उद्योगको विकासकालागि आवश्यक नीतिगत तथा संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु ।
२. खनिज तथा खनिज जन्य उद्योगको लागत प्रभावी र तुलनात्मक लाभका क्षेत्र र पहिचान गरी प्रतिफल बढी हुने क्षेत्रमा लगानी गर्नु ।
३. खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्नु ।
४. खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि तथा भू-सम्वेदनशील क्षेत्रको सुरक्षा तथा वातावरण संरक्षण गर्नु ।

५.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २२: खनिज पदार्थका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: खानी तथा खनिज उद्योगको विकासकालागि आवश्यक नीतिगत तथा संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु ।	
५.१.१: खनिज उद्योगलाई आवश्यक पूर्वाधार व्यवस्था गर्न आवश्यक नीति, ऐन, नियमको तर्जुमा र सस्थागत संरचनाको प्रवर्द्धन र विकास गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खननकालागि आवश्यक नीति, ऐन, नियमको तर्जुमा र सस्थागत संरचना तथा पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । २. खनिज उद्योगकालागि आवश्यक संस्थागत संरचना तथा पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । ३. खनिज उत्खनन, प्रशोधन, उद्योग स्थापना र सञ्चालन प्रक्रिया सरल र सहज बनाइनेछ । ४. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका क्षेत्रको सुरक्षाकालागि सरकारी तथा समुदाय बीच संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: खनिज तथा खनिज जन्य उद्योगको लागत प्रभावी र तुलनात्मक लाभका क्षेत्र र पहिचान गरी प्रतिफल बढी हुने क्षेत्रमा लगानी गर्नु ।	
५.२.१: खनिज जन्य उद्योगको लागत प्रभावी र तुलनात्मक पहिचान गरी प्रतिफल बढी हुने क्षेत्रमा लगानी गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. गा. पा. को बजेटको निश्चित प्रतिशत खानी तथा खनिज उत्खननमा खर्च गर्ने नीति बनाइनेछ । २. ढुङ्गाढुङ्गा, माटो, बालुवा, र गिटी जस्ता निर्माण सम्बन्धित खनिजहरूको उत्खननलाई नियमित, व्यवस्थित र वातावरणमैत्री बनाइनेछ । ३. उत्खनन अनुमति प्राप्त उद्योगहरूको लाभ लागत विश्लेषण गरी गराई उत्खनन कार्यमा जोड दिइनेछ ।

	४. सरकार तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्य गरी गा. पा. का सम्भावित अन्य खानी तथा खनिज पदार्थको सर्वेक्षण र उत्खनन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्नु ।	
५.३.१: खानी तथा खनिज पदार्थ उत्खनन, प्रशोधन र उद्योग स्थापनामा भरपर्दो वातावरण तयार गरी लगानी बृद्धि गरिनेछ ।	<p>१. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका क्षेत्रको पहिचान गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ ।</p> <p>२. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका क्षेत्रमा वातावरण संरक्षण गरी पहिचान भएका खनिज पदार्थको उत्खनन गरिनेछ ।</p> <p>३. खनिज उत्खनन तथा प्रशोधन सम्बन्धी विज्ञ विशेषज्ञ तथा प्राविधिकहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p> <p>४. स्थानीय जनतालाई अभिमुखीकरण तथा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>५. खानी तथा खनिज उत्खनन उद्योग स्थापनामा सरकारी लगानी बृद्धि गरिनेछ ।</p>
उद्देश्य ४: खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि तथा भू-सम्बेदनशील क्षेत्रको सुरक्षा तथा वातावरण संरक्षण गरिनेछ ।	
५.४.१: खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी व्यावसायिक योजना तयार गरी संस्थागत विकासका परियोजनाहरू निर्धारण गर्ने ।	<p>१. खनिजको उत्पादनमा बृद्धि गरी कुल ग्राहस्थ्य उत्पादनमा खनिज क्षेत्रको योगदान बढाउनु ।</p> <p>२. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थको विस्तृत सदुपयोग योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. खानी क्षेत्रको अध्ययन गरी सहकारी र निजी लगानीको परियोजनाहरू निर्धारण गरिनेछ ।</p> <p>४. सम्भाव्यताको आधारमा खनिज उत्खनन र प्रशोधन उद्योगमा सरकारी, निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी बढाइनेछ ।</p> <p>५. खानी तथा खनिजजन्य वस्तुको वर्गीकरण गरी सरकारी र निजी लगानीका क्षेत्रहरू छुट्याइनेछ ।</p> <p>६. खनिज उत्खनन तथा प्रशोधन सम्बन्धी व्यवसायिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>

५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. बडिगाड गाउँपालिकामा खनिज सम्पदा विकासकोलागि अध्ययन, अनुसन्धान, नीति नियम पुनरावलोकन गरी प्रतिवेदन तयार गरिनेछ ।
२. खनिज उत्खनन अनुमति बितरण प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
३. गा. पा. मा खनिज पदार्थ विकास केन्द्र तथा प्रयोगशालाको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
४. खनिज सम्बन्धी जनशक्ति र उद्यमी उत्पादन, अन्वेषण तथा उत्खननकालागि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. यस गा. पा. मा रहेका खनिज सम्पदा र स्थानहरूको पहिचान गरी सूची (Inventory) तयार गरिनेछ ।
६. खनिज सम्पदा रहेका र सम्भाव्य स्थानहरूको संरक्षण तथा विकासकोलागि विशेष पहल गरिनेछ ।

७. खनिज उत्खनन र प्रशोधन व्यावसायिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
८. खनिज उत्खनन तथा प्रशोधनमा सहकारी तथा निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गरिनेछ ।
९. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायत निर्माण सामग्रीहरूको नियमित आपूर्तिकोलागि कम जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको निर्धारण गरी निश्चित मापदण्ड तयार गरिनेछ ।
१०. खानी तथा खनिज उद्योगहरूलाई मानव बस्तीदेखि टाढा अन्यत्र सञ्चालन गरिनेछ ।
११. धातु तथा बहुमूल्य पत्थरहरूको पहिचान, मूल्य-शृङ्खला (Value Chain) तथा मूल्य अभिवृद्धि (Value Addition) कोलागि अध्ययन गरी प्रशोधन तथा गुणस्तर बृद्धि गरिनेछ ।
१२. उत्पादित खनिजजन्य उपजहरूको प्रवर्द्धन तथा बजारीकरण गरिनेछ ।
१३. वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सरल र व्यवहारिक बनाइनेछ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ खानी तथा खनिज सम्पदाको वस्तुगत तथ्याङ्क सङ्कलन भई डाटाबेस तयार भएको हुनेछ ।
- ✓ सबै खनिज पदार्थको अध्ययन, अनुसन्धान गरी उत्खनन कार्य प्रारम्भ भएको हुनेछ ।
- ✓ आवश्यक तालिम केन्द्रको स्थापना भएको हुनेछ ।
- ✓ खनिज जन्य औद्योगिक वस्तुको आयात घटेको हुनेछ ।
- ✓ खानी तथा खनिज पदार्थसँग सम्बन्धित नीति, नियम निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- ✓ खनिज सम्पदाहरूमा आधारित संस्थागत संरचनागत र उद्योगहरूको विकास हुनेछ ।
- ✓ खनिज उत्खनन तथा प्रशोधन सम्बन्धी व्यावसायिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- ✓ ढुङ्गाढुङ्गा, माटो, बालुवा र गिट्टी जस्ता निर्माण सम्बन्धित खनिजहरूको उत्खननलाई नियमित, व्यवस्थित र वातावरणमैत्री बनाइनेछ ।
- ✓ खनिज सम्पदाहरूको दिगो विकासले आर्थिक विकासको वाटो खुल्नेछ ।

परिच्छेद दुई: सामाजिक विकास

खण्ड एक: शिक्षा

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा शिक्षालाई कानुनी रूपमै नागरिक अधिकारका रूपमा स्थापित गरिएको छ । संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य र तथा निःशुल्क माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा लिन पाउने हक प्रत्याभूति गरेको छ । मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक पनि सुनिश्चित गरेको छ । अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक समेत स्थापित गरेको छ । राज्यको नीति शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउनेछ । त्यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यले सक्षम, प्रतिस्पर्धी र नैतिकवान दक्ष जनशक्तिको विकास, सबैकालागि समावेशी र सीपमूलक एवम् गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न क्रमशः उच्च शिक्षासम्म निःशुल्क बनाउँदै जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । त्यसैले शिक्षा सम्बन्धी नागरिक हक संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा दायित्व बनेको छ । राष्ट्रले वि.स. २०८५ सम्म सबै नागरिकले आधारभूत शिक्षा पुरा गर्ने र माध्यमिक तह सम्म निःशुल्क शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

सन् १९८९ को संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार महासन्धी अनुसार शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको अधिकार हुने र कम्तीमा प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गराउने राज्यको दायित्व हुने कुरा उल्लेख छ । त्यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यका १७ वटा लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य ४ शिक्षा सम्बन्धी रहेको छ जसमा सन् २०३० सम्ममा सबैकालागि समावेशी तथा समानतामा आधारित गुणस्तरीय शिक्षाका साथै जीवनपर्यन्त सिकाइको सुनिश्चित गर्ने कुराको उल्लेख गरेको छ । यसरी दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गरी वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा नेपाललाई मध्यम आय भएको मुलुकको स्तरमा रूपान्तरणको लक्ष्य हाँसिल गर्न पनि स्थानीय सरकारको दायित्व रहेको छ ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षामा नागरिकको पहुँच हुनु पर्ने र शिक्षा प्रदान गर्ने राज्यको दायित्व हुने व्यवस्था गरिएको छ । त्यसै गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ले स्थानीय सरकारलाई शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न २३ वटा अधिकारका कार्यक्षेत्र तोकिदिएको छ । यसमा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षा, सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालय, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम, मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालय आदिको स्थापना तथा सञ्चालन अनुमति, मापदण्ड, योजना, अनगुमन, मूल्याङ्कन र नियमन जस्ता कार्य रहेका छन् । साथै विद्यालयहरूको सम्पत्ति व्यवस्थापन, गाउँ शिक्षा समिति तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन, विद्यालयको नामाकरण, सामुदायिक विद्यालयका जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन, विद्यालयको गणुस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण, सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान, विद्यालयको नक्साङ्कन र समायोजन, सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मरमत सम्भार, आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन,

अनगुमन तथा व्यवस्थापन, विद्यार्थी सिकाई उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार पनि दिएको छ । यसै गरी निशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन, ट्यूसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन, स्थानीयस्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र स्तरीकरण, स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन, सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको लेखा अनुशासन र नियमन, शिक्षण सिकाइमा सुधारकालागि शिक्षक तथा कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकासका साथै विद्यार्थीको बहुआयमिक विकासकालागि अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन जस्ता अधिकार पनि स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ ।

त्यसैगरी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको खाकाभिन्न रही स्थानीय आवश्यकता सुहाउँदो आधारभूत तहको पाठ्यक्रम संरचनामा समेटिएको मातृभाषा-स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक एवम् पाठ्यसामग्री विकास, मातृभाषामा शिक्षा पाउने अवस्थाको सुनिश्चितताकालागि सम्बन्धित बालबालिकाका अभिभावक र विद्यालयको परामर्शमा मातृभाषामा पठनपाठन व्यवस्थापन, विद्यालयमा पठनपाठन हुने स्वीकृत पाठ्यपुस्तक प्राप्तिको सुनिश्चितता, स्थानीय परीक्षा बोर्ड मार्फत कक्षा ८ को अन्तिममा परीक्षा सञ्चालन तथा प्रमाणीकरण पनि स्थानीय सरकारले नै गर्ने प्रावधान रहनुले शिक्षामा स्थानीय सरकार निकै जिम्मेवारीयुक्त रहेको पाइन्छ ।

शिक्षालाई सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणको महत्त्वपूर्ण माध्यम मानिएको छ । परिणाम स्वरूप शिक्षालाई “समृद्ध गाउँपालिका सुखी नागरिक” भन्ने विकासको नारालाई यथार्थमा बदल्ने सशक्त औजारका रूपमा स्वीकार गरिएको छ । वर्तमान संविधानको कार्यान्वयनसँगै राज्यको पुनर्संरचना पश्चात् शासकीय स्वरूपमा रूपान्तरण कार्य अगाडि बढेकोछ । यसै क्रममा बडिगाड गाउँपालिका पनि एक शासकीय इकाइ बनेको सन्दर्भमा आफ्नो पालिकाको दिगो विकास गर्ने, नागरिकमा स्वशासन एवम् नागरिक अधिकारको प्रत्याभूति गर्ने, राज्यप्रदत्त सेवाबाट नागरिकको सन्तुष्टि बृद्धि गर्ने, अखण्ड शान्ति सहितको नागरिक सुख सुनिश्चित गर्ने कामकालागि पनि गा.पा. जिम्मेवार र जवाफदेही हुँदै अगाडि बढेको छ । स्थानीय सरकारको रूपमा गा.पा.को यस्तो दायित्व पूरा गर्नका निमित्त अन्य विविध पक्षका अतिरिक्त शिक्षा क्षेत्र एउटा आधारभूत माध्यम भएकाले यस क्षेत्रको सञ्चालन र विकासकालागि दीर्घकालीन तथा आवधिक नीति, योजना र कार्यक्रमको तर्जुमा पहिलो सर्त हो । तसर्थ, संघको पन्ध्रौं योजना र प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनासँग तादात्म्यता कायम गर्दै यस गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा शिक्षा क्षेत्रलाई अत्यन्तै व्यावहारिक र सर्वस्वीकार्य बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

१.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौं योजना ।

- दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण: गा.पा./न.पा.को आवधिक योजना र बजेटमा दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई आन्तरिकीकरण गर्ने सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६।
- उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०७५ को प्रतिवेदन।
- राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६।
- विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६।
- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएको अन्तरक्रिया।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडास्तरका सरोकारवालाबाट प्राप्त भएको विवरण।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू।

१.१.२ सीमितताहरू

स्थानीय तहमा बडिगाड गा.पा.तहको आवश्यक डाटाबेस (तथ्याङ्कहरू) कालागि बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५, प्रदेश तह तथा राष्ट्रिय तहको योजना, गाउँपालिकामा सम्पन्न योजना कार्यशाला, स्थलगत वडा भ्रमण आदिका आधारमा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर यो योजना निर्माण गरिएको छ।

१.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गाउँपालिका र यहाँका नागरिकको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न शिक्षाको विकासलाई आत्मसाथ गरी अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यक रहेको छ। गाउँपालिका भित्र ४२ प्रा.वि., १२ नि.मा.वि., ९ मा.वि. तथा ५ उ.मा.वि. गरी जम्मा ६८ विद्यालयहरू रहेका छन् जहाँ कुल ५६० शिक्षकहरू रहेका छन् भने ९५९७ विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्। त्यसैगरी ६४ वटा वालविकास केन्द्र पनि रहेका छन्। बडिगाड गाउँपालिका भित्रका पाँच वर्ष भन्दा माथिका कुल ७४८२ (७१.२२%) व्यक्तिहरू साक्षर रहेका थिए। सबै भन्दा बढी साक्षर वडा नं. १ र २ मा (७८.३%) छन् भने सबै कम साक्षर वडा नं. ९ र १० मा (६०%) रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी यस गाउँपालिकामा पिएचडी गरेका ७ जना, एमफील गरेका ५ जना स्नातकोत्तर गरेका १४३ जना, स्नातक गरेका ९४० जना तथा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेका २८४६ जना रहेका छन्। प्राविधिक शिक्षा तर्फका दक्ष जनशक्ति मध्ये चिकित्सा क्षेत्रमा २२ जना, इन्जीनियरिङ क्षेत्रमा १७ जना कृषि क्षेत्रमा ४ जना, वन क्षेत्रमा ३ जना र पशु क्षेत्रमा ३ जना गरी जम्मा ४९ जना रहेका छन्। विभिन्न क्षेत्र र स्तरमा तालिम लिएका ९४५ जना सबै भन्दा धेरै सिलाइकटाइ तथा उद्यमशील तालिम रहेका छन् तर कृषि, इन्जीनियरिङ, वन तथा पशुविज्ञानका क्षेत्रमा निकै न्युन रहेका छन् (बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५)।

- ♥ वडा नं.१ मा हाल १ मा.वि. र ५ प्रा.वि. गरी जम्मा ६ विद्यालय रहेको, विद्यालय छोडने (ड्रपआउट) बढी रहेको, विद्यालय भवन, फर्निचर र शिक्षक दरबन्दी अपर्याप्त रहेको, दुर्गम भएकाले सूचना र प्रविधिको पहुँच नभएको, प्राविधिक धारको शिक्षा सञ्चालन गर्नु पर्ने ।
- ♥ वडा नं. २ मा कक्षा १—३ सञ्चालन रहेका २ वटा, १—५ सञ्चालन भएका २ वटा र १—१२ सञ्चालन भएको १ गरी ५ वटा सामुदायिक विद्यालय रहेका, ९—१२को वनविज्ञान (Plant Science) धार सञ्चालन भएको, ११—१२ मा मानविकी, शिक्षा, वाणिज्य र विज्ञान सङ्काय सञ्चालन भएको तर विद्यालयमा शिक्षक दरबन्दी अपुग रहेको, भौतिक पूर्वाधारको अझै अभाव रहेको, विद्यालयलाई दिइने वित्तीय सहयोग अपर्याप्त रहेको ।
- ♥ वडा नं. ३ मा हाल १ मा.वि. १ आ.वि. र ३ प्रा.वि. गरी जम्मा ५ विद्यालय रहेको, बाल विकास केन्द्र ३ वटा रहेका, १२ कक्षाको विद्यालय खोल्नुपर्ने, छात्रावासको स्थापना गर्नु पर्ने, यातायात सेवा सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।
- ♥ वडा नं. ४ मा मा.वि. २ वटा, नि.मा. वि. (१—८) २ वटा र प्रा.वि. (१—५) ३ वटा गरी ७ वटा विद्यालय रहेका, भौगोलिक विकटता तथा दलित र जनजातिमा व्याप्त गरिवीका कारण विद्यालय छोडने (ड्रपआउट) घटना रहेको, विपन्न वर्गकालागि छात्रवृत्ति वा प्रोत्साहनको कार्यक्रम हुनुपर्ने ।
- ♥ वडा नं. ५मा ९ वटा सामुदायिक र १ संस्थागत १० वटा विद्यालय रहेका जस मध्ये ३ वटा मा.वि., २ वटा आ. वि. तथा ५ वटा प्रा.वि. छन् । साथै १० वटा बालविकास केन्द्र पनि सञ्चालनमा छन् । प्रा.वि. र बालविकास केन्द्रका भवनहरू सुविधायुक्त र पक्की नभएको, मा.वि. तहमा पनि भवन र कक्षा कोठा अपुग रहेका, स्नातकोत्तर सम्म पढाइ हुने क्याम्पस सञ्चालनको आवश्यकता रहेको ।
- ♥ वडा नं. ६ मा मा.वि. १ र प्रा.वि. ३ गरी जम्मा ४वटा विद्यालय रहेका, प्रा.वि.(१—५)लाई आधारभूत (१—८) र मा.वि. लाई १२ सम्म अपग्रेड गर्नु पर्ने । शिक्षक दरबन्दीको पर्याप्तता नभएको, विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका सबैलाई विद्यालय ल्याउन नसकिएको, ३ वटा बालविकास केन्द्र मध्ये एउटालाई सञ्चालन गर्न नसकिएको, वि.व्य.स.लाई सक्रिय गरी नियमित अनुगमन र निरीक्षण गर्नु पर्ने,
- ♥ वडा नं. ७ मा २ वटा मा.वि.(१ सरकारी र १ संस्थागत), ३ वटा आ.वि. र ४ वटा प्रा.वि. गरी ९ वटा विद्यालयका साथै ७ वटा बालविकास केन्द्र रहेका, विद्यालयमा शिक्षकको अभाव र वित्तीय पक्षको अभाव, विद्यालय उमेरका सबै विद्यार्थीलाई विद्यालयमा ल्याउन नसकिएको, प्राविधिक विद्यालय स्थापनाको आवश्यकता रहेको, दीर्घकालमा क्याम्पस स्थापनाको पहल गरिने ।
- ♥ वडा नं. ८ मा २ वटा मा.वि.(१—१०), १ वटा आ.वि.(१—८), ७ वटा प्रा.वि. गरी १० वटा विद्यालय रहेका, पर्याप्त आर्थिक स्रोत नहुँदा आवश्यक भवन, कम्प्युटर र सुविधायुक्त शौचालयको अभाव रहेको, शिक्षक दरबन्दीको अभाव रहेको तर पनि १—१२ कक्षा र प्राविधिक विद्यालयको आवश्यकता रहेको, भविष्यमा क्याम्पस स्थापना गर्न सकिने,
- ♥ वडा नं. ९ मा १ वटा मा.वि.(१—१०), १ वटा आ.वि.(१—८), २ वटा प्रा.वि. गरी ४ वटा विद्यालय रहेका, विद्यार्थीको चाप बढी रहेको तर भवनको निकै अभाव रहेको, विषयगत शिक्षक र शिक्षक

दरबन्दीको निकै अभाव रहेको, प्रयोगशाला र शैक्षिक सामग्रीको पनि अभाव रहेको, प्राविधिक धारको विद्यालय र १२ कक्षा सम्म सञ्चालन गर्नु पर्ने

- ♥ वडा नं.१० मा १ वटा मा.वि.(१-१०), १ वटा आ.वि.(१-८), ३ वटा प्रा.वि. गरी ५ वटा विद्यालय रहेका, ८ वटा बालविकास केन्द्र रहेका, विद्यालयहरूमा राम्रो भवन, फर्निचर, ल्याब, कम्प्युटर तथा पर्याप्त शौचालय नभएको, शिक्षक दरबन्दीको अभाव रहेको तर पनि शिक्षाकोलागि समुदायको एकता रहेको, प्राविधिक धारको विद्यालय र १२ कक्षा सञ्चालन गर्नु पर्ने, भविष्यमा दर्लिडमा क्याम्पस स्थापना गर्न सकिने ।

विभिन्न समस्याका बावजुद भौगोलिक कारणले पनि प्रत्येक वडामा प्राविधिक धारको कार्यक्रम र न्यूनतम १/१ वटा विद्यालयमा १२ कक्षा सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ । शिक्षाको विकासलाई उच्च प्राथमिकताका साथ नेपालको नीति तथा त्यससँग सम्बन्धित योजनाहरूले निर्दिष्ट गरेको उद्देश्यहरू अनुरूप बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिन शिक्षाको विकासमा क्रियाशील रहनु नितान्त आवश्यक छ । साक्षरता अभियान प्रभावकारिताका साथै सामुदायिक विद्यालय र अभिभावकको सम्बन्ध नजिक भई शिक्षाको विकास प्रति सकारात्मक सोचको विकास हुँदै गरेको छ ।

भौगोलिक बिकटताको कारण केही विद्यालयहरूसम्म पुग्न समस्या, दक्ष जनशक्तिको अभाव, जनचेतना तथा सचेतनाको अभाव, विद्यार्थीहरूमा व्यवहारिक सीपको कमी, विकासका पूर्वाधारमा कमी, युवा जनशक्तिको पलायन जस्ता समस्या पनि रहेका छन् । कतिपय विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको नियमित आपूर्तिको अभावमा कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन गर्न तथा सूचना प्रविधिको विकास गर्न बाधा हुनेगरेको छ । विद्यालयहरूमा आन्तरिक स्रोतको पर्याप्तता नहुँदा शिक्षक दरबन्दीको अभाव, आन्तरिक स्रोतको न्यून पारिश्रमिकमा शिक्षक व्यवस्थापन, व्यवस्थित पुस्तकालयको अभाव, बालमैत्री भौतिक पूर्वाधारको अभाव, शैक्षिक सामग्री र भवनको अभाव, कम्प्युटर ल्याब, शिक्षकहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसँग सम्बन्धित तालिमको अभाव, अभिभावक सचेतनाको कमी हुँदा विद्यालयमा अत्यन्त न्यून उपस्थिति, बालबालिकालाई घरमा उपयुक्त हेरचाह तथा स्याहार सम्भार नगरेको, संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा आउने बालबालिकाको बीचमा र छोरा र छोरीको बीचमा पनि विभेद गर्ने गरेको जस्ता समस्या पनि शिक्षा क्षेत्रमा देखिन्छन् ।

सबल पक्षहरू

- ✚ केही माध्यमिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको सामान्य पहुँच भएको ।
- ✚ साक्षरता अभियान प्रभावकारी भएको ।
- ✚ विद्यालय र अभिभावकको सम्बन्ध नजिक भएको ।
- ✚ समाजमा साक्षरता बृद्धि भई सकारात्मक सोचको विकास हुँदै गरेको ।
- ✚ सबै विद्यालयहरूको स्वीकृति प्राप्त भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * शिक्षकको नियमितता र विषयगत शिक्षक दरवन्दी अभावको कारण पठनपाठनमा बाधा पर्नु ।
- * विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरूले आफ्ना जिम्मेवारीहरू पूर्ण रूपमा बहन गर्न नसक्नु ।
- * केही विद्यालयहरूमा विषयगत शिक्षक व्यवस्था गर्न नसक्नु ।
- * ११ र १२ कक्षामा अध्ययनरत छात्र छात्राहरू विचैमा कक्षा छोड्ने प्रवृत्ति बढ्नु ।
- * शिक्षाक्षेत्रमा आवश्यक बजेट विनियोजन गर्न नसक्नु ।
- * विद्यार्थीहरूलाई शिक्षाको महत्त्वप्रति सचेत गराउन नसक्नु ।
- * शिक्षकहरूमा गुणस्तरीय तथा समयानुकूल अध्यापन क्षमतामा विकास हुन नसक्नु ।
- * शिक्षामा राजनीतिक प्रभाव र सरकारी नीति नियममा स्थायित्व नहुनु ।
- * सम्बन्धित निकायबाट पर्याप्त मात्रामा अनुगमन मूल्याङ्कन नहुनु ।
- * शिक्षण सिकाइमा पर्याप्त मात्रामा शैक्षिक सामग्रीको अभाव हुनु ।
- * शिक्षकले पाठयोजनाको तयारी विना विद्यालयमा जानु ।
- * स्थानीय (गाउँले) शिक्षकहरू विभिन्न संघसस्थाहरूका समितिमा सक्रिय रहेका कारण पठनपाठनमा बाधा पर्नु ।
- * स्थानीय विद्यालयमा बालबच्चा नपढाइ सदरमुकाम र काठमाडौं लैजाने चलन बढ्नु ।
- * साक्षरता दरमा भौगोलिक, जातिगत र लैङ्गिक तहमा विषमता हुनु ।
- * प्राविधिक शिक्षाको अभाव ।
- * प्राथमिक विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिका विद्यालयमा ल्याउन नसकिनु ।
- * विद्यालय छाड्ने घटना कायमै हुनु ।
- * विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक वितरण हुन नसक्नु ।
- * शिक्षकको माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन हुन नसक्नु ।
- * शैक्षिक संस्थाको वितरणमा वैज्ञानिक नक्साङ्कन हुन नसक्दा अनावश्यक रूपमा छरिएर रहेका विद्यालयमा गरिएको लगानी सदुपयोग हुन नसक्नु ।
- * सामुदायिक विद्यालयहरूमा पर्याप्त जनशक्ति, विषयगत जनशक्ति तथा प्राविधिक जनशक्ति उपलब्ध हुन नसक्नु ।
- * उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार लगायत आवश्यक पर्ने साधन स्रोतको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
- * स्थानीय विशिष्टता सहितको ज्ञान, सीप र प्रविधिको सम्भावना, विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता तथा अभिभावकको अपेक्षालाई शिक्षण सिकाइमा जोड्न नसक्नु ।
- * फरक आवश्यकता भएका नागरिक औपचारिक शिक्षा प्रणालीभित्र समेटिन नसक्नु ।
- * स्वआर्जित ज्ञान र सीपको मान्यता र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गर्न नसक्नु ।
- * उत्पादनमूलक जनशक्तिको विकास अपेक्षित रूपमा बृद्धि गर्न नसक्नु ।

- * शिक्षामा सैद्धान्तिक ज्ञानको बोझ तथा अनुसन्धान, खोजमूलक तथा व्यवहारवादी सिकाइ प्रणालीको न्यूनता ।
- * प्रविधिको प्रयोगमा कमी र योग्यता एवम् व्यावसायिक रूपमा दक्ष शिक्षकको अपर्याप्तता ।

अवसरहरू

- ✘ साक्षरताको स्तर राम्रो हुनु ।
- ✘ समुदायमा प्राविधिक शिक्षाप्रतिको बढ्दो आर्कषण र जागरुकता ।
- ✘ महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका एवम् सीमान्तीकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू रहनु ।
- ✘ शैक्षिक पूर्वाधारको विकास तथा सूचना प्रविधिको उपलब्धता र पहुँचमा बृद्धि हुनु ।
- ✘ गैस तथा नागरिक समाजको शिक्षामा चाख र संलग्नता बढ्नु ।
- ✘ माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको कार्य दायरामा परेकाले शैक्षिक सुशासनको प्रत्याभूति सहज हुनु ।
- ✘ संविधानले नै शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित गर्नु ।
- ✘ दिगो विकासका लक्ष्यहरूप्रति सबै तहका सरकारको प्रतिबद्धता रहनु ।
- ✘ स्थानीय तहमा शासकीय संरचना स्थापना र क्रियाशील भइसक्नु ।
- ✘ अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाकोलागि पहिलो पटक छुट्टै ऐनको निर्माण हुनु ।
- ✘ दिगो विकास लक्ष्य, २०३० प्राप्तिकालागि नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले गरेका प्रतिबद्धता अनुरूप लागु गरिएको विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०१६— २०२२) जस्ता कानुनी ढाँचा एवम् सुस्पष्ट मार्गचित्र तय हुनु ।
- ✘ हालसम्म हासिल भएका शैक्षिक उपलब्धि तथा मौजुदा संयन्त्रलाई शिक्षासँग जोडी प्राकृतिक स्रोत साधन तथा रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि उपयोगको प्रचुर सम्भावना रहनु ।
- ✘ प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीपप्रतिको युवाको आकर्षण रहनु ।
- ✘ शैक्षिक गुणस्तर माथि उकास्न विद्यमान विभिन्न स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गरी सुधार गर्न सकिनु ।
- ✘ अभिभावकहरूमा थप जागरुकता विकास गरी शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन सकिनु ।
- ✘ शैक्षिक विकासमा टेवा पुऱ्याई आयआर्जन बृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउन सकिनु ।
- ✘ पर्याप्त जग्गा जमिन उपलब्धता भएको कारणले आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण गर्न सकिनु ।
- ✘ प्राविधिक शिक्षालय स्थापना गर्न उपयुक्त परिवेश रहनु ।
- ✘ गण्डकी प्रदेश सरकारले समेत पर्यटन, ऊर्जा, कृषि, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास, सुशासनलाई समृद्धिका मुख्य सम्बाहक मान्नु जसको मुख्य आधार नै शिक्षाको विकास रहनु ।

चुनौतीहरू

- ❖ सबै तहको शिक्षालाई सीपमूलक, समावेशी र गुणस्तरीय बनाउनु ।
- ❖ खासगरी आर्थिक—सामाजिक रूपले पछाडि परेका सीमान्तीकृत समुदाय तथा दुर्गम र पिछडिएका क्षेत्रका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु (सुविधाविहीन समूहका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिरै रहिरहनु) ।
- ❖ पूर्वाधार र लगानीको अनुपातमा शैक्षिक उपलब्धिमा उल्लेख्य वृद्धि गर्नु ।
- ❖ शिक्षालाई व्यवसायिक तथा रोजगारीमूलक बनाई जीवनोपयोगी र प्राविधिक शिक्षाको विस्तार गर्नु ।
- ❖ शैक्षिक क्षेत्रको व्यवस्थापनमा सुशासनको प्रत्याभूति दिनु ।
- ❖ राजनीतिक प्रभावबाट शिक्षा क्षेत्रलाई मुक्त पार्नु ।
- ❖ स्थानीय तहको शैक्षिक प्रशासनिक संरचनाको प्रभावकारी परिचालन गर्नु ।
- ❖ संविधानको मर्म र भावना अनुरूप स्थानीय सरकारको शिक्षासम्बन्धी जिम्मेवारी र अधिकार बहन गर्न आवश्यक पर्ने संस्थागत क्षमता निर्माण तथा विकास गर्नु ।
- ❖ भौगोलिक बिकटता र मौसमको समस्या हुनु ।
- ❖ दरवन्दी अनुसार विषय शिक्षकको अभाव हुँदा जनशक्ति परिचालनमा समस्या हुनु ।
- ❖ शिक्षण संस्थामा यातायात सेवाको सहज पहुँचको कमी हुनु ।
- ❖ केही अभिभावकको न्यून आयस्रोत हुनु र त्यस्ता अभिभावकहरूमा शिक्षाको महत्त्वप्रति जनचेतना बढाउन नसक्नु ।
- ❖ सरकारी भन्दा निजी विद्यालयमा विद्यार्थीको आकर्षण बढ्नु ।
- ❖ अङ्ग्रेजी माध्यम र विद्यालयमा विविध सुविधाको अभावमा सरकारी विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या घट्दै जानु ।
- ❖ पूर्वाधार निर्माणकालागि प्रयास मात्रामा बजेटको अभाव हुनु ।
- ❖ स्थानीय स्तर अनुकूल उपयुक्त पाठ्यक्रम निर्माण र लागु नहुनु ।
- ❖ शिक्षक विद्यालयमा नियमित उपस्थित नहुनु ।
- ❖ छरिएको बस्ती र भौगोलिक बिकटता रहनु ।
- ❖ विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्नु ।
- ❖ शिक्षा र रोजगारी बीच तालमेल कायम गर्नु ।
- ❖ प्रतिभा पलायन रोक्नु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रममा प्रभावकारिता कम हुनु, बालविकासका शिक्षकहरूको क्षमता र सुविधा न्यून हुनु ।
- ❖ आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरू अझै विद्यालय भर्ना भइनसक्नु ।
- ❖ विद्यालय भर्ना भएका मध्ये सबै विद्यार्थी अध्ययनमा निरन्तर नहुनु ।
- ❖ माध्यमिक शिक्षा पूर्ण रूपमा निःशुल्क हुन नसक्नु ।

- ❖ शिक्षा र रोजगारीबीच तालमेल हुन नसक्नु ।
- ❖ शिक्षित बेरोजगारहरूको सङ्ख्या बढ्दै जानु ।
- ❖ सुविधाविहीन समूहका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिरै रहिरहनु ।
- ❖ शिक्षामा पर्याप्त लगानी नहुनु ।
- ❖ विज्ञान तथा प्रविधिमा आधारित शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको पहुँच विस्तार पर्याप्त नहुनु ।
- ❖ शिक्षण प्रक्रिया अधिक परीक्षामुखी हुनु ।
- ❖ शिक्षकको पेसागत सक्षमता, नैतिकता र उत्प्रेरणामा कमी हुनु ।
- ❖ सार्वजनिक शिक्षामा स्थानीय समुदायको अपनत्व सिर्जना हुन नसक्नु ।
- ❖ निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयहरू सेवाभन्दा नाफाउन्मुख हुनु ।

१.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“गाउँपालिकामा सबैको गुणस्तरीय, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षामा सहज पहुँचको प्रत्याभूति”

लक्ष्य

राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

उद्देश्य

१. दक्ष जनशक्ति उत्पादनकालागि शिक्षण संस्थाहरूको आधुनिकीकरण गरिने तथा तालिमको व्यवस्था गर्नु ।
२. सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा जोड दिँदै शिक्षालाई ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनु ।
४. गाउँपालिकामा सामाजिक तथा शैक्षिक विकासकालागि उच्च अध्ययन संस्थाको स्थापना गर्नु ।
५. संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २३: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: दक्ष जनशक्ति उत्पादनकालागि शिक्षण संस्थाहरूको आधुनिकीकरण गरिने तथा तालिमको व्यवस्था गर्नु ।	
१.१.१: विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संस्थागत विकास गर्ने ।	१. गा.पा. शिक्षा नीतिको तर्जुमा, ऐन तथा नियमावलीको कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी गाउँपालिकाको नेटवर्कम रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ३. शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्न लगानीमा बृद्धि गरिनेछ ।

	<p>४. विद्यालयहरूको शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिकता आदिका आधारमा पुन नक्साङ्कन गरी आवश्यक परेमा गाउ शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समितिको सिफारिसमा मर्जिङ् गरिनेछ ।</p> <p>५. विद्यालयमा दिइने ननसेलरी रकम शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा खर्च भएनभएको गाउँपालिकाको शिक्षा शाखा/वडा मार्फत नियमित अनुगमन गरिनेछ ।</p> <p>६. अनुमति भए तापनि आवश्यक दरबन्दी विना सञ्चालन भएका विद्यालयहरूलाई शिक्षक व्यवस्थापनकालागि पटके अनुदान दिन वडामा कार्ययोजना बनाई वडा/गाउँपालिकाबाट रकम उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>७. उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था गाउँपालिका मार्फत गरिनेछ ।</p> <p>८. सबै विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण गराई सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>९. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>१०. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको स्थापना गरिनेछ ।</p> <p>११. शिक्षा प्रणालीमा कार्यरत सबै प्रकारका जनशक्तिको पेशागत जवाफदेहिता, सदाचारिता तथा नैतिकता जस्ता सेवा प्रवाहका आधारभूत मापदण्ड पालनाकालागि आवश्यक कार्यविधि निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।</p> <p>१२. शैक्षिक गुणस्तरका आधारमा राम्रा र नराम्रा विद्यालयको वर्गीकरण गरी, एक अर्कामा अनुगमन गर्न लगाइनेछ ।</p> <p>१३. सामुदायिक, संस्थागत लगायत सबै प्रकारका विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ ।</p> <p>१४. कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको वृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>१५. शिक्षकले हरेक हप्ता, विद्यालयले हरेक महिना एवम् गाउँपालिकाले त्रैमासिक रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । उत्तरपुस्तिका परीक्षण अन्तर विद्यालयमा गरिनेछ ।</p> <p>१६. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र सबै तहका महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयमसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>१७. माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको दरबन्दीको निकै अभाव भएको सन्दर्भमा तत्काल शिक्षक परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनकालागि क्याम्पस तहमा उत्कृष्टता हासिल गरेका योग्य स्वयंसेवी शिक्षकको व्यवस्था र परिचालनकालागि प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।</p> <p>१८. गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्नकालागि घरमा पढ्ने वातावरण तयार गर्न तथा विद्यालयमा आवश्यक सरसल्लाह र सहयोगकालागि अभिभावकहरूलाई सचेतीकरण गर्न अभिभावक शिक्षा तथा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
--	--

	<p>१९. सङ्गीत र खेलकुद शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्न गाउँपालिकामा कम्तीमा एकवटा सङ्गीत तथा खेलकुद विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्न छनोट गरिएको उपयुक्त विद्यालयलाई प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी प्राविधिक तथा भौतिक सहायता उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>२०. जनजातिको वर्चस्व भएको विद्यालयमा प्रारम्भिक कक्षा मातृभाषामा शिक्षण गर्नकालागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको विद्यमान पाठ्यक्रम अनुसार हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको विकास गरिनेछ ।</p>
<p>१.१.२: गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि तालिमको संस्थागत विकास गर्ने ।</p>	<p>१. गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि शिक्षकहरूको पेशागत दक्षतामा अभिवृद्धि गर्न शिक्षा तथा मानव विकास केन्द्रसँग समन्वय गरी कार्यरत शिक्षकहरू तालिम दिन एक “मानव विकास तालिम केन्द्र” सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>२. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा तालिमको पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।</p> <p>३. शिक्षकहरूको पेशागत तथा विषयगत सञ्जाल निर्माण गरी विज्ञ प्रशिक्षक तयार गरिने र स्थानीय मागमा आधारित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>४. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>५. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>६. आधारभूत तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक (सफ्ट स्किल समेत) सीप प्रदान गर्न शिक्षकहरूलाई आधुनिक, शिक्षण सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ ।</p>
<p>१.१.३: सार्वजनिक र निजी तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाबीचको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटाउन सार्वजनिक विद्यालयमा उचित व्यवस्थापन र बजेट व्यवस्था गरिनेछ ।</p>	<p>१. प्रत्येक विषयका विषयविज्ञद्वारा मात्रै शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>२. अंग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमबाट ऐच्छिक रूपमा सबै कक्षामा सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहाने विद्यालयका शिक्षकलाई आवश्यक भाषागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>४. प्रत्येक भर्ना समयमा घरदैलो कार्यक्रम राखी अभिभावकहरूलाई शिक्षाको अनिवार्यताबारे जानकारी गराउदै सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गराइनेछ ।</p> <p>५. शिक्षा सम्बन्धी गठित समितिलाई सक्रिय गराइनेछ ।</p> <p>६. विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता र चाहानालाई ध्यानमा राखी स्थानीय समुदायको संस्कृति झल्किने खालका अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>७. पूर्व प्राथमिकतह र बालविकास सम्बन्धी सिकाइ सामग्रीहरूको स्तर तथा सान्दर्भिकता सुनिश्चित गरी तिनलाई बालविकास केन्द्रमा नै तयार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>८. प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा नमुना बालविकास केन्द्रको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>९. निजी विद्यालयमा छोराछोरी पढाउन रुचाउने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न सार्वजनिक शिक्षण संस्थाहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।</p>
<p>१.१.४: विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. बालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ ।</p> <p>२. विद्यालयको पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ ।</p>

	<p>३. प्रत्येक विद्यालयमा सुरक्षित तथा स्वस्थकर शौचालयको पर्याप्त व्यवस्था गरिनेछ । छात्र र छात्राकालागि छुट्टा छुट्टै शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>४. प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>५. विज्ञान प्रयोगशाला र कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।</p>	
<p>१.२.१: सबै नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनुका साथै सबै बालबालिकाहरूकालागि आधारभूत तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क बनाउने ।</p>	<p>१. प्रत्येक बालबालिकालाई सामुदायिक विद्यालय मार्फत निशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षा उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>२. दुर्गम तथा छरिएको बस्ती भएका क्षेत्रहरूका विद्यालयलाई नमुना आवासीय विद्यालयका रूपमा रूपान्तरण गरिनेछ । बाटो नभएको ठाउँमा बाटो र सम्भव भएको ठाउँमा आवश्यक परे स्कुलबसको व्यवस्था समेत गरिनेछ ।</p> <p>३. गाउँ शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय सेवा क्षेत्र भित्रका सरोकारवालाहरूको भेला गराइ आधारभूत शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको पहिचान गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिनेछ र शिक्षामा पहुँच नपुग्नको कारण पत्ता लगाइनेछ ।</p> <p>४. वडाकार्यालयको सहयोगमा निरन्तर रूपमा विद्यालयमा आफ्ना छोराछोरी पठाउने अभिभावक, स्वयम् विद्यार्थी र कक्षा शिक्षक लगायतलाई सम्मानका कार्यक्रम बनाइनेछ ।</p> <p>५. वडाकार्यालयहरू मार्फत, आधारभूत तहकालागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>६. गाउँपालिका स्तरमा एक शिक्षा कोषको स्थापना गरी गरिब तथा आर्थिक रूपमा विपन्न बालबालिकालाई पोशाक तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>७. वडाकार्यालयहरूबाट आवश्यकता अनुसार अनौपचारिक शिक्षा कक्षा र बालविकास केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।</p> <p>८. गाउँपालिकाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यवसाय कार्यमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएका अभिभावकलाई सहभागी गराई शिक्षाकालागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>९. गाउँपालिकाको कुल बजेटको कम्तीमा २५ प्रतिशत प्राथमिकताका साथ शिक्षामा लगानी गरिनेछ ।</p> <p>१०. विपन्न परिवारका अभिभावकहरूलाई आफ्ना छोराछोरीलाई विद्यालयमा नियमित पढ्न तथा सिक्न पठाए वापत पुरस्कार तथा प्रोत्साहन स्वरूप सम्मान गरिनेछ ।</p> <p>११. हेलचक्रयाइ वा वेवास्ता गरी बालबालिकाहरूलाई नियमित विद्यालय नपठाउने अभिभावकहरूलाई नियमित विद्यालय नपठाउदाँसम्म गाउँपालिका र वडाकार्यालयबाट प्रदान गरिने सबै सुविधाबाट वञ्चित गरिनेछ ।</p> <p>१२. आधारभूत तह सम्मको शिक्षा पढाउन नसक्ने अभिभावकका छोराछोरीलाई छात्रवृत्ति, पुस्तक, पोशाकको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>१३. अभिभावकविहीन बालबालिकाको सुरक्षा सहित अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गाउँपालिकाले गर्नेछ ।</p>

	<p>१४. एसइइ भन्दा माथिको अध्ययनकालागि डिस्टिडसन भन्दा माथि ल्याउने गरिव विपन्न परिवारका विद्यार्थीलाई गाउँपालिकाले विद्यार्थीले तिर्ने शिक्षण-शुल्कको ५० %सम्म व्यहोर्ने व्यवस्था गरिने छ ।</p>
<p>१.२.२: दलित, अपाङ्गता भएका, विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने ।</p>	<p>१. वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा शिक्षक, अभिभावक सम्मिलित समिति गठन गरी दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित बालबालिकाको पहिचान गरिनेछ ।</p> <p>२. दलित, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकाहरूलाई पहिचान गरी उचित छात्रवृत्ति तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराई आधारभूत तह देखि उच्च शिक्षा सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरिनेछ ।</p> <p>३. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा बहिरालाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाकोलागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>४. विपन्न तथा लक्षित वर्गका बालबालिकाहरूलाई प्रोत्साहन गर्न उनीहरूको शिक्षाप्रतिको इच्छा, मिहिनत र नतिजाका आधारमा उचित छात्रवृत्ति तथा आर्थिक सुविधाहरू उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>५. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विशेषछात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ ।</p> <p>६. परिचयपत्र नपाएका अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई परिचयपत्र प्रदान गरिनेछ ।</p> <p>७. दलित र अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई उच्च शिक्षाकालागि गाउँपालिकाले वडाको सिफारिसमा सम्बन्धित क्याम्पस, प्रदेश तथा संघहरूमा सिफारिस गरिनेछ ।</p> <p>८. विद्यालय जान नसक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालागि घरमै पढाउने र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>९. ब्रेललिपि तथा साङ्केतिक भाषाको तालिम माग भई आएमा गाउँपालिकाबाट व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>१०. अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारहरूको निर्माण गरिनेछ ।</p>
<p>१.२.३: अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिन नसक्ने अथवा नचाहने बालबालिका तथा नागरिकलाई अनुकूल तथा समकक्षी शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न तथा व्यक्तिका स्वआर्जित ज्ञान, सीपलाई प्रमाणीकरण (Certification) गर्न समानान्तर र समकक्षी खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नवसाक्षर, विभिन्न व्यवसायकर्मी, बीचैमा विद्यालय छाडेका युवा, अनुकूल समयमा सिक्न चाहने व्यक्ति, फरक सिकाइ आवश्यकता र रुचि भएका व्यक्तिलगायतका बहुलक्षित समूहका नागरिकलाई मागमा आधारित प्रविधि तथा वित्तीय साक्षरता जस्ता शिक्षा प्याकेज प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. गाउँपालिका भित्र ट्युसन, कोचिड जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन गर्ने कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>

	<p>४. गाउँपालिका स्तरमा एक/एक वटा आधारभूत तह र माध्यमिक तहको खुल्ला तथा वैकल्पिक विद्यालय सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>५. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एकवडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालयको नीति बनाई सूचनामाथिको पहुँच र पढ्नेबानीको विकास गरी सवैकालागि आजीवन सिकाईको वा जीवन पर्यन्त सिकाईको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गरिनेछ ।</p> <p>६. विशेष कारणले नियमित विद्यालय वा क्याम्पस जान नसक्ने विद्यार्थीहरूकालागि सूचना प्रविधिमा आधारित खुल्ला तथा दूर शिक्षा (अनलाइन तथा डिस्ट्यान्स लनिर्ई)लाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।</p> <p>७. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी शिक्षाको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा विषयगत विज्ञको नमूना कक्षाको प्रशारण स्थानीय, टेलीभिजन तथा एफएम मार्फत गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा जोड दिई शिक्षालाई ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुसन्धानमा आधारित बनाउने ।</p>	
<p>१.३.१: सवै विद्यार्थीलाई आधारभूत प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्ने ।</p>	<p>१. आधारभूत तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न विद्यालय शिक्षाको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।</p> <p>२. विद्यालयलाई वातावरणीय दृष्टिले जीवन्त प्रयोगशाला बनाउन भौतिक तथा प्राविधिक पक्षको विकास गरी सुदृढीकरण गरिनेछ ।</p> <p>३. विद्यालय शिक्षामा जीवनोपयोगी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ ।</p>
<p>१.३.२: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँचमा सहजता, गुणस्तरीयता तथा उपयोगितामा बृद्धि गर्ने ।</p>	<p>१. गाउँपालिकामा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको माग र आपूर्ति अवस्थाबारे अध्ययन गरिनेछ ।</p> <p>२. प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक माध्यमिक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९—१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. साधारण विषय पढाउने विद्यालयलाई बजारमा उच्च माग भएका प्राविधिक तथा व्यवसायिक विषयको पढाइ थप गर्न प्रोत्साहन, पहल र स्रोतकालागि आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।</p> <p>४. सवै विद्यालयमा कम्प्युटरको ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>५. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाकालागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>६. माध्यमिक तह (कक्षा ११—१२) मा विज्ञान विषय अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: गाउँपालिकामा समग्र शैक्षिक विकासकालागि उच्च अध्ययन संस्थाको स्थापना गरिनेछ ।</p>	
<p>१.४.१: उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. गाउँपालिकाको आवश्यकताको पूर्ति तथा शैक्षिक विकासकालागि उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयको क्याम्पस, बहुप्राविधिक शिक्षालय र बहुसङ्काय क्याम्पस स्थापनाको पहलकालागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।</p>

	<p>२. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँपालिका भित्र कम्तीमा एउटा प्राविधिक क्याम्पस र एक पोलीटेक्नीकल शिक्षालय स्थापना गरिनेछ ।</p> <p>३. विभिन्न सङ्कायमा उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँपालिका भित्र कम्तीमा एउटा बहुमुखी क्याम्पस स्थापना गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ५: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाइनेछ ।</p>	
<p>१.५.१: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूको नियमन गरी गरी सेवामुलक बनाउने ।</p>	<p>१. प्रत्येक कक्षामा १५ प्रतिशत गरिब र विपन्न विद्यार्थीलाई वडाको सिफारिसमा निःशुल्क पढाउने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. गाउँ शिक्षा शाखाबाट विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको नियमित अनुगमन गरी गाउँपालिकामा प्रतिवेदन पेश गरिनेछ ।</p> <p>३. नयाँ विद्यालयहरूको अनुमति दिँदा शैक्षिक गुठीको रूपमा मात्र अनुमति दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>४. संस्थागत विद्यालयहरूको नियमनकालागि मापदण्ड तयार गरी त्यसैको आधारमा शुल्क निर्धारण, वर्गीकरण, अनुगमन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।</p>

१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. सबै बालबालिकाकोलागि अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चित गरिनेछ ।
२. सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विस्तार, गुणस्तर सुधार र सुदृढीकरण गरिनेछ ।
३. शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम केन्द्रको व्यवस्था, शिक्षक तालिम तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामाग्रीको उत्पादन र वितरण गरिनेछ ।
५. अनौपचारिक, निरन्तर, खुल्ला तथा दूर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
६. बालविकास केन्द्रको विकास गरिनेछ ।
७. सबैकालागि माध्यमिक शिक्षा पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चित गरिनेछ ।
८. छात्रवृत्ति (प्रोत्साहन अनुदान) कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
९. अभिभावक शिक्षा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१०. आधारभूत तहमा मातृभाषामा शिक्षा प्रदान गरिनेछ ।
११. सबै विद्यालयमा गुणस्तरीय पुस्तकालय, सूचना प्रविधि तथा विज्ञान प्रयोगशालाको निर्माण गरिनेछ ।
१२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पूर्वाधार विकास गरी प्रत्येक वार्डमा कम्तीमा एक एक विद्यालयमा प्राविधिक धार (९-१२) को कार्यक्रम सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१३. विद्यालयमा विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ ।
१४. दुर्गम ठाउँका विद्यार्थीकालागि छात्रावासको व्यवस्था गरिनेछ ।
१५. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एक वडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालय सञ्चालन गरिनेछ ।
१६. प्रत्येक विद्यालयहरूका सबै संरचनाहरू आधुनिक विपद् प्रतिरोधी, बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री तरिकाले निर्माण गरिनेछ ।

१७. विद्यालयको नक्साङ्कन र मर्जिङ् गरिनेछ ।

१८. सार्वजनिक शिक्षण संस्थाहरूको स्तर उन्नति गरी प्रतिस्पर्धी बनाइनेछ ।

१.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ योजनाको अन्त्यमा कक्षा १ मा बालविकासको अनुभवसहितको विद्यार्थी भर्ना अनुपात ९० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत तह (१-५), आधारभूत तह (१-८) र माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर ((Net Enrlloment Rate-NER) क्रमशः ९९ प्रतिशत, ९५ प्रतिशत र ६० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- ✓ विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ ।
- ✓ प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक प्राविधिक र व्यवसायिक विद्यालय सञ्चालनमा आएको हुनेछ ।
- ✓ गाउँपालिकामा कम्तीमा एउटा बहुमुखी क्याम्पस, एक प्राविधिक क्याम्पस वा एक पोलिटेक्नीकल इन्स्टिच्युट स्थापना भएको हुनेछ ।
- ✓ विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ र शिक्षामा सवैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक र निजी तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।
- ✓ विपन्न वर्ग तथा दलित विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा (इञ्जिनियरिङ्ग, मेडिकल, कृषि, वन, आदिमा) गा.पा. बाट छात्रवृत्ति प्रदान हुनेछ र गाउँपालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको आपूर्ति सहज हुनेछ ।

खण्ड दुई: स्वास्थ्य

२.१ पृष्ठभूमि

स्वास्थ्य मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकता हो । नागरिकको स्वास्थ्यले हरेक मुलुकको विकासमा प्रभाव पारेको हुन्छ । कुनै पनि मुलुकको आर्थिक समृद्धिको लागि स्वस्थ जनशक्तिको आवश्यकता रहन्छ । नेपालको संविधान को भाग ३ धारा ३५ ले हरेक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक प्रदान गरेको छ । गण्डकी प्रदेशको पञ्चवर्षीय योजना २०७६ अनुसार यस प्रदेशमा अधिकांश स्वास्थ्य सूचकाङ्कहरू सकारात्मक रहेको देखिन्छ । यस प्रदेशको बाल मृत्युदर प्रतिहजार जीवित जन्ममा २७ रहेको छ जुन राष्ट्रिय सूचक भन्दा १२ कम देखिन्छ । यसैगरी शिशु मृत्युदर प्रति हजार १५ रहेको छ जुन राष्ट्रिय सूचकाङ्क भन्दा ६ प्रतिशतले कम छ । यस प्रदेशका ६९.५% गर्भवती महिलाहरूले स्वास्थ्य संस्थामा गएर स्वास्थ्यकर्मीको सहयोगमा बच्चा जन्माउछन् भने ३७.५% प्रजनन उमेरका महिलाहरूले आधुनिक परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग गर्दछन् । स्वास्थ्य सेवाको पहुँचको हिसाबले ४६.५५% जनताले आधा घण्टाको दुरीमा स्थानीय तहमै स्वास्थ्यसेवा उपयोग गर्न सक्ने अवस्था देखिन्छ । कुल प्रजनन दर दुई बच्चा मात्र रहेको यो प्रदेशलाई २०७५ सालमा पूर्ण खोपयुक्त प्रदेश घोषणा गरिएको छ । गण्डकी प्रदेशको समृद्ध प्रदेश र सुखी नागरिकको सोचलाई साकार पार्ने संकल्पमा स्वास्थ्यको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

राष्ट्रिय सूचकाङ्कको तुलनामा स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था राम्रो रहे तापनि यस प्रदेशका सबै नागरिकहरूले अपेक्षा गरे अनुरूपको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुग्न सकेको छैन । स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आवश्यक जनशक्तिको अभाव, विशेषज्ञ चिकित्सकको कमी, आधुनिक उपकरणको कमी र औषधीको समेत अपर्याप्तता यस प्रदेशका समस्याहरू हुन् । अझै पनि संक्रात्मक रोगहरूको प्रभाव र क्रमिक रूपमा बढ्दै गइरहेको नसर्ने रोगको प्रभावले पनि स्वास्थ्यको क्षेत्रमा समस्या रहेको देखिन्छ ।

२.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित स्वास्थ्य क्षेत्रको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- गण्डकी प्रदेश सरकार मातहतको प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन गरिएको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, आधारपत्र ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- नेपालको संविधान ।
- राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७६ ।
- स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण तथा सेवा सम्बन्धी कार्यविधि २०७५ (प्रथम संशोधन २०७६) ।
- राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ ।

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- नेपालको स्वास्थ्यसेवा सम्बन्धी विद्यमान ऐन, नियम, निर्देशिका र कार्यविधि हरूको विश्लेषण ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच सम्पन्न भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

२.१.२ सीमितताहरू

नेपालमा संघीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रदेश तथा स्थानीय सरकारको गठन, सञ्चालन आफैमा नौलो अभ्यास हो । गाउँपालिकाको पञ्चवर्षीय योजना तर्जुमा पनि नेपालको सन्दर्भमा नौलो थालनी नै हो । मुलुक अहिले संघीयता कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थामा रहेको हुँदा स्वभाविक रूपमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच समन्वय गर्नकालागि संस्थागत संरचना बनिस्केको अवस्था छैन । यसैगरी स्थानीय तहलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नकालागि आवश्यक कतिपय व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी नै रहेको अवस्थामा स्थानीय तहमा डाटाबेस तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन सक्ने स्थिति छैन । यस परिवेशमा यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रहेर तयार पारिएको हो ।

- ◆ गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना जसमा समग्र प्रदेशको स्वास्थ्य क्षेत्रको आंशिक तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भए तापनि प्रतिवेदनलाई आवश्यक पर्ने स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्राप्त नभएको अवस्थामा प्रदेशकै आधार पत्रको सीमितता भित्र रहेर प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ मा उल्लेखित स्वास्थ्य सेवाको विवरणबाट प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्दा यसमा बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, मातृ मृत्युदर, प्रजनन दर, परिवार नियोजनका साधनको प्रयोगको अवस्था लगायत कतिपय आधारभूत तथ्याङ्कहरू प्राप्त गर्न कठिनाई भएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयको प्रतिवेदनमा सामान्य अवस्थाको जिल्लागत तथ्याङ्क भेटिए पनि बडिगाडकै तथ्याङ्क प्राप्त हुन नसकेको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ गाउँपालिकामा कार्यशाला र तथ्याङ्क लिने क्रममा केही स्वास्थ्यकर्मीहरूबाट तथ्याङ्क लिएको भए तापनि पूर्ण विवरण प्राप्त हुन नसकेको र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकामा पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना राख्ने विषयगत निकायको पूर्ण संरचना विकास हुन बाँकी रहेको अवस्थामा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर प्रतिवेदन तयार पार्नु अर्को सीमितता हो ।

२.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

स्वास्थ्यसेवा र सुविधाको हिसाबले बडिगाड गाउँपालिका औसत अवस्थामा रहेको देखिन्छ । यसको वडा नम्बर १ र २ कोलागि दगान्तु डाँडामा एक सामुदायिक स्वास्थ्य चौकी रहेको छ भने वडा नम्बर ३ को सिसाखानीमा १, वडा नम्बर ४ को जलजलामा १ स्वास्थ्य चौकी रहेको छ । यसैगरी साबिकको ग्वालिचौर गा.वि.स र हाल यस गाउँपालिकाको वडा नम्बर ५ मा २ वटा स्वास्थ्य चौकीहरू रहेका छन् भने वडा नम्बर ६ र ७ कोलागि भीमगिठेमा थप २ वटा स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् । वडा नम्बर ८ मा रणसिं किटेनीमा १ र वडा नम्बर ९ र १० कोलागि दर्लिनमा १ गरी जम्मा १० वटा सामुदायिक स्वास्थ्य चौकीहरू रहेको अवस्था देखिन्छ । उपरोक्त १० स्वास्थ्य चौकीहरूमा हाल ३९ जना स्वास्थ्यकर्मीहरू कार्यरत रहेका छन् भने २८ वटा निजी क्लिनिकहरू समेत सञ्चालनमा छन् जहाँ ३६ जना स्वास्थ्यकर्मी रहेका छन् । यस पालिकामा १ निजी अस्पताल र १ जना चिकित्सक समेत रहेका छन् ।

यसैगरी वडा नम्बर १ मा नयाँ सुविधा सम्पन्न स्वास्थ्य चौकी निर्माणको अन्तिम चरणमा छ भने वडा नम्बर २ मा स्वास्थ्य चौकी नभए तापनि १ स्वास्थ्य इकाई रहेको छ । वडा नम्बर ३ मा १ स्वास्थ्य चौकीको साथै स्वास्थ्य इकाई १ र १ खोपकेन्द्र समेत रहेको छ । यसैगरी ४ नं. वडामा स्वास्थ्य चौकी, बर्थिङ् सेन्टरको साथै थप सामुदायिक स्वास्थ्य इकाईको नयाँ भवन निर्माणको प्रक्रिया शुरु भइरहेको छ । यस पालिकाको वडा नं. ५ भने अन्य वडाको तुलनामा अलि बढी सुविधा सम्पन्न देखिन्छ । यस वडामा स्वास्थ्य चौकीको अलावा १५ बेड क्षमताको अस्पतालकोलागि जग्गा व्यवस्थापन भइसकेको छ भने भवन निर्माण प्रक्रिया पनि शुरु भइसकेको छ । यस वडामा बर्थिङ् सेन्टर र स्वास्थ्य इकाई समेत रहेको छ भने ६ नं. वडामा एउटा अस्थायी स्वास्थ्य इकाई मात्र रहेको छ । यस पालिकाको ७ नं. वडामा एउटा जीर्ण उपस्वास्थ्य चौकी रहेको र सुविधा एवम् जनशक्तिको हिसाबले कमजोर अवस्थामा छ । वडा नं. ८ मा भने तुलनात्मक रूपमा अलि सुविधा भएको स्वास्थ्य चौकी र बर्थिङ् सेन्टर समेत छ । वडा नं. ९ को दर्लिङखोलामा स्वास्थ्य चौकी छ भने वडामै अर्को बर्थिङ् सेन्टर बनेकोमा जनशक्तिको अभावमा सञ्चालनमा आएको अवस्था छैन । यस पालिकाको वडा नं. १० एक सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई मात्र रहेको छ भने आवश्यक जनशक्ति र औषधीको कमीले सेवा प्रवाह सन्तोषजनक अवस्थामा हुन सकेको छैन ।

सवल पक्षहरू

- ✚ पालिकाका आठ वटा वडामा स्वास्थ्य चौकी र बाँकी दुई वडामा स्वास्थ्य इकाई सञ्चालन भएको ।
- ✚ कतिपय स्वास्थ्य निर्माणकोलागि जग्गादाताबाट जग्गा उपलब्ध भएको ।
- ✚ निर्माणाधीन स्वास्थ्य चौकी निर्माण समितिको मातहतमा भइरहेको ।
- ✚ स्वास्थ्य चौकी र बर्थिङ् सेन्टरलाई आवश्यक जनशक्ति माग भएको र थपिने क्रम शुरु भएको ।
- ✚ कतिपय वडाहरूमा नयाँ संरचनाहरू निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको ।
- ✚ गाउँपालिका स्तरमा नै आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त भइरहेको ।
- ✚ एकाध वडा बाहेक स्वास्थ्य सेवाकालागि भौतिक सुविधाहरू विद्यमान रहेको ।

- ✚ अधिकांश स्वास्थ्यचौकीमा अस्थायी मोटरबाटो पुगेको ।
- ✚ न्युनतम सङ्ख्यामा भए तापनि सबै स्वास्थ्य चौकीहरूमा जनशक्ति उपलब्ध रहेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * स्वास्थ्य चौकीका भवनहरू साँगुरा र अपर्याप्त अवस्थामा रहेको ।
- * सबैलाई पायक पर्ने ठाउँमा भवनहरू नभएको ।
- * स्वास्थ्यचौकीहरूमा आवश्यक आधुनिक उपकरण र औषधीहरू उपलब्ध नभएको ।
- * आवश्यकता अनुसार शाखाहरू विस्तार गर्न नसकिएको ।
- * कतिपय वडामा जनशक्तिको अभावमा बर्थिङ् सेन्टर सञ्चालन गर्न नसकिएको ।
- * पर्याप्त सङ्ख्यामा जनशक्ति उपलब्ध हुन नसकेको ।
- * कर्मचारीहरू सरुवा भइरहने हुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या हुने गरेको ।
- * सामान्य उपचार बाहेक जटिल स्वास्थ्य समस्याहरूमा उपचार सुविधा उपलब्ध हुन नसकेको ।
- * कतिपय वडामा नयाँ संरचना निर्माण गर्नु परेको अवस्थामा पर्याप्त जग्गा नभएको ।

अवसरहरू

- ✚ रोगहरूको सुरुको अवस्थामा पहिचान गर्न सकिने ।
- ✚ प्राथमिक उपचार र सामान्य रोगको उपचार स्थानीय तहमै गर्न सकिने ।
- ✚ गर्भवती परीक्षण, सुत्केरी सेवा र खोप सेवा पनि गाउँघरमा नै प्राप्त हुने ।
- ✚ बाल मृत्युदर, मातृ मृत्युदर लगायत रुग्णतादर घटाउन सकिने ।
- ✚ जनचेतना मार्फत मानिसहरूको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गरी औसत आयुमा बृद्धि गर्न सकिने ।
- ✚ मानिसहरूको आफ्नो स्वास्थ्य प्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सकिने ।
- ✚ घुम्तीसेवा कार्यक्रम मार्फत पहुँच बाहिर रहेका नागरिकहरूलाई सेवा दिन सकिने ।
- ✚ परिवार नियोजनका साधनहरू मार्फत अनिच्छित गर्भ रोक्न, जन्मान्तर कायम गर्न र आमा र बच्चाको स्वास्थ्य राम्रो बनाउने अवसर हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ विद्यमान भौतिक संचरनाबाट सेवा प्रवाह गर्न कठिनाइ हुनु ।
- ❖ रोगको निदान गर्नकोलागि न्युनतम उपकरण र सुविधाहरू उपलब्ध गराउन नसक्नु ।
- ❖ समयमै औषधी प्राप्त गर्न नसक्नु ।
- ❖ जनशक्ति आवश्यकता अनुसार उपलब्ध नहुनु ।
- ❖ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत जनशक्ति सरुवा भई रहनु ।
- ❖ पाखो तथा भिरालो जमिनमा भौतिक संरचना बनाउन कठिन हुनु ।
- ❖ बजेट र जनशक्तिको अभावमा पायक पर्ने स्थानमा स्वास्थ्य चौकीका शाखाहरू, बर्थिङ् सेन्टर लगायत घुम्ती स्वास्थ्यसेवा दिन नसक्नु ।

- ❖ आवश्यकता अनुसार औषधीहरूको आपूर्ति बढाउन नसक्नु ।
- ❖ भौगोलिक बिकटताले अपाङ्ग, वृद्ध, वृद्धालाई सहज पहुँच पुऱ्याउन नसक्नु ।

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता"

लक्ष्य

पायकपर्ने स्थानहरूमा भौतिक संरचना निर्माण गरी सेवा प्रवाहको क्षमतामा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. बडिगाडका सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।
२. स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।
३. स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी आयुर्वेदिक स्वास्थ्य सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २४: स्वास्थ्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: बडिगाडका सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
२.१.१: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरी स्वास्थ्य सेवा सबै नागरिकले प्राप्त गर्नसक्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. आवश्यक औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । ३. आवश्यक दक्ष स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादनका लागि योजना निर्माण गरिनेछ । ४. नेपाल सरकारको नीति अनुरूप यस गा.पा.मा आधारभूत अस्पताल निर्माण प्रक्रिया अघि बढाइनेछ । ५. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी क्रमशः सम्पूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दै लगिनेछ । ६. स्वास्थ्य सम्बन्धी अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । ७. स्वास्थ्य तथा पोषणबारे व्यापक जनचेतना जागृत हुने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ८. सन्ने वा नसन्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ९. स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ ।

	<p>१०.स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ ।</p> <p>११.ल्याब सेवा सञ्चालनका आवश्यक पहल अघि बढाइनेछ ।</p>
<p>२.१.२: पालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।</p>	<p>१. पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरिनेछ ।</p> <p>२. स्वीकृत दरबन्दी अनुसार जनशक्ति पुग, अपुग भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।</p> <p>३. दरबन्दी अपुग भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा जनशक्ति माग र व्यवस्थापनकोलागि पालिकाको स्वास्थ्य हेर्ने तोकिएको शाखाबाट पहल गरिनेछ ।</p> <p>४. पालिकाले निजी स्रोतबाट जनशक्ति थप गर्ने अवस्था भएमा तोकिएको विधि र प्रक्रियाबाट आवश्यक सङ्ख्यामा विज्ञापन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>५. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मी हरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।</p>	
<p>२.२.१: पोषणयुक्त खानेकुराको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच सबै बस्तीसम्म पुऱ्याउने ।</p>	<p>१. गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गरिनेछ ।</p> <p>२. मातृशिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहुक्षेत्रीय पोषण योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. "सुनौला हजार दिन" सम्बन्धी जनजागरण अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ ।</p> <p>४. नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ ।</p>
<p>२.२.२: मातृ तथा नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर र बाल मृत्युदर घटाउने र औसत आयु बढाउने ।</p>	<p>१. नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>२. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी आयुर्वेदिक स्वास्थ्य सेवालार्इ प्रवर्द्धन गर्नु ।</p>	
<p>२.३.१: स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुनेलगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।</p>	<p>१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यावसायिक सङ्घ—संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ ।</p> <p>२. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>

	३. भौगोलिक अवस्थिति र जनसङ्ख्याको आधारमा प्रचलित भवन संहिता अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरू निर्माण गरिनुका साथै ती संरचनाहरूलाई अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री तथा भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ ।
२.३.२: बडिगाडमा उपलब्ध जडीबुटीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास तथा प्रचलित अन्य पूरक चिकित्सा प्रणालीहरूको संरक्षण एवम् व्यवस्थित विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा आयुर्वेदिक औषधी उत्पादन वृद्धि गरिनुका साथै आयुर्वेद तथा जडीबुटीका नाममा हुने अनुचित गतिविधिहरूलाई नियमन गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।

२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

नयाँ र विद्यमान संरचनाहरूको निर्माण

१. आवश्यकता र औचित्यको आधारमा नयाँ संरचनाको सङ्ख्या यकिन गरिनेछ ।
२. प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्नुपर्ने संरचनाको सूची बनाइनेछ ।
३. निर्माण गर्ने स्थानको पहिचान गरिनेछ ।
४. जग्गा प्राप्तिकोलागि पहल गरिनेछ ।
५. संरचना निर्माणको लागत इस्टिमेट गराइनेछ ।
६. विद्यमान संरचना थप गर्नु पर्ने स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण तयार गरिनेछ ।
७. थप गर्नुपर्ने संरचनाको प्राथमिकताको आधारमा सूची तयार गरिनेछ ।
८. थप गर्नु पर्ने संरचनाहरूको निर्माणको लागत इस्टिमेट गराइनेछ ।
९. वित्तीय स्रोत (स्थानीय र अन्य निकायबाट प्राप्त हुने समेत) को आँकलन गरिनेछ ।
१०. संरचना निर्माणकोलागि सम्बन्धित वडा समितिको मातहतमा समितिको गठन गरिनेछ ।
११. स्वीकृत विधि र प्रक्रियाबाट निर्माण प्रक्रिया अघि बढाइनेछ ।

आधुनिक उपकरणको व्यवस्था

१. खरिद गर्नुपर्ने उपकरणको सूची तयार गरिनेछ ।
२. उपकरणको प्राथमिकता निर्धारण गरिनेछ ।
३. लागत इस्टिमेट गराइनेछ ।
४. सूचीकृत कम्पनि वा सप्लायरबाट कोटेशन आह्वान गरिनेछ ।
५. खरिद सम्झौता गरिनेछ ।
६. समयमै काम सम्पन्न गर्न वडा समितिलाई क्रियाशील बनाइनेछ ।

आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था

१. पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरिनेछ ।
२. स्वीकृत दरबन्दी अनुसार जनशक्ति पुग, अपुग भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।

३. दरबन्दी अपुग भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा जनशक्ति माग र व्यवस्थापनकोलागि पालिकाको स्वास्थ्य हेर्ने तोकिएको शाखाबाट पहल गरिनेछ ।
४. पालिकाले निजी स्रोतबाट जनशक्ति थप गर्ने अवस्था भएमा तोकिएको विधि र प्रक्रियाबाट आवश्यक सङ्ख्यामा बिज्ञापन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मी हरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. जनशक्तिको कार्यक्षेत्र तोकि जिम्मेवारीको बाँडफाँड गरिनेछ ।
७. आवश्यकता अनुसारका आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. कर्मचारीको कार्य सम्पादनको मूल्याङ्कनको कार्यविधि तयार गरी प्रोत्साहनको नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।

शाखाहरू वा स्वास्थ्य केन्द्रको विस्तार

१. गाउँपालिकाबाट औचित्य र आवश्यकताको आधारमा शाखा वा सेवा केन्द्रको सङ्ख्या यकिन गरिनेछ ।
२. पायक पर्ने ठाउँमा सेवा केन्द्र वा केन्द्रकोलागि जग्गाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
३. तोकिएका स्थानहरूमा निर्माणकोलागि गाउँपालिकाबाट प्रस्ताव अनुमोदन गराइनेछ ।
४. औचित्य र आवश्यकताको आधारमा प्राथमिकताको सूची बनाइनेछ ।
५. भौतिक संरचना निर्माणकोलागि प्राविधिक मूल्याङ्कन र लागत इस्टिमेट गरिनेछ ।
६. संरचना निर्माणकोलागि स्थानीय तहबाट पालिका आफैले वा टेन्डर प्रक्रियाबाट गर्ने भन्ने बारेमा प्रक्रिया स्पष्ट गरिनेछ ।
७. पालिकाले निर्णय गरे बमोजिम स्वीकृत मापदण्ड, विधि र प्रक्रियाबाट निर्माण कार्य सम्पन्न गरिनेछ ।
८. नयाँ विस्तार गरिएका शाखाहरूबाट दिइने सेवाको प्रकार र त्यसलाई चाहिने जनशक्तिको यकिन गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ समयमै स्थानीय समुदायमा रोगको निदान र रोकथामको अवसर मिल्नेछ ।
- ✓ गर्भवती परीक्षणको सुविधाबाट आमा र गर्वमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यमा रुग्णता दरमा कमी आउनेछ ।
- ✓ बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदरमा कमी आउनेछ ।
- ✓ महिला, अपाङ्ग र अल्पसङ्ख्यक समुदायमा स्वास्थ्य सेवा र सुविधाको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ ।
- ✓ तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको हातबाट सुत्केरी सेवा प्राप्त गर्दा प्रसवजन्य समस्याबाट आमा र बच्चाले मृत्युवरण गर्नुपर्ने अवस्थामा कमी आउनेछ ।
- ✓ गाउँघरमानै सामान्य रोग र चोटपटकको उपचार हुनेछ ।
- ✓ खोप सेवा गाउँघरमा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ संक्रामक र नसर्ने रोगहरू बिरुद्द जनचेतना बृद्धि गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्यसेवाको पहुँचले स्वास्थ्यसेवाको खातिर बसाइँसराइ गर्नुपर्ने बाध्यताको अन्त्य हुनेछ ।
- ✓ कुपोषणको अवस्थामा सुधार हुनेछ ।
- ✓ परिवार नियोजनका साधनको प्रयोगबाट अनिच्छित गर्भ रोकिने र जन्मान्तर कायम गर्न सहज हुनेछ ।
- ✓ प्रतिकात्मक स्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट खर्चिलो र जोखिमयुक्त उपचारात्मक सेवाको खर्चमा कटौती हुनेछ ।
- ✓ स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका उपायहरूबाट स्थानीय नागरिकहरूको स्वास्थ्यस्तर राम्रो भई औसत आयुमा वृद्धि हुनेछ ।

खण्ड तीन: खानेपानी तथा सरसफाइ

३.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी र सरसफाइ आम नागरिकका आधारभूत आवश्यकता हुन् । यी मानव स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष जोडिएका क्षेत्रहरू समेत हुन् । नेपालको संविधान को भाग ३ को धारा ३५.४ अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ, भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी नेपाल सरकारको तत्कालिन शहरी विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ नीति २०१४ मा खानेपानी र सरसफाइलाई जनस्वास्थ्यको प्रवर्द्धनकोलागि अपरिहार्य आधारको रूपमा लिएको देखिन्छ । नेपालको संविधान को धारा ३०.१ मा हरेक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक र ३०.२ मा वातावरणीय प्रदूषणको कारक भएकोमा पीडकले क्षतिपूर्ति गर्नुपर्ने र ३०.३ मा वातावरण र विकास बीच समुच्च सन्तुलनकालागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसैगरी नेपाल जनस्वास्थ्य ऐन २०७५ को धारा ४१ मा संघीय कानूनको मातहतमा रहेर मानव स्वास्थ्यलाई हानी पुऱ्याउने प्रदूषण रोक्न संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आवश्यक नियमावली बनाउन सक्ने र लागु गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

३.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३
- वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४
- फोहरमैला व्यवस्थापन नियमावली २०७० ।
- राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ नियमावली, २०१४ ।
- जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ ।
- नेपाल खानेपानी संस्थान ऐन, २०४६ ।
- फोहरमैला व्यवस्थापन तथा स्रोत परिचालन नियमावली, २०४६ ।
- फोहरमैला व्यवस्थापन तथा स्रोत परिचालन केन्द्र ऐन, २०४४ ।
- अत्यावश्यक वस्तु संरक्षण ऐन, २०१२ ।
- खानेपानी स्रोत सम्बन्धी ऐन, १९९२ ।
- खानेपानीको स्रोत नियमावली, १९९३ ।

३.१.२ सीमितताहरू

नेपाल अहिले संघीयता कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थामा रहेको हुँदा स्वभाविक रूपमा संघ, प्रदेश र स्थानीयतह बीच समन्वय गर्नकालागि संस्थागत संरचना बनिस्केको अवस्था छैन । यसैगरी स्थानीय तहलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नकालागि आवश्यक कतिपय व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी नै रहेको अवस्थामा स्थानीय तहमा अन्य क्षेत्रमा जस्तै खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा पनि डाटाबेस

तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन सक्ने स्थिति छैन । यस परिवेशमा यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रहेर तयार पारिएको हो ।

- गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना जसमा समग्र प्रदेशको खानेपानी र सरसफाइ सम्बन्धी आंशिक तथ्याङ्कहरू मात्र उपलब्ध भएको स्थिति छ तर प्रतिवेदनलाई आवश्यक पर्ने स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्राप्त नभएको अवस्थामा प्रदेशकै आधार पत्रको सीमितता भित्र रहेर प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ मा उल्लेखित खानेपानी तथा सरसफाइको सीमित विवरणबाट प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्दा यसमा खानेपानीका स्रोतहरू, विकल्प, उपभोक्ताको लागत सहभागिता, निजी तथा विकास साझेदार निकाय, शुल्क निर्धारण प्रक्रिया लगायत कतिपय आधारभूत तथ्याङ्कहरू प्राप्त गर्न कठिनाई भएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- गाउँपालिकामा कार्यशाला र तथ्याङ्क लिने क्रममा स्थानीय निर्वाचित प्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवाला तथ्याङ्क लिएको भए तापनि पूर्ण विवरण प्राप्त हुन नसकेको र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- बडिगाड गाउँपालिकामा खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना राख्ने विषयगत निकायको पूर्ण संरचना विकास हुन बाँकी रहेको अवस्थामा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर प्रतिवेदन तयार पार्नु अर्को सीमितता हो ।

३.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बागलुङ जिल्लामा रहेका स्थानीय निकायहरू मध्ये बडिगाड गाउँपालिका प्रचुर जलाधारयुक्त गाउँपालिका मानिन्छ । पानीको पर्याप्त स्रोत उपलब्ध भएको अवस्थामा पनि भौगोलिक बिकटता, प्राविधिक अध्ययनको कमी, लागतको समस्या एवम् छरिएको बस्ती भएको कारणले खानेपानीको सहज पहुँच भएको अवस्था छैन भने सरसफाइकोलागि समेत पानीको प्रचुरता आवश्यक पर्ने सन्दर्भमा पूर्ण सरसफाइमा समस्या देखिनु स्वभाविक नै हो । यस क्षेत्रमा पिउने पानीका स्रोतहरूमा कुवा, मुल, धारा, नदी खोला र पाइपबाट वितरण गरिएको पानी नै हो । जिल्ला तथ्याङ्क कार्यालय बागलुङको २०७१ को विवरण अनुसार यस पालिकामा ६२२८ कुल परिवार सङ्ख्या रहेको छ जसमा ८५.०२ प्रतिशत घरपरिवारले मात्र पाइपको पानी पिउन पाएका छन् तर निजी धाराको पहुँच भने होइन ।

यस पालिकाको वडा नं. १ मा तारेभिर खानेपानी योजना पुनर्निर्माणको चरणमा छ भने ताकर, धाराखोला दुर्लुङ र टुनिखोला खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा छन् । यसैगरी वडा नं. २ मा गिरिङ्दी, जिमिखोला, हाडीखोला, ठुलो खोला, दनिया खोला, नेवारे, स्याला खोला, वनसरी, खारापानी, छत्रे खारापानी, म्यालाखोला, तारेभिर र चिदियार खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा छन् भने भुसुने खानेपानी योजना निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । साथै त्यहाँ गहते, बल्गा खोला, सिरसिरे, लफ्फरे खानेपानी आयोजना बनाउनपर्ने देखिन्छ । वडा नं. ३ मा धाराखोला आरनटोल, धाराखोला चम्लाफेद, भलामी खापा योजना, ओखर

गौरा, किटेनी, लरेनी खोला, धारा खोला, टुनीखोला, सोली घोप्टे, ओखरबोट र लब्दिखोला खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेका छन् भने भ्यूचरी खापा योजना सिरनी सालफेद र घिनसिंघ खानेपानी योजनाहरू निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । वडा नं. ४ मा भने कुनै खानेपानी योजनाहरू हाल निर्माण भइरहेको अवस्थामा छैनन् । नेवा (NEWAH) नामको संस्थाले कुनै एक खानेपानीको योजनाको प्रस्ताव पेश गर्न आह्वान गरेको भए तापनि पेश भएको स्थिति छैन ।

वडा नं. ५ मा पातलखोला, ठुलो खोला, ठुलो खोला दांग सुखुर्दी, पाखल्दी लामीडाँडा, पुलिङ्ग, चमेरे, तुसारे, फलामे, न्वार, खानेपानी योजनाहरू निर्माण सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा छन् भने ढाँड भकभके खानेपानी योजना निर्माणको अन्तिम चरणमा छ । वडा नं. ६ मा सुर्कुडे पाखल्दी, सुमरकुडे र ओखरबोट खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा छन् भने सिमडाँडा खानेपानी योजना निर्माणाधीन अवस्थामा छ । वडा नं. ७ मा खानेपानीको पहुँच कम रहेको छ भने निर्माणाधीन योजनाहरू पनि नभएको अवस्था छ । पानीको मुहान वडामा नभएको र अन्य वडाबाट ल्याउन लागत बढीलाने भएकोले केन्द्रीय वा प्रदेश सरकारको योजनाको पर्खाइमा यहाँका बासिन्दाहरू रहेका छन् । वडा नं. ८ मा पोखरडाँडा, पुरानागाउँ र फोर्सा खानेपानी योजना सम्पन्न भइसकेका छन् भने भेडिखोर घोरघोरे, रणसिं, नेपाने खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न हुने क्रममा छन् । वडा नं. ९ मा चालिसे भोलाखर्क, मालारानी, बाँसपाटा, तिरतिरे र रिखिधारा खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेका छन् भने छहरीखोला, ओरालीधारा र जलकिनी सालखुंग खापा योजनाहरू निर्माणाधीन अवस्थामा छन् । वडा नं. १० मा दह देउराली, काप्राखर्क, डाँडागाउँ किमिलाखर्क, पुरानो दर्लिङ, चिसापानी नुन्थला गंगरे, निगलपानी तल्लो गाउँ, शङ्कर खोला खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न भइसकेका छन् भने निगलपानी उपल्लो गाउँ, गोर्बाङ असार, पात्ले सल्लेना, मुलपानी र गंगरे खानेपानी योजनाहरू निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । माथि उल्लेखित खानेपानी योजनाहरू लघु योजनाहरू हुन् ।

सवल पक्षहरू

- ✚ अधिकांश लघु खानेपानी योजनाहरूको स्रोतहरूको मर्मत गरी खानेपानीको पहुँचमा सुधार भएको ।
- ✚ पालिका स्तरीय तथा प्रदेशस्तरीय खानेपानी र सिंचाइ योजनाहरू सम्पन्न भएको र केही निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको ।
- ✚ खानेपानीका अधिकांश स्रोतहरूको पहिचान भएको ।
- ✚ खानेपानी आयोजना सञ्चालन भएका वडाहरूमा योजनाहरूको रेखदेख तथा अनुगमनकोलागि उपभोक्ता समितिहरू गठन भएको ।
- ✚ सरसफाइ अन्तर्गत एक घर एक शौचालयको कार्यक्रम लगभग पुरा भएको ।
- ✚ घरेलुस्तरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी आंशिक रूपमा कामहरू भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * खानेपानी योजनाहरूको स्रोतहरूको पूर्णरूपमा मर्मत गरी खानेपानीको पहुँचमा उलेख्य सुधार गर्न नसकिएको ।

- * पालिका स्तरीय तथा प्रदेश स्तरीय खानेपानी योजनाहरू सञ्चालनमा रहेको तर अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न नसकिएको ।
- * खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान भएको तर प्राविधिक पक्षको विश्लेषण गर्न नसकिएको ।
- * खानेपानी आयोजनाहरू सञ्चालनकोलागि वडाहरूमा योजनाहरूको रेखदेख तथा अनुगमनकोलागि उपभोक्ता समितिहरू गठन भएको तर समितिलाई थप क्रियाशील बनाउन बाँकी रहेको ।
- * सरसफाइ अन्तर्गत एक घर एक शौचालयको कार्यक्रम लगभग पुरा भए तापनि पानीको अभावमा शौचालयको सरसफाइमा समस्या भएको ।
- * घरेलुस्तरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी आंशिकरूपमा कामहरू भएको भए तापनि टोल, सार्वजनिक स्थलमा शौचालय, फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न बाँकी रहेको ।

अवसरहरू

- ✗ गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका खानेपानीको थप स्रोतहरूको पहिचान तथा उपयोग गरी खानेपानीको योजनाहरू सम्पन्न गर्न सकिने ।
- ✗ गाउँपालिकाले राखेको लक्ष अनुसार एक परिवार एक धाराको नारा कार्यान्वयन तर्फ अघि बढ्न सकिने ।
- ✗ गुरुयोजना बनाई खानेपानीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
- ✗ आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रमा निजी तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रको लगानी साझेदारीमा काम गर्न सकिने ।
- ✗ आयोजनाको छनोट, व्यवस्थापन र सञ्चालनमा उपभोक्ता तथा समुदायको स्वामित्व कायम गर्न सकिने ।
- ✗ शौचालय र सरसफाइको उचित प्रबन्धबाट मानव समुदायमा लाग्नसक्ने विभिन्न संक्रामक रोगहरूबाट बचाउन सकिने ।
- ✗ शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरमैलाको दिगो व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको समेत सहभागिता बढाउन सकिने ।

चुनौतीहरू

- ❖ गाउँपालिकाका उच्च पहाडी भूभागमा रहेका बस्तीहरूमा पानीको स्रोतको अभावमा सुविधा विस्तार गर्न कठिनाई हुनु ।
- ❖ शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रका बस्तीहरूको आवश्यकता अनुसारको खानेपानीको स्रोतहरूको व्यवस्था गर्न नसकिनु ।
- ❖ बढ्दो शहरीकरण र बसाइँसराइबाट खानेपानी, सरसफाइ र वातावरण सन्तुलनको क्षेत्रमा परेको असरलाई न्युनीकरण गर्न कठिन हुनु ।
- ❖ भूबनोट र भौगोलिक जटिलताले पूर्ण सरसफाइ र व्यवस्थित ढल निकासको व्यवस्थापन गर्न कठिन हुनु ।

- ❖ योजना मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनकोलागि उच्चस्तरको जनशक्ति नभएकोले आयोजनामा प्राविधिक अबरोध भएमा अरुको भर पर्नु पर्ने अवस्था रहनु ।
- ❖ पालिका र प्रदेश स्तरीय योजनाहरू नियमानुसार ठेक्का, बोल-कबोल प्रक्रिया मार्फत जानुपर्ने भएकोले सम्पन्न हुन समय लाग्नु ।
- ❖ पहाडी भूभाग, भिरालो जमिन र एकिकृत बस्ती नभएकोले खानेपानीको धारा हरेक घरधुरीमा पुऱ्याउन कठिन हुनु ।
- ❖ पालिका अन्तर्गतका उच्चभूभागमा रहेका घरधुरीलाई लिफ्टिड प्रविधिबाट खानेपानी पुऱ्याउन आर्थिक तथा प्राविधिक रूपले कठिन हुनु ।
- ❖ कतिपय वडामा खानेपानीको स्रोतकोलागि अन्य वडामा भरपर्नु पर्दा कानुनी अड्चन आउने सम्भावना रहनु ।
- ❖ टोल र समुदायस्तरमा फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि दीर्घकालीन योजनाका साथ कार्यान्वयनमा समस्या आउनु ।

३.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"गाउँपालिकाबासीको राम्रो स्वास्थ्य र स्वच्छताकोलागि गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाइ"

लक्ष्य

गाउँपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. गाउँपालिकाका वडाहरूमा आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।
२. मध्यम देखि उच्च गुणस्तर सहितको खानेपानी सुविधाको पहुँचमा क्रमशः वृद्धि गर्नु ।
३. हरेक घरमा एक शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु ।
४. समुदायमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाई स्वस्थकर वातावरण कायम गर्नु ।

३.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २५: खानेपानी तथा सरसफाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिकाका वडाहरूमा आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।	
३.१.१: आधारभूत खानेपानीको पहुँच नभएका वडाका बस्तीहरूमा प्राथमिकताका साथ पहुँच विस्तार गर्ने । विद्यमान खानेपानीका स्रोतहरूको विवरण तयार पार्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. विद्यमान खानेपानीका स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ । २. नयाँ वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । ३. विद्यमान र वैकल्पिक स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । ४. विद्यमान तथा नयाँ स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ५. एकघर एक धारा कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।

	<p>६. आधारभूत खानेपानीको पहुँच बृद्धिकोलागि ठाउँ ठाउँमा पानी ट्याङ्कीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ ।</p> <p>७. नयाँ संरचनाकोलागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्ने मिलाइनेछ ।</p> <p>८. संरचना निर्माणको लागत अनुमान तयार गरिनेछ ।</p> <p>९. संरचना निर्माणकोलागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>१०. संरचना निर्माणकोलागि करार सम्झौता गरिनेछ ।</p> <p>११. निर्माण कार्य बिना अबरोध सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: मध्यम देखि उच्च गुणस्तर सहितको खानेपानी सुविधाको पहुँचमा क्रमश बृद्धि गर्नु ।</p>	
<p>३.२.१: आधारभूत खानेपानीको पहुँच पुगेका स्थानहरूमा पानीको थप गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।</p>	<p>१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ ।</p> <p>२. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाकोलागि संरचना निर्माण गरिनेछ ।</p> <p>३. संरचना निर्माणको प्रयोजनकोलागि निर्माण समिति गठन गरिनेछ ।</p> <p>४. संरचना निर्माणकोलागि प्राविधिकबाट लागत इस्टिमेट गराइनेछ ।</p> <p>५. थप संरचना निर्माणकोलागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>६. संरचना निर्माणकोलागि नियमानुसार करार सम्झौता गरिनेछ ।</p> <p>७. निर्माणकार्य समयमै सम्पन्न गरी टोल र घरधुरीमा क्रमश गुणस्तरीय खानेपानीको वितरण शुरू गरिनेछ ।</p> <p>८. गुणस्तरीय खानेपानीको पहुँच विस्तारको निमित सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>९. पहुँच विस्तारको निमित निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ ।</p> <p>१०. खानेपानीका उपभोक्ताहरूको पानीको खपतको हिसाबले वर्गीकरण गरी शुल्क निर्धारण समिति गठन गरी बैज्ञानिक शुल्क निर्धारण गरिनेछ ।</p> <p>११. खानेपानी आयोजनाहरूको मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनकोलागि खानेपानी उपभोक्ता तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>१२. खानेपानीको रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनकोलागि आवश्यकता अनुसारको जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: हरेक घर र समुदायमा स्वस्थकर वातावरणको सिर्जना गर्नु ।</p>	
<p>३.३.१: प्रत्येक घरमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. प्रत्येक घरधुरीमा आधारभूत शौचालय भए नभएको यकिन गर्न विवरण सङ्कलन गरिनेछ ।</p> <p>२. मापदण्ड बमोजिम निर्माण नभएका वा निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका शौचालय भएका घरधुरीको सूची बनाइनेछ ।</p> <p>३. मापदण्ड अनुरूप निर्माण नभएका शौचालयहरूलाई प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गर्न सम्बन्धित घरधनीलाई प्रोत्साहन तथा परामर्श दिइनेछ ।</p> <p>४. घरबाट निस्कने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>

	<p>५. हरेक घरबाट निस्कने कुहिने प्रकृतिका फोहरमैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ ।</p> <p>६. घरबाट निस्कने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।</p> <p>७. समुदायका सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>८. विद्यालय, सेवाकेन्द्रहरू, हाट बजार लाग्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनकोलागि भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>९. गाउँ टोल सरसफाइकोलागि उपोभोक्ताहरू बाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ ।</p> <p>१०. फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ ।</p> <p>११. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: समुदायमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाई स्वस्थकर वातावरण कायम गर्ने ।</p>	
<p>३.४.१: समुदायका घनाबस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई अधिकतम स्वच्छता कायम गर्ने ।</p>	<p>१. वडाका बस्ती र फोहरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ ।</p> <p>२. उत्सर्जनको विवरणको आधारमा त्यस्ता ठाउँहरूको वर्गीकरण गरी फोहरमैला व्यवस्थापनको अलग अलग गुरुयोजना बनाइनेछ ।</p> <p>३. फोहरमैलाको मात्रा कम गर्नकोलागि “थ्रीआर”(3R: Reuse, Recycle, Reduction) प्रक्रियाबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अघि बढाइनेछ ।</p> <p>४. समुदायका फोहरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ ।</p> <p>५. प्रत्येक घनाबस्ती, बजार र बजारोन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ् साइटको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>६. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा शहरी क्षेत्रको फोहरमैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ ।</p> <p>७. विद्यालयका विद्यार्थी तथा समुदायका अन्य लक्षित वर्गलाई सरसफाइ सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरी जनचेतना बढाइनेछ ।</p>

३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार

१. खानेपानीका विद्यमान स्रोतहरूको अध्ययन तथा विवरण सङ्कलन गरिनेछ ।
२. स्रोतको संरक्षण गरी खानेपानीको क्षमता बृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
३. धारा नपुगेका समुदायमा संरचना निर्माण गरी धाराको पहुँच विस्तार गरिनेछ ।
४. आवश्यकता र औचित्यको आधारमा नयाँ संरचनाको योजना निर्माण गरिनेछ ।

५. प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्नुपर्ने संरचनाको सूचीको निर्माण गरिनेछ ।
६. संरचना निर्माण गर्ने स्थानको पहिचान गरिनेछ ।
७. संरचना निर्माणकोलागि जग्गा प्राप्तिकोलागि पहल गरिनेछ ।
८. संरचना निर्माणको लागत इस्टिमेट गरिनेछ ।
९. संरचना निर्माणकोलागि सम्बन्धित वडा समितिको मातहतमा समितिको गठन गरिनेछ ।
१०. स्वीकृत विधि र प्रक्रियाबाट निर्माण प्रक्रियाको सुरुवात गरिनेछ ।

गुणस्तरयुक्त खानेपानीको क्रमिक व्यवस्थापन

१. बजार क्षेत्र, घनाबस्ती र सेवा केन्द्र रहेका ठाउँहरूमा खानेपानीका संरचना निर्माणकोलागि उपयुक्त स्थानको पहिचान गरिनेछ ।
२. घनाबस्ती र मुख्य शहरी क्षेत्रका खानेपानी आयोजनाहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
३. उपभोक्ताहरूको वर्गीकरण गरिनेछ ।
४. खानेपानीको महशुल निर्धारण गरिनेछ ।
५. दीर्घकालीन आपूर्तिकोलागि गुरु योजनाको निर्माण गरिनेछ ।

घरेलु तहमा फोहरमैलाको व्यवस्थापन

१. शौचालयहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
२. घरेलु तहमा फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने बारे प्रशिक्षण गरिनेछ ।
३. फोहर सङ्कलन गर्ने खाडलको निर्माण गरिनेछ ।
४. करेसावारीको निर्माण गरिनेछ ।
५. प्रयोग भएको पानीलाई करेसावारीमा उपयोग गर्नकोलागि जम्मा गर्ने संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।

फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण

१. गुरुयोजनाको निर्माणकोलागि पालिका स्तरीय विज्ञ सहितको समिति निर्माण गरिनेछ ।
२. डम्पिङ्ग साइटहरूको पहिचान र प्राविधिक पक्षको मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
३. डम्पिङ्ग साइटको संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।
४. उपभोक्ता शुल्कको निर्धारण गरिनेछ ।
५. फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि न्युनतम जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा संकलित फोहरमैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रिया बारे अध्ययन समितिको गठन गरिनेछ ।
७. बायोग्यास र मल उत्पादनकोलागि संरचनाको निर्माणको सुरुवात गरिनेछ ।
८. लक्षित वर्गलाई सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ आधारभूत खानेपानीको पहुँच हरेक टोल समुदायलाई हुनेछ ।
- ✓ गुणस्तरीय खानेपानीको गुरुयोजना र संरचना तयार हुनेछ ।
- ✓ गुणस्तरीय खानेपानीको पहुँचमा क्रमिक विस्तार हुनेछ ।
- ✓ फोहरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ ।
- ✓ घरेलु तहमा निस्कने फोहरमैला व्यवस्थापनको संरचना तयार हुनेछ ।
- ✓ प्राङ्गारिक खाद्यवस्तुको उत्पादन तथा उपभोग गर्न सकिनेछ ।
- ✓ कम्पोस्ट मल तथा बायोग्यासबाट करेसाबारी बनाउन तथा आय आर्जन गर्न सकिनेछ ।
- ✓ प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।
- ✓ आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।
- ✓ खानेपानीका उपयोग हुन नसकेका स्रोतहरूको प्रयोग गर्न सकिनेछ ।
- ✓ पानीको समस्याबाट सिर्जित आन्तरिक बसाइँसराइलाई न्यूनीकरण गर्न सकिनेछ ।
- ✓ पायक पर्ने सार्वजनिक ठाउँमा फोहर राख्ने बाल्टी र ड्रमको व्यवस्था गरी समुदायलाई फोहरमुक्त बनाउन सकिनेछ ।
- ✓ बायोग्यास र कम्पोस्टमलबाट समुदायको आम्दानीमा वृद्धि गर्न सकिनेछ ।
- ✓ संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।
- ✓ एकघर एक धारा कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।

खण्ड चार: संस्कृति

४.१ पृष्ठभूमि

सविधानले नेपालमा बोल्ने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रिय भाषा हुने कानुनी व्यवस्था गरेको छ भने नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषा मानेको छ । यसैगरी, धार्मिक स्वतन्त्रताको हक, भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने, आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्ने हक प्रदान गरेको छ । सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण, ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा सेवामूलक कार्यमा स्थानीय जनसहभागिता, कला, साहित्य र सङ्गितको विकास, समाजमा विद्यमान विभेद, असमानता, शापण र अन्यायको अन्त्य, भाषा, लिपि, संस्कृति, साहित्य, कला, चलचित्र र सम्पदाको संरक्षण र विकास र बहुभाषिक नीति अवलम्बन गर्ने कुरा राज्यका नीतिका रूपमा अङ्गीकार गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास सम्बन्धी स्थानीयस्तरको नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन, पुरातत्व, प्राचीन स्मारक तथा संग्रहालयको संरक्षण, सम्भार, प्रवर्द्धन र विकास, परम्परागत जात्रा तथा पर्वको सञ्चालन र व्यवस्थापन, प्रचलित कानुन विरुद्धका कुरीति तथा कुसंस्कार विरुद्ध सामाजिक परिचालन सम्बन्धी कार्य, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास सम्बन्धी अन्य कार्यलाई स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रका रूपमा उल्लेख गरेको छ ।

त्यसैले यहाँका विभिन्न जात जाति, भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत संस्कृतिको जगेर्नाका साथै भावी पुस्तालाई समयानुकूल हस्तान्तरण गर्नु आवश्यक छ भने पुरातात्विक र ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न पनि उत्तिकै जरुरी छ । साथै यसबाट धार्मिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक उत्थान पनि गर्न सकिन्छ ।

४.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौँ योजना ।
- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडास्तरका सरोकारवालाबाट प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

४.१.२ सीमितताहरू

स्थानीय तहमा बडिगाड गा.पा. तहको आवश्यक डाटाबेस (तथ्याङ्कहरू) कालागि बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५, प्रदेश तह तथा राष्ट्रिय तहको योजना, गाउँपालिकामा सम्पन्न योजना कार्यशाला, स्थलगत वडा भ्रमण आदिका आधारमा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर संस्कृति सम्बन्धी योजना तयार गरिएको छ ।

४.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गा.पा.मा मगर जातिको बाहुल्यता (५०%) रहेको छ भने त्यस पछि कामी (१६%), क्षेत्री (११%) ब्राह्मण (९%), दमाई/ढोली (४.२%), कुमाल (२.४%) आदि रहेका छन् । त्यसै गरी भाषागत रूपमा नेपाली मातृभाषी सबैभन्दा धेरै (९५.१५%) रहेका छन् भने त्यसपछि मगर (४.२३%) र गुरुङ (०.१५%) रहेका छन् । धार्मिक रूपमा सबैभन्दा धेरै (९६.४%) ले हिन्दू धर्म अपनाएका छन् भने त्यसपछि बौद्ध (२.४८%), क्रिश्चियन (१.१३%) तथा इस्लाम धर्ममार्गी रहेका छन् ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा प्रचलित चाडपर्वहरूमा दशैं, तिहार, वैशाख संक्रान्ति, अक्षय तृतीया, मकर संक्रान्ति, नागपूजा, गौरापूजा । हवलो, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, तीज पर्व, जनैपूर्णिमा, कुसेऔसी, ऋषिपञ्चमी, देवाली, माघेसंक्रान्ति, सरस्वती पूजा, महाशिवरात्री, फागुपूर्णिमा, चैत्राष्टमी र रामनवमी, हरिशयनी एकादशी, हरिवोधनी एकादशी, स्वस्थानी व्रत, मातातीर्थ औसी, बालाचतुर्दशी, गणेश चौथी, आइतवारी र सोमवारीव्रत, तुलसीपूजा, पञ्चायन देवतापूजा, झाँक्रीपूजा, पीपलपूजा आदि पर्दछन् । यी मध्ये दशैं, तिहार, तीज, चैतेदशैले सबैकालागि बढी महत्त्व राख्दछन् । त्यसैगरी मेलापर्व र मन्दिरको सन्दर्भमा वडा नं. १ मा दगाकोट मन्दिर, वडा नं. २ मा डुडेवाचौर माइकोथान मन्दिर, वडा नं. ३ मा बुद्धपूर्णिमा मेला र घाटुनाँच, देवीढोका मन्दिर र जन्तेदुङ्गामेला, वडा नं. ४ मा दमाकोट र झुले डाँडामा पूर्णिमा मेला, समुद्रेगाउँमा शिवरात्री मेला र झुलेडाँडामा जेठ २० को मेला, वडा नं. ५ मा थानापति मन्दिर, सत्यनारायण मन्दिर, राधाकृष्ण मन्दिर, न्वागीमेला, ओमशान्ति मन्दिर, वडा नं. ८ मा दोभानबजार, रनसिंहमा शिवरात्री मेला, वडा नं. १० मा जेठ २० मेला तथा सबै वडामा तीजमेला प्रसिद्ध छन् । यसरी विभिन्न धार्मिक मठमन्दिरहरू, उच्च पहाडी चुचुराहरू, झरना र तालहरू, चौरहरू, खोलानालाहरू, चाडपर्वहरू, झाम्प्रे, घाटु, सोरठी, सरायो, मालासिरी, हाम्पै नाँच यहाँका मौलिक लोक संस्कृतिहरू हुन् । त्यसैले जाति, भाषा, धर्म, कला, साहित्यका साथै पुरातात्विक र सांस्कृतिक रूपले बडिगाड गा.पा. महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ जाति, भाषा, धर्म, कला र साहित्यिक विविधता रहेको ।
- ✚ आफ्नै विविध मौलिक सांस्कृतिको विद्यमानता ।
- ✚ सांस्कृतिक विविधता बीच पनि हार्दिक सहिष्णुता ।
- ✚ सांस्कृतिक कलामा विविधता, मठमन्दिर, गुम्बा चर्च तथा विभिन्न मेलापर्वका कारण पर्यटन व्यवसायको विकास गर्न सकिने ।

कमजोरी पक्षहरू

- * प्राचीन तथा मौलिक कला र जातीय संस्कृतिको जगेर्ना हुन नसक्नु ।
- * बाह्य संस्कृतिको प्रभाव र अतिक्रमण बढ्नु ।
- * ऐतिहासिक मठ मन्दिरहरूमा संरक्षणको कमी ।
- * परम्परागत चाडपर्वहरूले मौलिकता गुमाउँदै जानु ।
- * कलाकामीहरूको उति सम्मान र संरक्षण हुन नसक्नु ।
- * प्राचीन स्मारकहरू अतिक्रमित हुँदै जानु ।
- * विभिन्न जातजाति तथा अल्पसङ्ख्यक जनसङ्ख्याले बोल्ने भाषा लोप हुने खतरामा हुनु ।
- * नेपाली बाहेक अन्य भाषा साहित्यको समुचित विकास हुन नसक्नु ।
- * ऐतिहासिक सम्पदा, पुरातात्विक महत्त्वका ठाउँ तथा वस्तुहरू र धार्मिक मठ मन्दिरहरूको उचित संरक्षण र सम्बर्द्धन हुन नसक्दा लोप हुने खतरामा हुनु ।

अवसरहरू

- ✘ भाषा, लिपि, संस्कृति, ललितकला आदिको संरक्षण र उपयोग स्थानीय निकायको कार्यदायरामा आएको ।
- ✘ जातीय संस्कृतिको संरक्षणमा समुदायको बढ्दो सक्रियता ।
- ✘ धार्मिक, पुरातात्विक एवम् ऐतिहासिक सम्पदाहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन र पुननिर्माण प्रति बढ्दो जनचासो ।
- ✘ सांस्कृतिक एवम् धार्मिक विविधताका बीच सद्भाव अभिवृद्धि ।
- ✘ राष्ट्रिय एकता सुदृढ र बाह्य धार्मिक पर्यटकलाई आकर्षण गर्न सकिने अवस्था रहनु ।
- ✘ संस्कृति संरक्षण र विकासलाई आयआर्जन र रोजगारीका अवसरहरूसँग जोडेर गा.पा.को समृद्धिमा योगदान पुराउने ।
- ✘ मुलुकमा संघीय स्वरूप अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तिनै तहका सरकारका तर्फबाट समन्वयात्मक रूपले स्रोत साधनको परिचालन गर्न सहज हुनु ।
- ✘ सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक एवम् पुरातात्विक सम्पदाहरू मार्फत् पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गा.पा. लाई चिनाउनु ।
- ✘ आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु ।

चुनौतीहरू

- ❖ प्राचीन सांस्कृतिक सम्पदा एवम् तिनिहरूको स्वामित्वमा रहेको सम्पत्तिको वैज्ञानिक अभिलेखीकरण गर्नु । सांस्कृतिक विचलन रोक्नु ।
- ❖ संस्कृति, कला, भाषा र सम्पदाहरूको मौलिकपना जोगाइराख्नु र अन्तरपुस्ता ज्ञान हस्तान्तरण गर्नु ।
- ❖ मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाहरूको संरक्षण गरी सोको लाभ समुदायले प्राप्त गर्न सक्ने तुल्याउनु ।
- ❖ महत्त्वपूर्ण सम्पदाहरू चोरी तथा नष्टहुनबाट रोक्नु ।

- ❖ सांस्कृतिक गुठी तथा जात्राहरूको संरक्षण र निरन्तरता दिनु ।
- ❖ सांस्कृतिक सम्पदाहरूको वैज्ञानिक अनुसन्धान, अध्ययन एवम् संरक्षण गर्नु ।
- ❖ सांस्कृतिक सम्पदा र प्रचलनहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान साथै संरक्षणको कार्य गर्नु ।
- ❖ लोपोन्मुख जाति एवम् पिछडिएका वर्गको भाषा, साहित्य र संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।
- ❖ बढ्दो सहरीकरण र विश्वव्यापीकरणले प्राचीन सम्पदा र संस्कृतिको थपिएको चुनौतीको सामना गर्नु ।
- ❖ प्राचीन सम्पदाको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ यहाँ बोलिने सबै भाषाको समतामूलक विकास गर्नु ।
- ❖ मौलिक संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा ध्यान पुऱ्याउनु ।
- ❖ गा.पा. भित्र रहेका पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको एकीकृत अभिलेख तयार गर्नु ।

४.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"बडिगाडको पहिचान, भाषा, संस्कृति र कलाको प्रवर्द्धन"

लक्ष्य

ऐतिहासिक सम्पदा तथा मौलिक कला संस्कृतिहरूको जगेर्ना र सामाजिक सद्भाव र ऐक्यबद्ध सुदृढ समाजको सिर्जना ।

उद्देश्य

१. यस गा.पा.मा अभ्यासमा भएका विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु ।
२. विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।

४.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २६: संस्कृतिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु ।	
४.१.१: सबै जात जाति र समुदायका धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको संरक्षण गरी भावी पुस्तामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. धार्मिक, सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम राख्दै प्रत्येक समुदायको धार्मिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने नीति, नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तित्वहरूको नामबाट निर्मित संरचनाहरूको नामकरण गरिनेछ ।

<p>४.१.२: भाषा, कला र साहित्य, बहुसांस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. सबै जात जातिको संस्कृति, रितिरिवाज र परम्पराको संरक्षणकोलागि बहुसांस्कृतिक ग्रामको स्थापना र विकास गरिनेछ । २. भाषा, लोक साहित्य, लोक संस्कृति, नृत्य, नाट्य र कलाको सम्बर्द्धन र साहित्यको विकास गर्न भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति प्रतिष्ठानको गठन गरी सञ्चालन गरिनेछ । ३. भाषा, साहित्य र कलाको क्षेत्रबाट सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरणमा विशिष्ट योगदान गरिनेछ । ४. व्यक्तित्वहरूलाई सम्मानित र पुरस्कृत गरिनेछ । ५. प्रतिष्ठानद्वारा गायन, सङ्गीत, नृत्य र नाटक सम्बन्धी व्यवसायिक र गैरव्यवसायिक प्रशिक्षण केन्द्रहरूको आधारभूत पाठ्यक्रममा एकरूपता कायम गरिनेछ । ६. विभिन्न धार्मिक सम्पदा एवम् तीर्थस्थलहरूलाई व्यवस्थापकीय सुधार गरी दिगो रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
<p>४.१.३: भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिका खोज अनुसन्धान गरी धार्मिक एवम् सांस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत धर्म, संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न खोज अनुसन्धान गरिनेछ । २. भाषा र संस्कृतिको विकास गरी भाषा र संस्कृतिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनसँग जोडिनेछ ।
<p>४.१.४: बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. सांस्कृतिक सम्पदालाई संरक्षण गर्न बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । २. संग्रहालयमा स्थानीय कला, भाषा, लिपि, संस्कृति र ऐतिहासिक वस्तुहरू प्रदर्शनको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. संग्रहालयहरूलाई स्तरोन्नति गरी पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गरिनेछ ।
<p>४.१.५: पुरातात्विक एवम् मौलिक सम्पदा, जातीय संस्कृति र गुठीहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र अभिलेखीकरण गर्न संस्थागत संरचनाको निर्माण र परिचालन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. विभिन्न जातिका सांस्कृतिक रीतिरिवाज र परम्परा झल्काउने कार्यहरू, टेलिफिल्म, भिडियोहरू बनाउने र विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा प्रदर्शन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. भाषा, साहित्य, नाट्यकला, सङ्गीत र ललितकलाको क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने संघ संस्था तथा व्यक्तित्वहरूको अभिलेख तयार गरी अद्यावधिक गरिनेछ । ३. परम्परादेखि लाग्दै आएका ठूला मेलाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
<p>उद्देश्य २: विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।</p>	
<p>४.२.१: जीर्ण अवस्थामा रहेका ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक महत्त्वका सम्पदाहरूको पहिचान गरी</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदालाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्नका लागि पहल गर्न निर्देशिका बनाई यसकालागि प्रदेश र संघ सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।

तिनीहरूको जीर्णोद्धार, संरक्षण र विकास गर्ने ।	२. यस गा.पा. भित्र रहेका सम्पदाहरूको खोज, अन्वेषण गरी संरक्षण गरिनेछ ।
४.२.२: भौतिक एवम् अभौतिक संस्कृतिको संरक्षण गर्न सांस्कृतिक प्रोफाइल तयार गरी अद्यावधिक गर्ने ।	<p>१. प्रदेशका सबै पुरातात्विक तथा धार्मिक क्षेत्र र स्थानसँग सम्बन्धित संस्कृतिहरूको श्रव्यदृश्यसहितको प्रोफाइल तयार गरी संरक्षण गरिनेछ ।</p> <p>२. विभिन्न जातजातिसँग सम्बन्धित मौलिक एवम् स्थानीय सामग्रीहरूलाई उत्पादन र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।</p> <p>३. लोपोन्मुख स्थानीय कला, भाषा, लिपि र संस्कृतिको अभिलेखीकरण गरी संरक्षण र विकास गरिनेछ ।</p> <p>४. भाषा, कला, नृत्य, नाट्यकला, लिपि र संस्कृतिलाई अभ्यास र स्थलीय सघनताका आधारमा सामुहीकरण गरी विकास र संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>५. मौलिक भाषा, लोक सङ्गीत, संस्कृति र कला सम्बन्धी सामग्री आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।</p>

४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. भाषा, कला, लोक साहित्य र लोक संस्कृति प्रतिष्ठानको स्थापना र विकास गरिनेछ ।
२. लोपोन्मुख स्थानीय कला, भाषा, लिपि, कला र संस्कृतिको अभिलेखीकरण, संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
३. विभिन्न जाति र समुदायका लोकगीत, लोकसाहित्य, नाट्यकला, परम्परागत भजन, वाजागाजा, लगायतका विभिन्न विधाका सम्पदाहरूको सर्वेक्षण, सङ्कलन, अध्ययन, संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
४. परम्परादेखि लाग्दै आएका पर्वहरूको उचित व्यवस्थापन गरिनेछ ।
५. स्थानीय र परम्परागत मौलिक कला र संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ ।
६. पुरातात्विक, प्राचीन स्मारक र संग्रहालयको संरक्षण र विकास गरिनेछ ।
७. ऐतिहासिक सम्पदाको मर्मत संभार र संरक्षण एवम् मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
८. जीर्ण सांस्कृतिक सम्पदा, मठ, मन्दिर र सार्वजनिक सम्पदाहरूको मर्मत संभार गरिनेछ ।
९. यस गा.पा.मा विद्यमान संस्कृतिहरूको श्रव्यदृश्यसहितको प्रोफाइल तयार गरिनेछ ।
१०. सांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
११. भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिको संवर्द्धन र प्रवर्द्धनमा उल्लेख्य योगदान भएका व्यक्तित्वहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । धार्मिक पर्यटनको विकास गरिनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ यस गा.पा.को सांस्कृतिक, पुरातात्विक एवम् धार्मिक महत्त्वका स्थलहरूको सूचीकरण (अभिलेखीकरण), संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ कला, साहित्य र संस्कृतिको विकास गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहहरूले अपनत्व लिएका हुनेछ ।
- ✓ भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति प्रतिष्ठानको स्थापना भई क्रियाशील भएको हुनेछ ।
- ✓ संग्रहालयको स्थापना र विकास भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.१ पृष्ठभूमि

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) मानव अधिकार तथा लैङ्गिक समानता दुबै दृष्टिले अति महत्त्वपूर्ण सवाल हो । संविधानको प्रस्तावनामा नै समानुपातिक समावेशी र सहभागिताको सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माणकालागि वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र हिंसा सबै प्रकारका जातीय छुवाछुत एवम् विभेदको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्यायको सुनिश्चित गर्न प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ । महिला अधिकार लगायत विपन्न, लोपोन्मुख तथा सीमान्तीकृत समुदायले राज्यबाट पाउनुपर्ने आधारभूत मानवीय सेवा सुविधाको समावेशी पहुँच र उपभोगकालागि नैतिक तथा कानुनी रूपमा जवाफदेही शासन प्रणालीको स्थापना गर्ने परिकल्पना संविधानले गरेको छ । “कोही पनि छुट्न हुँदैन” भन्ने मान्यताका साथ लैङ्गिक समानता र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने दिगो विकासको लक्ष्य रहेको छ ।

नेपालको संविधान ले वर्गीय, जातीय, भाषिक, लैङ्गिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र क्षेत्रीय भेदभावको अन्त्य गर्दै महिला, दलित, आदिवासी/जनजाति, मधेसी, मुस्लिम समुदाय, उत्पीडित समुदाय र पिछडिएका क्षेत्र र वर्गका समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न उनीहरूको सामाजिक तथा सांस्कृतिक र न्यायिक अधिकारको पूर्ण उपयोगकालागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । त्यसै गरी संविधानले महिलाको हकलाई मौलिक हकमा राख्नका साथै लैङ्गिक समानतालाई निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा स्थापित गरेको छ । जनताको नजिकको सरकार भएकोले लैङ्गिक समानताको प्रवर्द्धन, महिला तथा किशोरी सशक्तीकरण गर्दै दिगो विकासको लक्ष्य ५ प्राप्त गर्न स्थानीय सरकारको भूमिका अझ महत्त्वपूर्ण हुन्छ । साथै असमानता न्यूनीकरण तथा सामाजिक विकासको प्रवर्द्धन गर्दा आर्थिक असमानतामा मात्र ध्यान नदिई राजनीतिक तथा सामाजिक समावेशीतामा समेत विचार गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय सरकारले अल्पसङ्ख्यक तथा परम्परागत रूपमा कम प्रतिनिधित्व भएका समूहलाई सार्वजनिक छलफलका प्रक्रियाहरूमा महत्त्वका साथ सहभागी गराउनुका गाउँपालिकाले आफूले गर्ने कामहरूका साथै अन्य संस्थाहरूमा पनि समावेशीता तथा भेदभाव रहित सहभागिताको सुनिश्चितता गर्न सक्दछन् । यसबाट दिगो विकासको लक्ष्य १० प्राप्त गर्न पनि सहयोग मिल्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तहरूको व्यवस्थापन सम्बन्धमा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा असहायको लगत अद्यावधिक, परिचय पत्र वितरण, ज्येष्ठ नागरिक क्लव, दिवा सेवा केन्द्र, भेटघाट स्थल, आश्रय केन्द्रको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा अपाङ्गता पुनर्स्थापना केन्द्र, सडक बालबालिका, अनाथ, असहाय, अशक्त र मानसिक असन्तलुन भएका व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापना केन्द्रको सञ्चालन र व्यवस्थापन, सुकुम्बासीको पहिचान र अभिलेखीकरण, जीविकोपार्जन र बसोबास व्यवस्थापन आदि गाउँपालिकाको कार्य क्षेत्र भित्र पर्दछन् ।

बडिगाड गाउँपालिका पर्यटन, धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको उर्बरभूमिको रूपमा रहे पनि विगतमा केही सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग सामाजिक—आर्थिक रूपले पछाडि परेका छन् । त्यसकारण यस पहिलो योजनामा सबै वर्ग र तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गिक विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई पनि समावेश गरिएको छ ।

५.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौँ योजना ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन २०६९ ।
- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण: गा.पा./न.पा.को आवधिक योजना र बजेटमा दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई आन्तरिकीकरण गर्ने सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडास्तरका सरोकारवालाबाट प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

५.१.२ सीमितताहरू

साथै यस गा. पा.मा एकिकृत तथ्याङ्क राख्ने प्रणाली सुदृढ नभइसकेकाले जनगणनाबाट प्राप्त सूचनालाई पनि आधार लिइएको छ । त्यसैले सहायक तथ्याङ्कलाई आधार लिइएको छ । स्थानीय तहमा बडिगाड गा.पा.तहको आवश्यक डाटाबेस (तथ्याङ्कहरू) कालागि बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५, प्रदेश तह तथा राष्ट्रिय तहको योजना, गाउँपालिकामा सम्पन्न योजना कार्यशाला, स्थलगत वडा भ्रमण आदिका आधारमा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी योजना तयार गरिएको छ । तर पनि यस योजनाले संक्रमणकालीन योजनाको रूपमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका आयामहरूलाई समेटेको छ ।

५.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बडिगाड गा.पा.मा मगर जातिको बाहुल्यता (५०%) रहेको छ भने त्यस पछि कामी (१६%), क्षेत्री (११%) ब्राह्मण (९%), दमाई/ढोली (४.२%), कुमाल(२.४%) आदि रहेका छन् । अल्पसङ्ख्यक वर्गमा कुमाल (२.४%), छन्त्याल(१.२%) र थकाली (०.२%) रहेका छन् त्यसै गरी कुल ३०९०६ जनसङ्ख्यामा

५६.०२% महिला रहेका छन् । ६० वर्ष माथिका ९.५% रहेका छन् । त्यसै गरी ८७३ (२.८२%) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू छन् जसमध्ये १७२ (१९.७%) ले मात्र अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गरेका छन् । मासिक पारिवारिक आम्दानी रु १०,००० भन्दा कम रहेका घर परिवार ५२ प्रतिशत रहेका छन् । कुल ६२२८ घर परिवार मध्ये ११६ (१.८६%) घर परिवार सुकुम्बासी रहेका छन् । परिवार विहिन तथा श्रमिक बालबालिकाको सङ्ख्या १८५ रहेको छ । १८ वर्ष मुनिका विवाहित युवायुवतीको सङ्ख्या २६०७ रहेको छ । बडिगाड गाउँपालिका भित्रका पाँच वर्ष भन्दा माथिका कुल ७४८२ (७१.२२%) व्यक्तिहरू साक्षर रहेका थिए ।

महिलाको साक्षरता सबै वडामा र समस्त गाउँपालिकामै महिलाको साक्षरता पुरुषको तुलनामा निकै कम छ । जति जति शैक्षिक स्तर बढ्दै जान्छ, महिलाको हिस्सा निकै कम हुँदै जान्छ । महिला हिंसाको रिपोर्टेड केस २६१ मध्ये झण्डै आधी (४९.४२%) ले सौताका कारण हिंसा भोगेका थिए (बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५) । बडिगाड गाउँपालिकामा आफ्नै विशिष्ट सामाजिक संरचना र सम्बन्ध रहेका छन् । यस गा. पा. मा रहेका सामाजिक समावेशीकरणका हिसावले लक्षित क्षेत्र, वर्ग र समुदायको पहिचान भइसकेको छ । लक्षित समुदायको रूपमा दलित तथा विपन्न वर्ग प्रमुख रहेका छन् । अभियानात्मक विकासका रूपमा प्राथमिकता दिई महिला उपर हुने भेदभाव विरुद्धका अभियानबाट केही उपलब्धि प्राप्त भएको छ । तर पनि अपेक्षाकृत उपलब्धिकालागि यो योजनामा लैङ्गिकता र समावेशीकरणलाई समावेश गरिएको हो ।

सबल पक्षहरू

- ✚ समाज निर्माणकालागि महिला, पुरुष, बालबालिका, दलित, अपाङ्ग सबैको चासो र समान सहभागिता भएको ।
- ✚ छुवाछुत र भेदभावको अवस्था न्यूनीकरण गर्ने प्रयास भएको ।
- ✚ सामाजिक सहिष्णुताको विकास हुँदै आएको ।
- ✚ लैङ्गिक हिंसाको अन्त्यमा जोड दिइएको ।
- ✚ समाजमा मिलेर बस्ने व्यवहारको विकास भएको ।
- ✚ मैत्रीपूर्ण वातावरण बनाउन सहज भएको ।
- ✚ समाजमा सबै लैङ्गिक समानतामा चासो लिँदै अगाडि बढिरहेको ।
- ✚ सबै वडामा सबै जातजातिहरूमा समावेशीकरण सहभागिता लागु हुँदै आएको ।
- ✚ समाजसेवी, बुद्धिजीवी, शिक्षक र कर्मचारी स्वैच्छिक रूपमा काम गर्दै आएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * समाजमा जाँडरक्सी लगायतका विकृतिहरू अझै कायम रहेको ।
- * प्राप्त स्रोत र साधनको समुचित प्रयोग तथा परिचालन अपेक्षाकृत नभएको ।
- * समावेशीकरणमा सबैलाई समेट्न नसकिएको ।
- * लैङ्गिक समानता सम्बन्धी व्यक्तिगत तथा संस्थागत तथ्याङ्कहरूको अभाव रहेको ।

- * उपलब्ध तथ्याङ्कहरूमा एकरूपता नभएकाले विश्लेषणमा कठिनाइ परेको ।
- * छिटफुट समाजमा अझै जातीय छुवाछुत र भेदभाव रहेको ।
- * लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणको नीति र कार्यक्रममा सबै समुदाय अझै अपेक्षाकृत रूपमा समावेश हुन नसकेको ।
- * अन्धविश्वास केही मात्रामा अझै विद्यमान रही आएको ।
- * लैङ्गिक तथा समावेशी कानुनी पक्षको ज्ञान र सही प्रयोगमा कमी रहेको ।
- * कतिपय समुदाय र महिला पुरुष समान अधिकारको ज्ञान र व्यवहार नभएको ।
- * योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा विपन्न समुदायको सहभागितामा कमी रहेको ।
- * विकासको मुल प्रवाहमा लक्षित समुदाय (यस क्षेत्रमा मूलतः महिला, दलित, विपन्न वर्ग) को अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी रहेको ।
- * समावेशीकरणकालागि खण्डीकृत तथ्याङ्क नहुनु ।
- * तथ्याङ्कको अभावमा सीमान्तीकृत समूहहरूको स्पष्ट पहिचान नसक्नु र उक्त समुदायको सेवा तथा नीतिगत निर्णयमा प्राथमिकता पाउन नसक्नु ।
- * महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका समूहको सहभागिता प्रायः औपचारिक प्रतिनिधित्वमा मात्र सीमित रहनु ।
- * दलित, लोपोन्मुख तथा जनजाति महिलाहरूको सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, शैक्षिक एवम् वैयक्तिक स्थिति कमजोर रहनु ।

अवसरहरू

- ✘ लैससास सम्बन्धी सुस्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था, नीति तथा रणनीति तयार हुनु ।
- ✘ लैङ्गिक हिंसा अन्त्य तथा लैङ्गिक सशक्तीकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०६९—७४) कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य व्यवहार (निवारण) ऐन, २०७१ कार्यान्वयनमा हुनु ।
- ✘ लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष र एकल महिला सुरक्षा कोषको स्थापना तथा सञ्चालनमा हुनु ।
- ✘ लैङ्गिक हिंसा अन्त्य सम्बन्धी रणनीति (२०७५—७९) तय हुनु ।
- ✘ दिगो विकासको पाँचौँ लक्ष्यमा यस विषय समेटिनु ।
- ✘ मौलिक संस्कृतिको माध्यमबाट आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षण गरी मौलिकता प्रचार गर्न सकिने ।
- ✘ सबै समूहहरू विकासकालागि समावेशी प्रतिनिधित्वको विकास हुने ।
- ✘ भेदभावमा कमी हुने ।
- ✘ बोलीचालीको भाषामा एकरूपकता हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका सीमान्तीकृत समूहको राज्य संरचनामा प्रतिनिधित्व बढाउनु ।
- ❖ जातीय र वर्गीय विभेद अन्त्य गर्नु ।
- ❖ लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा अन्त्य गर्नु ।
- ❖ विपन्न, सीमान्तीकृत महिलाहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउनु ।

- ❖ बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूको आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्नु तथा अपाङ्गता प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउनु ।
- ❖ सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक क्षेत्रमा व्याप्त लैङ्गिकता सम्बन्धी नकारात्मक सोचको अन्त्य गर्नु ।
- ❖ लैङ्गिक संवेदनशील र लैङ्गिक उत्तरदायी सोचलाई व्यवहारमा उतार्नु ।
- ❖ राज्य संयन्त्रहरूमा लैङ्गिक परीक्षण, लैससास विश्लेषण, अनुगमन र मूल्याङ्कनको प्रणालीलाई संस्थागत गर्नु ।
- ❖ लैङ्गिक बजेट प्रणालीको अवलम्बन गर्नु ।
- ❖ लैससासको दृष्टिकोणलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने सोच, ज्ञान र दक्षता भएका जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ विकृति र विसंगति विद्यमान रहनु ।
- ❖ लैङ्गिक समानता र समावेशीकरणको कार्यक्रम बस्तीस्तरसम्म पुऱ्याउन नसक्नु ।
- ❖ अन्धविश्वास, जातिगत संकुचितता निर्मूल नहुनु ।
- ❖ कानूनलाई अक्षरशः पालना गर्न नसक्नु ।

५.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणकालागि न्यायपूर्ण समाज"

लक्ष्य

महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका समूहको अर्थपूर्ण सहभागिता, आर्थिक समानता, समृद्धि, सामाजिक न्याय र सामाजिक सुरक्षा कायम भई लैङ्गिक एवम् सामाजिक विभेदको अन्त्य भएको हुने ।

उद्देश्य

१. लैङ्गिक समता, सशक्तीकरण तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रणाली, संरचनाको स्थापना तथा विस्तार गर्नु ।
२. वञ्चितीकरणमा परेका महिलाहरूको सशक्तीकरण तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्नु र महिलाले भोग्नु परेका दुर्व्यवहार, भेदभाव र हिंसाको अन्त्य गर्नु ।
३. बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूले भोग्नु परेका दुर्व्यवहार, भेदभाव र हिंसाको अन्त्य गर्नु ।
४. विपन्न, ज्येष्ठ नागरिक, जोखिममा परेका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल महिला, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, दलित, लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत जातजातिसम्म प्रभावकारी रूपमा सामाजिक सुरक्षा पुऱ्याउनु ।
५. लैससासको परीक्षण गर्नु ।

५.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २७: लैससासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
--------	-----------

<p>उद्देश्य १: लैङ्गिक समता, सशक्तीकरण तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रणाली, संरचनाको स्थापना तथा विस्तार गर्नु ।</p>	
<p>५.१.१: लैससास कार्यविधि र संयन्त्रको स्थापना गरी क्रियाशील बनाउने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. लैससास सम्बन्धी कार्यविधि तथा संयन्त्र स्थापना गरिनेछ । २. लैससास सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापनका गरिनेछ । ३. लैससासका सूचकहरू तयार गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. समावेशी तथा लैङ्गिक समानता मूलक सामाजिक विकासकालागि स्वयंसेवकहरू परिचालन गरिनेछ । ५. शासन प्रणालीको सबै तह र प्रक्रियामा वञ्चितीकरणमा परेका समुदायको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ । ६. लक्षित समुदायहरूको सामाजिक तथा आर्थिक उत्थानकालागि विभिन्न सरकारी, निजी एवम् गैरसरकारी क्षेत्रबाट कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ७. खाद्य सुरक्षा, स्वास्थ्य, शिक्षा जस्ता आधारभूत सेवा र उपलब्ध स्रोत साधनमा लक्षित समुदायको पहुँच बढाउनकालागि आवश्यक नीतिगत र संरचनागत सुधार गरिनेछ । ८. लक्षित समुदायहरूको सशक्तीकरण तथा सामाजिक सुरक्षाकालागि क्षमता अभिवृद्धि, रोजगारी तथा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू अभियानकै रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ९. लक्षित वर्ग सम्बन्धी योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, सेवा सुविधा, अनुगमनमा ती वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
<p>उद्देश्य २: वञ्चितीकरणमा परेका महिलाहरूको सशक्तीकरण तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्नु र महिलाले भोग्नु परेका दुर्व्यवहार, भेदभाव र हिंसाको अन्त्य गर्नु ।</p>	
<p>५.२.१: महिलाहरूको सशक्तीकरण र समावेशीकरणमा जोड दिने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक सशक्तीकरण र अर्थपूर्ण सहभागिता बढाउँदै लगिनेछ । २. लैङ्गिक हिंसाको अन्त्यकालागि लैङ्गिक हिंसा न्यूनीकरण कोषको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । ३. मानव बेचबिखन तथा लैङ्गिक हिंसाबाट प्रभावितहरूको संरक्षण र पुनर्स्थापनाकालागि पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । ४. सहयोगको आवश्यकता भएका एकल महिलाको जीविकोपार्जनकालागि सहयोग गरिनेछ । ५. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी उद्यमहरू प्रवर्द्धन तथा उत्पादित वस्तुहरूलाई बजार सम्म पुऱ्याउन महिला, उत्पिडित समूहहरूलाई प्राथमिकता दिई आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
<p>उद्देश्य ३: बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूले भोग्नु परेका दुर्व्यवहार, भेदभाव र हिंसाको अन्त्य गर्ने</p>	
<p>५.३.१: बालबालिकाको संरक्षण गर्ने र सार्वजनिक निकायलाई बालमैत्री बनाउने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. बाल श्रमिक र सडक बालबालिकाहरूको उद्धार र संरक्षणकोलागि आवश्यक नीतिगत र कार्यक्रमगत व्यवस्था गरिनेछ ।

	<p>२. साना बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूमाथि हुने दुर्व्यवहार, हिंसा र भेदभाव अन्त्यकोलागि समुदाय, विद्यालय, निजी क्षेत्र, सञ्चार जगत र बालअधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील संस्थाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।</p> <p>३. कानुनी विवादमा परेका बालबालिकाको संरक्षण र बाल सुधार गृहको व्यवस्था लगायत आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>४. यस गाउँपालिकालाई नै बालमैत्री बनाउने आवश्यक कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>५. बालश्रम गाउँपालिका घोषणा गरी वैकल्पिक जीविकोपार्जन सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, दलित, विपन्न, जोखिममा परेका लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत जातजातिसम्म प्रभावकारी रूपमा सामाजिक सुरक्षा पुऱ्याउनु ।</p>	
<p>५.४.१: ज्येष्ठ नागरिकहरूको सम्मान र संरक्षण गर्ने ।</p>	<p>१. ज्येष्ठ नागरिकहरूको संरक्षण सम्बन्धी विद्यमान कानूनहरूको पालना गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. हिंसा, दुर्व्यवहार र भेदभावमा परेका मानसिक तनावमा रहेका, परेका, अशक्त, परिवारविहीन र विपन्न ज्येष्ठ नागरिकहरूको संरक्षणकालागि दिवा सेवा केन्द्र र वृद्धाश्रमहरू मार्फत सेवा प्रदान गर्न आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>३. ज्येष्ठ नागरिकहरूको अनुभव, सीप र ज्ञानलाई विकास निर्माणमा उपयोग गर्ने नीति लिइनेछ ।</p>
<p>५.४.२: अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको संरक्षण र सशक्तीकरण गर्ने ।</p>	<p>१. आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, आय—आर्जन र राज्यले दिने अन्य सेवा सुविधाहरूमा अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>२. विकासमा अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको सहभागिता बढाउँदै लगिनेछ ।</p> <p>३. अपाङ्ग नागरिकहरूको सशक्तीकरणकालागि आवश्यक कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>५.४.३: यौनिक अल्पसङ्ख्यकहरूको अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।</p>	<p>१. यौनिक अल्पसङ्ख्यकहरू माथि हुने हिंसा, दुर्व्यवहार र सामाजिक भेदभाव अन्त्यकालागि नागरिक संस्था, सञ्चार जगत तथा सरोकारवाला अन्य संस्थाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।</p> <p>२. आधारभू शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, आयआर्जन र राज्यले दिने अन्य सेवा सुविधाहरूमा यौनिक अल्पसङ्ख्यकहरूको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p>
<p>५.४.४: दलित समुदायको सशक्तीकरण र विकास गर्ने ।</p>	<p>१. दलित समुदायको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>२. परम्परागत सीप तथा ज्ञानहरूलाई आधुनिकीकरण र व्यावसायीकरण गर्न आवश्यक पर्ने बीउ पुँजी, तालिम तथा प्रविधिको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>३. जातीय भेदभाव अन्त्यकालागि नागरिक समाज, गैर सरकारी संघसंस्था र गाउँपालिकामा सक्रिय रहेका सरोकारवाला निकायहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।</p> <p>४. समुदायको विकासमा दलित समुदायको अर्थपूर्ण सहभागितालाई संस्थागत गरिनेछ ।</p> <p>५. छुवाछुत मुक्त गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ ।</p>

	<p>६. एक टोल एक उत्पादन, एक घर एक रोजगार, टोल टोलमा सहकारी घर घरमा रोजगारी, एक गाउँ एक पुस्तकालय, एक खेलकुद मैदान, एक विद्यालय कार्यक्रम मार्फत दलित जाति उत्थान तथा गरिब घरधुरी सहयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>
<p>५.४.५: विपन्न वर्गको सशक्तीकरण र विकास गर्ने ।</p>	<p>१. गा.पा.भित्र हरेक प्रकारका विकास—निर्माण तथा योजनाहरू तर्जुमा गर्दा विपन्न वर्ग लक्षित कानुनहरूको पालना गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. विपन्न वर्गको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तीकरणको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, आयआर्जन र राज्यले दिने अन्य हरेक सेवा—सुविधाहरूमा विपन्न र सीमान्तीकृत समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>४. विपन्न वर्ग लक्षित कार्यक्रम र आयोजनाहरूको पहिचान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा विपन्न वर्गका सहभागितालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>५. विपन्न समुदायहरूको पहिचान तथा परिचयपत्र वितरण गर्ने नीति लिई छनौट गरिएका स्थानहरूमा आर्थिक विकासका लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>५.४.६: लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदायको सशक्तीकरण विकास गर्ने ।</p>	<p>१. लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदायको संरक्षण सम्बन्धी कानुनहरूको पालना गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>२. लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदायको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तीकरणको विकास गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, आय आर्जन र राज्यले दिने अन्य सेवा सुविधाहरूमा विपन्न र सीमान्तीकृत समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>४. लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदाय लक्षित कार्यक्रम र आयोजनाहरूको पहिचान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा उनीहरूको सहभागितालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>५. सञ्चार माध्यमहरूलाई लोपोन्मुख समूहको भाषा, संस्कृतिहरू संरक्षणमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p> <p>६. परम्परागत पेसा (नाँचगान, हस्तकला, शिकार खेल्ने आदि) को सम्मान गर्दै ती पेसाहरूको विकास, संरक्षण र सम्बर्द्धनकोलागि विशेष नीति बनाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>७. भाषा, संस्कृति तथा सम्पदाहरूको अध्ययन अनुसन्धान, संरक्षण र सम्बर्द्धनका निम्ति संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ५: लैससासको परीक्षण गर्नु ।</p>	
<p>५.५.१: लैससास परीक्षण गर्नु ।</p>	<p>१. योजना, बजेट र प्राप्त उपलब्धिहरूको लैससास परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>२. गा.पा.ले तयार गर्ने नीति तथा कार्यविधि लैससासमैत्री बनाइनेछ ।</p> <p>३. गा.पा. भित्र निर्माण गरिएका पूर्वाधार र संरचना महिला, बालबालिका, अपाङ्ग र ज्येष्ठ नागरिकमैत्री भए नभएको परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p>

	४. महिला, दलित, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका नागरिक, यौनिक अल्पसङ्ख्यक, बालबालिका, विपन्न वर्ग, लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदाय सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क र प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
--	---

५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. लैससास सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरिनेछ ।
२. लैससास सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रतिवेदन तयार गरिनेछ ।
३. आवश्यकतामा परेका बालबालिकाको संरक्षण र बाल सुधार गृहको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. मानव बेचबिखन तथा लैङ्गिक हिंसाबाट प्रभावितहरूको संरक्षण र पुर्नस्थापनाकालागि पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको, स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
५. लक्षित वर्गको स्वरोजगार तथा उद्यमशीलता विकास गरिनेछ ।
६. विकासमा ज्येष्ठ नागरिक, महिला, अपाङ्गता भएका नागरिक, दलित, विपन्न वर्ग, लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदायको सहभागिता गराइनेछ ।
७. छुवाछुतमुक्त गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ ।
८. लैससास परीक्षण प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
९. समावेशी तथा लैङ्गिक समानता मूलक सामाजिक विकासकालागि स्वयंसेवकहरू परिचालन गरिनेछ ।
१०. दलित तथा गरिब घरधुरी सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
११. विपन्न, असहाय तथा अपाङ्ग सहयोग सुरक्षा कोषको स्थापना गरिनेछ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ लैससास उत्तरदायी कार्यविधिहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन प्रणाली तथा पद्धतिको विस्तार हुनेछ ।
- ✓ अनुगमनका कारण लक्षित समूहको आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य, शिक्षाको सूचकाङ्कमा प्रगति हुनेछ ।
- ✓ लैङ्गिक हिंसापीडितहरूको उचित संरक्षण तथा सेवाको व्यवस्था हुनेछ ।
- ✓ गा.पा.को राजनीतिक नियुक्तिका सार्वजनिक पदमा कमिमा एक तिहाइ महिला प्रतिनिधित्व हुनेछ ।
- ✓ लैङ्गिक समानता तथा महिला एवम् बालिकाहरूको सशक्तीकरणका साथै जोखिम अवस्थाका बालबालिका अपाङ्ग तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको उचित संरक्षण हुनेछ ।
- ✓ सामाजिक सुरक्षाका सेवाग्राहीहरूको एकीकृत अभिलेखीकरणको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
- ✓ महिला, दलित र विपन्न समुदायका वर्गको सामाजिक तथा सामुदायिक विकासमा सम्मानपूर्ण तथा न्यायोचित पहुँच र सहभागिता हुनेछ ।
- ✓ समुदायको सशक्तीकरण र चेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन हुनेछ । छुवाछुतको पूर्ण रूपमा अन्त्य भई सामाजिक सद्भाव कायम हुनेछ ।
- ✓ समाजमा व्याप्त विभिन्न किसिमका हिंसाहरूको अन्त्य भई शान्ति सुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्था मजबुत हुनेछ ।
- ✓ विकासमा ज्येष्ठ नागरिक, महिला, अपाङ्गता भएका नागरिक, दलित, विपन्न वर्ग, लोपोन्मुख र सीमान्तीकृत समुदायको सहभागिता हुनेछ ।

परिच्छेद तीन: पूर्वाधार विकास

खण्ड एक: सडक तथा पुल

१.१ पृष्ठभूमि

भौतिक पूर्वाधार आर्थिक विकास एवम् सामाजिक समृद्धिका आधारहरू हुन् जसमा सडक यतायात तथा पुलको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण योगदान रहन्छ । यस गाउँपालिकाले यस क्षेत्रको विकासको उद्देश्य गुणस्तरीय पूर्वाधारको विकास गरी समृद्धिको आधार तयार गर्नु भन्ने निर्धारण गरेको छ । बडिगाड गाउँपालिकाले पूर्वाधार विकासमा समावेशी, वातावरणमैत्री, गुणस्तरीय पूर्वाधार भन्ने अभियानका साथ कार्यक्रम अगाडि बढाउनेछ । गण्डकी प्रदेशका ८५ स्थानीय तहमध्ये ५८ वटा गाउँपालिकाहरूमा प्रदेशका ३९ प्रतिशत जनसङ्ख्या बसोबास गर्दछन् । शहरी क्षेत्रबाट ग्रामीण क्षेत्रतर्फ स्रोतहरू प्रवाह हुनुको सट्टा ग्रामीण क्षेत्रबाट सहरतर्फ स्रोतहरूको प्रवाह हुँदै गएकोले ग्रामीण क्षेत्र उजाड बन्दै जान थालेको छ । यसर्थ, ग्रामीण परिवेशको जीवनशैली संरक्षण गर्दै ग्रामीण पूर्वाधार निर्माण गर्ने र दिगो आय तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सके गरिबी निवारण गर्न र नागरिकको जीवनस्तर उकास्न नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग समन्वय गर्दै योजनाबद्ध ग्रामीण विकासको कार्यलाई अगाडि बढाउन आवश्यक छ (गण्डकी प्रदेशको आवधिक योजना २०७६) ।

पूर्वाधारको विकासमा स्थानीय निकायलाई जिम्मेवार बनाउने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएको भूमिका नेतृत्वदायी रहँदै आएको छ । स्थानीय तहमा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भारमा सहजीकरण गर्न स्थानीय पूर्वाधार विकास, फोहरमैला व्यवस्थापन तथा सामाजिक पूर्वाधारलाई स्थानीय पूर्वाधारका रूपमा परिभाषित गरेको छ । पूर्वाधार निर्माणकालागि स्थानीय निकायलाई प्रदेश एवम् संघीय सरकारबाट समेत अर्थिक एवम् प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने व्यवस्था गरिएको छ ।

सडक विकास नै विकासको मुख्य आधार स्तम्भको रूपमा रहेको हुन्छ । यसको विकासले प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रूपमा विभिन्न पक्षसँग जोडिएर उत्पादकत्व बृद्धि गर्न, स्वास्थ्य र शिक्षा सेवामा पहुँच उपलब्ध गराउँदै रोजगारी सिर्जना गर्न, गरिबी न्यूनीकरण गर्न र समग्र सामाजिक र आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन उल्लेखनीय योगदान गर्दछ । १० वटा वडाहरू रहेको बडिगाड गाउँपालिका वर्तमान आँकडा अनुसार यातायात विकासको दृष्टिले पछाडि परेको देखाएको छ । हाल मध्य-पहाडी राजमार्ग करिब ७ र ८ कि.मि. कालोपत्रे पक्की पिच भएको सडक र केही ग्राभेल सडक बाहेक नियमित रूपले १२ महिना भरि चल्ने सडक नभएको अवस्था छ । त्यसरी नै बागलुङ जिल्लालाई पुलहरूको जिल्ला भनेर चिनिन्छ जसमा बडिगाड पनि प्रशस्त खोलानालाहरू भएकोले धेरै झोलुङ्गे पुलहरू र मोटरेवल पुलहरू विद्यमान रहेका छन् । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म तयार गरिने आवधिक योजनामा पूर्वाधार विकास अन्तर्गत सडक यातायात एवम् पुल निर्माणलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको पाइन्छ ।

१.१.१ योजना तर्जुमाका आधार तथा सीमितताहरू

→ बडिगाड गाउँपालिकाको, वस्तुगत विवरण २०७५ र गाउँपालिकाबाट उपलब्ध सूचनाहरूको विश्लेषण गरिएको ।

- आवधिक योजना गण्डकी प्रदेश २०७६ ।
- पन्ध्रौं योजनामा उल्लेखित कृषि विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- गाउँपालिकामा सबै वडाहरूका प्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरूसँग सञ्चालन गरिएका अन्तरक्रियाबाट प्राप्त विषयहरूलाई सुक्ष्म विश्लेषण गरिएको ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ।
- गण्डकी प्रदेश, राष्ट्रिय योजना आयोग तथा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रसासन मन्त्रालयबाट जारी गरेको विकास योजना तर्जुमा निर्देशिका पुनरावलोकन गरिएको ।
- बागलुङ जिल्लाबाट उपलब्ध भएका आवधिक जिल्ला विकास योजनाको पुनरावलोकन गरिएको एवम् बैठकहरू, विज्ञहरूसँगको परामर्श र स्थलगत भ्रमण अवलोकन गरिएको ।
- पूर्वाधार विकास सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरूको विश्लेषण गरिएको ।

१.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिका क्षेत्रको पूर्वाधार विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध हुन सकेको प्रतिवेदनहरूको आधारमा तयार पारिएको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क अति कम रहेको र भएका सूचनाहरू समेत अपुरो रहेकोले पूर्वाधार विकासकालागि चाहिने लगानी र त्यसको प्रतिफल इत्यादि बारे जानकारी विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गर्न कठिनाई महसुस गरिएको छ । तर पनि स्थलगत निरीक्षण, विभिन्न तह, निकाय र स्रोतहरूको विवरण विश्लेषण गरिएको छ ।

१.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

वर्तमान अवस्थामा बडिगाड गाउँपालिकाको सडकको पिछडिएको अवस्थामा रहेको छ । वर्तमान अवस्थामा मध्य-पहाडी राजमार्गले यस गाउँपालिकालाई छोएको गएको छ, फलस्वरूप जिल्ला सदरमुकाम बागलुङ र अन्य स्थान सम्म १२ महिना नै आवत-जावत गर्न सम्भव भएको छ । सीमित मात्रामा नै भए पनि कच्ची सडकको स्तरोन्नति गरेर ग्राभेल भएको अवस्था छ, फलस्वरूप वर्ष भरि नै सडकमा ससाना यातायातका साधनहरू नियमित रूपमा चलन थालेका छन् । पालिकाले पूर्वाधारलाई महत्त्वपूर्ण स्थानमा राखेर काम गरिरहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा नगन्य कालोपत्रे सडक बाहेक कृषि तथा ग्रामीण सडक सडकहरू निर्माण भएका भए पनि ती पूर्वाधारको अवस्था भने कमसल तथा नाजुक अवस्थामा रहेको छ । खर्वाङ-भौखा - नेपाले-भलामी मोटरबाटो करिब २० कि.मि. ट्रयाक खोल्ने काम भैसकेको छ । राकसे - जिठी - सितुदेभार - दनिया सडकमा बाँकी रहेको २.५ कि.मि. सडक ट्रयाक खोल्ने काम बाँकी रहेको, खर्वाङ- दगान्तुडाँडा — तागा - सिसाखानी करिब ३० कि.मि. कच्ची सडक निर्माण भैसकेको छ । सानो रिगाहा - भोलासी - सिसाखानी मध्ये भोलासी वडा कार्यलय सम्म करिब ७ कि.मि., खर्वाङ- पाण्डखानी - सिसाखानी करिब १५ कि.मी, ग्वालिकौर — जलजला - सिसाखानी मोटरबाटो करिब २५ कि.मि. बाटोको डिपिआर भैसकेको छ । खालीचौर - छहरा-

जलजला - रणसिं मोटर मोटरबाटो करिव ३० कि.मि., नेतुल - घण्टे - रणसिं मोटरबाटो करिव २० कि.मि. र खारा- दारा -सिमाक करिव १५ कि.मि. सडक निर्माण भैसकेको छ । डुखौलार - अदुवावारी - भिवरटेरा - दाग करिव ७ कि.मि., जोगी बगर - वायादीप - जलजला करिव १० कि.मी, छिसफँट - सुरकुडे मोटरबाट ४ कि.मि. तथा डाँडागाउँ - थामाचौर सम्म करिव १३.५ कि.मी, सडक निर्माण भैसकेको छ । पोखराडाँडा— भेडिखोर करिव ४ कि.मि., बल्घास जन्जारे देखि आरुपाटा सम्म करिव ११ कि.मि. कच्ची सडक, आरुपाटा दर्लिङ —भोट भालुवा भिर— चिसापानी — निगलपानी —आरुपाटा रिडरोड सडक करिव २२ कि.मि. मध्ये ११ कि.मि. ट्रयाक खोल्ने काम भैसकेको छ । वडिगाड वडा नं. ६ भीमगिठ्टे— बल्घास —दर्लिङखोला— मौरीभिर— आरुपाटा—निगलपानी वडा नं. ३, ९, र १० जोडने करिव ३० कि.मि. सडकको डिपिआर भइसकेको अवस्था छ । सडकहरूको वर्तमान अवस्थाबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि सडकको ट्रयाक खोल्ने र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कामहरू दीर्घकालसम्म नियमित रूपले गनुपर्ने र खर्चिला कामहरू भएकोले पालिकाले समेत पहिलो प्राथमिकतामा राखेको छ ।

कच्ची सडकमात्र भएकोले यहाँको सडकको भाडादर महङ्गो छ । क्षमता भन्दा बढी यात्रुहरू बोकी जोखिमयुक्त यात्रा गर्ने, सवारी नियमको बेवास्ता गर्ने यहाँका सवारीचालक तथा यात्रु एवम् सर्वसाधारणको दैनिकी बनिरहेको देखिन्छ । त्यस्तै निर्माण भइसकेका सडकहरू मर्मत तथा संरक्षणको अभावमा जीर्ण देखिन्छन् भने अधिकांश निर्माणाधिन सडकहरू बजेट नपुगका कारण सुस्त गतिमा निर्माण भइरहेका छन् । यसैगरी निर्माण भएका सडकहरू पनि ग्रामीण सडक मापदण्ड २०७१ पालना भएको देखिदैन । हाल सडक पुगेको मुख्य स्थानहरूको विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २८: ग्रामीण सडकको मापदण्ड २०७१

सवारी चाप प्रतिदिन	ग्रामीण सडकको चौडाइ (मिटर)			
	गाढी गुडने भाग	सोल्डर	सोल्डर	जम्मा
१०० भन्दा कम	३	०.७५	०.७५	४.५
१०० देखि ४०० सम्म	३.५	०.७५	०.७५	५.०
४०० भन्दा माथि	५.५	०.७५	०.७५	७.०
सडकको क्षेत्राधिकार (सडकको केन्द्रबाट)	७.५ (दायाँ बाँया)			१५
संरचना बनाउन छोड्नु पर्ने दुरी (सडकको केन्द्रबाट)	९			१८

स्रोत: नेपाल ग्रामीण सडक मापदण्ड, २०७१

तालिका २९: बडिगाडको विद्यमान सडकको अवस्था

वडा नं.	स्थान	सडक कि.मि.			जम्मा
		कालो पत्रे र पक्की सडक	ग्राभेल सडक	कच्ची— धुले सडक	
१	खर्वाङ—भौखा-नेपाने-भलामी मोटरबाटो			२०	२०
२	१.मध्य पहाडी लोकमार्गले छोएर गएको पक्की सडक	४			१६
	दाकि खोला-रोकिया-नन्नेपाखोला सडक			९	

	खर्वाड-क्यारखोपु-दनिया-राकी सडक			४	
	राकसे-जिठी -सितुदेभार-दनिया सडक			३	
३	खर्वाड- गडाटुन्डरा -तागा- सिसाखानी सडक			३०	५५
	सानो रिगाहा - भोलामी - सिसाखानी मध्ये भोलामी वडा कार्यलय सम्म			७	
	ठुलो रिगा - किटनी - सिसाखानी सडक			३	
	खर्वाड.- पाण्डखानी - सिसाखानी सडक			१५	
४	ग्वालिचौर - जलजला-सिसाखानी मोटरबाटो करिव २५ कि.मी		२५		१४५
	खालीचौर - छहरा-जलजला - रणसिं मोटर मोटरबाटो		३०		
	रेमी - ताल्कोट - बारीगाउँ - सिफखर्क - खाराखोला मोटरबाटो			३५	
	आदमछेका - समुन्दे - पाउले - नेराखके मोटरबाटो		२०		
	नेतुल - घण्टे - रणसिं मोटरबाटो			२०	
	देउराली-धस्चौर-नेशखवु मोटर बाटो			१५	
५	न्वारा - खारा पक्की सडक				५२
	खारा- दारा -सिमाक			१५	
	खौलार - अदुवाबारी - भिवरटेरा -दाग			७	
	खौलारा - बायादिप - जलजला			१०	
	न्वारा - टारी - दागाचौर			५	
	वारा - रेमी - जलजला			१०	
	जोगी बगर - वायादीप - जलजला			१०	
६	मध्य पहाडी राजमार्गले छोएको सडक	४			१४
	छिसफाँट - सुरकुडे मोटरबाटो			४	
	छिसफाँट - दारेगौडा रिड रोड मोटरबाटो			६	
७	मध्यपहाडी लोकमार्गले भीमगिठे देखि तुरतुरे	३.५			
	गिठे-भद्रे -जौर मोटरबाटो				
	लाटीछहरा मोटरबाटो				
	गैहागाउँ — छाप — सल्लेखर्क मोटरबाटो				
	घोपनी मोटरबाटो				
८	बडिगाड वडा नं. ७ बाट वडा नं. ८ पदमभिर			०.२	३९.२
	बडिगाड वडा नं. ४ सिमा देउरालीबाट दोभान सल्लेरी			६	
	बडिगाड वडा नं. ४ सिमा देउरालीबाट रणसिं पोखरेडाँडा			९	

	गलकोट न.पा. सिमाना थेडाखानी— चापट			५	
	पदमाभिर — दोभान सडक करिब ३ कि.मी			३	
	दोभान पुरानो गाउँ करिब ३ कि.मि. सडक			३	
	पोखराडाँडा — भेडिखोर करिब ४ कि.मि. सडक			४	
	पुरानोगाउँ — भेडिखोर करिब ५ कि.मि. सडक			५	
	भेडिखोर — चापटमा जोडने बाटो			३	
	भेडिखोर— चापट जोडने करिब ३ कि.मि. सडक			३	
	दोभान— रणसि सडक करिब ४ कि.मि. सडक			४	
९	भीमगिठे —बजधास खहरे हुँदै प्यूठान जाने सडक				
	भीमगिठे —हुँदै निसी जाने सडक				
	बजधाँस— उपज्जा चोर हुँदै गंगरे जाने सडक				
	बल्धाँस जन्जारेदेखि आरुपाटा सम्म				
	छिपछिपेदेखि उलल्लचौर				
	मालारानी — निन्नेचौर				
१०	आरुपाटा दर्लिङ —भोट भालुवा भिर— चिसापानी — निगलपानी —आरुपाटा रिङरोड सडक बडिगाड			११	
	वडा नं. ६ भीमगिठे— बल्धास —दर्लिङखोला— मौरीभिर—आरुपाटा—निगलपानी वडा नं. ३, ९, र १० जोडने			३०	
	आरुपाटा — दर्लिङ-दह देउराली मोटरबाटो				
	बडिगाड — बल्धाँस राकिचौर —पाल्ते गोर्वाङ— निगलपानी — गंगटे सडक				
	दर्लिङ मा.वि. — ठूलाभिर दहरे मोटरबाटो निर्माण				
	दर्लिङ मा.वि. — ठूलाभिर — कन्ताजिङ्ग — खहरे मोटरबाटो सडक				

स्रोत: आवधिक योजना कार्यगोष्ठी २०७६ र स्थलगत अनुगमन

झोलुङ्गेपुल मोटेरेवल पुल एवम् पुलपुलेसा सम्बन्धी विद्यमान विवरण

उच्च पहाडी तथा हिमाली क्षेत्र भएकोले यस गाउँपालिकामा झोलुङ्गेपुल र पुलपुलेसाहरू धेरै छन् । हाल विद्यमान स्थितिको विवरण निम्न अनुसार छः

तालिका ३०: झोलुङ्गेपुल र पुलपुलेसा सम्बन्धी विद्यमान विवरण

क्र.सं.	पुलको नाम	खोलाको नाम	जोडने स्थान र वडा	कैफियत
१	भुसुने घाट	भुसुने	१— ४ वडा	
२	बगर खोला	लब्धिखोला	१ —४ वडा	
३	भलामी थोडका	भलाय खोला	१ —३ वडा	
४	कालीदह	बडिगाड	२— मुसिकोट गुल्मी	
५	काँडे पुल	बडिगाड	२— मुसिकोट गुल्मी	

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

६	सक्यार आकासे पुल	बडिगाड	२- मुसिकोट गुल्मी	
७	नवारा घाट	लब्धिखोला	२-५ वडा	
८	हात्तीढुङगा घाट	बडिगाड	२- मुसिकोट गुल्मी	
९	मौरी भिर	लब्धिखोला	२-४ वडा	
१०	घोप्टेघाट	बडिगाड	२-गुल्मी	
११	दोभान पुल	दरमखोला	२- वामी गुल्मी	
१२	भलामी रिधाघाट	भलामी खोला	३-रिधा ११ गलकोट	
१३	रुसुन्डे घाटपुल	रुसुन्डेखोला	३-रिधा ११ गलकोट	
१४	छेपारेघाट	साउने खोला	३-रिधा ११ गलकोट	
१५	भुते छहरा	भुतेखोला	३-३	
१६	सिरिमथान	सानोखोला	३-३	
१७	लाकुरीघाट	लब्धिखोला	३-४	
१८	जर्तिखोला पुल	जर्तिखोलापुल	दगान्तुडाँडा र सिसाखानी	
१९	ओख्रेनीघाट		४-४	
२०	समुन्द्रेघाट		४-४	
२१	बलुवाघाट पुल	बडिगाड	५-मुसिकोट गुल्मी	
२२	जोगीबगर पुल	बडिगाड	५-मुसिकोट गुल्मी	
२३	खहरेखोला पुल	बडिगाड	५-मुसिकोट गुल्मी	
२४	भैसेघाट पुल	बडिगाड	५-मुसिकोट गुल्मी	
२५	खारबजार पुल	बडिगाड	५-मुसिकोट गुल्मी	
२६	आगनाबोट पुल	खहरेखोला	५- ५	
२७	खोलाखेत पुल	खहरेखोला	५- ५	
२८	दागखेत पुल	दागखोला	५- ५	
२९	तालदाचोक पुल	दागखोल	५- ५	
३०	बडिगाड पुल	बडिगाडखोला	६-मुसिकोट गुल्मी	
३१	ओखरडाँडा पुल	भीमखोला	६- ७	
३२	बडिगाड पुल	बडिगाडखोला	६- ७	
३३	टुनीबोट पुल	भीमखोला	६- ७	
३४	रातोपहरा पुल	भीमखोला	६- ७	
३५	इदिखोला पुल	इदिखोला	६- ७	
३६	ओखडाँडा पुल	भीमखोला	६- ७	
३७	रनसिंहकिटेनी मावि घाट	रनसिंहखोला	८-८	
३८	चाँचलघाट पुल बजेनी	चाँचलखोला	८-८	
३९	पदाभिर पुल बजेनी	बजेनीखोला	८-८	
४०	चापट पुल	भेडिखोर खोला	८-८	
४१	दोभानघाट पुल	दोभानखोला	८-८	

४२	देउतीघाट पुल	फोस्रो खोला	८-८	
४३	फोस्रोघाट पुल	फोस्रो खोला	८-८	
४४	सालिङ्गेघाट पुल	फोस्रो खोला	८-८	
४५	भेडिखोर घाट पुल पहिलो	भेडिखोर खोला	८-८	
४६	भेडिखोर घाट पुल दोस्रो	भेडिखोर खोला	८-८	
४७	रनसिंह घाट पुल	रनसिंह खोला	८-८	
४८	कप्चनेघाट पुल	रनसिंह खोला	८-८	
४९	पात्लेघाट पुल	रनसिंह खोला	८-८	
५०	घयाङखोला पुल	घयाङखोला	८-८	
५१	तीनघारे पुल	भेडीखोला	८-८	
५२	दर्लिङघाट पुल	दर्लिङ खोला	९-९	
५३	मजुवाघाट पुल	दर्लिङ खोला	९-९	
५४	कालिमाटी पुल	कुत खोला	९-९	
५५	आरुपाटाघाट पुल	कालिरहखोला	१०-१०	
५६	घोरुकाघाट पुल	घोरुकाखोला	१०-१०	

स्रोत: बडिगाड गाउँपालिका, वस्तुगत विवरण, २०७५

तालिका ३१: वडागत रूपमा रहेका पक्की मोटरेवल पुलहरू

वडा नं.	पुलको घाट	खोला रस्थान	जोडने स्थान	कैफियत
१	गिरिङ्गदी पुल	दरमखोला	खर्वाङ — रिघा	
२	कालीरह पुल	बडिगाड	खर्वाङ — मुसिकोट	
२	रक्से पुल	बडिगाड	क्षेत्रे, राक्से — पाँदीअमराइ	
५	लब्दीखोला पुल	लब्दीखोला	न्वारा — सक्न्यर	
५	खहरेओला पुल	खहरे	ग्वालिचौर	
५	दाँगखोला पुल	दाँगखोला	ग्वालिचौर	
६	धिमघाट खोला पुल	भीमखोला	भीमगिठे ६-७	
६	बडिगाड पुल	बडिगाड	वडा नं. ६ र ९ जोडने	
९	बडिखोला मोटरेवल पुल	बडिगाड	छिसफाँट — बलगास	
९	धिमगिठे मालारानी पुल		निर्माणधिन	

स्रोत: बडिगाड गाउँपालिका, वस्तुगत विवरण २०७५

सबल पक्षहरू

- ✚ पूर्वाधारको विकासलाई बडिगाड गाउँपालिकाले पहिलो प्राथमिकतामा राखेको ।
- ✚ पूर्वाधार विकासकालागि विभिन्न खालका प्राकृतिक स्रोतहरू पर्याप्त रूपमा उपलब्ध भएको ।
- ✚ सरकारले पूर्वाधार विकासलाई महत्त्वपूर्ण विकासको सूचकाङ्कको रूपमा ग्रहण गरेको ।
- ✚ स्थानीय जनताहरू स्वतः स्फूर्त रूपमा विकासमा सक्रिय पूर्वक सहभागी हुनु उत्सुक रहेको ।
- ✚ सडक एवम् अन्य निर्माणको क्षेत्रमा नीति नियमहरू बनाएको ।

- ✚ यातायतको महत्त्वबारे जनचासो एवम् सकारात्मक सोचको विकास भएको ।
- ✚ गाउँपालिकाले यातायत विकासकोलागि विभिन्न स्रोतहरू मार्फत् यातायत विकासलाई प्राथमिकतामा राख्नु र सोही अनुरूप नीति निर्माणको तयार गरेको ।
- ✚ प्रदेश सरकार एवम् संघीय सरकारले समेत यस क्षेत्रमा लगानीकोलागि जोड दिएको ।
- ✚ यातायतको महत्त्व बारे जनचासो एवम् सकारात्मक सोचको विकास भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * पर्याप्त मात्रामा आर्थिक, प्राविधिक एवम् भौतिक स्रोतको अभाव रहेको ।
- * वर्तमान अवस्थामा अति सीमित मात्रामा यातायत सञ्जाल विकास भएको ।
- * कालोपत्रे भएको सडक शुन्य रहेको ।
- * भौगोलिक बिकटता भएको ।
- * कच्ची सडकमात्र भएकोले यहाँको सडकको भाडादर महङ्गो रहेको ।
- * क्षमता भन्दा बढी यात्रुहरू बोकी जोखिमयुक्त यात्रा गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो रहेको ।
- * सवारी नियमको बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो रहेको ।
- * निर्माण भइसकेका सडकहरू मर्मत तथा संरक्षणको अभावमा भएको ।
- * अधिकांश निर्माणाधिन सडकहरू बजेट नपुगका कारण सुस्त गतिमा निर्माण भइरहेको ।

अवसरहरू

- ✚ जनसमुदायमा पूर्वाधार विकासको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि हुने ।
- ✚ पूर्वाधार विकासबाट आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
- ✚ पूर्वाधार विकासबाट स्थानीय स्तरमा औद्योगीकरणमा सहजता हुने ।
- ✚ पूर्वाधार विकासले अन्य क्षेत्रको विकास र आवत जावतमा सहज हुने ।
- ✚ स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने ।
- ✚ पूर्वाधार विकासबाट स्थानीयहरूको आर्थिक स्थिति मजबुत हुने ।
- ✚ स्थानीय तहमा थप रोजगारी सिर्जना हुने ।
- ✚ गाउँपालिकाको विकासकोलागि सडक सञ्जालको विकास एवम् सुदृढीकरणको रणनीति तयार हुने ।
- ✚ स्थानीय स्तरबाट सडक विकासकोलागि अत्यधिक उत्साह माग रहने ।
- ✚ स्थानीय स्तरमा हुने विकासहरूमा प्रत्यक्ष जनसहभागिता जुटने ।
- ✚ प्रदेश सरकार एवम् संघीय सरकारबाट समेत यातायतको निर्माणकोलागि पहल हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ उच्च पहाडी एवम् हिमाली कठिन भौगोलिक अवस्थाका कारण निर्माण कार्य खर्चिलो हुनु ।
- ❖ निर्मित संरचनाहरूको मर्मत-सम्भार र सुरक्षाकालागि स्रोत—साधनको पर्याप्त व्यवस्था नहुनु ।

- ❖ बाह्रै महिना भरपर्दो र सुरक्षित सडक संरचना निर्माण गर्नु ।
- ❖ छरिएर रहेका बस्तीहरूमा सडक विस्तार गर्नु ।
- ❖ प्राकृतिक प्रकोप एवम् जलवायु परिवर्तनको पक्षलाई समेत ध्यानमा राखी सडक निर्माण गर्नु ।
- ❖ साथै पहिले निर्माण भएका साँघुरा बाटाहरू चौडा गर्ने क्रममा दिनु पर्ने जग्गा, संरचना आदिको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नु ।

१.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू

दीर्घकालीन सोच

"गुणस्तरीय सडक सञ्जाल र पुल निर्माणको माध्यमबाट बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासको प्रवर्द्धन"

लक्ष्य

केन्द्र, गण्डकी प्रदेश तथा बडिगाड गाउँपालिकाको अन्तरसम्बन्धका आधारमा पूर्वाधार विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अवसरमा नागरिकको सहज पहुँच पुऱ्याउने ।

उद्देश्य

१. बडिगाड गाउँपालिकामा आवश्यक सडक सन्जाल एवम् पुल निर्माण गरी स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।
२. बाह्रै महिना आवत-जावत गर्नकोलागि मोटर-पुल एवम् आवश्यकता अनुरूप पक्की झोलुङ्गे पुलको निर्माण गर्नु ।

१.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३२: सडक तथा पुलका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: बडिगाड गाउँपालिकामा आवश्यक सडक सन्जाल एवम् पुल निर्माण गरी स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।	
१.१.१: प्रत्येक वडाहरूमा र महत्त्वपूर्ण स्थलहरूमा, ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गर्नु ।	<ol style="list-style-type: none"> १. बडिगाड गाउँपालिकाका भौतिक पूर्वाधारहरूको स्पष्ट वर्गीकरण गरी स्थानीय स्तरका योजनाहरूको कार्यन्वयन गर्दा ब्यापक जनसहभागितामा अगाडि बढाइनेछ । २. योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन र लागत अनुमान गरेर मात्र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ । स्थानीय तहको श्रम एवम् सीपलाई केन्द्रबिन्दुमा राखिनेछ । ३. गाउँपालिकाका पूर्वाधार विकासका कार्यहरू आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना तथा प्राथमिकताको आधारमा छनौट, निर्माण तथा सञ्चालन गरिनेछ । ४. योजनाहरूलाई निर्धारित समयमा नै सम्पन्न गर्न योजनाको प्रकृति अनुरूप आवश्यक स्रोत तथा वस्तु र गुणस्तरको आधारमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप व्यवस्था मिलाईनेछ ।

	५. सम्पूर्ण स्थानीय स्तरका पूर्वाधार योजनहरूलाई आधुनिक सूचना प्रणाली अनुसार अद्यावधिक गर्दै नियमितरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।
उद्देश्य २: बाह्रै महिना आवत-जावत गर्नकोलागि मोटर-पुल एवम् आवश्यकता अनुरूप पक्की झोलुङ्गे पुलको निर्माण गर्नु ।	
१.१.२: योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गर्नु ।	१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी गुणस्तर कायम गरिनेछ । २. पुल निर्माण कार्यहरूको गुणस्तर कायम गर्न प्राविधिक एवम् जन प्रतिनिधिहरूबाट नियमित तथा आकस्मिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दै नतिजा अनुसार पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्था गरिनेछ । ३. योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- वडा नं. १ मा रहेका खर्वाड—नौटुवा —टाकर- सिसाखानी - ओखरबोट २० कि.मि. मोटरबाटोको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- वडा नं. २ मा रहेका खोला - रोकिया नन्नेपाखोला सडक (९ कि.मि. खर्वाड-क्यारखोपु- दनिया - राकी सडक करिब ४ कि.मि. र राकसे - जिठी -सितुदेभार - दनिया सडक गरी करिब १६ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- वडा नं. ३ रहेका खर्वाड- तुन्डाँडा - सिसाखानी सडक,सानो रिघा - भलामी - सिसाखानी मध्ये भलामी वडाकार्यलय सम्म ठुलो रिघा - किटनी - सिसाखानी सडक, खर्वाड.- पाण्डखानी - सिसाखानी सडक गरेर ५५ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ । ओखरबोट-भेडिखोर-स्याँल-टाकर करिब १५ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- वडा नं. ४ मा रहेका ग्वालिचौर - जलजला-सिसाखानी मोटरबाटो करिब २५ कि.मि. ग्वालीचौर - छहरा-जलजला - रणसिँ मोटर मोटरबाटो करिब ३० कि.मि., रेमी - ताल्कोट - बारीगाउँ - सिरुखर्क - खाराखोला मोटरबाटो करिब ३५ कि.मि., अदमछेँदा - समुन्दे - पात्ले - नेटाखर्क मोटरबाटो करिब २० कि.मि., नेतुल - घण्टे - रणसिँ मोटरबाटो करिब २० कि.मि., देउराली-धरचौर-नेटाखर्क मोटर बाटो करिब १५ कि.मि. गरेर १४५ कि.मि. सडक स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- वडा नं. ५ मा रहेका खारा- दाँग -सिमाक करिब १५ कि.मी, खौलार - अदुवाबारी - भिरकटेरा -दाग करिब ७ कि.मि., खौलारा - बायादिप - जलजला करिब १० कि.मी, न्वारा - टारी - दागाचौर करिब ५ कि.मी, न्वारा - रेमी - जलजला करिब १० कि.मि., जोगी बगर - बायादीप - जलजला करिब १० कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- छिसफाँट - नयाँगाउँ- सुरकुडे मोटरबाटो १० कि.मि., छिसफाँट- दारेगौडा रिड रोड मोटरबाटो करिब ६ कि.मि., दाँग-सुरकुडी-पाखल्दी करिब ५ कि.मि. मोटरबाटोको स्तरोन्नति गरिनेछ । खाल- पिपलरुख मोटरबाटो करिब १.५ कि.मि., ढाडखर्क-नयाँगाउँ करिब २ कि.मि., खाल-घ्वाड करिब २ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- वडा नं. ७ मा रहेका गिठे-भद्रेचौर मोटरबाटो, लाटीछहरा मोटरबाटो, गैहागाउँ — छाप — सल्लेखर्क मोटरबाटो, घोपना मोटरबाटोको स्तरोन्नति गरिनेछ ।

८. वडा नं. ८ मा रहेका वडिगाड वडा नं. ७ बाट वडा नं. ८ पदमभिर करिब २०० मिटर सडक, वडिगाड वडा नं. ४ सिमा देउराली- घोरघोरे- दोभान सम्म करिब ६ कि.मि., वडिगाड वडा नं. ४ सिमा देउरालीबाट रणसिं पोखराडाँडा करिब ९ कि.मि. गलकोट न.पा. सिमाना छेडाखानी— चापत सम्म करिब ५ कि.मि. सडक, पदमभिर — दोभान सडक करिब ३ कि.मि., दोभान- पुरानो गाउँ करिब ३ कि.मि. सडक, पोखराडाँडा — भेडिखोर करिब ४ कि.मि. सडक, पुरानो गाउँ — भेडिखोर करिब ५ कि.मि. सडक, भेडिखोर— चापत जोडने करिब ५ कि.मि., दोभान— रणसिं-गलकोट नगरपालिका सिमाना (पात्ले) करिब ४ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
९. वडा नं. ९ मा रहेका भीमगिठे — बल्घास — खहरे करिब १० कि.मि., खहरे-नेपाने करिब ८ कि.मि., भीमगिठे —मालारानी-राजकुट जाने सडक, बल्घास— उपल्लोचौर- गंगरे करिब १६ कि.मि., बल्घास - बन्जारे - आरुपाटा सम्म करिब ११ कि.मि., छिपछिपे - उपल्लोचौर करिब ५ कि.मि. कच्ची मोटरबाटो, मालारानी — शिमलचौर करिब ४ कि.मि., मालारानी — निन्नेचौर करिब ४ कि.मि. कच्ची मोटरबाटोको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
१०. वडा नं. १० मा रहेका आरुपाटा - दर्लिङ — मालुवा भिर— चिसापानी — निगलपानी —आरुपाटा रिडरोड सडक करिब २२ कि.मि., वडिगाड वडा नं. ६ भीमगिठे— बल्घास —दर्लिङखोला— मौरीभिर— आरुपाटा—निगलपानी वडा नं. ६, ९ र १० जोडने करिब ३० कि.मि. सडक, दह-डाँडाकटेरी-बल्दे करिब ३ कि.मि. सडक, आरुपाटा — दर्लिङ-दह देउराली मोटरबाटो, बल्घास - राकिचौर —पात्ले- गोर्वाङ— निगलपानी — गंगरे सडक, दर्लिङ मा.वि. — ठूलाभिर — क्वाल्लिङ — खहरे मोटरबाटो, देउराली — तरुनीबिसौना— क्वाल्लिङ-खहरे सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
११. त्यस्तै आकाशे पुल तर्फ साबिकको ध्यातुन्डको वडा नं. २ देखि वडिगाड गा.पा. साबिक जलजला बरिगाउँ जेडने आकाशे पुल, वडा नं. २ मा खोवाङ दोभानमा ३ मुखे पक्की पुल बनाउने, वडा नं. ३ मा भोलामी पुल, न्योती खोलामा निर्माण गर्ने, वडा नं. ५ मा खारा -गुल्मी, जेगीबगर -गुल्मी, मसारा-गुल्मी झोलुङ्गे पुलमा मोटर पुल बनाउने, वडा नं. ८ मा रणसिंमा, पदमभिरमा र भेडिखोरमा मोटर पुल बनाउने । वडा नं. ९ मा रहेको दर्लिङ खोलामा पक्की पुल बनाउने । वडा नं. १० मा सेनचौर निगलपानी र खाम दर्लिङ झोलुङ्गे पुल र डाराटोल निगलपानी— कालि बिसौना दर्लिङ झोलुङ्गे पुल निर्माण गरिनेछ ।

१.६ अपेक्षित उपलब्धिहरू

सडक विकास र विस्तारले मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनको साथै विकासका हरेक पक्षलाई सडक यातायातले जोडेको छ । १२ महिना नै सडक सञ्चालन गर्न र सडकको स्तरोन्नति गर्न सकेको खण्डमा प्रत्यक्ष रूपले आर्थिक पक्षमा लाभ लिन सकिन्छ । आगामी ५ वर्ष भित्र करिब १५ कि.मि. सडक कालोपत्रे गर्ने, ३७६ कि.मि. सडक ग्राभेल गर्ने र ५५ कि.मि. सडक नयाँट्रयाक खोलिने छ । त्यसरी नै सोही अवधिमा ४ वटा आकाशे पुल र ७ वटा पक्की पुलहरूको निर्माण भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: सिंचाइ

२.१ पृष्ठभूमि

देशको खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच पुर्याई कृषि उत्पादकत्व बढाउन तथा खाद्यसुरक्षा तथा गरिबी निवारणमा योगदान पुऱ्याउनका लागि सिंचाइ अपरिहार्य छ । नेपालमा सिंचाइ विभागले सन् १९९४ मा गरेको एक सर्वेक्षण अनुसार करिब साढे २६ लाख हेक्टर कृषियोग्य जमिन रहेको र त्यसमा जम्मा १७ लाख हेक्टर जमिनमा सिंचाइको पहुँच रहेको अवस्था छ। यसैगरी करिब ८० प्रतिशत सिंचाइका संरचना निर्माण गरिएको भएपनि ती संरचना केही महिनाकालागि मात्र हुने गरेको विभागको तथ्याङ्कमा उल्लेख गरिएको छ । सर्वेक्षणको प्रतिवेदनमा कुल सिंचाइ पुगेको क्षेत्रमा पनि जम्मा एक चौथाई भागमा मात्र बाह्रै महिना सिंचाइ सुविधा उपलब्ध हुने गरेको जनाइएको छ । हाल नेपालमा चारवटा राष्ट्रिय गौरवका सिंचाइ आयोजनाहरू निर्माण भइरहेका छन् जसले खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाइको थप पहुँच बढ्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

गण्डकी प्रदेशको सन्दर्भमा कुल भूभाग २१,९७,३६८ हेक्टर मध्ये खेतीयोग्य जमिन ४,८७,८१६ हेक्टर अर्थात् २२.२ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्क गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, आधारपत्र, २०७६ मा उल्लेख गरिएको छ । यस प्रदेशको खेतीयोग्य मध्ये पनि २४५ जमिन बाँझो अवस्थामा रहेको स्थिति छ। यस प्रदेशको खेती गरिएको जमिन मध्ये ४६.२५ मा बाह्रै महिना र ५३.८५ जमिनमा मौसमी सिंचाइमा भरपर्नु पर्ने अवस्था छ । सतह सिंचाइको सम्भावना नभएका पाखो, बेसी र टारहरूमा सिंचाइको पहुँच विस्तार गर्नु यस क्षेत्रको चुनौती हो ।

२.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- जलस्रोत ऐन, २०४९ ।
- सिंचाइ नीति, २०४९ ।
- सिंचाइ नियमावली, २०५६ ।
- सिंचाइ नीति, २०६० ।
- सिंचाइ नीति २०७० ।
- गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, आधारपत्र, २०७६ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित स्वास्थ्य क्षेत्रको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच सम्पन्न भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

२.१.२ सीमितताहरू

नेपालमा स्थानीय तहलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नकालागि आवश्यक कतिपय व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी नै रहेको अवस्थामा स्थानीय तहमा डाटाबेस तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन सक्ने स्थिति छैन । यस परिवेशमा यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रहेर तयार पारिएको हो ।

- ◆ गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना जसमा समग्र प्रदेशको स्वास्थ्य क्षेत्रको आंशिक तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भए तापनि प्रतिवेदनलाई आवश्यक पर्ने स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्राप्त नभएको अवस्थामा प्रदेशकै आधार पत्रको सीमितता भित्र रहेर प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ मा उल्लेखित सिंचाइ सुविधाको पहुँच सम्बन्धी आधारभूत तथ्याङ्कहरू प्राप्त गर्न कठिनाइ भएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ जिल्ला स्तरीय तालुकवाला संस्थाको बडिगाडकै सन्दर्भमा तथ्याङ्क प्राप्त हुन नसकेको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ गाउँपालिकामा कार्यशाला र तथ्याङ्क लिने क्रममा उपस्थित जनप्रतिनिधिहरूबाट तथ्याङ्क लिएको भए तापनि सिंचाइ सम्बन्धी पूर्ण विवरण प्राप्त हुन नसकेको र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकामा पनि अन्य क्षेत्रको झैं सिंचाइ सम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना राख्ने विषयगत निकायको पूर्ण संरचना विकास हुन बाँकी रहेको अवस्थामा जे जति सूचना तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर प्रतिवेदन तयार पार्नु अर्को सीमितता हो ।

२.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय बाग्लुङको २०७३ सालको तथ्याङ्क अनुसार बडिगाड गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेको खेतीयोग्य कुल जमिन २१८३ हेक्टर रहेको छ जसमा २०.६ ५ अर्थात् ४५० हेक्टर खेत र बाँकी ७९.२५ अर्थात् १७३३ हेक्टर जमिन पाखोबारीको रूपमा रहेको छ । यस पालिका अन्तर्गत १६१९ मिटर भौगोलिक उचाइमा रहेको १२.३४ वर्ग कि.मि. कुल क्षेत्रफल रहेको वडा नं. १ मा हाल कुनै सिंचाइको व्यवस्था छैन भने आयोजना सञ्चालनमा समेत छैन । यसैगरी ७०४ मिटर भौगोलिक उचाइमा अवस्थित वडा नं. २ को कुल क्षेत्रफल ६९३ वर्ग कि.मि. छ भने यहाँ पिपलटारी सिंचाइ आयोजना बहुवर्षीय योजनाको रूपमा सञ्चालनमा छ । यस वडामा लिफ्टिङ सिंचाइकोलागि बडिगाड खोला, दरमखोला र गिरंगदीखोला थप स्रोतको रूपमा रहेका छन् । लब्धिखोला-जिमदनिया -सिमलचौर सिंचाइ कुलो आयोजना सञ्चालन गर्न सकिने देखिन्छ । राक्से सिंचाइ आयोजना र खर्वाड सिंचाइ आयोजनाले यस क्षेत्रको कृषि विकासमा तथ टेवा पुग्नेछ ।

वडा नं. ३ १९८० मिटर भौगोलिक उचाइमा रहेको छ जसको कुल क्षेत्रफल १८.८६ वर्ग कि.मि. छ भने यस वडामा पनि मौसमी सिंचाइमा भर पर्नु पर्ने अवस्था छ भने कुनै सिंचाइका आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेको अवस्था छैन । वडा नं. ४ पालिका अन्तर्गत २२३२ मि. भौगोलिक उचाइमा रहेको वडा हो जसको कुल क्षेत्रफल १८.२ वर्ग कि.मि. रहेको छ भने यसमा पनि हाल कुनै सिंचाइ आयोजना सञ्चालन भएको अवस्था

छैन । यसैगरी वडा नं. ५ ७९० मि. भौगोलिक उचाइमा अवस्थित छ । यसले २३.४७ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको छ । यस वडामा सिंचाइकोलागि एक नहर कुलो र अन्य सामान्य सिंचाइका कुलाहरू रहेका छन् । यस क्षेत्रमा लघु सिंचाइको सम्भावना भएका स्रोतहरूमा लब्धिखोला, खहरेखोला, कालिमाटीखोला र दांगरखोला रहेका छन् भने सिंचाइको गुरु योजना तयार गरी कुल क्षमता बारे थप अध्ययन गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

यसैगरी ९४७.३६ मिटर भौगोलिक उचाइमा रहेको र ८.३५ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको वडा नं. ६ मा सिंचाइकोलागि कुलबाँध-छिसफाँट सिंचाइ कुलो, भिंगखोला — चित्चौर सिंचाइ कुलो, कुल बाँध — हिउँदे सिंचाइ कुलो उपलब्ध भए तापनि यिनीहरूको कुल क्षमताको अध्ययन गर्न बाँकी छ । यस पालिका अन्तर्गत वडा नं. ७ १०१८.९५ मि. भौगोलिक उचाइमा रहेको छ जसको कुल क्षेत्रफल २४.९३ वर्ग कि.मि. रहेको छ । यस वडामा समेत खेतीयोग्य जमिन मध्ये पाखोबारी रहेको र मौसमी सिंचाइमा भर पर्नु पर्ने अवस्था छ । भीमखोला सिंचाइकोलागि स्रोत भए तापनि विस्तृत अध्ययन भएको अवस्था छैन ।

यस पालिका अन्तर्गत २२९५ मि. सम्म भौगोलिक उचाइमा रहेको र ३८.८९ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको वडा नं. ८ को खेतीयोग्य जमिन पाखोबारीको रूपमा रहेको छ भने सिंचाइकोलागि मौसमी वर्षाको भर पर्नु पर्ने अवस्था छ । नजिक पर्याप्त स्रोत नभएको र लिफ्टिङको समेत खर्चिलो हुने भएको अवस्थामा रहेको यस वडामा कुनै सिंचाइको आयोजना सञ्चालनमा छैन । यसैगरी १३.७४ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको वडा नं. ९ मा सिर्धारा देखि घर्तीटोल सम्म सिंचाइ कुलो रहेको अवस्था छ भने पार ताप्ने देखि बल्घाससम्म कुलो निर्माण गर्न सकिने अवस्था छ । यसैगरी धाप्पाटामा दर्लिङ खोलाबाट र मालारानी सम्म बडिगाड खोलाबाट लिफ्टिङ पद्धतिबाट सिंचाइ गर्न सकिने सम्भावना छ । मायाँखर्क, मात्चौर, ठुल्चौर अलिछ्वांगमा समेत सिंचाइ कुलो सञ्चालनमा ल्याउन सकिने अवस्था छ । पालिका अन्तर्गत १६६० मि. भौगोलिक उचाइमा रहेको र १३.३६ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको वडा नं. १० मा पनि सिंचाइको व्यवस्था एवम् आयोजना सञ्चालनमा रहेको अवस्था छैन ।

सवल पक्षहरू

- ✚ केही सिंचाइका स्रोतहरूको मर्मत गरी पहुँच विस्तार गर्न सकिने अवस्था रहेको ।
- ✚ पालिका स्तरीय तथा प्रदेश स्तरीय सिंचाइ योजना सञ्चालनमा रहेको अवस्थामा सम्पन्न भएपछि थप सिंचाइ सुविधा विस्तार हुने ।
- ✚ केही थप सिंचाइका स्रोतहरूको पहिचान भएको ।
- ✚ लघु सिंचाइ आयोजना सञ्चालन भएका वडाहरूमा योजनाहरूको रेखदेख तथा अनुगमनकोलागि उपभोक्ता समितिहरू गठन भएको ।
- ✚ पालिका अन्तर्गत विभिन्न खोलाहरू निकट स्रोत भएका ठाउँमा लिफ्टिङ संरचनाको विकास गरी सिंचाइको पहुँच बढाउने सम्भावना रहेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * सिंचाइ गुरुयोजना बनाई योजनाबद्ध विकास तथा योजना गर्न नसक्नु ।

- * सिंचाइ योजनाहरूको स्रोतहरूको पूर्णरूपमा मर्मत गरी यसको पहुँचमा उलेख्य सुधार गर्न नसकिएको ।
- * परम्परागत कृषक कुलोहरूको आधुनिकीकरण तथा सुधार गर्न नसकिएको ।
- * पालिका स्तरीय तथा प्रदेश स्तरीय सिंचाइ योजनाहरू सञ्चालनमा रहेको तर प्रतिफल प्राप्त गर्न नसकिएको ।
- * सिंचाइका थप स्रोतहरूको पहिचान भएको तर प्राविधिक पक्षको विश्लेषण गर्न नसकिएको ।
- * सिंचाइ आयोजना सञ्चालनकोलागि वडाहरूमा योजनाहरूको रेखदेख तथा अनुगमनकोलागि उपभोक्ता समितिहरू गठन भएको तर समितिलाई थप क्रियाशील बनाउन बाँकी रहेको ।

अवसरहरू

- ✘ सिंचाइका गुरुयोजना बनाई सिंचाइको पहुँच बढाउने अवसर रहेको ।
- ✘ सतह सिंचाइको सम्भावना नभएका पहाडी भूभागमा लिफ्टिड पद्धतिको प्रयोग गरी सिंचाइको व्यवस्था गरी सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउने सम्भावना रहेको ।
- ✘ बेमौसमी तरकारी खेती तर्फ किसानहरूको रुची बढ्दै गएको परिप्रेक्ष्यमा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा समेत लघु सिंचाइ आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने सम्भावना रहेको ।
- ✘ सिंचाइको व्यवस्था पश्चात् कृषि उत्पादकत्व बढाई समुदायलाई खाद्यवस्तुको अभाव घटाउने सम्भावना रहेको ।

चुनौतीहरू

- ❖ सिंचाइका गुरुयोजना बनाई योजनाबद्ध विकास तथा व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
- ❖ सिंचाइको अभावमा कृषि उत्पादकत्व कम हुँदा कृषकहरूलाई कृषि पेशामा आकर्षित गर्न नसक्नु ।
- ❖ उच्च भूभागमा रहेका वडाहरूमा सतह सिंचाइको सम्भावना नहुने हुँदा लिफ्टिड विकल्प खर्चिलो बन्नु
- ❖ सहर बजार नजिकका खोला नालाहरूबाट नदीजन्य निर्माण सामग्रीको अत्यधिक प्रयोगबाट खोलाको सतह गहिरिदै जाँदा सतह सिंचाइका सम्भावना भएका खेतीयोग्य जमिनमा समेत योजनाहरू जोखिममा पर्नु ।
- ❖ सडक पूर्वाधारको निर्माणको क्रममा कतिपय परम्परागत कुलोहरूको संरचनाहरू बिग्रनु ।
- ❖ भौतिक पूर्वाधारको तुलनामा सिंचाइ पूर्वाधार प्रति स्थानीय निकाय र समुदायको समेत चासो कम हुनु ।
- ❖ सिंचाइ शुल्क निर्धारण गरी लघु सिंचाइ आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न सामूहिक कोषको व्यवस्था गर्न समुदायको चासो नहुनु ।

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"दिगो सिंचाइको पूर्वाधार, उत्पादकत्वको मूल आधार"

लक्ष्य

सिंचाइ प्रणालीको विकास र व्यवस्थापनबाट कृषिजन्य उत्पादनमा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार गर्नु ।
२. नयाँ वैकल्पिक सिंचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।
३. कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच बृद्धि गर्नु ।
४. दिगो सिंचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३३: सिंचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार गर्नु ।	
२.१.१: परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिंचाइको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. परम्परागत सिंचाइका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ । २. परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । ३. यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ४. आधारभूत सिंचाइको पहुँच बृद्धिको लागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ । ५. परिष्कृत संरचना निर्माणको लागत अनुमान तयार गरिनेछ । ६. संरचना निर्माणको लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । ७. निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: नयाँ वैकल्पिक सिंचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
२.१.२: आधारभूत सिंचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिंचाइको पहुँच बृद्धि गरिनेछ ।	<ol style="list-style-type: none"> १. सिंचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । २. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ । ३. वैकल्पिक सिंचाइ संरचनाको आवश्यक योजना गरिनेछ । ४. संरचना निर्माणको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ । ५. सिंचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ । ६. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिंचाइ संरचनाको निर्माण गरिनेछ । ७. संरचना निर्माणको प्रयोजनको लागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ । ८. संरचना विस्तारको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ९. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । १०. यस्ता सिंचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ । ११. सिंचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनको लागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच बृद्धि गर्नु ।	

<p>२.३.१: खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिंचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिंचाइको पहुँच बृद्धि गरिनेछ ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. सिंचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ । २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिंचाइ कुलोहरूको प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. सतहसिंचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिंचाइ गर्ने योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ । ४. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ५. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिंचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ६. सिंचाइकोलागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलासय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ७. सिंचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ८. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ९. सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ ।
<p>उद्देश्य ४: दिगो सिंचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।</p>	
<p>२.४.१: दिगो सिंचाइ प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । २. सिंचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिंचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सङ्कलन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ३. दिगो सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा बृद्धि गरिनेछ । ४. सिंचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. सिंचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।

२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

परम्परागत सिंचाइ संरचनाहरूको सुधार

१. परम्परागत सिंचाइका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
२. स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ ।
३. स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ ।
४. संरक्षणकोलागि उपभोक्ताबाटै समितिको गठन गरिनेछ ।
५. उपभोक्ता र समुदायको सिंचाइ व्यवस्थापनको क्षमतामा बृद्धि गरिनेछ ।

वैकल्पिक सिंचाइ स्रोतको पहिचान र योजना निर्माण

१. सिंचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ ।
२. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भाव्यता अध्ययन गराइनेछ ।
३. वैकल्पिक सिंचाइ संरचनाको आवश्यक योजना तयार गरिनेछ ।
४. संरचना निर्माणकोलागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. सिंचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ ।

६. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिंचाइ संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।
७. संरचना निर्माणको प्रयोजनकोलागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ ।
८. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
९. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ ।
१०. सिंचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ ।
११. सिंचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइको विस्तार

१. सिंचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ ।
२. समुचित प्रयोगमा नआएका सिंचाइ कुलोहरूको पुनर्निर्माण गरिनेछ ।
३. सतहसिंचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा वैकल्पिक संरचना निर्माण गरिनेछ ।
४. लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिंचाइ गर्नुपर्ने क्षेत्रमा योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ ।
५. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ ।
६. सिंचाइकोलागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलासय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ ।
७. सिंचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
९. सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ ।

दिगो सिंचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन

१. गाउँपालिकाको सिंचाइ गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।
२. सिंचाइका पूर्वाधारहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
३. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ ।
४. सिंचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सञ्चालन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।
५. दिगो सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा बृद्धि गरिनेछ ।
६. सिंचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाइको सुविधा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ सिंचाइ आयोजनाहरू स्तरोन्नति भई सञ्चालनमा आउने छन् र व्यवस्थापनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था हुनेछ ।
- ✓ सिंचाइका उपयोग हुन नसकेका स्रोतहरूको प्रयोग गर्न सकिनेछ ।
- ✓ फलफूल तरकारी तथा नगदेबालीको उत्पादनबाट गाउँ घरमै रोजगारी सिर्जना गरी आन्तरिक बसाइँसराइलाई न्यूनीकरण गर्न सकिनेछ ।
- ✓ कृषि उत्पादकत्व बढी भई समुदायको आम्दानीमा बृद्धि हुनेछ ।

खण्ड तीन: भवन तथा शहरी विकास

३.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ पश्चात नयाँ नगरपालिका सहित नगरपालिकाको सङ्ख्या २९३ पुगेको र शहरी जनसङ्ख्या ५९.९ प्रतिशत पुगेको छ। यस प्रकार नयाँ सहरको बृद्धिसँगै तीव्र रूपमा बसाइँसराइ भइ रहेको छ। त्यसमा नेपालको अवस्था पनि उस्तै किसिमको छ। गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत हाल १ महानगरपालिका, २६ नगरपालिका र ५८ गाउँपालिका गरी जम्मा ८५ स्थानीय तह रहेका छन्। प्रदेशको कुल क्षेत्रफल मध्ये १९.४ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको नगरपालिकाहरूमा ६१ प्रतिशत जनसङ्ख्या बसोबास गर्दछन्। तर ग्रामीण चरित्रको जनसङ्ख्यालाई भूगोलको आधारमा शहरी परिभाषित गरिए पनि कार्यपद्धति र चरित्रको आधारमा अधिकांश शहरी जनसङ्ख्या ग्रामीण चरित्रको नै छ (गण्डकी प्रदेशको आवधिक योजना, २०७६)। बडिगाड गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्र भएकोले व्यवस्थित शहरीकरण र बस्ती विकासमा थप चुनौती रहेको छ।

यस गा.पा.को कुल क्षेत्रफलको ५६.८३ प्रतिशत भाग जङ्गल, ३३.६० प्रतिशत भाग कृषिभूमि, ५.१२ प्रतिशत भाग बुट्यान, १.२४ प्रतिशत भाग नदी तथा कटान क्षेत्र, ०.८२ प्रतिशत भाग चट्टान र २.३८ प्रतिशत भाग घाँसे मैदानकालागि उपयोग भएको देखिन्छ। तर पनि व्यवस्थित बस्ती विकासकोलागि गाउँपालिकाले उपयुक्त नीति तयार गरेर प्राविधिक विज्ञहरूको सहयोगमा उक्त कार्य गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ। भवन निर्माण तथा व्यवस्थित बस्तीहरूकोलागि प्रभावकारी अध्ययन अनुसन्धान तथा आवधिक योजना तर्जुमा गरी यस क्षेत्रमा सुरुकै अवस्थाबाट नै योजनाबद्ध किसिमको योजना तयार गरेर जान सकिन्छ।

३.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान।
- प्रथम पञ्चवर्षीय योजना आधार—पत्र (आर्थिक वर्ष २०७६/७७—२०८०/८१), गण्डकी प्रदेश।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५।
- राष्ट्रिय सहर विकास रणनीति, २०१७।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरेको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू।
- पन्ध्रौं योजना २०७६, शहरी विकास एवम् नीतिहरू।
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९।
- बडिगाड गा.पा. का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू।

३.१.२ सीमितताहरू

भर्खरै कालोपत्रे सडकले मात्र छोएको यस गा.पा.मा शहरीकरण योजनाहरू खासै शुरू नभई सकेको अवस्था भएकोले शहरी विकास सम्बन्धी विषयवस्तु बारे कुनै समग्रीहरू नभएको अवस्था रहेको । तर भवन सम्बन्धमा भने गा.पा.मा रहेको विवरणहरू एवम् पालिकाका प्रतिनिधिहरूसँगको अन्तरक्रिया र अवलोकनबाट प्राप्त विवरणका आधारमा यो प्रतिवेदन तयार गर्नुका सीमितताहरू रहेका छन् ।

३.२ विद्यमान अवस्था

कुल जनसङ्ख्या ३०९०६ र जम्मा घरको सङ्ख्या ६२२८ रहेको यस गा.पा.को क्षेत्रफल १७८.६७ वर्ग किलोमिटर छ । यस गा.पा. बाट विगत १० वर्षमा ३३२ परिवार आफ्नो मूलथलो छाडेर बसाइ सराई गरेको अवस्था छ । यस गा.पा.मा वर्तमान अवस्थामा ठुलो शहरी विकास भने भइनसकेको अवस्था छ । समयको गति सँगै शहरीकरणको झझल्को भने देखिन थालेको छ । हाल रहेका साना व्यापारिक केन्द्रहरू न्वारा, खाल बजार, खार, खौलार आदि जस्ता स्थानहरू लगायत अन्य स्थानहरूमा योजनाबद्ध किसिमले बस्तीहरूको विकास गर्दै जानुपर्ने छ । वर्तमान अवस्थामा विद्यमान भवनहरूको अवस्था नाजुक किसिमको छ । ठुलो स्रोत र साधनहरू भवन निर्माणमा खर्च गर्न पर्ने अवस्था छ । कतिपय वडा कार्यलयहरूको आफ्नो भवन समेत नभएको अवस्था छ ।

तालिका ३४: बडिगाडमा भएका भवनहरूको विवरण

क्र.स.	भवनको विवरण	वडा नं.	भवनको प्रकृति	भवन सङ्ख्या	कैफियत
१	वडा भवन	१	पक्की	१	सरकारी
२	स्वास्थ्य चौकी भवन	१	कच्ची	२	सरकारी
३	दुडियाचौर सामुदायिक भवन	२	पक्की	१	समुदायिक
४	महिला सामुदायिक भवन	२	पक्की	१	समुदायिक
५	महिला समूहको भवन	२	पक्की	१	समुदायिक
६	सामुदायिक भवन	२	पक्की	१	समुदायिक
७	लुभरन भवन	२	पक्की	५	जिसस
८	पौवा भवन	२	पक्की	१	समुदायिक
९	इलाका वन कार्यालय	२	पक्की		सरकारी
१०	मेलमिलाप सामुदायिक भवन	३	कच्ची	१	समुदायिक
११	चम्लाफेद सामुदायिक भवन	३	कच्ची	१	समुदायिक
१२	स्वास्थ्य चौकी भवन	३	कच्ची	१	सरकारी
१३	हुलाक भवन	३	कच्ची	१	सरकारी
१४	महिला भवन	३	कच्ची	१	सरकारी
१५	हुलाक भवन	४	कच्ची	१	सरकारी
१६	वडा भवन	४	कच्ची	१	सरकारी
१७	स्वास्थ्य चौकी भवन	५	पक्की	१	सरकारी
१८	सत्सड. वचानालय	५	पक्की	१	समुदायिक

१९	प्रहरी चौकी	५	पक्की	१	सरकारी
२०	ओम शान्ति भवन	५	पक्की	१	समुदायिक
२१	महिला भवन	६	पक्की	१	समुदायिक
२२	आमा समूह भवन	६	कच्ची	१	समुदायिक
२३	स्वास्थ्य चौकी भवन	७	कच्ची	१	सरकारी
२४	महिला भवन	७	कच्ची	१	समुदायिक
२५	सामुदायिक भवन	७	पक्की, निर्माणधीन	१	समुदायिक
२६	सचेतना केन्द्र भवन	८	पक्की	१	समुदायिक
२७	फ्रोसा भवन	८	पक्की	१	क्लब
२८	तीनचुले हिलेडाँडा	८	पक्की	१	क्लब
२९	स्वास्थ्य चौकी भवन	९	कच्ची	१	सरकारी
३०	सामुदायिक भवन	९	कच्ची	१	समुदायिक
३१	क्लब भवन	९	पक्की	१	समुदायिक

स्रोत: वस्तुगत विवरण बडिगाड २०७५

यस गा.पा.को दुई-तिहाई भन्दा बढी भूभाग १५०० मिटर देखि ३५०० मिटरको उचाइमा रहेको रहेकोले यहाँका बस्तीहरू पहाडी, मध्य-पहाडी एवम् लेक क्षेत्रमा रहेका छन् ।

सवल पक्षहरू

गा.पा.ले सेवा प्रदान गर्न आवश्यक भवनहरूको निर्माणकोलागि र शहरी करणको पूर्वाधारहरूकोलागि पहिलो प्राथमिकतामा राख्नु, पोखरा-बागलुङ-बुर्तिवाङ सडकले छोएर गएकोले शहरीकरणको विकास गर्न सजिलो हुने छ । प्रशस्त खोला नाला भएकोले विद्युत निस्कने भएकोले यो काम सहज हुनेछ ।

कमजोरी पक्षहरू

गा.पा.मा विद्यमान अवस्थामा शहरी विकासको पूर्वाधार विकास गर्न आवश्यक आर्थिक समस्या, एकै पटकमा सेवा प्रदान गर्न बनाउन पर्ने भवनहरू र तिनीहरूकोलागि आवश्यक मानव स्रोत एवम् साधनहरूकोलागि गनु पर्ने लगानी आदि पुन्याउन सक्षम हुन नसक्नु ।

अवसरहरू

यस गा.पा.मा कुनै ठुलो अव्यवस्थित किसिमको शहरीकरण न भइसकेकोले शुरुको अवस्थाबाट नै बैज्ञानिक ढङ्गले यसलाई अगाडि बढाउन सकिनेछ । तसर्थ शुरुवातबाट नै योजनाबद्ध किसिमले जान सकेको खण्डमा यो ठुलो अवसर हुनेछ । पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त सहर बसाल्ने सम्भावना रहनु, प्रदेशमा सडक सञ्जालको द्रुत गतिमा बृद्धि भएको हुँदा आर्थिक गतिविधि धेरै हुन सक्ने रणनीतिक क्षेत्र पहिचान गरी सहर बसाल्ने सम्भावना रहनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

चुनौतीहरू

शहरी विकास गर्ने कामकोलागि आधुनिक सबै सेवाहरू उपलब्ध गराउनु गर्ने भएकोले धेरै रकमको आवश्यकता पर्ने भएकोले यो ठुलो चुनौतीको विषय हो । यसको पहाडी एवम् उच्च पहाडी भौगोलिक अवस्था,

उच्च प्रविधिहरू, जन शक्तिहरूको परिपूर्ति जस्ता विषयहरू समेत चुनौतीका विषयहरू हुन । शहरी पूर्वाधारको निर्माण पश्चात् सहर बसाल्नु, सडक, चुस्त यातायात सुविधा, पर्याप्त गुणस्तरीय खानेपानी, गुणस्तरीय बिजुली तथा सूचना प्रणालीको व्यवस्था गर्नु, सबै नागरिकको शिक्षा स्वास्थ्यमा पहुँच पुऱ्याउनु, प्रत्येक सहरमा दिगो आय तथा रोजगारका अवसर सिर्जना गरी पोखरा क्षेत्र वरिपरि केन्द्रित बसाइँसराइको चापलाई न्यूनीकरण गर्नु, प्रविधिमा आधारित उत्पादन प्रणाली र गतिशील आर्थिक गतिविधि रहेको सहर बनाउनु, सुरक्षित प्रदूषणमुक्त र उपलब्ध साधन स्रोतहरूको उचित उपयोग तथा दिगो व्यवस्थापन भएको सहर बनाउनु, सरकारी स्तरमा नयाँ सहर र स्याटलाइट सिटीको निर्माण गर्नु आदि शहरी विकास क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् ।

३.३ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"दिगो विकासकालागि गुणस्तरीय आवास तथा नव-शहरी बस्ती विकास"

लक्ष्य

सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।
३. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गर्नु ।

३.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३५: भवन तथा शहरी विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	
३.४.१: ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्ने ।	१. भौगोलिक रूपले बिकट र विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । २. स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्य तथा सहलगानीमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावरणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त र मौलिक पहिचान बोकेको एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
३.४.२: घना बस्ती रहेका ग्रामीण क्षेत्र तथा सडक क्षेत्रको बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१. सडक रहेका क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ र मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपले कायन्वयन गरिनेछ । २. कृषियोग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ ।

	३. शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायत विपद्को उच्च जोखिममा रहेका व्यक्तिकालागि विशेष सामाजिक आवासको विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य नं. २: एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गर्नु ।	
३.४.३: स्थानीय पहिचान भएको र सबै वर्ग तथा समुदायले किन्न सक्ने भवनहरूको निर्माण गर्ने ।	१. प्रत्येक स्थानीय तहमा निर्माण हुने निजी भवनहरूको डिजाइनमा एकरूपता ल्याउन स्थानीय तहलाई भवन निर्माण मापदण्ड बनाई लागु गर्न सहयोग गरिनेछ । २. सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय उपयुक्त भवन डिजाइन गरिनेछ । ३. स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य नं. ३: स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित, बलिया र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
३.४.४: भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	१. सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जनचेतना बृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- गा.पा. मार्फत सुरक्षित र किफायती भवनको मोडलहरू विकास गरी नागरिकलाई वितरण गरिनेछ ।
- निजी भवन निर्माण गर्न इच्छुकहरूलाई सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन डिजाइन र निर्माण सम्बन्धी सचेतनामूलक तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- सरकारी भवन आचार संहिता निर्माण र लागु गरिनेछ । निजी भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न प्राविधिक लक्षित क्षमता र दक्षता बृद्धि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । स्थानीय तहसँगको समन्वयमा कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रम स्थानीय भवन निर्माण मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
- एकीकृत आवास तथा बस्ती विकासकालागि संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ बडिगाड गाउँपालिकाका मुख्य बस्तीहरू खार बजार, दोभान, दर्लिङ, सिसाखानी, जलजला, ग्वालिचौर, रनसिंह, भीमगिठे दगान्तुडाँडा आदि बस्तीहरूको आवास तथा भौतिक विकास योजना तर्जुमा, विभिन्न आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन गरिनेछ । प्राकृतिक पहिरो आदिको कारण पात्ले, निगलपानी, भोर क्वालजिङ, तुसारापाटा, सिस्नेरी, भुल्ने जस्ता जोखिम बस्तीहरूलाई व्यवस्थापन गरिनेछ ।

खण्ड चार: ऊर्जा

४.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारको उच्च प्राथमिकतामा परेको जलविद्युत आर्थिक बृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्त्वपूर्ण साधन हो । नेपालको विद्युत विकासको यात्रा वि.स. १९६८ देखि सुरु भए तापनि वित्तीय उत्प्रेरणा सहितको लगानी नीतिको प्रभावकारी, समन्वय र निर्माण क्षमताको अभावले सम्भावित क्षमताको न्यून मात्रामा उत्पादन सम्भव हुन सकेको छ । जलविद्युत विकासकालागि स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानीहरू आकर्षण भइरहेका छन् नेपालकोलागि जलविद्युत नै ऊर्जाको महत्त्वपूर्ण एवम् भरपर्दो सम्भाव्य स्रोत भएजस्तै, बडिगाड गाउँपालिका पनि त्यस क्षेत्रको समग्र सामाजिक आर्थिक विकासकालागि जलविद्युत ऊर्जाको प्रचुर सम्भावना सहित ठुलो महत्त्व भएको क्षेत्र हो ।

अथाहा जलस्रोतको भण्डार रहेको बडिगाड गाउँपालिकाको विकास गरी यस क्षेत्रका जनताको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न नितान्त आवश्यक रहेको छ । पूर्वाधार विकासमा मध्येको मुख्य आधारको रूपमा रहेको ऊर्जा क्षेत्रको विकास हुन नसक्दा यस क्षेत्रको चौतर्फी विकासमा धेरै अप्ठयाराहरू तेर्सिएका छन् । त्यसैले उपलब्ध जलविद्युत विकास गरी गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । बडिगाड गाउँपालिकाको ऊर्जाको समुचित विकासलाई प्राथमिकतामा राख्दै यस गा. पा. को मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन योजनामा समावेश गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिई गरिबी न्युनीकरणद्वारा राज्यको गरिबी निवारण लक्ष्यमा टेवा पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ ।

४.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौँ योजना ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- जिल्ला तथ्याङ्क कार्यालयमा बागलुङ उपलब्ध सूचना तथा तथ्याङ्कहरू ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएका अन्तरक्रिया ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।
- ऊर्जा विकास सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरूको विश्लेषण गरिएको ।
- बडिगाड गाउँपालिकासँग सम्बन्धी ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध हुन सकेको प्रतिवेदन ।

- ऊर्जा मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालयबाट तयार गरिएका विभिन्न प्रतिवेदनहरू अध्ययन गरिएको ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा सम्बन्धी विभिन्न समयमा भएका अन्तरक्रिया तथा बैठकहरूबाट प्राप्त जानकारीहरू समावेश गरिएको ।

४.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकासँग सम्बन्धी ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन, प्रदेश तथा राष्ट्रिय तहको योजना, गाउँपालिकामा सम्पन्न योजना कार्यशाला, सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया, स्थलगत वडा भ्रमण लगायतका उल्लेखित सूचना तथा तथ्याङ्कमा आधारित भएर यो योजना तयार पारिएको छ ।

४.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

बागलुङ जिल्लामा रहेका स्थानीय निकायहरू मध्ये बडिगाड गाउँपालिका प्रचुर जलाधारयुक्त गाउँपालिका मानिन्छ । पानीको पर्याप्त स्रोत उपलब्ध भएको अवस्थामा पनि भौगोलिक बिकटता, प्राविधिक अध्ययनको कमी, लागतको समस्या एवम् छरिएको बस्ती भएको कारणले ऊर्जाको सहज पहुँच भएको अवस्था छैन । ज्योतीखोला, खारखोला, कबलेखोला, खहरेखोला, पुलिङखोला, ठुलोखोला, कालीमाटीखोला, ढीडेखोला, घ्वाङखोला, बुकखोला, भुजुङ्गेखोला, कुतखोला, दर्लिङखोल, चिडीखोला, बल्गाखोला, रायखोला, जेलखोला, लामपाटेखोला, हाँडीखोला, साउनेखोला, किटेनीखोला, लब्दीखोला, दोभानखोला, रनसिंह खोला, चाँचलघाट, पदमभिर खोला, नरसिंहकुटखोला, भीमघाटखोला, ग्रिण्डीखोला, ठुलोखोला, बडिगाड, खोला लगायत अन्य खोलानालाहरू जलविद्युत उत्पादनकालागि उपयुक्त क्षेत्रहरू हुन् ।

बडिगाड गाउँपालिकामा जलविद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । हाल यस गा. पा.मा विभिन्न संघ, सस्थाहरूको सहयोग भई १४ वटा लघु-जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् र यस आयोजनाबाट मात्र ६३० कि. वा. विद्युत उत्पादन भई ५८७७ घरपरिवार लाभान्वित हुन पुगेका छन् भने जिल्ला तथ्याङ्क कार्यालय बागलुङ २०७१ को विवरण अनुसार यस पालिकामा ६२२८ कुल परिवार सङ्ख्या रहेको छ ।

तालिका ३६: हाल बडिगाड गाउँपालिकामा लघु-जलविद्युतको अवस्था

क्र.सं.	लघु-जलविद्युतको नाम	उत्पादन (कि.वा.)	लाभान्दित घरधुरी	सहयोगी संस्था
१	गिरिङ्दीखोला	७५	६८८	AEPC/DDC
२	लब्धिखोला —त	२५	२२६	AEPC/DDC
३	गिरिङ्दीखोला —उ	५०	४४६	AEPC/DDC
४	साउनेखोला	१८	१५९	AEPC/DDC
५	भुसुनेखोला	१८	१५३	AEPC
६	लब्धिखोला	५६	३४३	AEPC/DDC
७	लब्धिखोला (२)	३५	३०७	AEPC/DDC

८	भीमघाटखोला	४२	४१०	AEPC/DDC
९	भीमघाटखोला —उ	४२	४२०	AEPC/DDC
१०	भीमघाट मध्य	८५	९००	AEPC/DDC
११	दोभानखोला	१६	१२७	AEPC
१२	चाँचलघाट	१००	९१८	AEPC
१३	नरसिंहकुटखोला	२५	२२५	AEPC/DDC
१४	दर्लिङखोला	४३	५५५	AEPC/DDC
जम्मा	१४ वटा आयोजना	६३०	५८७७	

बडिगाड गाउँपालिका जलविद्युतको अलावा सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जाकोलागि पनि उत्तिकै सम्भावना भएको क्षेत्र हो, यहाँका उच्च पहाडी समथर भूभागहरूबाट प्रशस्त वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन गरी गा. पा. का साथै समग्र राष्ट्रकै ऊर्जा विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान हुन सक्नेछ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ पर्याप्त जलस्रोतका साथै जलविद्युत उत्पादनकालागि उपयुक्त भूबनौट भएको ।
- ✚ जलविद्युत उत्पादनकोलागि उपयुक्त भौगोलिक अवस्था र जलस्रोतको उपलब्धता भएको ।
- ✚ गा. पा. का नागरिकहरूमा ऊर्जा विकासकालागि लगानी एवम् व्यवस्थापनमा व्यापक उत्साह रहेको ।
- ✚ केन्द्रीय स्तरमा सरकारले ऊर्जा विकासलाई महत्त्वपूर्ण विकासको सूचकाङ्कको रूपमा ग्रहण गरिएको ।
- ✚ निजी क्षेत्र पनि ऊर्जा विकासमा सक्रियतापूर्वक सहभागी भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोत नभएको ।
- * समग्र जलस्रोत तथा नदी व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसक्नु ।
- * जलविद्युत उत्पादनकोलागि पर्याप्त आर्थिक स्रोत तथा लगानीको अभाव रहनु ।
- * चालु आयोजनाका कारण आयोजना क्षेत्र भन्दा माथि पानीको स्रोत व्यवस्थापन नभएको ।
- * बाढी तथा पहिरो प्रकोप जोखिम युक्त भूबनौट भएको र नाङ्गो तार, काठको पोलको कारण दुर्घटना हुने सम्भावना बढी भएको ।
- * भौगोलिक विविधताका कारण विद्युत उत्पादन खर्चिलो भएको ।
- * ऊर्जा विकासकालागि सक्षम नेतृत्व नभएको ।
- * गा. पा. को समग्र ऊर्जाको क्षमताको पहिचान नभएको ।
- * विद्युत प्रसारण भएका अधिकांश क्षेत्रमा दुई फेज लाइनको मात्र प्रसारण भएको ।

अवसरहरू

- ✚ जनसमुदायमा ऊर्जाको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि हुने ।
- ✚ ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।

- ✘ आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादनलाई बृद्धि गर्ने ।
- ✘ विदेश पलायन हुने युवाहरू कोलागि गाउँमै रोजगारी सिर्जना हुने ।
- ✘ जलविद्युत आयोजनामा निजी तथा स्थानीय जनताको लगानी बढ्दै जानु ।
- ✘ ऊर्जा विकासबाट अन्य साना तथा घरेलु उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनमा सहजता हुने ।
- ✘ रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई स्व-स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुने ।
- ✘ चौतर्फी विकासबाट स्थानीय हरूको आर्थिक स्थिति मजबुत हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ ऊर्जा विकास सरकारको प्राथमिकतामा नपर्नु ।
- ❖ अनुदान प्रदान गर्ने सम्पूर्ण अधिकार संघ सरकारमा निहित रहनु ।
- ❖ ऊर्जा माग बारे तथ्याङ्क यकिन नहुँदा ऊर्जा विकासको रणनीति नै नहुनु ।
- ❖ सर्वेक्षण अनुमति देखि विद्युत खरिद सम्झौता, जग्गा व्यवस्थापन र वातावरणीय अध्ययन कार्य झन्झटिला र केन्द्रिकृत हुनु ।
- ❖ ऊर्जा विकास बारे ठोस/उपयुक्त योजना, नीति र निर्देशिकाहरूको अभाव हुनु ।
- ❖ विभिन्न नीति नियमहरू एक आपसमा बाझिएर अन्यौलको अवस्था सिर्जना हुनु ।
- ❖ शहरीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग पुरा गर्नु ।
- ❖ आयोजना निर्धारित समय र लागतमा सम्पन्न गर्नु ।
- ❖ सरोकारवाला निकायबीच समन्वय र प्रभावकारी नियमनको व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ जलविद्युत उत्पादनमा पर्याप्त मात्रामा वैदेशिक र निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गर्नु ।
- ❖ भोगलिक बिकटता र बस्ती छरिएको भएकाले एकीकृत सेवा प्रदान गर्न गाह्रो हुनु ।
- ❖ खाना पकाउन स्वच्छ ऊर्जाको व्यवस्थापन गर्नु ।

४.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"ऊर्जा विकास नै बडिगाडको दिगो आर्थिक विकास"

लक्ष्य

ऊर्जा उत्पादन तथा बजारिकण मार्फत ऊर्जा सुरक्षा सहित, ऊर्जा विकासबाट आत्मनिर्भरता हासिल गरी समग्र विकास तथा आर्थिक समृद्धि हासिल गर्दै "पर्यटन, कृषि, ऊर्जा र पूर्वाधार समृद्ध बडिगाड विकासको आधार" निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य

१. यस क्षेत्रमा उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन क्षमताको आकलन र वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जा माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गर्ने र सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि र संस्थागत विकासमा जोड दिनु ।

२. मझौला तथा ठूला ऊर्जा विकासको दीर्घकालीन योजना तथा निर्माण तथा सञ्चालन मोडल तयार गरी विद्युत उत्पादन समिश्रणको माध्यमबाट ऊर्जा सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्नु ।

४.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३७: उर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: यस क्षेत्रमा उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन क्षमताको आकलन र वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जा माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि र संस्थागत विकासमा जोड दिनु ।	
४.१.१: संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको संस्थागत संरचना तयार गरी दिगो, भरपर्दो, र सुलभ बनाई आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा समृद्धशाली बनाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको स्थानीय स्तरमा संस्थागत संरचना तयार गरिनेछ । २. जलविद्युत उत्पादनमा निजी तथा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न उपयुक्त नीति एवम् मोडेल विकास गरी लागु गरिनेछ । ३. संगठनात्मक संरचना अनुसार विद्युत जडान गर्ने र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ४. नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरेर विद्युत वितरण लाइनका सम्पूर्ण काठेपोलहरू प्रतिस्थापन गरिनेछ । ५. नेपाल विद्युत प्राधिकरण र स्थानीय तहसँग समन्वय गरेर लघु जलविद्युत आयोजनालाई ई-मिटरिड प्रविधि मार्फत् ग्रिडमा जोड्ने र ई-पेमेन्ट गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाइनेछ ।
४.१.२: यस क्षेत्रमा उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन, वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जा माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी संस्थागत विकासमा जोड दिने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. बडिगाड गाउँपालिकामा ऊर्जाको स्रोत पहिचान, कुल सम्भाव्य जलविद्युत क्षमता, माग र आपूर्तिको अध्ययन गरिनेछ । २. बडिगाड गाउँपालिकामा निर्माण सम्पन्न भइसकेका जलविद्युत आयोजनाहरूबाट जम्मा उत्पादित ऊर्जा, वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ । ३. पहिचान भइसकेका जलविद्युत आयोजनाहरूको प्राथमिकताको आधारमा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अघि बढाइनेछ । ४. निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा रहेका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको मर्मत, सम्भार र संस्थागत विकास गरिनेछ । ५. निर्माणाधिन जलविद्युत आयोजनाहरूको निर्माण कार्यलाई तिब्रता दिई सम्पन्न गरिनेछ । ६. यस क्षेत्रमा रहेका मुख्य ऊर्जा उत्पादन केन्द्र सम्मको सडक र प्रसारण लाइनको सञ्चालन निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: मझौला तथा ठूला ऊर्जा विकासको दीर्घकालीन योजना निर्माण तथा सञ्चालन मोडल तयार गरी विद्युत उत्पादन समिश्रणको माध्यमबाट ऊर्जा सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्नु ।	
४.२.१: बडिगाड गाउँपालिकामा ऊर्जा विकासको दीर्घकालीन	<ol style="list-style-type: none"> १. ऊर्जा क्षेत्रको विकासकालागि नीति निर्माण, पुनरावलोकन गरी समय सापेक्ष बनाइनेछ ।

<p>योजना निर्माण तथा सञ्चालन मोडल तयार गर्ने ।</p>	<p>२. लघु तथा ठूला ऊर्जा विकासको दीर्घकालीन योजना तथा निर्माणको मोडल तयार गरी विद्युत उत्पादन र ऊर्जा सुरक्षाको प्रत्याभूति गरिनेछ । ३. बडिगाड गाउँपालिकामा पहिचान हुँन बाँकी जलविद्युत आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । ४. ऊर्जा उत्पादनमा लगानी बढाउन स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा बैठक, सम्मेलन मार्फत अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>४.२.२: ऊर्जा वितरण प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् भरपर्दो बनाई विद्युत पहुँचमा बृद्धि गरी खपत बढाउने ।</p>	<p>१. समुदायको सहभागिता सहितको सामुदायिक विद्युतीकरण विस्तार गरिनेछ । २. ऊर्जा विकास, खपत र विद्युत वितरण सहितको गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा लगिनेछ । ३. जलविद्युत ऊर्जाले खनिज ऊर्जालाई प्रतिस्थापन गर्न धुवैरहित भान्छाको अवधारणा लागु गरिनेछ ।</p>

४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. प्रदेश सरकारसँग समन्वयन गरी राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइन नपुगेका ठाउँहरूमा सम्भाव्यता हेरी विद्युत प्रसारण तथा वितरण लाइन विस्तार गरिनेछ ।
२. ऊर्जा विकास सम्बन्धी दीर्घकालीन, मध्यमकालीन तथा अल्पकालीन नीति, रणनीतिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. हाल उत्पादित विद्युतलाई मिनिग्रिड गर्ने र नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वयन र सम्झौता गरी सामुदायिक विद्युतीकरण गरिनेछ ।
४. संघीय स्वरूप अनुसार संस्थागत संरचना स्थापना गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
५. हालको आवश्यकता तथा भविष्यमा हुन सक्ने ऊर्जा खपत सम्बन्धी डाटाबेस तयार पारिनेछ ।
६. यस गा. पा.मा भएका खोलाहरूबाट ऊर्जा उत्पादन क्षमता सम्बन्धी सर्वेक्षण, सम्भाव्यता अध्ययन, अनुसन्धान गरी आयोजना निर्माणकालागि पहल गरिनेछ ।
७. ऊर्जा विकासलाई गा. पा. को वैकल्पिक आयस्रोतका रूपमा विकास गर्न ऊर्जा उत्पादनमा लगानी गरिनेछ ।
८. हाल भएका लघु विद्युतका पावर हाउसलाई स्तर उन्नोति गरी व्यवस्थित गर्न सम्वन्धित निकायसँग माग गरिनेछ ।
९. हाल भएका काठको पोलहरूलाई निरुत्साहित गरी फलामको पोल विस्तार गरिनेछ ।
१०. सामुदायमा सामुदायिक विद्युतीकरणको पूर्वाधार तयार गरिनेछ ।
११. दाउरा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विद्युतीय उपकरण प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्नका साथै विद्युतीय उपकरणको सहज पहुँचको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ बडिगाड गाउँपालिकाको ऊर्जा विकासमा क्षमता अभिवद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ विद्युत चुहावट रोक्ने र विद्युत सेवालाई प्रभावकारी बनाउन स्मार्टमिटर, स्मार्टग्रिड, भोल्टेज सुधार र ई-पेमेन्ट गर्ने कार्य अगाडि बढेको हुनेछ ।
- ✓ प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय गरेर विद्युत वितरण लाइनका सम्पूर्ण काठेपोलहरू प्रतिस्थापन गरी फलामको पोलहरू हुनेछन् ।
- ✓ लघु जलविद्युत आयोजना तथा सौर्य ऊर्जालाई ई-मिटरिड विद्युत आयोजना तथा सौर्य ऊर्जालाई ई-मिटरिड गरिएको हुनेछ ।
- ✓ विद्युत उत्पादन, जडान गर्न, र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्ति बृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ यस क्षेत्रलाई केन्द्रीय प्रसारण लाइनसँग जोडेको हुनेछ ।
- ✓ लघु-जलविद्युत आयोजना मर्मत संभार गरी दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ✓ नजिकका सबै लघु-जलविद्युतसँग समन्वय गरी हाल उत्पादित विद्युतलाई थप गरी मिनिग्रिड गरेको हुनेछ ।
- ✓ बडिगाड गाउँपालिकाको ऊर्जा विकासको डाटाबेस सहित ऊर्जा सम्भाव्यता पहिचान भएको हुनेछ ।
- ✓ ऊर्जाको दिगो विकासबारे दीर्घकालीन मोडेल तयार भएको हुनेछ ।
- ✓ आवश्यकता अनुरूप सबैले विद्युतीय ऊर्जा खपत गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: वैकल्पिक ऊर्जा

५.१ पृष्ठभूमि

विश्वभर वैकल्पिक ऊर्जा, परम्परागत ऊर्जा अर्थात् खनिज ऊर्जामा आधारित ऊर्जाको प्रतिस्पर्धी बनेर उदाउदो छ । क्रमशः पृथ्विको गर्वमा रहेको खनिज ऊर्जाको भण्डार सकिदै जादा विश्वभर प्रयोग हुने दुई तिहाइ बढीको व्यापारिक ऊर्जाको स्रोतको विकल्पबारे संसार भर अध्ययन अनुसन्धान र उत्पादन भैरहेका छन् ।

नेपालको संविधानले वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिकालागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ र यसबाट दुर्गम क्षेत्रमा रहेका राष्ट्रिय प्रशारण लाइन पुन्याउन सम्भाव्यता नभएका तथा छरिएर रहेका बस्तीहरूमा आधुनिक ऊर्जाको पहुँच पुन्याउन र शहरी क्षेत्रको बढ्दो ऊर्जा भागको व्यवस्थापन गर्न र परम्परागत तथा आयातित ऊर्जा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी यस क्षेत्रलाई मुल प्रवाहमा लयाउन जरुरी छ । नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा नेपालमा भैरहेका कार्यहरूमा लघु जलविद्युत सुधारिएको पानि घट्ट, सौर्य यर्जा, वायु ऊर्जा, सुधारिएको चुलो, विद्युतीय चुलो, गोबरग्यास र वायोग्यास आदि रहेको छ ।

५.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौँ योजना ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- जिल्ला तथ्याङ्क कार्यालयमा बागलुङ उपलब्ध सूचना तथा तथ्याङ्कहरू ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएका अन्तरक्रिया ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।
- नवीकरणीय ऊर्जा सम्बन्धी प्राप्त दस्तावेजहरूको विकास सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरूको विश्लेषण गरिएको ।
- बडिगाड गाउँपालिकासँग सम्बन्धी वैकल्पिक ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध हुन सकेको प्रतिवेदनहरूको आधारमा तयार पारिएको छ ।
- ऊर्जा मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग तथा सचिवालयबाट तयार गरिएका विभिन्न प्रतिवेदनहरू अध्ययन गरिएको ।

→ बडिगाड गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा सम्बन्धी विभिन्न समयमा भएका अन्तरक्रिया तथा बैठकहरूबाट प्राप्त जानकारीहरू समावेश गरिएको ।

५.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन तथा सम्बन्धित गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य नजर राखी तयार पारिएको भए तापनि आवश्यक पर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न कठिनाई भयो । यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रही तयार पारिएको हो ।

- ◆ बडिगाड गाउँपालिकासँग सम्बन्धी ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा गर्दा हालसम्म प्रकाशित तथा उपलब्ध हुन सकेको प्रतिवेदनहरूको आधारमा तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र ऊर्जा विकास योजना तर्जुमा पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्क ।

५.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिकालागि दिगो ऊर्जाको अवधारणा र ऊर्जाको पहुचमा बृद्धि गर्न वैकल्पिक/नविकरणीय ऊर्जाको त्ब्र विकास हुन आवश्यक छ, बडिगाड गाउँपालिका जलविद्युतको अलावा सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जाकोलागि पनि उत्तिकै सम्भावना भएको क्षेत्र हो, यहाँका उच्च पहाडी समथर भूभागहरूबाट प्रशस्त वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन गरी गा. पा. का साथै समग्र राष्ट्रकै ऊर्जा विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्नेछ । राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइन नपुगेका ग्रामीण क्षेत्रमा प्रदेश तथा स्थानीयतहसँगको सहकार्यमा ऊर्जा सेवा पुऱ्याउन र आयातित ऊर्जा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न वैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विकास गरी यस क्षेत्रलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउन जरुरी छ ।

बागलुङ जिल्लामा रहेका स्थानीय निकायहरू मध्ये बडिगाड गाउँपालिका प्रचुर जलाधारयुक्त गाउँपालिका मानिन्छ । पानीको पर्याप्त स्रोत र उच्च पहाडी समथर भूभागहरू उपलब्ध भएको अवस्थामा पनि भौगोलिक बिकटता, प्राविधिक अध्ययनको कमी, लागतको समस्या एवम् छरिएको बस्ती भएको कारणले शत-प्रतिशत जनता विद्युत तथा वैकल्पिक/नविकरणीय ऊर्जाको सुविधा प्राप्त गर्न सफल भई सकेका छैनन् । गा.पा. को तथ्याङ्क २०७४ को विवरण र जिल्ला तथ्याङ्क कार्यालय बागलुङको २०७१ को विवरण अनुसार यस गा. पा. मा १४ वटा लघुजलविद्युत आयोजनाहरूबाट ६३० कि. वा. विद्युत उत्पादन भई ५८७७ घरपरिवार लाभान्दित हुन पुगेका छन् भने अन्य घर परिवारले मट्टितेल, वायोग्यास, सोलार, सुधारिएको चुलो आदि ईन्धनको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ वायु ऊर्जा उत्पादनकालागि अथाह उपयुक्त भूबनौट भएको ।
- ✚ सौर्य ऊर्जा उत्पादनकालागि आवश्यक उपयुक्त भूबनौट भएको ।

- ✦ ऊर्जा विकासकालागि विभिन्न खालका स्रोतहरू (जलविद्युत, वायु ऊर्जा, सौर्य ऊर्जा तथा जैविक ऊर्जा) यथेष्ट रूपमा उपलब्ध भएको ।
- ✦ गा. पा. का नागरिकहरूमा ऊर्जा विकासकालागि लगानी एवम् व्यवस्थापनमा व्यापक उत्साह रहेको ।
- ✦ वैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारकोलागि सरकारले महत्त्वपूर्ण विकासको सूचकाङ्कको रूपमा ग्रहण गरिएको ।
- ✦ निजी क्षेत्र पनि ऊर्जा विकासमा सक्रियतापूर्वक सहभागी भएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * ऊर्जाका स्रोतहरू जस्तै जलविद्युत, लघु जलविद्युत, सौर्य, बायोग्यासहरू बारे तथ्याङ्क नभएको ।
- * पर्याप्त मानव आर्थिक र भौतिक स्रोत नभएको ।
- * वैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारकोलागि सहूलियत ऋण, जोखीम व्यवस्थापनको व्यवस्था नहुनु ।
- * वैकल्पिक ऊर्जा विकासमा निजी क्षेत्रको अपेक्षाकृत रूपमा आकर्षित हुन नसक्नु ।
- * स्थानीय तहमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधि प्रवर्द्धन तथा प्रयोग सम्बन्धमा क्षमताको कमीहुनु ।
- * जोखिम व्यवस्थापन र विमा सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था नहुनु ।
- * वैकल्पिक ऊर्जा व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसक्नु ।

अवसरहरू

- ✦ दाउराको खपत कम हुन गई वनजङ्गल संरक्षणमा योगदान हुने ।
- ✦ स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने ।
- ✦ वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवाँरहित भान्साको अवधारणा लागु हुने ।
- ✦ सिंचाइ तथा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गर्न सकिने ।
- ✦ जनसमुदायमा वैकल्पिक ऊर्जाको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि हुने ।
- ✦ ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
- ✦ आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादनलाई बृद्धि गर्ने ।
- ✦ विदेश पलायन हुने युवाहरूकोलागि गाउँमै रोजगारी सिर्जना हुने ।
- ✦ चौतर्फी विकासबाट स्थानीयहरूको आर्थिक स्थिति मजबुत हुने ।
- ✦ रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई स्व-स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ नविकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा सहूलियत कर्जाको व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ खाना पकाउने प्रयोजनकालागि प्रयोग हुने परम्परागत ऊर्जाको स्रोतलाई स्वच्छ र आधुनिक ऊर्जाले प्रतिस्थापन गर्नु ।
- ❖ पहुँच नपुगेका वास्तविक लक्षित वर्ग तथा क्षेत्रमा नविकरणीय ऊर्जाको पहुँच पुऱ्याउनु ।

- ❖ सौर्य तथा वायु ऊर्जा उत्पादनमा निजी तथा समुदायको लगानी आकर्षित गर्नु ।
- ❖ ग्रामीण क्षेत्रका लघु जल तथा सौर्य विद्युत आयोजनाबाट खेर गैरहेको विद्युत प्रसारण लाइनमा प्रवाह गरी आय बृद्धि गर्नु ।
- ❖ सरोकारवाला निकाय बीच समन्वय र प्रभावकारी नियमनको व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ उर्जा माग बारे तथ्याङ्क एकिकन नहुँदा उर्जा विकासको रणनीति नबन्नु ।

५.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन, प्रवर्द्धन, विस्तार, र दक्षता मार्फत आधुनिक ऊर्जाको दिगो आर्थिक र सामाजिक विकासको आधार"

लक्ष्य

वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा ऊर्जा दक्षता बढाई वातावरण-मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार गरी ऊर्जा आपूर्ति प्रणालीको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गरी ग्रामीण क्षेत्रमा प्रयोग हुने परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा सुधारिएको चुलो तथा विद्युतीय चुलोको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु ।
२. वैकल्पिक ऊर्जाको उच्चतम प्रयोगबाट ग्रामीण विद्युतीकरण गर्नु र घरेलु उद्योग सञ्चालन गरी रोजगार सिर्जना गर्नु ।

५.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३८: वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वैकल्पिक/नविकरणीय ऊर्जाको विस्तार गरी ऊर्जा आपूर्ति प्रणालीको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास र बहुउपयोगि प्रवर्द्धन गर्ने तथा ग्रामीण क्षेत्रमा प्रयोग हुने परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा सुधारिएको चुलो तथा विद्युतीय चुलोको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु ।	
५.१.१: वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार गरी दिगो, भरपर्दा, गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रको विकासकालागि नीति निर्माण, पुनरावलोकन गरी समय सापेक्ष बनाइनेछ । २. ग्रामीण क्षेत्रमा वातावरणमैत्री दिगो र गुणस्तरीय आधुनिक ऊर्जाको पहुँचमा बृद्धि गरिनेछ । ३. सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा तथा जैविक ऊर्जा जस्ता वैकल्पिक ऊर्जाको विकास एवम् विस्तार गर्नकालागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४. सौर्य ऊर्जा तथा वायुऊर्जा स्रोतको स्थलगत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी ऊर्जा विकासको गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा गरिनेछ । ५. वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवाँरहित भान्साको अवधारणा लागु गरिनेछ ।

	६. कृषि तथा शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरजन्य वस्तुबाट वायोग्यास तथा प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
५.१.२: खाना पकाउन वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गर्ने ।	१. विद्युतीय चुलोकोलागि प्रोत्साहन गरिनेछ । २. विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्न सम्भावना नभएका ग्रामीण भेगका घरहरूमा धुवारहित सुधारिएको चुलोहरू जडान गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. सार्वजनिक सस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटकय स्थल, आदिमा आधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वैकल्पिक ऊर्जाको उच्चतम प्रयोगबाट ग्रामीण विद्युतीकरण गर्नु र घरेलु उद्योग सञ्चालन गरी रोजगार सिर्जना गर्नु ।	
५.२.१: केन्द्रीय प्रसारण लाइन नपुगेका र सम्भाव्यता नभएका क्षेत्रमा वैकल्पिक ऊर्जाको माध्यमबाट विद्युतीकरण गर्ने ।	१. लघु, वायु, तथा सौर्य विद्युतका साना आयोजना सञ्चालन गरी विद्युतमा शत प्रतिशत नागरिकको पहुँच स्थापित गरिनेछ । २. वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग बढाई तरकारी, फलफूल र जडिबुटी प्रशोधन गरी आय अर्जन बृद्धि गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. सिंचाइ तथा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गरिनेछ । ४. जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग गरी दैनिक जीवनयापनमा सहजता ल्याउदै परम्परागत ईन्धनको प्रयोग घटाइनेछ ।
५.२.२: स्थानीय तह तथा निजी क्षेत्रलाई वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन एवम् विकासकालागि सहजीकरण गर्ने ।	१. ऊर्जा उत्पादनकोलागि स्थानीयतह तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी आवश्यक प्रविधिको विस्तार गर्ने र व्यवसायिक ऊर्जाको रूपमा विकास गरिनेछ । २. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रबाट सहुलेत दरमा ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. वैकल्पिक ऊर्जा विकास तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
२. वैकल्पिक ऊर्जा कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
३. वैकल्पिक ऊर्जा विकास गर्न सुलभ दरमा ऋण तथा अनुदान दिने कार्यक्रम ल्याइनेछ ।
४. सौर्य तथा वायु ऊर्जाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी ऊर्जा उत्पादनमा पहल गरिनेछ ।
५. सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा तथा जैविक ऊर्जा जस्ता वैकल्पिक ऊर्जाको विकास एवम् विस्तार गर्नकालागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
६. वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवारहित भान्साको अवधारणा लागु गरिनेछ ।
७. सौर्य ऊर्जा तथा वायुऊर्जा स्रोतको स्थलगत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी ऊर्जा विकासको गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।
८. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको ज्ञान, सीप र क्षमता विकास गरिनेछ ।

९. बडिगाड गाउँपालिकाका जनता र निजी क्षेत्रलाई ऊर्जा विकासमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्नका साथै लगानीकालागि सहज कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१०. बायोग्यास प्लाण्टको निर्माण तथा प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
११. फोहर प्रशोधनबाट जैविक ऊर्जा उत्पादन तथा प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
१२. ग्रामीण ऊर्जा विकास कोषको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
१३. सम्भाव्यता भएको स्थानहरूमा वायुटर्वाइन जडान गरिनेछ ।
१४. वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमार्फत वातावरण संरक्षण तथा ऊर्जामा आत्मनिर्भरता सम्बन्धी सचेतना तथा प्रचार प्रसार कार्यक्रम गर्ने तथा सामग्रीहरू वितरण गरिनेछ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ ग्रामीण भेगका आधुनिक ऊर्जाको पहुँच नभएका क्षेत्रमा उत्तम वैकल्पिक ऊर्जाको स्रोतबाट शतप्रतिशत विद्युतीकरण भएको हुनेछ ।
- ✓ ग्रामीण भेगमा सुधारिएको चुलो प्रयोग उल्लेखनीय रूपमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ फोहर मैलाबाट बायोग्यास, जैविक मल उत्पादन गरिएको हुनेछ ।
- ✓ बडिगाड गाउँपालिकामा ऊर्जा माग र विकास सम्भावना पहिचान भएको हुनेछ ।
- ✓ ऊर्जाको अधिकतम उत्पादनबाट गा. पा. को समग्र विकासमा टेवा पुग्नेछ ।
- ✓ बडिगाड गाउँपालिकाको ऊर्जा विकासमा क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ वैकल्पिक ऊर्जा जडान र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्ति वृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ वैकल्पिक ऊर्जाको दिगो विकास बारे दीर्घकालीन मोडेल तयार भएको हुनेछ ।

खण्ड छः सञ्चार

६.१ पृष्ठभूमि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। यस अर्थमा सूचना प्रविधि नेपालको भौगोलिक विषमताबाट सिर्जित विकासका चुनौतिको सामना गर्न एउटा सशक्त पूर्वाधारको रूपमा समेत स्थापित हुन सक्ने देखिन्छ। विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन्, बदलिदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनीतिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ। सूचना प्रविधिको द्रुत विकासले शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, पर्यटन तथा व्यापार लगायतका आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रको दिगो विकास गर्न सुअवसरहरू प्रदान गरेको छ। यस प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमूक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ।

वर्तमान अवस्थामा सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा भित्रिएका अत्याधुनिक प्रविधिहरूको व्यापक उपयोग गरी सर्वसुलभ रूपमा सेवा सुविधामा विविधीकरण गर्दै गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी एवम् सर्वसुलभ रूपमा सेवा सुविधा उपलब्ध गराई देशको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक लक्ष्य प्राप्तिलाई टेवा पुऱ्याउने नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजनाले लक्ष्य गरे बमोजिम अथाहा सम्भावनाहरूको भण्डार रहेको बडिगाड गाउँपालिकाको विकास गरी त्यस क्षेत्रको जनताको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासलाई आत्मसात गरी अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। भूमण्डलीकरणको मूलप्रवाहमा समाहित हुनसमेत यस क्षेत्रलाई पूर्वाधारको रूपमा विकास एवम् विस्तार गर्दै जानु आजको आवश्यकता हो।

६.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारीगरेको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन।
- पन्ध्रौं योजनामा उल्लेखित सूचना तथा सञ्चारको विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू।
- प्रदेश नीति तथा योजना आयोग गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित सूचना तथा सञ्चारको विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू।
- नेपालको संविधान र ऐन, नियमहरू।
- राष्ट्रिय सञ्चार नीति, २०४९।

- नेपाल दूरसञ्चार ऐन तथा नियमावली, २०५६ ।
- राष्ट्रिय ब्रोडब्याण्ड नीति, २०७१ ।
- एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ ।
- विसं २०६० मा घोषित दूर सञ्चार नीतिले खुला इजाजत व्यवस्था (Open Licensing Regime) र प्रविधि तटस्थता (Technology Neutrality) लगायतका अवधारणा ।
- नेपाल सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयको सूचना विकास रणनीतिको पुनरावलोकन ।
- बडिगाड गा. पा. का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।

६.१.२ सीमितताहरू

नेपाल अहिले संघीयता कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थामा रहेको हुँदा स्थानीय तहलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नु आफैमा नौलो अभ्यास हो । आवश्यक कतिपय व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी रहेको अवस्थामा स्थानीय तहमा डाटाबेस तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन सक्ने स्थिति छैन । यस परिवेशमा यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रहेर तयार पारिएको हो ।

- ◆ प्रदेश नीति तथा योजना आयोग गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित सूचना तथा सञ्चारको विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- ◆ गाउँपालिकामा तथ्याङ्क लिने क्रममा स्थानीय निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र अन्य सरोकारवालासँगको छलफल, अन्तरक्रिया तथा परामर्श गोष्ठी र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सूचना तथा सञ्चारको विकास योजना तर्जुमा पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्क ।

६.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

नेपालको संविधानले पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, प्रकाशन तथा प्रसारण स्वतन्त्रता, सञ्चार एवम् सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरेको छ भने प्रदेश सरकारको अधिकार सूचिमा पनि समेटिनुको साथै अथाह सम्भावनाहरूको भण्डार रहेको बडिगाड गाउँपालिकाको विकास गरी त्यस क्षेत्रको जनताको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासलाई आत्मसाथ गरी अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यक रहेको छ, तापनि यस क्षेत्रमा जुन रूपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास हुनुपर्ने हो निश्चित रूपमा विकासमा केही अपट्याराहरू रहेका छन् । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उच्च प्राथमिकताका साथ नेपालको नीति तथा त्यससँग सम्बन्धित योजनाहरूले निर्दिष्ट गरेको उद्देश्यहरू अनुरूप बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा क्रियाशील रहनु नितान्त आवश्यक छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासकालागि गरिने क्रियाकलापहरू बडिगाड गाउँपालिकाको मध्यमकालीन

तथा दीर्घकालीन योजनामा समावेश गरी गा. पा. को आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिई सम्भावनाहरूको प्रचुरतालाई दोहन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

वर्तमान अवस्थामा बडिगाड गाउँपालिकामा सवल पक्षको रूपमा रेडियो, एफ एम, टेलिभिजन तथा स्थानीय पत्रिकाका माध्यमबाट सर्वसाधारणको सञ्चारमा पहुँच विस्तार हुँदै गएको छ । त्यस्तै, नेपाल टेलिकम तथा एनसेलको पहुँच सबै वडाहरूमा रहेको, गा. पा. को केन्द्र खारा बगर लगायत केही वडाहरूमा दूरसञ्चारको एडिएसएल सर्भिस रहेको, गा. पा. का केही विद्यालयमा ICT कक्षा सञ्चालन र कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन भएको, विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त अध्यापन शुरुआत भएको आदि राम्रा पक्षहरू रहेका छन् ।

त्यस्तै यस गा. पा. को कमजोर पक्षको रूपमा आमसञ्चार माध्यम पूर्णरूपमा मर्यादित, जिम्मेवार, जवाफदेही हुन नसक्नु, भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या रहेको, दूरसञ्चार सेवा सबै नागरिकको पहुँच पुग्न नसक्नु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको न्यून उपयोग हुनु, हुलाक सेवालालाई विविधीकरण गर्न नसक्नु, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको, जनचेतना तथा सचेतनाको अभाव, सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी, युवा जनशक्तिको पलायन, केही वडाका बिकट स्थानहरूमा मोबाइलको नेटवर्क ज्यादै कमजोर, अप्टिकल फाइबर पुग्न नसकेको, विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको नियमित आपूर्तिको अभावमा आइसिटि कक्षा सञ्चालन गर्न बाधा आदि रहेका छन् ।

सवल पक्षहरू

- ✦ रेडियो, एफ एम, टेलिभिजन तथा स्थानीय दैनिक, साप्ताहिक, अर्धसाप्ताहिक अदि पत्रिकाका माध्यमबाट सर्वसाधारणको सञ्चारमा पहुँच विस्तार हुँदै गएको ।
- ✦ नेपाल टेलिकम तथा एनसेलको पहुँच सबै वडाहरूमा रहेको ।
- ✦ दूरसञ्चारको CDMA सेवा मार्फत टेलिफोन र इन्टरनेटकोलागि एडिएसएल सर्भिस गा. पा. का केही स्थानमा उपलब्ध भएको ।
- ✦ विद्यालय स्तरमा यसको प्रयोगले विद्यार्थीहरू कम्प्युटर मार्फत नयाँनयाँ खोज अनुसन्धानमा उत्सुकता देखाउने गरेको ।
- ✦ गा. पा. का वडा कार्यालय र केही विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको सुविधा भएको ।
- ✦ सूचना प्रविधिमा निजी क्षेत्रको लगानी बृद्धि हुँदै जानु र यस क्षेत्रमा काम गर्ने युवा आकर्षित हुनु ।
- ✦ सार्वजनिक सेवामा नागरिकको पहुँच क्रमश बृद्धि हुँदै गएको ।
- ✦ गा. पा. का केही विद्यालयमा ई-लाईब्रेरी र ई-पाटी तथा प्रोजेक्टरको माध्यमबाट पढाइ सञ्चालन भएको ।
- ✦ गा. पा. का केही विद्यालयमा ICT कक्षा सञ्चालन हुनुका साथै कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन भएको, विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त अध्यापन शुरुआत भएको ।
- ✦ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र विस्तारमा स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था रहेको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या भएको ।
- * यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको ।
- * जनचेतना तथा सचेतनाको अभाव भएको ।
- * सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको न्यून उपयोग हुनु ।
- * सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी भएको ।
- * युवा जनशक्ति पलायनको समस्या रहेको ।
- * सूचना प्रविधिको विकास र साईवर सुरक्षाकोलागि पर्याप्त संरचनागत व्यवस्थाको कमी हुनु ।
- * गा. पा. का केही स्थानहरूमा मोबाइल नेटवर्क अनिमित तथा ज्यादै कमजोर भएकाले सेवा प्रयोगमा समस्या भएको ।
- * अप्टिकल फाइबर अझसम्म पुग्न नसकेको ।
- * विद्यालयहरू नेटको अभावमा आइसिटी कक्षा सञ्चालन गर्न बाधा भएको ।

अवसरहरू

- ✎ सञ्चार तथा सूचना प्रविधिलाई विद्यमान योजना तथा नीति अनुरूप गा. पा. लाई सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन सकिने ।
- ✎ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिकोलागि स्थानीयस्तरमा जनशक्ति निर्माण हुने ।
- ✎ गा. पा. का बिकट क्षेत्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई चालु नीति, योजना तथा कार्यक्रम अनुरूप सम्पूर्ण विद्यालय, स्वास्थ्य केन्द्र लगायत सम्पूर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सहज पहुँचको व्यवस्था एवम् विस्तार गर्न सकिने ।
- ✎ पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
- ✎ ब्रोडब्यान्ड ईन्टरनेटको प्रयोग र अनलाइन प्रकाशनको बढ्दो प्रयोगले सूचनाको पहुँचमा सहज हुनु ।
- ✎ प्रशासनिक लगायत दैनिक कामकाजकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत सहज एवम् चुस्त बनाउन सकिने ।
- ✎ सार्वजनिक निकायका काम कारबाहीका बारेमा नागरिकलाई जानकारी गराउने सामाजिक सञ्जालको विकास हुँदै जानु ।
- ✎ आकर्षक भू-वातावरण तथा भूबनौटको प्रचुर उपयोग गरी सूचना प्रविधिको अधिकतम विकास गर्न सकिने ।
- ✎ इन्टरनेट लगायत आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग तथा विकासमा स्थानीय युवा साथै बुद्धिजीवीहरू उत्सुक हुँदै जानु ।

चुनौतीहरू

- ❖ भौगोलिक बिकटता हुनु ।
- ❖ सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी नीतिगत एवम् कानुनी रिक्तता पुरागर्नु ।
- ❖ पर्याप्त स्रोत (बजेट) सङ्कलन तथा त्यसको परिचालनमा समस्या आउन सक्नु ।
- ❖ गा.पा. भित्र सूचना तथा सञ्चार पहुँचको एकिकृत र अद्यावधिक विवरण तयार पार्नु र सञ्चार माध्यमहरूलाई ग्रामीण भेग सम्म विस्तार गर्नु ।
- ❖ विभिन्न क्षेत्रहरू (शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, पर्यटन आदि) का नीतिगत अस्पष्टता हुनु ।
- ❖ अप्टिकल फाइबर विस्तारमा ढिलाइ हुनु ।
- ❖ सेवा प्रवाहकोलागि बस्ती छरिएर रहनु ।
- ❖ सामाजिक सञ्जालको बृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग नियन्त्रण गर्नु ।
- ❖ सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा विकसित नवीनतम प्रविधि समय सापेक्ष प्रयोग गर्नु ।
- ❖ तात्कालिक अवस्थामा प्राविधिकहरूको अभाव हुनु ।
- ❖ श्रमजिवी पत्रकारहरूको हक हित संरक्षण गर्नु ।
- ❖ विद्युत प्रसारण भरपर्दो नहुनु साथै प्रायः स्थानहरूमा 2-Phase Line मात्र हुनु ।
- ❖ गा. पा. को ऐतिहासिक महत्त्वका वस्तु र सेवाहरूलाई डिजिटल अर्काइभमा सुरक्षित राख्नु ।
- ❖ साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु ।
- ❖ विद्युतीय सञ्चार माध्यमको अनुगमन गर्नु, त्यसको गुणस्तर, त्यसमा गरेको लगानी, प्रयोग भएको प्रविधि र जनशक्तिको बारेमा अनुगमन गर्नु ।

६.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सूचना तथा सञ्चारको गुणस्तरीय सेवाहरूमा सबै वर्गको पहुँच"

लक्ष्य

सूचना तथा आमसञ्चार प्रविधिमा सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आमनागरिकको जीवनस्तरलाई सहज बनाउने ।

उद्देश्य

१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालार्ई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।
२. सम्पूर्ण नागरिकहरूको इन्टरनेट सेवामा सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँच स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।
३. आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई स्थानीय तहमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू शतप्रतिशत सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।

४. विज्ञापन बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्धन गर्नु ।

६.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ३९: सञ्चारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।	
६.१.१: सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. सञ्चार माध्यमसँग साझेदारीको नीतिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सञ्चार क्षेत्रकालागि विद्यमान भौतिक संरचनामा आवश्यकता अनुसार थप संरचना विस्तार गरिनेछ । ३. गा. पा. का सबै ठाँउमा टेलिफोन सेवाको नेटवर्क उपलब्ध हुन सक्ने गरी आवश्यकता अनुरूप मोबाइल टावरको विस्तार गरिनेछ । ४. गा. पा. का सम्पूर्ण सार्वजनिक कार्यालयहरू लगायत हरेक समुदायमा कम्तिमा एकवटा Landline/ CDMA टेलिफोन सेवा उपलब्ध गरिनेछ । ५. संघीय, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहसँग सहकार्य यरी आवश्यक सबै वडाहरूमा ई-भिलेज स्थापना गरिनेछ । ६. विद्यमान हुलाक सेवालाई आधुनिकिकरण गर्दै हुलाक सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ । ७. गा.पा.को केन्द्रमा सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना गरिनेछ । ८. गा. पा. का सबै वडाहरूमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा पढ्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २: सम्पूर्ण नागरिकहरूको इन्टरनेट सेवामा सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँच स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।	
६.२.१: सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. गा. पा. का सबै वडाहरूमा अप्टिकल फाइबरको विस्तार गरी इन्टरनेटको पहुँच सर्वसुलभ बनाइनेछ । २. स्थानीय स्तरसम्म ब्रोडब्यान्ड सेवा विस्तार गरिनेछ । ३. सबै कार्यालयका वेबसाइट, इमेल, ट्वीटर, भाइबरजस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्ति तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । ४. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना, क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरूका बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सार्वजनिक आमसञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, उत्तरदायी र व्यवसायिक बनाइनेछ । ६. गा. पा. का सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवम् सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई स्थानीय तहमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू शतप्रतिशत सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।	
६.३.१: समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन	१. सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासकालागि स्थानीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको आधार तयार गरिनेछ ।

<p>मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार गर्न दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> २. डिजिटल डिभाइड कम गर्नकोलागि डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ३. सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमश अनलाइन मार्फत सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । ४. सूचना प्रविधिलाई शिक्षा र आधुनिक प्रविधिमा उपयोग गरिनेछ । ५. सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्थानिय भाषा, संस्कृति तथा मौलिकताको संरक्षण गरिनेछ । ६. आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
<p>उद्देश्य ४: विज्ञापन, बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्धन गर्नु।</p>	
<p>६.४.१: बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्धन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक तथा गुणस्तरीय लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । २. यस क्षेत्रलाई परिचित गराउने खालका भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि झल्कने प्रवर्धनात्मक सूचनाका सामग्रीहरूको निर्माण र निर्माण भएका सामग्रीहरूको डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुराउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ । ३. गा. पा. को केन्द्रमा एक टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी सबै नागरिकलाई घरमै बसि स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवम् नियमन गर्न नियामक निकायको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक क्षेत्रबाट प्रचार प्रसार हुने विज्ञापनमा समानुपातिक वितरण प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।

६.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. मोबाइल नेटवर्क उपलब्ध नभएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिनेछ ।
२. मोबाइल नेटवर्क उपलब्ध नभएका क्षेत्रहरूमा नेटवर्क उपलब्ध हुने गरी टावर निर्माणकालागि सम्बन्धित सेवा प्रदायकहरूसँगको समन्वयमा टावरहरू निर्माण वा स्थानान्तरण गरिनेछ ।
३. गा. पा. का सम्पूर्ण सार्वजनिक कार्यालयहरू लगायत हरेक समुदायमा कम्तिमा एकवटा Landline/CDMA टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउनकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गरिनेछ ।
४. विद्यमान हुलाक सेवालाई आधुनिकीकरण गर्दै हुलाक सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ ।
५. गा. पा. का सबै बडा र सरकारी कार्यालयको सूचना प्रवाहकोलागि वेबसाइटमा राखिनेछ ।
६. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण गरिनेछ ।
७. गा. पा. द्वारा प्रदान गरिने सेवाहरूलाई प्रविधिमा आधारित सफ्टवेयर निर्माण गरी सहज एवम् सर्वसुलभ सेवा प्रदान गरिनेछ ।

८. स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
९. गा. पा. का सबै विद्यालयमा कम्तिमा ५ विद्यार्थी बराबर एक कम्प्युटरको व्यवस्था मिलाइनेछ र प्रत्येक विद्यालयहरूमा ईन्टरनेटकोलागि पहल गरिनेछ ।
१०. गा. पा. का सबै विद्यालयमा कम्तिमा १ जना कम्प्युटर विषय अध्यापन गर्न सक्षम शिक्षकको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
११. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षित तथा तालिम प्राप्त जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना गरी सञ्चालन भएको हुनेछ ।
१२. गा. पा. को केन्द्रमा सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना गरिनेछ ।
१३. गा. पा. को केन्द्रमा एक टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
१४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवम् नियमन गर्न नियामक निकायको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ ।
१५. प्रदेशसँग समन्वयन गरी गा. पा. का सबै वडा कार्यालयहरूसम्म ब्रोडव्याण्ड इन्टरनेट विस्तार गरिनेछ ।
१६. बडिगाड मौलिकता प्रवर्द्धन एवम् संरक्षण गर्न लघु चलचित्र निर्माण गरिनेछ ।

६.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ समुदायको शैक्षिक, स्वास्थ्य, कृषि तथा अन्य क्षेत्रमा गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा सुधार र सार्वजनिक सेवामा आम नागरिकको पहुँचमा अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ सामुदायिक सूचना केन्द्रको स्थापना र आम सञ्चार माध्यम व्यवसायिक, मर्यादित र जिम्मेवार भएको हुनेछ ।
- ✓ प्रतिस्पर्धी, व्यवसायिक, आधुनिक तथा आत्मनिर्भर आम सञ्चारको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ बडिगाड गा.पा. क्षेत्रको आर्थिक तथा सामाजिक विकास र भाषा, कला, संस्कृति तथा पर्यटकीय प्रवर्धनमा टेवा पुगेको हुनेछ ।
- ✓ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको नवीनतम उपयोगले सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूमा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि हुनेछ ।
- ✓ सामुदायिक सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने र सबै नागरिकमा इन्टरनेटको पहुँच पुगेको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीय स्तरमा नै सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा दक्षता अभिवृद्धि मर्फत् रोजगार सिर्जना भएको हुनेछ ।
- ✓ सञ्चारको माध्यमबाट सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछ ।

परिच्छेद चार: वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

खण्ड एक: वन तथा भू-संरक्षण

१.१ पृष्ठभूमि

बडिगाड वन विकासका दृष्टिले प्रशस्त सम्भावना भएको गाउँपालिका हो । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलमध्ये राष्ट्रिय वन, सामुदायिक वन र निजी वन गरी जम्मा ५७ प्रतिशत वन क्षेत्रले ओगटेको छ । वडा नं. २ मा इलाका वन कार्यालय रहेको छ । यहाँका वन क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका वन्यजन्तु र काष्ठ तथा गैर काष्ठ रुखहरू प्रशस्त हुँदा जैविक विविधताको राम्रो नमुना हो ।

बडिगाड गाउँपालिकाभित्र पाइने वन्यजन्तुहरूमा राते, घोरल, थार, बनेल, भालु, बाँदर, चितुवा, बाघ, स्याल, दुम्सी, खरायो, मृगलगायत छन् । चराचुरुङ्गीहरूमा वनकुखुरा, चिल, डाँफे, मुनाल, कालिज, गिद्ध आदि पाइन्छन् ।

साल, सल्लो, बड सल्लो, सिर्मा, टुनी, चिलाउने, भुईसल्ला, ओखर, बकाइनो बडिगाडका वनमा पाइने प्रमुख रुखहरू हुन् । यहाँका वनमा टिमुर, सिलटिमुर, पाखनबेत, वन लसुन, बिख, सतुवा, भुतकेश, चिराइतो, काली काफल, हरो, बरो, दुर्मो, अशोक, मजिठो, जेठीमधु, बोझो, घिउकुमारी, पाँचऔँले खुट्टे च्याउ, रातो च्याउ, सिनकाउली, भाते काउलो, सरातो, कुरिलो, सोमायो, जस्ता महत्त्वपूर्ण जडीबुटी प्रशस्त पाइन्छन् । यो गाउँपालिका क्षेत्रको वातावरण शान्त एवम् स्वच्छ छ ।

स्थानीय जनताहरूको दैनिक जीवन वनमा नै निर्भर रहेको हुँदा वन क्षेत्रको संरक्षण अति नै आवश्यक छ । वनको बैज्ञानिक र व्यवस्थित विकास हुन सकेमा मात्र वनबाट प्राप्त हुने साधनको दिगो रूपमा उपयोग हुनेछ । वनले भूसंरक्षणमा ठूलो भूमिका खेल्ने हुँदा विकासका क्रममा हुने भूक्षयको न्यूनीकरणकालागि समेत वनस्रोतको व्यवस्थित विकास गर्न आवश्यक छ ।

नेपालको वर्तमान पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) ले मुलुकको कुल क्षेत्रफलको करिब ४५ प्रतिशत भाग ओगट्ने वन क्षेत्रलाई महत्त्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पदा मानेको छ । योजना अवधिमा वन र जैविक विविधताको दिगो र सहभागितामूलक व्यवस्थापनबाट अर्थतन्त्रमा वनजन्य वस्तु तथा सेवाको योगदानमा बृद्धि गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

गण्डकी प्रदेशमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज र ढोरपाटन शिकार आरक्षको आंशिक भाग तथा अन्नपूर्ण र मनासलु संरक्षण क्षेत्रको पूरै भाग गरी १० हजार वर्गकिलोमिटरभन्दा बढी संरक्षित क्षेत्र रहेकाले जैविक विविधताका दृष्टिले यो प्रदेश धनी छ । यस तथ्यलाई दृष्टिगत गरी गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को आधारपत्रमा जैविक विविधताको संरक्षण र वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै वन तथा जलाधारका स्रोतहरूको उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने उद्देश्य लिइएको छ । बडिगाडले पनि गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा केन्द्र र प्रदेश सरकारहरूले अवलम्बन गरेका नीतिहरू लागु गरेमा बढी व्यवहारिक हुने तथ्यलाई मनन गरी तिनलाई मार्गदर्शनका रूपमा लिइएको छ ।

१.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित वन, जैविक विविधता र जलाधार क्षेत्रको विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- वन ऐन, २०४९ ।
- गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित वन तथा भू संरक्षणक्षेत्रका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- बडिगाड गा.पा. का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।

१.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र सामाजिक आर्थिक विकासकालागि नेपालको संविधान ले निर्दिष्ट गरेको संघीयताको स्वरूप अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार गठन भएर देश विकासको क्रममा समग्र राष्ट्र नीति निर्माण तथा भविष्यको कार्यदिशा निर्धारण गर्न जुटिरहेको अवस्थामा यो आवधिक योजना तयार गरिएको छ । यो महत्त्वपूर्ण योजना तयार गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालनका धेरै कानून, नीति तथा नियमहरू निर्माण भइनसकेका तथा स्रोत बाँडफाँडको स्पष्ट खाका तयार भइनसकेकाले योजना तर्जुमामा सामान्य अस्पष्टता महसुस गरिएकोछ । भौगोलिक विकटताका कारण सबै क्षेत्रको स्थलगत अवलोकनमा समस्या भएको तथा आधार तथ्याङ्कको अभावमा योजना तर्जुमा गर्दा केही कठिनाइ अनुभव गरिएको छ । क्षेत्रगत नीति तथा विषयगत विकास योजना सीमित बजेट र छोटो समयका बीच तयार गर्नु आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

गाउँपालिकाको आवधिक योजना बनाउने क्रममा गाउँपालिकामा पूर्व अनुभव नहुँदा वन तथा भू-संरक्षण क्षेत्रका सवल पक्षहरू, कमजोर पक्षहरू, अवसरहरू र चुनौतीहरूको सामूहिक विश्लेषण गर्दै तिनैका आधारमा विज्ञहरूको प्राविधिक सहयोगमा दीर्घकालीन योजना बनाउने कामलाई एउटा नयाँ अभ्यासका रूपमा लिइएको छ ।

१.२ अघावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

यस गाउँपालिकाभित्र सरकारद्वारा व्यवस्थित राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन गरी कुल क्षेत्रफलको लगभग ५७ प्रतिशत वन क्षेत्र छ । सामुदायिक वनका ६१ वटा उपभोक्ता समूह कार्यरत छन् । राष्ट्रिय तथा सामुदायिक वनको संरक्षणकालागि वन ऐन २०४९ छ । त्यसैअनुसार विभिन्न नियमहरू बनाइएका छन् । जिल्ला वन कार्यालय तथा सब्-डिभिजन वन कार्यालयसँगको समन्वयमा स्थानीय वन उपभोक्ता समितिहरूले सामुदायिक वनका कार्ययोजना बनाएका छन् । खुला रूपमा चरिचरन, आगलागी, फडानी गर्ने कुनै पनि व्यक्तिलाई सामुदायिक वनको कार्ययोजना अनुरूपको दण्ड र सजायको व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै, वन्यजन्तु ओसारपसारमा संलग्न हुने व्यक्तिलाई पनि वन तथा वन्यजन्तुसँग सम्बन्धित नीति नियम अनुरूप कारबाही गर्ने व्यवस्था छ । अनुगमनको काम जिल्ला वन कार्यालय बागलुङ तथा सबडिभिजन वन कार्यालय खर्बाङले गर्ने गरेका छन् ।

गाउँपालिकाको वार्षिक विकास योजनामा वनसम्बन्धी कार्यक्रम खासै केही छैनन् तर पनि विभिन्न वडामा नयाँ निर्माण गरिएका मोटर बाटोबाट हुने बाढीपहिरोका न्यूनीकरणकालागि स्थानीयस्तरबाट वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । वन स्रोतको व्यवस्थापनकालागि झाडी-फडानीको कार्यक्रम वार्षिक रूपमा सञ्चालन गरिएको छ । वन क्षेत्रको दिगो विकासकालागि आधुनिक चुलो निर्माणको काम सम्पन्न गरिएको छ ।

वन विकास अन्तर्गत LJVAR नामक संस्थाले केही व्यक्तिलाई जनही रु १५ हजारका दरले आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराएको छ । वनको संरक्षण तथा उपयोगबाट सामुदायिक वनका कोषमा जम्मा भएको रकम बाटोघाटो, बिजुलीजस्ता अन्य पूर्वाधारका काममा पनि प्रयोग गरिएको छ । स्थानीय स्तरका पशुपालन र अन्य व्यवसाय पनि वनबाट लाभान्वित भएका छन् ।

सवल पक्षहरू

- ✚ गाउँपालिका क्षेत्रस्थित वनहरू मानववस्तीबाट नजिक रहेकाले वनको स्रोत परिचालन तथा प्रयोगका निम्ति सहज वातावरण छ ।
- ✚ गाउँपालिका क्षेत्रमा पुरानो प्राकृतिक वन रहेका ।
- ✚ वन संरक्षणको केही चेतना स्थानीय जनतामा रहेको ।
- ✚ स्थानीय उपभोक्ताहरूबीच मेलमिलापको वातावरण भएकाले स्रोत परिचालनमा सहजता छ ।
- ✚ वन क्षेत्रलाई जोड्न विभिन्न वडाहरूमा मोटरबाटो हुँदा वन पैदावारको सङ्कलनका निम्ति सहज छ ।

कमजोर पक्षहरू

- * उत्पादनशील वनलाई पूर्ण क्षमतामा व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
- * वनको व्यवस्थापन तथा विकासमा राज्यको लगानी यथेष्ट नभएको ।
- * अव्यवस्थित भौतिक संरचनाका कारण वन क्षेत्रको विनास र खण्डिकरण हुने गरेको ।
- * वन फँडानी पूर्ण रूपमा नियन्त्रण हुन नसकेको ।
- * वन तथा जलाधार क्षेत्रका स्रोतहरूको क्षयीकरण ।
- * मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व ।
- * वन तथा भूसंरक्षणमा दक्ष जनशक्ति गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध नभएको ।
- * स्थानीय जनतामा वन तथा भूसंरक्षणबारेको राम्रो ज्ञान नभएको ।
- * जनचेतनाको अभाव र लापरवाहीबाट डढेलो लाग्ने गरेको ।
- * वन संरक्षणकालागि आवश्यक आधुनिक भौतिक औजार (Prunning saw, Power chain saw) आदिको कमी ।
- * आरा, बन्चरो जस्ता परम्परागत औजार पनि पर्याप्त सङ्ख्यामा नरहेका ।
- * महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको अन्वेषण र प्रशोधन हुन नसकेको ।
- * उत्पादित काठको व्यावसायिक प्रयोग हुन नसकेको ।
- * नियमित रूपमा फडानीबाट प्राप्त हुने आमदानीबाहेक सामुदायिक वनका अन्य आर्थिक स्रोत नभएका ।

- * जडीबुटी निकासी गर्न कानुनी समस्या ।
- * भूसंरक्षणको सेवा प्रवाह गर्ने कार्यालयको सङ्ख्यामा संरचनागत रूपमा सङ्कुचन ।
- * डिभिजन तथा सबडिभिजन वन कार्यालयबाट यथेष्ट अनुगमन नहुनु ।

अवसरहरू

- ❖ प्राकृतिक रूपमै उम्रने धेरै प्रजातिका जडीबुटी तथा अन्य काठहरू प्रशस्त भएकाले वृक्षारोपणमा धेरै रकम खर्च गर्नु नपर्ने ।
- ❖ महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको बजारको राम्रो सम्भावना भएको ।
- ❖ स्थानीय स्तरमा कृषि तथा पशुपालन व्यवसायको विकासका प्रशस्त सम्भावना ।
- ❖ प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण हुन गई पर्यटन व्यवसायको विकास हुने ।
- ❖ समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन मार्फत स्थानीय जनताको जीवनयापन सहज हुने ।
- ❖ वन, जलाधार, कृषि, पशुविकास, सिंचाइ लगायतका निकाय बीच सहकार्य, समन्वय तथा एकीकृत विकासको अवधारणामा योजना बनाई समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन सकिने ।

चुनौतीहरू

- ❖ डढेलो नियन्त्रण गर्नु ।
- ❖ वन संरक्षणकालागि स्थानीय तहमा क्षमता र जिम्मेवारी बृद्धि गर्नु ।
- ❖ भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ दक्ष जनशक्तिको अभाव ।
- ❖ स्थानीय जनतामा वन तथा भूसंरक्षणबारे ज्ञानको कमी ।

४.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"वन क्षेत्रको योगदानबाट बडिगाडको समृद्धि"

लक्ष्य

बडिगाड क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु ।
२. वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी व्यवसायीकरण गर्नु ।
३. भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।
४. उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समुचित व्यवस्थापन गर्नु ।

१.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४०: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु ।	
१.१.१: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	१. स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तारवार गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाभित्रका खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. गाउँपालिकाभित्र वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय जनतालाई फलफूलका विरुवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन गरी व्यवसायीकरण गर्नु ।	
१.२.१: वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यावसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका मृत, क्षतिग्रस्त र रोगग्रस्त रुखहरू बिक्रीवितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयां रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ । ३. गैरकाष्ठ वन पैदावरको खेती विस्तार तथा वजारीकरण गरिनेछ । ४. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ । ६. वनजन्य व्यवसायप्रति स्थानीय युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा ब्याचलर्स डिग्रीमा अध्ययन गर्न पठाउने, आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
१.२.२: केन्द्र र प्रदेश सरकारका कार्यक्रमहरूबाट प्राप्त अवसरहरूको सदुपयोग गर्ने ।	१. वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय तथा प्रदेशको वन मन्त्रालयले स्थानीय तहमा वन तथा भूसंरक्षणकालागि तय गरेका नीति र कार्यक्रमबारे अद्यावधिक जानकारी राखी तिनीहरूबाट लाभान्वित हुनेछ ।
१.३.३: स्थानीय स्तरका सरोकारवालाहरूबीच समन्वय कायम गर्ने ।	१. निकटका स्थानीय तह, सबडिभिजन वन कार्यालय तथा जिल्ला वन कार्यालय, सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूसँग गाउँपालिकाले समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।	
१.३.१: जनताको सहभागिता मार्फत् दिगो माटो व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरी भूमिको उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने ।	१. बाटोहरूमुनि भूक्षय रोक्न अग्निसो लगायत प्राविधिक रूपले उपयुक्त विरुवाहरू लगाइनेछ । पैयुं, चिउरी, लाकुरी जस्ता मह आउने जातका विरुवा भएमा मौरीपालनमा समेत टेवा पुग्नेछ ।

	<p>२. माटोको गुणस्तर बृद्धि गर्न कृषि शाखासँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>३. कृषियोग्य जमिनलाई पहिरोबाट जोगाउन तटबन्ध गर्ने, ग्याभिन जाली भरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: आवश्यक वित्तीय स्रोतसाधनको समूचित व्यवस्थापन गर्नु ।</p>	
<p>१.४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी ।</p>	<p>१. गाउँपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ ।</p> <p>२. गाउँपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।</p>
<p>१.४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन ।</p>	<p>१. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ ।</p> <p>२. वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायिकरणकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ ।</p>

४.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

वृक्षारोपण:

- मोटरबाटो, पदमार्ग, पर्यटकीयस्थल र पिकनिकस्पट, सार्वजनिक पार्क, भ्यु टावर आदि संरचना निर्माण गरिएका स्थानहरूमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।
- गाउँपालिकामा योजना अवधिभर सुकाठका ५ हजार विरूवा रोप्ने र संरक्षण गर्ने कार्य गरिनेछ ।

वनविज्ञानसम्बन्धी शिक्षा र तालिम:

- वन क्षेत्रबाट व्यावसायिक लाभ लिने जनशक्तिको विकास गरिनेछ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रका २० जना युवाहरूलाई योजना अवधिमा वनविज्ञान विषयमा ब्याचलर्स तहको शिक्षा आर्जन गर्न पठाइनेछ ।
- वन व्यवस्थापन, नर्सरी सञ्चालन आदि विषयहरूमा सरकारी निकाय र गैरसरकारी संस्थाहरूले दिने तालिममा युवावर्गलाई सहभागी गराइनेछ ।

सामुदायिक होमस्टे र सामुदायिक वनबीच सहकार्य:

- सामुदायिक होमस्टे सञ्चालकहरू र सामुदायिक वनबीच सहकार्य गरी दुवैलाई आर्थिक लाभ हुने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनेछ ।

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ वातावरण संरक्षण हुनेछ । जडिबुटीको संरक्षण र उत्पादन हुनेछ ।
- ✓ वन्यजन्तु संरक्षण हुनेछ । स्थानीय खोलानाला, झरना लगायतका पानीको स्रोत संरक्षण हुनेछ ।
- ✓ बाढी पहिरो नियन्त्रण हुनेछ । पर्यटकीय आकर्षण बढ्नेछ ।
- ✓ स्थानीय स्तरमा रोजगारी बढ्ने ।
- ✓ स्थानीय स्तरमा वातावरणीय संरक्षण भई सुन्दरता बढ्ने र समग्रमा जनताको जीवनस्तरमा सुधार हुनेछ ।

खण्ड दुई: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन

२.१ पृष्ठभूमि

वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका असरहरू एकआपसमा सम्बन्धित हुने भएकोले यसको प्रभावको सामना गर्न वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव अनुकूलन गर्दै समष्टिगत विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्त्वपूर्ण सवाललाई मध्यनजर गरी नेपालले यस क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि-महासन्धिहरूको अनुमोदन तथा सम्मिलन गर्दै तदनुसरूप राष्ट्रिय नीति, कानून तथा संस्थागत संयन्त्रहरूको व्यवस्था गरेको छ । वातावरणीय पक्षमा पर्ने प्रभाव तथा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्न हरित विकासको अवधारणालाई आत्मसात् गरिएको छ । सरकारी तथा राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ—संस्था समेतको सक्रियतामा राष्ट्रिय तथा स्थानीय अनुकूलनकालागि रणनीतिक कार्यक्रमहरू, कार्बन व्यापारको थालनी, वातावरणीय संवेदनशीलताका मुद्दाहरूको आन्तरिकीकरण र सम्बोधनजस्ता प्रयासहरू भइरहेका छन् ।

जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा लगानी यकिन गर्न जलवायु परिवर्तन बजेट सङ्केतको व्यवस्था गरी विगत योजना अवधिदेखि नै कार्यान्वयनमा आइसकेको छ । राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा स्थानीय अनुकूलन कार्यक्रम कार्यान्वयन भइरहेको छ । नेपालले सन् २०१५ मा भएको जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी पेरिस सम्झौता कार्यान्वयन प्रारम्भ गरेको छ ।

वातावरण व्यवस्थापनलाई विकास कार्यसँग आबद्ध गर्ने क्रममा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनलाई संस्थागत गर्ने प्रयत्न भएको छ । वायुको गुणस्तरसम्बन्धी मापदण्ड एवम् नेपाल सवारी प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्डहरू निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । क्योटो प्रोटोकल अन्तर्गत कार्बन व्यापारबाट नेपालले आम्दानी प्राप्त गर्न सुरु गरिसकेको छ ।

२.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- नेपाल सरकारको वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी रणनीतिको पुनरावलोकन ।
- वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विकास लक्ष्य, प्रगति, उद्देश्य, रणनीति तथा प्राथमिकता र दिगो विकास लक्ष्यहरू बारेको प्रतिवेदन पुनरावलोकन ।
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९ ।
- सूचना सङ्कलन क्रममा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सूचनाकोलागि बागलुङ जिल्लाको सम्बन्धित कार्यालयहरूबाट तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू सङ्कलन र विश्लेषण ।
- वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम निर्देशिकाहरूको विश्लेषण ।
- बडिगाड गा.पा. का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू ।

२.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विकास योजना तर्जुमा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन तथा सम्बन्धित गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य नजर राखी तयार पारिएको भए तापनि तथ्यगत आधारहरूको अभावका कारण आवश्यक पर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न कठिनाई भयो ।

२.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

समग्र वातावरणीय अवस्था

भौगोलिक रूपमा बडिगाड गाउँपालिका गण्डकी प्रदेशको बाग्लुङ जिल्लामा पर्दछ । बडिगाड गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ७३२ मि. देखि ३६३४ मि. सम्मको उचाइमा अवस्थित रहेको छ । यस क्षेत्रको भू-प्रयोग अन्तर्गत वन क्षेत्र, नदी नाला, बाँझो जमिन र निजी कृषिभूमि रहेका छन् । अधिकांश क्षेत्रमा चट्टानी पहाड र भिरालो भूबनोट रहेको छ । यस क्षेत्रको गृष्मकालीन तापक्रम २० देखि ४० डिग्री सेन्टिग्रेड र शीतकालीन तापक्रम २ देखि २५ डिग्री सेन्टिग्रेड सम्म रहेको छ ।

बडिगाड गाउँपालिकामा बग्ने सबैभन्दा ठूलो बडिगाड खोलामा मिसिन आइपुग्ने दर्लिन खोला, बास्कोट खोला, भीम खोला, रनसिं खोला, भेडिखोर खोला, सुख खोला, दगा खोला, ढाडे खोला, बराइनी खोला, लब्दी खोला, बुसुन्दे खोला, साउने खोला, जोत्रे खोला, ओवान खोला, हाडी खोला आदि रहेका छन् । यसैगरी बडिगाड गाउँपालिकामा, सल्ला, मौवा, चिलाउने, उत्तिस, खिरो, टुनी, सिमल, खसू, ओखर, लालीगुराँस, बांझ, भोजपत्र, आदि रुखका प्रजातीहरू पाइन्छन् । त्यस्तै गाउँपालिकामा पाइने मुख्य गैर काष्ठ पैदावारहरूमा लोक्ता, टिमु, अल्लो, पाषणबेद, सतुवा, गच्छाच्याउ, चिराइतो, बिष, निरमसि, सुनगाभा, लप्सी, अम्रिसो, लौठ सल्ला, वनतरुल, पाँचऔँले, कुरिलो, तेज पात, दालचिनी ओखरको बोक्रा आदि हुन् ।

गाउँपालिकामा क्षेत्रमा पाइने जीवजन्तुहरूमा रातो बाँदर, वँदेल, वन विरालो, लोखर्के, दुम्सी, स्याल, मलसाप्रो, रतुवा मृग आदि रहेका छन् । पन्छीहरूमा चिलिमे, लामपुच्छे, कालिज, फिस्टो, कोइली, चिबे, काग, जुरेली, लुइँचे, न्याउली, रूपी, मलेवा, पिउरा, गौथली आदि पाइन्छन् ।

गाउँपालिकामा वायु, ध्वनि, तथा जल प्रदूषणको ठूलो समस्या नरहे पनि विकासका गतिविधि बढेसँगै यो समस्या बढ्ने देखिन्छ । यसैगरी बाक्लो बस्ती तथा बजार-उन्मुख स्थानहरू जस्तै खरबाङ्ग, न्वारा, खौलार, खार, खाल, भीमगिठे लगायतका ठाउँहरूमा फोहर व्यवस्थापनको समस्या बढ्न सक्छ जसको सही योजना बनाएर फोहर व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

जलवायु परिवर्तन

जलवायु परिवर्तन मुख्यतया मुलुकमा केही दशकयता वर्षा तथा तापक्रममा देखापरेको असाधारण अवस्थाबाट सिर्जित नकारात्मक वा सकारात्मक असरबाट जनजीवनमा पर्दै आएको प्रभावलाई हेरिनु पर्छ । नेपालको जलवायु हिमाली क्षेत्रको जलवायु परिवर्तनबाट धेरै प्रभावित रहेको छ । त्यसैको कारण मनसुनी वर्षा नेपालको पूर्वी तथा मध्यभागमा अत्यधिक मात्रामा हुने गरेको र क्रमशः पश्चिमी भागमा विस्तारै घट्दै गएको

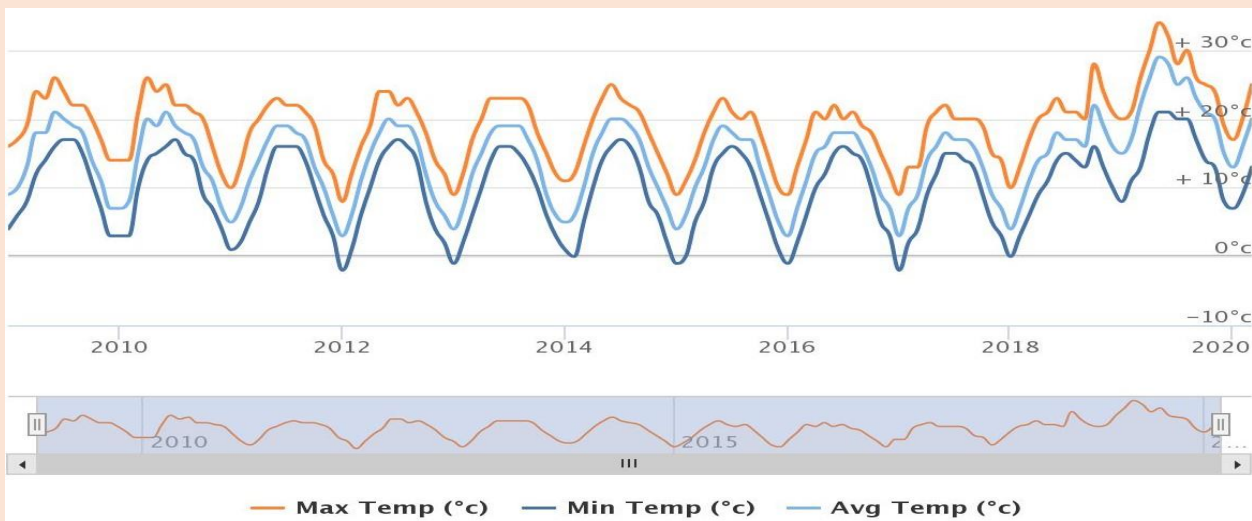
पाइन्छ । नेपालको तापक्रम वि.स २०३० को तुलनामा १.२° सेन्टिग्रेडका दरले बढ्ने एक अध्ययनले अनुमान गरेको छ । यो तापक्रम बृद्धिले खास गरी हिमाली क्षेत्रमा हिउँ तथा हिमनदी पगलने क्रम बढ्दै जाने अनुमान गरिएको छ । अधिकांश जिल्लाहरूमा केही दशकयता मनसुनी वर्षा तथा तापक्रममा केही दशकयता देखिएको उतारचढाव (अर्थात् जलवायु परिवर्तन)का कारण सिर्जित असरहरूबाट प्रभावित भएका छन् ।

सन् २०१० मा नेपाल सरकारद्वारा प्रकाशित राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना अनुसार बाग्लुङ जिल्लामा जलवायु परिवर्तनका कारण पहिरोको सबै भन्दा बढी जोखिम रहेको छ । बडिगाड गा.पा. मा पनि पहाडी भूभाग बढी मात्रामा रहेकोले पहिरोको जोखिमलाई नै प्रमुख मान्न सकिन्छ । यसैगरी यस क्षेत्रमा खडेरी र हिम ताल विष्फोटनको न्यून तथा बाढीको अत्यन्तै न्यून जोखिम रहेको छ ।

तालिका ४१: बाग्लुङ जिल्लामा जलवायु परिवर्तनको असरबाट हुनसक्ने जोखिमको मात्रा

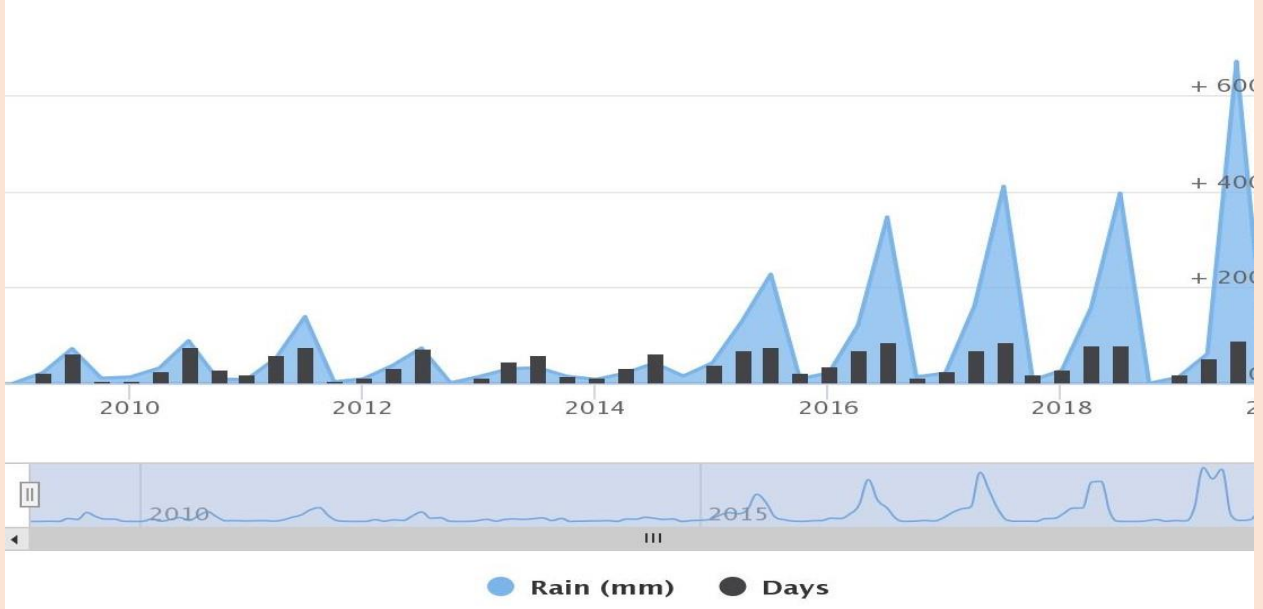
क्र.सं.	जलवायु परिवर्तनको असर	जोखिमको मात्रा
१.	पहिरो	उच्च
२.	खडेरी	न्यून
३.	हिम ताल विष्फोटन	न्यून
४.	बाढी	न्यून

गाउँपालिकाको सबभन्दा नजिक पर्ने बाग्लुङ बजार स्थित जलवायु मापन केन्द्रको सन् २०१० देखि २०१९ सम्मको तापक्रमको तथ्याङ्कको अध्ययन गर्दा त्यस क्षेत्रको अधिकतम तापक्रममा खासै परिवर्तन भएको देखिँदैन भने न्यूनतम तापक्रममा थरै बृद्धि भएको मात्र सकिन्छ । यसैगरी गाउँपालिकाको तातोपानी स्थित पानी मापन केन्द्रको सन् १९७० देखि २००१० सम्मको तथ्याङ्कको अध्ययन गर्दा गाउँपालिकामा हरेक वर्ष पर्ने पानीको मात्रामा न्यून रूपमा बृद्धि भइरहेको पाइएको छ । यसले केही हदसम्म यस क्षेत्रमा जलवायुमा भएको परिवर्तनलाई इङ्गित गर्दछ । स्थानीयवासीहरूको भनाइ अनुसार पनि यस क्षेत्रमा विगत केही वर्ष देखि जलवायुमा परिवर्तन भइरहेको छ ।

चित्र ७: बाग्लुङ स्थित जलवायु मापन केन्द्रको सन् २०१० देखि २०१९ सम्मको तापक्रमको तथ्याङ्क

नेपालमा जलवायु परिवर्तनबाट उत्सर्जन प्रभावलाई न्यून गर्न र त्यस्तो प्रभावबाट बच्न वा अनुकूलित वातावरण सिर्जना गर्न नेपाल सरकारलगायत विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय दातृ-संस्थाहरू लगायत गैरसरकारी संस्थाहरूबाट विभिन्न प्रयासहरू भइरहेको छ ।

चित्र ८: बागलुङ स्थित जलवायु मापन केन्द्रको सन् २०१० देखि २०१९ सम्मको वर्षाको तथ्याङ्क

सबल पक्ष

- ✚ गा.पा.मा जल, वायु, तथा ध्वनिको गुणस्तर राम्रो रहेको ।
- ✚ प्रशस्त जङ्गल क्षेत्र र नदीनालाहरू रहेको ।
- ✚ राष्ट्रिय स्तरमा वातावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन नीति तथा कार्यक्रम रहेको ।
- ✚ कृषि, भू स्वास्थ्य, जल जस्ता क्षेत्रहरू सम्बन्धी कार्य गर्ने सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले आआफ्नो स्थानहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका कार्यहरू सञ्चालन भइरहेको ।
- ✚ जनस्तरमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा जानकारी भएको ।

कमजोर पक्ष

- * वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने नकारात्मक असरहरू न्यूनीकरण गर्न पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोतहरूको कमी भएको ।
- * वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहको कमी रहेको ।
- * वातावरण तथा जलवायु सम्बन्धी कार्यक्रमहरू गा.पा. स्तरीय विकासका कार्यक्रमहरूसँग आबद्ध गरी योजना तर्जुमा गर्न नसकिएको ।
- * जलवायु परिवर्तनको प्रभाव, जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान यथेष्ट रूपमा नभएको ।
- * स्थानीय स्तरमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका सम्बन्धी कार्य गर्न प्रभावकारी निकाय नभएको ।

अवसर

- ✎ स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण हुने ।
- ✎ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि भई जनसमुदायहरू सजग हुने ।
- ✎ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
- ✎ स्थानीय स्रोत साधनहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभाव कम हुँदै अनुकूलित वातावरण सिर्जना हुने ।
- ✎ गा.पा. को प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुने ।
- ✎ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट हुने प्राकृतिक प्रकोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हानीकारक रोग सङ्क्रमण आदिमा कमी आउने ।

चुनौती

- ❖ जलवायु परिवर्तनको असरबाट अनुकूलित हुनु ।
- ❖ होटल, उद्योग, कलकारखाना, यातायात तथा अन्य मानवीय क्रियाकलापहरूबाट हुने फोहर उत्सर्जनलाई नियन्त्रण गर्नु ।
- ❖ गरिबी र अन्य कारणहरूबाट हुने वन विनासलाई रोक्नु ।
- ❖ जलवायु परिवर्तनको असरबाट जोखिममा रहेका क्षेत्र र समुदायमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।
- ❖ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई जनस्तरमा आन्तरिकीकरण गर्नु ।

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्वच्छ एवम् स्वस्थ वातावरण मार्फत दिगो विकास"

लक्ष्य

वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य

१. दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरण संरक्षण गर्नु ।
२. प्रदूषण न्यूनीकरण गराउनु ।
३. मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।

२.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४२: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरण संरक्षण गर्नु ।	
२.१.१: गा. पा. क्षेत्रभित्र लागु हुने विकाससँग सम्बन्धित	१. विद्यमान वातावरणीय ऐन, नीति, नियमहरू अनुरूप विकास कार्यक्रमहरूको वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

<p>कार्यक्रममा वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ ।</p>	<p>२. विकासका पूर्वाधारहरूमा वातावरण संरक्षणका कार्यक्रमहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. राष्ट्रिय अनुकूलन कार्य योजनाअनुरूप स्थानीय अनुकूलन कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. स्थानीय स्तरमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।</p>
<p>२.१.२: गा. पा. क्षेत्रमा वातावरण प्रदूषण हुन नदिने तथा फोहरमैला व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।</p>	<p>१. नदीहरूको प्रदूषण न्यूनीकरण गर्ने तथा जल, जमिन, ध्वनि तथा वायु प्रदूषण गर्ने कार्यमा रोक लगाईनेछ । २. "प्रदूषकले तिर्नुपर्छ" भन्ने सिद्धान्त लागु गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास एवम् कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. फोहरमैला सङ्कलन तथा व्यवस्थापन योजना तयार गरी लागु गरिनेछ । ४. कुहिने फोहरलाई कम्पोस्ट मल बनाउने तथा पुन प्रयोगहुने फोहरहरू सङ्कलन तथा बेचबिखन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ । ५. नकुहिने तथा पुन प्रयोग हुन नसक्ने फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न उचित स्थानमा ल्याण्ड फिल साइटको व्यवस्था गरिने छ ।</p>
<p>उद्देश्य २: प्रदूषण न्यूनीकरण गराउनु ।</p>	
<p>३.२.१: जलवायु परिवर्तनबाट प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको तथा जनमानसमा पर्ने प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न अनुकूलन कार्यक्रम चलाइनेछ ।</p>	<p>१. विकासका संरचनाहरू निर्माण गर्दा हरियाली विकास गर्ने कार्यहरूलाई समायोजन गर्दै लगिनेछ । २. विकासका (पूर्वाधार) संरचनाहरू निर्माण गर्दा वातावरणमैत्री तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने खालका संरचनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ३. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूमा स्थानीय गैरसरकारी संस्था, निकाय, सामुदायिक संस्था एवम् अन्य निकायहरूबीच समन्वय कायम गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।</p>	
<p>३.३.१: जल तथा मौसम सम्बन्धी सूचना तथा सेवालाई नियमित रूपमा सम्प्रेषण गरी सम्बन्धित संस्था तथा सरोकारवालाहरूमा जलवायु परिवर्तन न्यून गर्ने कार्यहरू परिचालन गरिनेछ ।</p>	<p>१. मौसम, जलवायु सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी उपभोक्ताहरूलाई सजिलै उपलब्ध हुन सक्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ । २. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, वातावरणीय तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन गरिनेछ ।</p>

२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. वातावरण संरक्षण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. सम्पूर्ण विकासे आयोजनाहरूको प्रचलित कानून वमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) गरिनेछ ।
३. प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य नियमित रूपमा गरिनेछ ।

४. विभिन्न होटल, उद्योगहरूबाट निष्काशन हुने पानी, धुलो, धुँवाको अनुगमन तथा नियन्त्रण गरिनेछ ।
  ५. लामो समयसम्म असर रहने विषादी प्रयोगमा नियन्त्रण तथा फोहर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
  ६. वातावरणमैत्री प्रविधि प्रयोगमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
  ७. वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन भएका आयोजनाहरूको अनुगमन, मूल्याङ्कन प्रारम्भिक वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनको अनुगमन गरिनेछ ।
  ८. हरियाली प्रवर्द्धनको योजना तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ ।
  ९. वातावरण शिक्षा तथा प्रचारप्रसारका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
  १०. वातावरणीय सरसफाइ कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
  ११. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
  १२. वडा स्तरीय स्थानीय अनुकूलन कार्य योजना निर्माण गरिनेछ ।
  १३. जलवायु परिवर्तनबाट परेको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
  १४. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धिको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
  १५. जिल्ला, प्रदेश तथा केन्द्रमा उपलब्ध मौसम पूर्वानुमान प्रणालीको उपयोग गरिनेछ ।
  १६. फोहर व्यवस्थापन क्षेत्र निर्धारण गरी आवश्यक पूर्वाधार निर्माण र प्रदूषण अनुगमन तथा नियन्त्रण गरिनेछ ।
  १७. सुधारिएको चुलो तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
  १८. प्लाष्टिक जन्य वस्तुको प्रयोग सम्बन्धी मापदण्ड निर्माण तथा प्लाष्टिक जन्य वस्तु तथा फोहरको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- २.६ अपेक्षित उपलब्धि**
- ✓ स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण हुनेछ ।
  - ✓ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि हुनेछ ।
  - ✓ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून हुनेछ ।
  - ✓ स्थानीय स्रोत साधनहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभाव कम हुनेछ ।
  - ✓ गा.पा.को प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुनेछ ।
  - ✓ वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट हुने प्राकृतिक प्रकोप आदिमा कमी आउनेछ ।

खण्ड तीन: फोहरमैला व्यवस्थापन

३.१ पृष्ठभूमि

सरसफाइयुक्त व्यवहार दिगो विकासको मुख्य आधार हो । नागरिकको स्वास्थ्यले हरेक मुलुकको विकासमा प्रभाव पारेको हुन्छ र सरसफाइले स्वस्थ जनशक्तिको निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । नेपालको संविधानले खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ। नेपालमा सन् २००० देखि हरेक वर्ष जुन ५ देखि ११ सम्म वातावरण दिवससँगै सरसफाइ सप्ताह अन्तर्गत विविध कार्यक्रम गरिँदै आएको देखिन्छ । २०६८ सालको पछिल्लो जनगणना अनुसार ६२.५% नेपालीको घरधुरीमा चर्पीको पहुँच रहेको छ । २०७५ ज्येष्ठ १४ मा जारी आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार ९४.५% नेपालीमा आधारभूत सरसफाइको पहुँच पुगेको दाबी गरिएको छ । यसैगरी नेपालमा बि.सं. २०६८ साल देखि विभिन्न जिल्लाहरूलाई खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा अभियान गर्दै गरेको अवस्था पनि छ र ७७ जिल्लाहरू मध्ये हाल सम्म ५३ जिल्ला ४०० गाउँपालिका र २१२ वटा नगरपालिकामा र सबै उप तथा महानगरपालिकाहरूमा खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा भइसकेको अवस्था छ ।

विगतलाई हेर्दा सन् १९९० मा ६५% मात्र आधारभूत सरसफाइको पहुँच रहेकोमा हाल ९०.५% माथि पहुँचको तथ्याङ्क रहनु सकारात्मक रहे तापनि सन् २०१७ सम्ममा सबै घरधुरीमा चर्पी सहितको पहुँचको लक्ष्य पुरा नहुनुलाई कमजोर पक्षको रूपमा लिन सकिन्छ । नेपालले सन् २०३० सम्ममा आफुलाई विश्व समुदायमा पूर्ण सरसफाइयुक्त राष्ट्र निर्माण गर्ने लक्ष्यलाई सकारात्मक पाटोको रूपमा लिनु पर्दछ । न्यून सरसफाइको कारण नेपालले वार्षिक १० अर्ब रुपिया क्षति ब्यहोर्नु परेको अवस्था हाकाहाकी पत्रिकाले मंगलबार, ज्येष्ठ २०७५ मा उल्लेख गरेको देखिन्छ भने ८०.५% भन्दा बढी सरुवा रोगहरू स्वच्छ खानेपानीको अभाव र सरसफाइको कमीले लाग्ने गरेको अवस्था छ ।

गण्डकी प्रदेशको पञ्चवर्षीय योजना २०७६ अनुसार नेपालमा सरसफाइ तथा स्वच्छ खानेपानीको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी नहुनु, गरिब, पिछडिएको र उच्च जोखिमयुक्त वर्ग सरसफाइको मूल प्रवाहबाट बाहिर हुनु जस्ता कारणहरूले सरसफाइको क्षेत्रमा समस्या रहेको उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी शहरी क्षेत्रमा फोहरमैलाको व्यवस्थापनलाई चुस्त र प्रविधिमैत्री बनाउन नसक्नु र यसको प्रशोधन र ढल निकासका कामहरू योजनाबद्ध रूपले अगाडि बढाउन नसक्नुलाई यस क्षेत्रका समस्याको रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- गण्डकी प्रदेश सरकार मातहतको प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन गरिएको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- नेपालको संविधान ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- नेपालको सरसफाइ सम्बन्धी विद्यमान ऐन, नियम, निर्देशिका र कार्यविधिहरूको विश्लेषण ।

- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच सम्पन्न भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।
- वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ ।
- वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ ।
- फोहरमैला व्यवस्थापन नियमावली २०७० ।
- राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ नियमावली, २०१४ ।
- फोहरमैला व्यवस्थापन तथा स्रोत परिचालन नियमावली, २०४६ ।
- फोहरमैला व्यवस्थापन तथा स्रोत परिचालन केन्द्र ऐन, २०४४ ।

३.१.२ सीमितताहरू

नेपाल भरखरै संघीय शासन प्रणालीमा प्रवेश गरेको छ । यहाँ स्थानीय तहलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नकालागि आवश्यक कतिपय व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी नै रहेको अवस्थामा स्थानीय तहमा डाटाबेस तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन सक्ने स्थिति छैन । यस परिवेशमा यो प्रतिवेदन निम्नलिखित सीमितता भित्र रहेर तयार पारिएको हो ।

- ◆ गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना जसमा समग्र प्रदेशको खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रको आंशिक तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भए तापनि प्रतिवेदनलाई आवश्यक पर्ने स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्राप्त नभएको अवस्थामा प्रदेशकै आधार पत्रको सीमितता भित्र रहेर प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ मा उल्लेखित खानेपानी तथा सरसफाइ अन्तर्गत गाउँपालिकामा शौचालय प्रयोगको अवस्था बाहेक अन्य विवरणहरू उल्लेख नभएको परिप्रेक्ष्यमा प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्दा यससँग सम्बन्धित कतिपय आधारभूत तथ्याङ्कहरू प्राप्त गर्न कठिनाई भएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ गाउँपालिकामा कार्यशाला र तथ्याङ्क लिने क्रममा जनप्रतिनिधि लगायत अन्य सरोकारवालाहरूबाट तथ्याङ्क लिएको भए तापनि पूर्ण विवरण प्राप्त हुन नसकेको र स्थलगत वडा भ्रमणको क्रममा समेत सबै प्रकारका अभिलेखहरू नभेटिएको अवस्थामा यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।
- ◆ बडिगाड गाउँपालिकामा पनि सरसफाइ सम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचना राख्ने विषयगत निकायको पूर्ण संरचना विकास हुन बाँकी रहेको अवस्थामा जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर प्रतिवेदन तयार पार्नु अर्को सीमितता हो ।

३.२ अघावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

सरसफाइको अवस्था हेर्दा यस गाउँपालिकालाई एक दशक अगाडि खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा गरेको स्थिति भएपनि एक घर एक चर्पीको कार्यान्वयन पूर्ण रूपमा सम्पन्न भएको अवस्था देखिदैन । बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरणमा उल्लेख भए अनुसार यस पालिकामा कुल ६११९ घरधुरी मध्ये ४२८४ घरधुरीमा सुविधाजनक पक्की शौचालय बनेको अवस्था छ भने १६७५ घरधुरीमा सामान्य कच्ची शौचालय रहेका छन् भने अझै पनि १६० घर धुरीमा शौचालयको व्यवस्था छैन । घरधुरीको शौचालय बाहेक गाउँ,टोल र समुदायमा फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्न बाँकी छ । गाउँपालिकाका शहरोन्मुख क्षेत्रमा आवश्यकता अनुसार सरसफाइको दिगो व्यवस्थापनकालागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु, संरचना तयार गर्नु र उचित व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु यस पालिकाका चुनौतीहरू हुन् । खानेपानीको समस्या रहेका ग्रामीण बस्तीहरूमा शौचालयको सरसफाइमा समेत समस्या रहेको सरोकारवालाहरूको भनाइ रहेको छ ।

सवल पक्षहरू

- ✚ घरेलुस्तरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी आंशिक रूपमा कामहरू भएको ।
- ✚ फोहरमैला व्यवस्थापन र सरसफाइको सम्बन्धमा स्थानीयवासीमा पर्याप्त जागरण आएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * घरेलु स्तरमा समेत सरसफाइको पूर्ण व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
- * समुदायमा फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि सम्भावित ठाउँ र तिनको प्राविधिक पक्षको विश्लेषण गर्न नसकिएको ।
- * सरसफाइकोलागि वडाहरूमा रेखदेख तथा अनुगमनकोलागि समितिहरू गठन भएको तर थप क्रियाशील बनाउन बाँकी रहेको ।
- * घरेलुस्तरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी आंशिकरूपमा कामहरू भएको भए तापनि टोल, सार्वजनिक स्थलमा शौचालय, फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न बाँकी रहेको ।

अवसरहरू

- ✚ सरसफाइ र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्न सकिने ।
- ✚ सरसफाइको दिगो विकासकोलागि वैकल्पिक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
- ✚ सरसफाइको अवस्थामा सुधार गरी विभिन्न संक्रामक रोगहरूको प्रभावबाट समुदायका नागरिकहरूलाई बचाउन सकिने ।

चुनौतीहरू

- ❖ सरसफाइको गुरुयोजना बनाई योजनाबद्ध विकास तथा व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
- ❖ घरेलु र सामुदायिक क्षेत्रको सरसफाइको व्यवस्थापनमा समुदायको चासो कम हुनु ।

- ❖ सरसफाइ व्यवस्थापन शुल्क निर्धारण गरी समुदाय भित्र सरसफाइ सम्बन्धी आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न सामूहिक कोषको व्यवस्था गर्न समुदायको चासो नहुनु ।
- ❖ पाखो तथा भिरालो जमिनमा फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि भौतिक संरचना बनाउन कठिन हुनु ।

३.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"फोहरमुक्त स्वस्थ बडिगाड गाउँपालिका"

लक्ष्य

भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. आधारभूत सरसफाइ सुविधाको पहुँच सम्पूर्ण घरधुरीमा र गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच कम्तिमा ५० प्रतिशत घरधुरीमा पुऱ्याउनु ।
२. समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।

३.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४३: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत सरसफाइ सुविधाको पहुँच सम्पूर्ण घरधुरीमा र गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच कम्तिमा ५० प्रतिशत घरधुरीमा पुऱ्याउनु ।	
३.१.१: आधारभूत सरसफाइको पहुँच भएका प्रत्येक घर धुरीमा क्रमिक रूपमा गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. मापदण्ड बमोजिम निर्माण नभएका वा निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सरसफाइ सम्बन्धी संरचनाहरूको विवरण तयार गरिनेछ । २. मापदण्ड अनुरूप निर्माण नभएका संरचनाहरूलाई गुणस्तर कायम हुनेगरी पुनर्निर्माण गर्न सम्बन्धित घरधुरीलाई प्रोत्साहन तथा परामर्श दिइनेछ । ३. घरबाट निस्कीने अन्य फोहरको गुणस्तरीय व्यवस्थापनकोलागि सम्बन्धित घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ४. समुदायका सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालय, सेवाकेन्द्रहरू, हाट बजार लाग्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनकोलागि भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । ६. गाउँ टोल सरसफाइकोलागि उपोभोक्ताहरू बाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ । ७. फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ । ८. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।	
<p>३.२.१: समुदायका घनाबस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई अधिकतम स्वच्छता कायम गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. वडाका बस्ती र फोहरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ । २. उत्सर्जनको विवरणको आधारमा त्यस्ता ठाउँहरूको वर्गीकरण गरी फोहरमैला व्यवस्थापनको अलग अलग गुरुयोजना बनाइनेछ । ३. समुदायका फोहरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ । ४. प्रत्येक घनाबस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ । ५. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा शहरी क्षेत्रको फोहरमैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ । ६. विद्यालयका विद्यार्थी तथा समुदायका अन्य लक्षित वर्गलाई सरसफाइ सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरी जनचेतना बढाइनेछ ।

३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

गुणस्तरीय सरसफाइ सुविधाको पहुँच

१. मापदण्ड बमोजिम निर्माण नभएका वा निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सरसफाइ सम्बन्धी संरचनाहरूको विवरण तयार गरिनेछ ।
२. मापदण्ड अनुरूप निर्माण नभएका संरचनाहरूलाई गुणस्तर कायम हुनेगरी पुनर्निर्माण गर्न सम्बन्धित घरधनीलाई प्रोत्साहन तथा परामर्श दिइनेछ ।
३. घरबाट निस्कने अन्य फोहरको गुणस्तरीय व्यवस्थापनकोलागि सम्बन्धित घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. समुदायका सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. विद्यालय, सेवाकेन्द्रहरू, हाट बजार लाग्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनकोलागि भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. गाउँ टोल सरसफाइकोलागि उपोभोक्ताहरू बाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ ।
७. फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ ।

समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था

१. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
२. पालिका क्षेत्र भित्रको फोहरमैला व्यवस्थित गर्नकोलागि डम्पिङ साइटको पहिचान गरिनेछ ।
३. पहिचान भइसकेका स्रोतहरू र डम्पिङ साइटको सूची सहितको भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) डाटाबेस तयार गरिनेछ ।
४. नयाँ स्रोतहरूको डिपीआर तयार गरिनेछ ।
५. पुराना स्रोतहरूको मर्मत सम्भार गरिनेछ ।
६. सरसफाइमा कार्यरत जनशक्तिलाई थप तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

७. जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सबै वडाहरूमा सञ्चालन गरिनेछ ।
८. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार र गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना आधारपत्र २०७६ अनुसार सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक नीति निर्माण तथा अद्यावधिक गरिनेछ ।
९. गाउँपालिका स्तरीय समिति बनाई सरसफाइको क्षेत्रमा सार्वजनिक, निजी र बाह्य लागानी बृद्धि गर्न ऐन, नियम, कार्यविधि तयार एवम् अद्यावधिक गरिनेछ ।
१०. सरसफाइको दिगो व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोष खडागरी कोषको सञ्चालन र व्यवस्थापनकोलागि आवश्यक कार्यविधि बनाउने र गाउँपालिका सभाबाट अनुमोदन गराइनेछ ।
११. पूर्वाधार निर्माणमा आन्तरिक तथा बाह्य लागानी प्रवर्द्धन हुने खालको लागानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
१२. कार्यरत जनशक्तिको अधिकतम उपयोग गर्दै आवश्यकता अनुसार थप जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ दिगो सरसफाइ व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ ।
- ✓ कम्पोस्ट मल तथा बायोग्यासबाट करेसाबारी बनाउन तथा आय आर्जन गर्न सकिनेछ ।
- ✓ प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत सरसफाइको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।
- ✓ आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।
- ✓ पायक पर्ने सार्वजनिक ठाउँमा फोहर राख्ने बाल्टिन र ड्रमको व्यवस्था गरी समुदायलाई फोहरमुक्त बनाउन सकिनेछ ।
- ✓ संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।

खण्ड चारः विपद् व्यवस्थापन

४.१ पृष्ठभूमि

नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेकाले विपद्का कारण वर्षेनी धनजनको ठुलो क्षति हुने गरेको छ। मुख्यतः भूकम्प, अतिवृष्टि, बाढी, पहिरो, हावाहुरी, चट्याङ, आगलागी, खडेरी, महामारी, शीतलहर र हिमताल विष्फोटन हुनसक्ने कारण नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेको छ। यसैगरी कोरोना, हैजा, बर्डफ्लु, स्वाइन फ्लुजस्ता रोगहरू पनि विपद्को कारकका रूपमा देखिएका छन्। बडिगाड गाउँपालिका क्षेत्रको विशिष्ट भौगोलिक बनौट, भिरालोपन, कमजोर चट्टान र प्राकृतिक तथा जलवायु एवम् मानवीय क्रियाकलापबाट सिर्जित विपद्का दृष्टिले जोखिममा रहेको छ। प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्का घटनाहरूबाट धनजन तथा विकासका पूर्वाधारहरूको क्षति भएबाट आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा ठुलो असर पर्न सक्छ। दुर्गम र कठिन भौगोलिक बनावटका कारण यो क्षेत्रको आधारभूत सेवामा पहुँच कठिन भएको र विकास प्रक्रियाहरूमा बाधा पर्दै आएको छ।

प्राकृतिक स्रोतहरूको अथाह भण्डार रहेको यस क्षेत्रका जनताको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न नितान्त आवश्यक रहेको छ तापनि यस क्षेत्रमा प्रत्येक वर्ष घट्ने विपद्का घटनाहरूले यस क्षेत्रको चौतर्फी विकासमा असर पारेको छ, त्यसैले प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोप तथा विपद्लाई न्यून गरी यस क्षेत्रको आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई द्रुतगति दिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न, खोज, उद्धार र तत्काल राहत कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र विकास संरचना सुरक्षित गर्न विकासका सबै प्रक्रियामा विपद् व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाई विषयगत/क्षेत्रगत रूपमा लागु गरी दिगो र सुरक्षित विकासको अवस्था सुनिश्चित गर्नु जरुरी छ।

४.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू।
- नेपाल सरकारको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी रणनीतिको पुनरावलोकन।
- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विकास लक्ष्य, प्रगति, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रथमिकता र दिगो विकास लक्ष्यहरू बारेको प्रतिवेदन पुनरावलोकन।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४।
- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी मौजुदा ऐन, नियम निर्देशिकाहरूको विश्लेषण।
- बडिगाड गा.पा.का १० वटै वडामा भएको स्थलगत भ्रमण तथा अन्तरक्रिया, गोष्ठीहरूबाट प्राप्त सुझावहरू।

४.१.२ सीमितताहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विकास योजना तर्जुमा हालसम्म उपलब्ध प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन तथा सम्बन्धित गा.पा.का सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया लगायत माथि

उल्लेखित आधारहरूलाई मध्य नजर राखी तयार पारिएको भए तापनि तथ्यगत आधारहरूको अभावका कारण आवश्यक पर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न कठिनाई भयो ।

४.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

यस क्षेत्रमा प्रत्येक वर्ष हुने गरेको प्राकृतिक विपद्हरूमा पहिरो, भूक्षय र नदी कटान मुख्य रूपमा लिन सकिन्छ । यसबाट मानिस तथा पशुहरूको मृत्यु र खेती योग्य जमिनहरूमा नकारात्मक असर मात्र नगरी विकासका संरचनाहरूलाई समेत क्षति गरी ठुलो मात्रामा आर्थिक विनास पनि हुँदै आएको छ । अरू प्राकृतिक विपद्हरूको तुलनामा यस क्षेत्रमा पहिरो तथा भूक्षय जस्ता विपद्का घटनाहरू र त्यसबाट भएको मानवीय क्षति मुख्य रहेको पाइन्छ । यसैगरी कोरोना, हैजा जस्ता रोगहरू पनि विपद्को कारकका रूपमा देखिएका छन् । पहिरो, भूक्षय तथा बाढी जस्ता विपद्हरू प्रत्येक मनसुनको वेला हुने गर्दछ । खास गरी त्यस्ता विपद्हरू प्रत्येक वर्षको ज्येष्ठ महिनादेखि आश्विन महिनासम्म र सबैभन्दा बढी भाद्र महिनामा पहिरो, बाढी र भूक्षय जस्ता विपद्हरू हुने गर्दछ र धनजनको क्षति पनि त्यसै अवधिमा धेरै हुने गर्दछ । यसरी हुने गरेका मानवीय तथा भौतिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्नकालागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम गाउँपालिकाको कोषमा जम्मा भएको रकम गाउँपालिका विपद् कोष खडा गरी सोही कोष मार्फत यस्ता प्रकारका क्षतिमा खर्च गर्दा प्रभावकारी हुने देखि विपद् कोष व्यवस्थापन कार्यविधि २०७४ लागु गरिएको छ ।

सबल पक्षहरू

- ✚ विपद् न्यूनीकरणकोलागि जिल्लाहरूमा सरकारी, गैरसरकारी, स्थानीय निकाय तथा अन्य सरोकारवाला सङ्घ/संस्थाहरू विद्यमान रहेको ।
- ✚ विपद् न्यूनीकरण, पुनः स्थापना र पुनर्निर्माणमा सरकारी, गैरसरकारी सहयोग प्राप्त हुने गरेको ।
- ✚ दैवी प्रकोप उद्धार ऐन, २०३९, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लागु भएको ।
- ✚ विभिन्न सङ्घ/संस्थाहरूले आफ्ना स्थानहरूमा विपद् व्यवस्थापनमा कामहरू सञ्चालन गर्दै आएको ।

कमजोर पक्षहरू

- * पर्याप्त मानव, आर्थिक, भौतिक स्रोत नभएको ।
- * स्थानीय स्तरको विपद्सम्बन्धी भरपर्दो तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न नसकिएको ।
- * स्थानीय स्तरमा विपद् जोखिम क्षेत्रहरूको नक्सा तयार नभएको ।
- * विपद्सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहमा समन्वयको कमी भएको ।
- * एक द्वार प्रणाली मार्फत विपद्सम्बन्धी भएका घटनाहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा प्रक्षेपण हुन नसकिएको ।
- * स्थानीय स्तरमा विपद्को पूर्व सूचना प्रवाह गर्ने संयन्त्रको कमी भएको ।
- * विपद्सम्बन्धी सूचना सङ्कलन, प्रशोधन र प्रक्षेपण गर्ने आधुनिक कम्प्युटर वा विद्युतीय संयन्त्र नभएको ।
- * विपद् हुनुअघि त्यसको तयारी र प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरू क्रियाशील रूपमा हुन नसकेको ।

अवसरहरू

- ✘ जनसमुदाय तथा विपद् सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि हुने ।
- ✘ विपद्बाट हुने धनजनको क्षतिबारे जन समुदाय तथा सरोकारवालाहरूले सजगता अपनाउने ।
- ✘ बसाइँसराइ कम भई स्वस्थानको विकासममा समुदायहरू समर्पित हुने ।
- ✘ विपद् व्यवस्थापनबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
- ✘ स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने ।
- ✘ परम्परागत ज्ञान, सीप र स्थानीय स्रोतहरूको दिगो प्रयोग हुने ।
- ✘ समन्वय र एकीकृत कार्य सिर्जना हुने ।
- ✘ आकर्षक भू-वातावरण सिर्जना हुने ।

चुनौतीहरू

- ❖ विपद्को त्रासले स्थानीयहरू घर/बस्ती छाडी अन्यत्र बसाइँसराइ गर्नु ।
- ❖ विपद्को जोखिमले जग्गा/जमिन बिक्री गर्नु वा भू-उपयोग परिवर्तन गर्नु ।
- ❖ विपद् न्यूनीकरण गर्ने स्रोत तथा साधनको कमी हुनु ।
- ❖ विपद् न्यूनीकरण गर्ने ठोस/उपयुक्त योजना, नीति, निर्देशिकाहरूको अभाव हुनु ।
- ❖ गा.पा. स्तरको वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणाली नहुनु ।
- ❖ विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधि, सिकाइहरू विकास/विस्तार नहुनु ।
- ❖ विपद् जोखिम तथा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन भई सो अनुसारको भू-उपयोग पद्धति अवलम्बन गर्ने नीति नहुनु ।
- ❖ विद्यमान परम्परागत ज्ञान र सीपको यथेष्ट प्रयोग नहुनु अर्थात् लोप हुँदै जानु ।
- ❖ सीमान्त जमिनमा विपद् जोखिम क्षेत्रहरूको प्रयोग हुनु ।
- ❖ विपद् व्यवस्थापनमा कार्य गर्ने सङ्घ/संस्थाहरूको काम कर्तव्यमा अधिकार बाझिने वा दोहोरोपन सिर्जना हुनु ।

४.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सबै प्रकारका प्रकोप एवम् जोखिमबाट सुरक्षित पालिका"

लक्ष्य

विपद्बाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी ल्याउने ।

उद्देश्य

१. मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी बडिगाड गा.पा. लाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।

४.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४४: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी बडिगाड गा.पा. लाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
४.१.१: गाउँपालिकामा विद्यमान विपद् व्यवस्थापनको संस्थागत संरचनाहरूलाई प्रभावकारी बनाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> विद्यमान विपद्सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून तथा निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन गरी विद्यमान विपद् व्यवस्थापनको संस्थागत संरचनाहरूको समय सापेक्ष परिमार्जन गरिनेछ । विपद्सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथाङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू स्थापना गरिनेछ । विपद् व्यवस्थापनका इकाइहरूबीच सूचना सङ्कलन, प्रशोधन तथा प्रक्षेपण गर्ने कार्यहरूमा समन्वय कायम गरी प्रभावकारी संयन्त्रको विकास गरिनेछ । विपद् सूचना केन्द्र, आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
४.१.२: गाउँपालिका तथा जिल्लामा सम्बन्धित सरकारी, निजी क्षेत्र, सहकारी तथा स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र तथा अन्य सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> गाउँपालिका क्षेत्र तथा जिल्लामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धित विपद् व्यवस्थापन इकाइहरूबीच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ । विपद् व्यवस्थापन कार्य गर्दा सकेसम्म स्थानीय स्रोत, साधन, सीप र उच्च प्रविधि प्रयोग गरिनेछ । विपद् व्यवस्थापन कार्य गर्दा जिल्लामा रहेको जलवायु परिवर्तन अनुकूल कार्यक्रम, भूसंरक्षण तथा व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन, रेडक्रस जस्ता कार्यहरू गर्ने सबै निकायहरूलगायत विकास निर्माणका सरोकारवालाहरूबीच समन्वय कायम गरी एकीकृत रूपमा विपद् व्यवस्थापन कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।
४.१.३: विपद् सम्बन्धी सूचना सङ्कलन, प्रशोधन र परिचालन विद्युतीय/कम्प्युटर प्रणालीबाट सञ्चालन गराउने प्रक्रियाको विस्तार गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी सूचना सङ्कलन गर्न विद्युतीय/कम्प्युटर प्रणाली स्थापना गरी गाउँपालिका क्षेत्र र जिल्लाबीच सञ्चार नेटवर्क विस्तार गरिनेछ । सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जानकारी सहज र सरल रूपमा उपलब्ध गराइनेछ । विपद् सम्बन्धी भएका घटनाहरूलाई यथासक्य चाँडो कम्प्युटर नेटवर्कमा समाहित गरिनेछ । त्यस्तो सूचना जिल्लामा अनिवार्य रूपमा पठाउने व्यवस्था गरिनेछ ।

<p>४.१.४: गाउँपालिकामा हाल विपद् व्यवस्थापनका कार्यहरू सञ्चालन गर्दै आएका सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी संस्थाहरू लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूको कार्य दक्षतालाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन त्यस्ता निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धित निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । त्यस्ता निकायहरूलाई विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत विपद् न्यूनीकरण, पूर्व तयारी र विपद् पश्चात् पुनर्निर्माणका विषयहरूमा प्रभावकारी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । गाउँपालिकामा कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्रलगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका जिल्लाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ ।
<p>४.१.५: गाउँपालिकास्तरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> गाउँपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आआफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचारप्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । गाउँपालिकामा रहेका विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । गाउँपालिकामा सरोकारवालाहरूलाई भेला गराई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तर्क्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ । विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएको जिल्लाहरूमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ । बाढीपहिरो, नदीकटानी, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिको आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ ।
<p>४.१.६: विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने ।</p>	<ol style="list-style-type: none"> गाउँपालिकामा जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । त्यस्तै बाढीपहिरो, चट्याङ, डुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ । गाउँपालिकामा भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ । साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।

४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. गा.पा.का हरेक संरचना निर्माण गर्नु अघि विपद् जोखिम मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
२. नेपाल सरकारबाट जारी विद्यमान विपद्सम्बन्धी नीति, कानून तथा निर्देशिकाहरूको पुनरावलोकन गरी समय सापेक्ष विपद् व्यवस्थापन नीति निर्माण गरिनेछ ।
३. गाउँपालिका क्षेत्रको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विद्यमान संस्थागत संरचना पुनरावलोकन गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकामा विद्यमान सबै विषयगत क्षेत्रहरूको आआफ्ना नीति तथा कार्यक्रमहरूमा विपद् न्यूनीकरण, विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना बनाई लागु गरिनेछ ।
५. गाउँपालिकामा कार्यरत सरोकारवालाहरूको विपद् न्यूनीकरण गर्ने कार्यमा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
६. सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, विपद् न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, पुनर्निर्माणबारे तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. गाउँपालिकामा कार्यरत सरोकारवालाहरूको अवलोकन भ्रमणको आयोजना गरिनेछ ।
८. गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्न प्रचारप्रसारका सामग्रीहरू उत्पादन गरी वितरण गरिनेछ ।
९. गाउँपालिका क्षेत्रमा उपयुक्त खाली स्थानहरू पहिचान गरी विपद्का वेला राहत सामग्रीहरू भण्डारण र पीडितहरूलाई आपतकालीन बस्ने संरचनाहरू निर्माण गरिनेछ ।
१०. विपद् व्यवस्थापन कार्यमा प्रयोग हुने आवश्यक भौतिक साधनहरू जस्तै एम्बुलेन्स, प्राथमिक उपचारका साधन, स्ट्रेचर, पर्याप्त राहत सामग्रीहरू आदिको व्यवस्था गरिनेछ ।
११. राहत तथा उद्धार कार्य गर्नकोलागि प्रत्येक गाउँमा सडक यातायातको सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।
१२. गा.पा. क्षेत्रका विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापनको अनौपचारिक तथा औपचारिक कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
१३. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तक्रिया, गोष्ठी, भेला आदि सञ्चालन गरिनेछ ।
१४. गा.पा.मा विपद् व्यवस्थापन इकाई स्थापना गर्ने र सरोकारवालाहरूबीच समन्वय सहभागिताको संयन्त्र विकास गरिनेछ ।
१५. गाउँपालिका क्षेत्रमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विद्युतीय/कम्प्युटर नेटवर्क विस्तार गरिनेछ ।
१६. नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाउन साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।
१७. एक वडा एक हेलीप्याड निर्माण गरिनेछ ।
१८. गाउँपालिकाका हरेक बस्तीकालागि आपतकालीन् उद्धार गर्न मिल्ने खुला चौरको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१९. सबै वडामा आपतकालीन उद्धारका आधारभूत सामग्री सहितको एक उद्धार सामग्री भण्डार निर्माण गरिनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य योजना विकास हुनेछ ।
- ✓ सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ ।
- ✓ समन्वय र सहभागितामा सुधार आउनेछ ।
- ✓ सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूमा जनचेतना अभिवृद्धि हुनेछ ।
- ✓ सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूमा सहकार्यको भावना सिर्जना हुनेछ ।
- ✓ सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन सही र सरल रूपमा प्राप्त हुने संयन्त्र विकास हुनेछ ।

परिच्छेद पाँच: संस्थागत विकास

खण्ड एक: सेवा प्रवाह तथा सुशासन

१.१ पृष्ठभूमि

शासन प्रणालीलाई जनमुखी, सक्षम, सुदृढ, सेवामूलक र उत्तरदायी बनाउँनु नयाँ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको आवश्यकता हो । यसकालागि शासन प्रणालीमा सबै क्षेत्र, वर्ग, समुदाय र सरोकारवालाको पहुँच र सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । संघीय प्रणालीमा आधारित लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्दै जनविश्वास अभिवृद्धि गर्नु सुशासनको मुल मर्म हो । संविधानले सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी र सहभागीमूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

त्यसै गरी प्रदेश सरकारले सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सहभागितामूलक, नागरिक मैत्री, बनाउँदै विधिको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, आर्थिक अनुशासन, सार्वजनिक कार्य र सार्वजनिक स्रोतको कुशल व्यवस्थापनका माध्यमबाट सर्वसाधारणले पाउनुपर्ने सेवा, छिटो छरितो तथा कम खर्चिलो बनाउन प्रदेश सुशासन ऐन २०७६ बनाएको छ । त्यसैले स्थानीय सरकारमा पनि सुशासन पाउने नागरिकको अधिकारलाई व्यवहारमा स्थापित गर्न जनतामा अनुभूत हुने गरी शासकीय कार्य सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्ने लक्ष्य हासिल गर्दै संघीयताको जग मजबुत पार्न कर्मचारीको योगदान महत्त्वपूर्ण हुन्छ । त्यसैले सुशासनकालागि स्थानीय प्रशासनलाई कर्तव्यनिष्ठ, इमान्दार, क्षमतावान र व्यवसायिक बनाउन आवश्यक हुन्छ । मुलुक संघीय संरचनामा रूपान्तरित भए पश्चातको पहिलो स्थानीय सरकारको समेत गठन भइसकेकाले यसका सबै अवयवहरू सुचारु गर्न आवश्यक छ । त्यसैले सेवाप्रवाहलाई पनि जनचाहना अनुरूप छिटो छरितो र सुलभ बनाउँदै सुशासनको अनभूति गराउन निर्वाचित जनप्रतिनिधि र कर्मचारी दुबैको दायित्व हो । साथै सुशासनकालागि संघीय तथा प्रादेशिक संवैधानिक निकाय तथा आयोगसँगको सम्पर्क र समन्वय, अभिलेख व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा सार्वजनिक सेवा वितरणको न्युनतम मापदण्ड निर्धारण र सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्वेक्षण तथा सेवा प्रवाहको अनुगमनको पनि व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको छ । त्यसै सन्दर्भमा बडिगाड गाउँपालिकामा बन्न लागेको यस योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनको संस्थागत विकासमा समेत महत्त्वपूर्ण हुनेछ ।

१.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधान
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित पन्ध्रौँ योजना ।
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ ।
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५ ।

- गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोगद्वारा २०७६ सालमा प्रकाशन प्रथम पञ्चवर्षीय योजना ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५ ।
- प्रदेश सुशासन ऐन २०७६ ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र सरोकारवालाहरू बीच भएको अन्तरक्रिया ।
- बडिगाड गाउँपालिकाको १० वटै वडास्तरका सरोकारवालाबाट प्राप्त भएको विवरण ।
- वडाहरूको स्थलगत भ्रमण र भ्रमणको क्रममा प्राप्त भएका सुझावहरू ।

१.१.२ सीमितता

मुलुकमा संघीयता कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थामा रहेको हुँदा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच समन्वय गर्नकालागि संस्थागत संरचना बनिनसकेको, स्थानीय सरकारलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नकालागि आवश्यक व्यवस्थापकीय प्रावधानहरू निर्माण हुन बाँकी नै रहेको, स्थानीय तहमा बडिगाड गा.पा.तहको आवश्यक डाटाबेस (तथ्याङ्कहरू) उपलब्ध हुन नसक्नुका कारण यो योजना तयारीका केही सीमाहरू रहेका छन् । प्रदेश तह तथा राष्ट्रिय तहको योजना, बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५, गाउँपालिकामा सम्पन्न योजना कार्यशाला, स्थलगत वडा भ्रमण आदिका आधारमा यो योजना तयार पार्नु परेको हुँदा पर्याप्त र आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसकेकोले जे जति सूचना, तथ्याङ्क प्राप्त हुन सके त्यसमा आधारित भएर निर्माण गरिएको हो ।

१.२ अद्यावधिक स्थिति तथा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

नेपाल सरकारले सुशासनलाई योजनाको प्राथमिकतामा राखे पनि जनप्रतिनिधिको नेतृत्व, योजना प्रक्रियामा सहभागिता र अपनत्वमा कमी रहन गएको देखिन्छ । त्यस्तै स्थानीय तहका योजना पद्धति र प्रक्रिया, सहभागितामूलक तथा समावेशी शासन प्रक्रिया, तथा निर्णय प्रक्रियामा पनि जवाफदेहिता एवम् पारदर्शिता कमजोर अवस्थामा रहेको गुनासो सुनिन्छ । त्यसैले सरकारले सुशासन प्रत्याभूतिका विभिन्न औजारहरू विकास गर्दै स्थानीय शासनमा पनि जवाफदेहिता, पारदर्शिता, सार्वजनिक सेवा सुविधाको प्रभावकारी वितरणका विभिन्न नीतिगत आधार तयार भएको छ । साथै स्थानीय विकासमा नागरिक समाज र सञ्चारक्षेत्रको साझेदारीलाई प्रोत्साहित गरिनुपर्ने अवस्था छ । सुशासन प्रत्याभूतिका निम्ति विभिन्न कानुनी तथा नीतिगत आधार तथा औजारहरू बनी कार्यान्वयनमा रहेका छन् । राष्ट्रिय स्तरमा सुशासन ऐन, सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, सार्वजनिक सुनुवाइ कार्यविधि, सार्वजनिक लेखाजोखा कार्यविधि, सामाजिक लेखाजोखा कार्यविधि, नागरिक वडापत्रको व्यवस्था, भ्रष्टाचार विरुद्ध शुन्य सहनशीलता नीति, सार्वजनिक निकायका निर्णय तथा योजनाको सार्वजनिकीकरण गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, गुनासो व्यवस्थापन प्रबन्ध, आदि अभ्यासमा आएका छन् । त्यसै गरी गण्डकी प्रदेशमा पनि प्रदेश सुशासन ऐन २०७६ जारी भइसकेको अवस्था छ ।

यस बडिगाड गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका स्थानीय निकायहरू र सार्वजनिक निकायका योजना तथा नीतिगत निर्णय प्रक्रियामा सरोकारवाला व्यक्ति र निकायको सहभागिताको आधार तय भएको छ । यी प्रक्रियामा पछि

परेका महिला, दलित, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र परिवार, ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, आदिवासी जनजाति र युवाहरू सहभागी हुनसक्ने भएका छन् । स्थानीय विकासमा उपभोक्ता समितिको अधिकतम सहभागिता, जनसहभागिता परिचालन अपरिहार्य हुन्छ जसको परिचालनको अभ्यास भएको छ । त्यसै गरी सचेत नागरिक जनमत र सञ्चार क्षेत्रको पनि विकास भएको छ । जवाफदेही शासन प्रक्रिया, पारदर्शिता, उत्तरदायित्वका विषयमा सचेत जनमत विकास भइरहेको छ । स्थानीय एफ.एम. रेडियोमा सुशासन प्रत्याभूतिका कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा सार्वजनिकीकरण प्रक्रियाले ठाउँ पाउन थालेको छ । नागरिक समाजका संघ—संस्थाहरू यस प्रक्रियामा संलग्न हुने वातावरण बनेको छ ।

नागरिक बडापत्रको व्यवस्था, गाउँपालिका मै गाउँपरिषद चल्दा वडा स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाइ, प्रशासनिक कार्यमा सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचना अधिकारीको व्यवस्था जस्ता प्रयास पनि भइरहेको पाइन्छ ।

नेपालमा सुशासनकालागि उपलब्ध विभिन्न अवसर, सम्भावना र सवल पक्षहरू भए तापनि सार्वजनिक निकायका काम वा सरकारी सेवाप्रति जनताको विश्वास गिरेको अवस्थामा यस बडिगाड गाउँपालिकामा पनि जनताको सन्तुष्टी स्तरमा अझै बढ्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता रहेको छ । यस क्षेत्रमा सुशासन अभिवृद्धिकालागि मूलतः सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौतीहरू रहेका छन् ।

सवल पक्षहरू

- ✚ सबै सेवा प्रदायक संस्थाहरूले सुशासन कायम राख्न सेवा प्रवाह गरेको ।
- ✚ राज्यबाट प्राप्त सेवा सुविधामा सरलता ल्याउने प्रयास भएको ।
- ✚ सेवा प्रवाह गर्न वडा कार्यालयको व्यवस्था गरिएको ।
- ✚ सेवा प्रदायक संस्थाहरूबाट सेवा लिनुपर्छ भन्ने सेवाग्राहीहरूको उच्च मनोबल रहेको ।
- ✚ सेवा प्रदायक संस्थाहरू उपलब्ध भएको ।
- ✚ कार्यक्रम बनाउँदा सबैको चासो रहेको र सामूहिक छलफलबाट गर्ने अभ्यास गर्न थालिएको ।
- ✚ सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्थाहरूले सरल रूपमा जनतालाई सेवा प्रदान गर्ने प्रयास गरेको ।
- ✚ जनस्तरमा आफुले पाउने सेवा सुविधाको खोजी गर्ने प्रविधि बढ्दै गएको ।

कमजोरी पक्षहरू

- * असल शासनका मुलभूत सिद्धान्त र आधारहरूका बारेमा जनता सचेत हुन नसकेको ।
- * राज्यबाट प्राप्त हुने केही सेवा सुविधाको बारेमा सेवाग्राहीहरू अनभिज्ञ रहेको ।
- * सेवा प्रदायक कार्यालयहरूले वडा कार्यालयसँग सहकार्य गर्न नसकेको ।
- * गाउँपालिकामा पर्याप्त दरवन्दी नभएको ।
- * केही सीमित व्यक्ति बाहेक अन्य तहका जनताहरू सुशासनको सम्बन्धमा मतलब नराखे गरेको ।
- * वडास्तरमा सार्वजनिक सुनुवाइ, आयव्यय विवरण सार्वजनिक गर्ने परिपाटी नभएको ।
- * साधन स्रोतको अभाव रहेको ।
- * कर्मचारीहरू स्थानीय संरचनामा अनुकूलन भैनसक्नु ।

अवसरहरू

- ✘ सुशासनकालागि संघीय तथा प्रदेश कानूनको विद्यमानता ।
- ✘ सुशासन प्रदेश सरकारको समेत नीतिगत प्रथामिकतामा परेको ।
- ✘ नयाँ पूर्ति हुने पदमा आवश्यकता अनुसार योग्यतम व्यक्तिलाई आकर्षण गर्न सकिने ।
- ✘ सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई सरकारले उच्च महत्त्व दिएको ।
- ✘ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा नागरिक पहुँचको अभिवृद्धि भएको ।
- ✘ सामाजिक सञ्जालको उपयोग बढ्दै गएको ।
- ✘ भ्रष्टाचारमुक्त उत्तरदायी र पारदर्शी कार्य संस्कृतिको विकासमा जनचासो र चेतना बढ्दै गएकोले राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधालाई सेवाग्राही मैत्री बनाउन सकिने ।
- ✘ सहभागितात्मक विकास पद्धतिप्रति प्रतिबद्धता बढेको ।
- ✘ सबै सेवा प्रदायक संस्थाहरूले सुशासन कायम राखि सेवा प्रवाह गरेकाले छिटो छरितो सेवा प्रवाह गर्न र पारदर्शिता बनाउन सकिने ।
- ✘ सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बीच समुधुर सम्बन्ध बनाउन सकिने ।
- ✘ नीतिनियम स्थानीय तहमा निर्माण र परिमार्जन गर्न सकिने ।
- ✘ भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सकिने ।
- ✘ जनताको बीचबाट कार्ययोजना बनाउनु सकिने ।
- ✘ स्थानीय सरकार (गा.पा.)बाट प्राप्त हुने सेवा सुविधाबाट नागरिकलाई अधिकतम सेवा प्राप्त हुन सक्ने ।
- ✘ जनताहरूलाई आफ्नो हक, अधिकार र कर्तव्यका सम्बन्धमा सचेत बन्न अवसर प्राप्त गर्न सकिने ।

चुनौतीहरू

परम्परागत शासनमुखी कार्य प्रवृत्तिलाई सेवामुखी तथा सेवाग्राही प्रति उत्तरदायी प्रशासनिक संरचनामा बदल्नु, क्षमतावान् र गुणस्तरीय कर्मचारी स्थानीय निकायमा आकर्षण पदपूर्ति गर्नु, शासकीय प्रणालीमा पारदर्शिता तथा जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु, सार्वजनिक क्षेत्रमा सदाचार पद्धतिको विकास गर्नु, विकास निर्माणका कार्यहरू समयमै गुणस्तरीय ढङ्गले सम्पन्न गरी आम नागरिकको स्थानीय सरकार प्रति विश्वास आर्जन गर्नु गाउँपालिकाका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । त्यसका साथै अन्य चुनौती यस प्रकार छन्:

- ❖ सुशासनका बारेमा आमजनतामा चेतना प्रदान गर्न, अशिक्षाको कारण चुनौती हुनु ।
- ❖ सेवा प्रवाह तथा सूचना प्रवाहमा भौगोलिक कारणले कठिनाइ हुनु ।
- ❖ सेवा प्रदायक सरकारी संस्थाहरू जिल्ला मै केन्द्रित भई वडा गाउँपालिकासम्म पनि आउन नसक्नु ।
- ❖ सुशासन व्यवस्थापनकोलागि स्थानीय सामाजिक सञ्जालहरूको अति आवश्यक भवन निर्माण गर्न लगायत शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, यातायात, कृषि, पर्यटन आदिको क्षेत्रगत विकास गर्न आर्थिक तथा बजेटको अभाव हुनु ।

- ❖ बेला बखतमा देखा पर्ने राजनैतिक मतभेद सकेसम्म आफ्नै वैचारिक नीति तथा सौच मात्र ठीक हुने भन्ने भावना भएका मानिस हुनु ।
- ❖ पूर्ण साक्षर घोषणा भए पनि नागरिकमा सुशासन सम्बन्धी चेतना स्तर बृद्धि नहुँदा अपेक्षित व्यवहारको विकास गर्न गाह्रो हुनु ।
- ❖ भौगोलिक बिकटताले गर्दा योजना र ईच्छा बमोजिम चाहेर पनि सेवा सुविधा उपलब्ध गराउनु गाह्रो हुनु ।

१.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"जवाफदेही, पारदर्शी र परिणाममुखी शासकीय व्यवस्था र सार्वजनिक सेवाहरूमा सबै वर्गको पहुँच"

लक्ष्य

गाउँपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउने

।

उद्देश्य

१. सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
३. सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।
४. वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।

१.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४५: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।	
१.१.१: शासन प्रणाली सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड र कार्यविधिको तर्जुमा गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. सेवा प्रवाह र सुशासन सम्बन्धी आवश्यक नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरिनेछ । २. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको जिम्मेवारी र कर्तव्यलाई स्पष्ट पारिनेछ । ३. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको आचारसंहिता पालनाको अनगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । ४. सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन, दण्ड र पुरस्कारलाई प्रणालीबद्ध बनाइनेछ । ५. कार्यसम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग घनिष्ठ रूपमा आवद्ध हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणाली सुव्यवस्थित गरिनेछ ।
१.१.२: सार्वजनिक सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र सर्वसधारणको पहुँचयोग्य	१. सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय समावेशी एवम् सहज बनाउन विद्युतीय शासन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।

<p>बनाउन स्थानीय शासन पद्धति अनुरूपको प्रशासन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>२. स्थानीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रशासन संयन्त्रको पुनर्संरचना गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य २: सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।</p>	
<p>२.२.१: गाउँपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा अधिकारमुखी पहुँच स्थापना गर्ने ।</p>	<p>१. सबै प्रकारका सेवामा सबैको र खास गरी समाजका सीमान्तीकृत र विपन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । २. सेवाग्राहीको माग सापेक्ष, सहभागितामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । ३. विद्युतीय शासन प्रणालीको व्यापक अवलम्बन गरी प्रशासनिक कार्यविधिलाई सरल बनाइनेछ । ४. जनताको गुनासो सिधै अध्यक्षसँग पुग्ने संयन्त्र स्थापित गरी शीघ्र जवाफदेहिता, कारबाही र जानकारीको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सूचना पविधिको प्रयोग र पहुँच बढाइनेछ ।</p>
<p>२.२.२: गाउँपालिकाको कार्यसम्पादनलाई उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने ।</p>	<p>१. गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ । २. नैतिकता, आचरण र इमान्दारितालाई कार्य संस्कृतिको रूपमा विकास गरी दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित तुल्याइनेछ । ३. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ । भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा निगरानी तथा कारबाहीलाई सशक्त बनाउन गा.पा. स्तरमा कार्यरत सामाजिक संघसस्थाको समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । ५. बेरूजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरूजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरिनेछ । ६. सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सेवामूलक बनाउन नागरिक बडापत्र राखिनेछ । ७. सार्वजनिक उत्तरदायी संयन्त्रहरू (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, आदि)लाई प्रभावकारी र नियमित गराइनेछ । ८. गा.पा.को कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ९. गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सार्वजनिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धिमूलक कार्यसम्पादन गरिनेछ । १०. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई विकास कार्यक्रमको नतिजा, सेवा प्रवाहको गुणस्तरीयता, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि आदिसँग आबद्ध गरिनेछ ।</p>

	<p>यसकालागि सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि सर्वेक्षण, गुनासो समाधान, सार्वजनिक सुनुवाइ आदिको मापनलाई समेत आधार बनाइनेछ ।</p> <p>११. सेवा प्रदायकप्रति नागरिकहरूको सन्तुष्टीको स्तर मापन र नियमित पृष्ठपोषण लिइनेछ । यसकार्यमा तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन प्रणाली समेतको अवलम्बन गरिनेछ ।</p>
<p>२.२.३: सार्वजनिक निकायका काम कारवाही सम्बन्धी सूचनामा नागरिकको पहुँच बढाउनु ।</p>	<p>१. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र सेवामूलक बनाउन क्षतिपूर्ति सहितको बडापत्र क्रमशः कार्यान्वयन गर्न गराउन सार्वजनिक निकायलाई उत्प्रेरित गरिनेछ ।</p> <p>२. जनगुनासोको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गरिनेछ ।</p> <p>३. अत्यावश्यक सार्वजनिक सेवाको पहुँचमा कठिनाइ भोगिरहेको जनतालाई सेवा पुऱ्याउन एकीकृत घुम्ती सेवालाई व्यापक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ३: सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।</p>	
<p>२.३.१: जनशक्ति विकास गर्ने ।</p>	<p>१. गा.पा.कालागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास र उपयोगकालागि एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तयार गरिनेछ ।</p> <p>२. वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ ।</p> <p>३. गा.पा.का जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनुसार अभिमुखीकरण तालिम र क्षमता विकासकालागि आधुनिक प्रविधि युक्त तालिम प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ ।</p>
<p>२.३.२: अन्तर्सरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउने ।</p>	<p>१. संघीय र प्रदेशसरकारसँग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिनेछ ।</p> <p>२. गा.पा.को विगतका दस्तावेज, आयोजना दस्तावेज र प्रतिवेदनहरूलाई आफ्नो पोर्टल (वेब-साइट) मा राखिनेछ ।</p> <p>३. गा.पा.को कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन प्रणालीमा प्रदेश स्तरमै एकरूपता आउने गरी प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा सफ्टवेयरको व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।</p> <p>४. गा.पा.स्तरीय विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।</p>
<p>उद्देश्य ४: वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।</p>	
<p>२.४.१: सार्वजनिक आय—व्यय र खरीद प्रक्रियालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउनु ।</p>	<p>१. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको वार्षिक खरीद योजना तयार गरिनेछ ।</p> <p>२. संस्थागत पुनर्संरचना र सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण प्रवर्द्धन गरिनेछ ।</p> <p>३. कानून बमोजिम समयमै खर्च नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न र उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित प्रयोग गर्न आर्थिक वर्षको अन्तिम तीन महिनामा वार्षिक कार्यक्रम संशोधन गर्ने र</p>

	<p>विनियोजन बजेट अत्याधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउन उपयुक्त नीति अवलम्बन गरिनेछ ।</p> <p>४. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ ।</p>
४.४.३: आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय तथा प्रभावकारी बनाउनु ।	<p>१. वित्तीय आँकडालाई वस्तुपरक बनाउन तथा अद्यावधिक गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गरी विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>२. बेरुजुलाई नियन्त्रण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइनुको साथै लेखा उत्तरदायी अधिकारीलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्ने वातावरण बनाइनेछ ।</p>

१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आवश्यक कार्यविधिको निर्माण गरिनेछ ।
२. उत्तरदायी संयन्त्र र प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
३. सरकारी सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४. विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
५. विकास योजना तथा कार्यक्रमको वडा र गा.पा.स्तरमा सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइ गरिनेछ ।
६. आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
७. प्रमुख सेवाहरूको व्यवस्थापन परीक्षण तथा सेवा प्रभावकारिता सर्वेक्षण गरिनेछ ।
८. सबै कार्यालयमा नागरिक वडापत्र र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
९. योजना तर्जुमा तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता बृद्धि गरिनेछ ।
१०. नागरिक समाजका संघ—संस्था, सञ्चार जगतसँग गा.पाको विकास र योजनाबारे छलफल गरिनेछ ।
११. सार्वजनिक सेवा तथा सामग्रीहरूको खरिद प्रक्रियालाई निष्पक्ष र पारदर्शी बनाउन विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
१२. गा.पा. भित्रका योजनाहरूको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गरी योजना सम्पन्नदरमा बृद्धि गरिनेछ ।
१३. भुक्तानी प्रक्रियालाई बैकिङ्ग प्रणालीमार्फत अघि बढाइनेछ ।

१.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ यस बडिगाड गा.पा.मा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा सुधार र सार्वजनिक सेवामा आम नागरिकको पहुँचमा अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
- ✓ सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछ ।
- ✓ सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शीता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछ ।

खण्ड दुई: मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास

२.१ पृष्ठभूमि

बडिगाड गाउँपालिकाको यो आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्न लगायत सम्पूर्ण विकास निर्माणका कार्यक्रमहरू सही ढङ्गले सञ्चालन गर्न गाउँकार्यपालिकालाई तदनुरूपको कानुनी अधिकार, वित्तीय स्रोतसाधनको निश्चितता, आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गुणस्तरीय मानव संसाधनको उपलब्धता र संस्थागत क्षमता सर्वोपरी महत्त्वका विषय हुन् ।

नेपालको संविधान भाग १७ मा स्थानीय कार्यपालिकाको कार्यसम्पादन सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा २१४ मा स्थानीय गाउँपालिका तहको कार्यकारिणी अधिकार संविधान र संघीय कानूनको अधीनमा रही गाउँ कार्यपालिकामा निहित रहने उल्लेख छ । संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही गाउँपालिकाको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा गाउँ कार्यपालिकाको हुने कुरा पनि जनाइएको छ । धारा २१८ मा गाउँ कार्यपालिकाबाट स्वीकृत नियमावली बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाको कार्य विभाजन र कार्य सम्पादन हुने उल्लेख छ भने २१९ मा यसदेखि बाहेक स्थानीय तहको कार्यकारिणी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था संविधानको अधीनमा रही संघीय कानून बमोजिम हुने कुरा स्पष्ट गरिएको छ । संविधानको अनुसूची— ८ मा निम्नलिखित विषयहरूमा गाउँ कार्यपालिकाको अधिकार रहने कुरा जनाइएको छ ।

नगर प्रहरी, सहकारी संस्था, एफ. एम सञ्चालन, स्थानीय कर (सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिस्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर), सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमिकर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत सङ्कलन, स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख सङ्कलन, स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनाहरू, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइ, स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता, स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक, सिंचाइ, गाउँ सभा, स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थताको व्यवस्थापन, स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन, घर जग्गा धनी पुर्जा वितरण, कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारी, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तहरूको व्यवस्थापन, बेरोजगारको तथ्याङ्क सङ्कलन, कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, सञ्चालन र नियन्त्रण, खानेपानी, साना जलविद्युत आयोजना, वैकल्पिक ऊर्जा, विपद् व्यवस्थापन, जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण, तथा भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास । गाउँपालिकाका यी संविधान प्रदत्त अधिकारहरूको उपभोग बारेको विस्तृत व्याख्या स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गरेको छ । यिनका अतिरिक्त संविधानको अनुसूची—९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा पनि अनेकौं विषयहरू समेटिएका छन् ।

यी सबै व्यवस्थाहरूका अधीनमा रही बडिगाड गाउँपालिकाले निम्नलिखित ऐन, नियमावली तथा कार्यविधिहरू बनाएको छः

- ♥ बडिगाड गाउँपालिकाको निर्णय वा आदेश र अधिकारपत्रको प्रमाणीकरण (कार्यविधि) नियमावली, २०७४ ।

- ♥ बडिगाड गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७४ ।
- ♥ बडिगाड गाउँपालिकाको विनियोजन ऐन, २०७४ ।
- ♥ बडिगाड गाउँपालिकाको शिक्षा कार्यविधि, २०७४ ।
- ♥ घ वर्गको इजाजतपत्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४ ।
- ♥ कार्यसम्पादन नियमावली, २०७४ ।
- ♥ वडागत कार्यविभाजन नियमावली, २०७४ ।
- ♥ बडिगाड गा.पा. स्थानीय स्रोत परिचालन निर्देशिका, २०७४ ।

२.१.१ योजना तर्जुमाका आधारहरू

- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरेको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका र क्षेत्रगत विकास नीति लगायतको पुनरावलोकन ।
- पन्ध्रौँ योजनामा उल्लेखित कृषि विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।
- प्रदेश नीति तथा योजना आयोग गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको आधार पत्रमा उल्लेखित कृषि विकासका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ।

२.१.२ सीमितताहरू

- बडिगाड गाउँपालिकाको समग्र आवधिक योजना तर्जुमा पहिलो अभ्यास भएकोले विषयगत तथ्याङ्क तथा सूचनाकोलागि विषयगत निकायहरूकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त सीमित सूचना तथा तथ्याङ्क । मूलतः बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण पुस्तिकामा उपलब्ध सूचना तथा तथ्याङ्कहरूमा निर्भर रहनुपरेको ।

२.२ वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण

सवल पक्षहरू

- ✦ गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालन गर्ने विकास क्रियाकलापहरूलाई आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन, सुशासन तथा संस्थागत विकास जस्ता विषयगत क्षेत्र तोकिएको कार्यपालिका सदस्यहरूलाई जिम्मेवारी दिइसकिएको छः ।
- ✦ नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँकार्यपालिकालाई प्राप्त काम कर्तव्य र सम्पूर्ण अधिकारबारे स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।
- ✦ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँकार्यपालिकाका वडासमितिका काम कर्तव्य अधिकारहरूबारेमा पनि स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।
- ✦ नेपालको संविधान को अनुसूची—९, मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा पनि अनेकौँ विषयहरू समेटिएका हुनाले गाउँकार्यपालिकालाई काम गर्नकालागि प्रशस्त आधारहरू छन् ।
- ✦ गाउँपालिकाका सबै वडामा गरी ५० वटाभन्दा बढी गैरसरकारी संस्था र युवाक्लबहरू कार्यरत छन् ।

- ✦ गरिवी निवारण, शिक्षा, स्वास्थ्य, ऋणप्रवाह, तालिम तथा प्रशिक्षण जस्ता ग्रामीण विकासका आधारभूत विषयहरूमा काम गरिरहेका १० भन्दा बढी सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग गाउँपालिकाको कार्यगत भगिनी सम्बन्ध स्थापना भइसकेको छ ।
- ✦ गाउँपालिकाको कार्यालयमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको नेतृत्वमा स्वास्थ्य, इन्जिनियरिङ, कृषि, सूचनाप्रविधिका केही कर्मचारीलगायत प्रशासन र लेखाका कर्मचारी कार्यरत छन् ।
- ✦ प्रत्येक वडामा वडा कार्यालय छन् । १० वटा वडामा सचिवहरू ५ जना कार्यरत छन् ।

कमजोर पक्षहरू

- * गाउँकार्यपालिकाकालागि संविधानप्रदत्त अधिकारहरूको उपभोगकालागि जनप्रतिनिधिहरूमा यथेष्ट अनुभवको अभाव ।
- * संघीयताको मर्म अनुसार गाउँकार्यपालिकाको कामकर्तव्य पूरा गर्नकालागि आवश्यक जनशक्तिको कमी ।
- * गाउँपालिका क्षेत्रमा विकासको सम्भावना भएका अनेकौँ क्षेत्रहरू विशेष गरी पर्यटन, वन, कृषि तथा पशुपालनमा शिक्षित र तालिमप्राप्त जनशक्तिको कमी ।

अवसरहरू

- ✦ सिंहदरबारको अधिकार गाउँगाउँसम्म पुऱ्याउनु संघीयताको मूल उद्देश्य हुँदा र सो बमोजिमका कानुनी आधार पनि बनिसकेका हुँदा गाउँकार्यपालिकाको नेतृत्वमा स्थानीय स्तरको विकासको सम्भावना बढेको छ ।

चुनौतीहरू

- ❖ राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा तयार गरिएको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ बमोजिम गाउँकार्यपालिकामा गठन भएको मानव संसाधन विकास र संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धी विषयगत समितिले सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवाप्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, लेखाङ्कन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखापरीक्षण जस्ता गम्भीर प्रकृतिका प्राविधिक काम गर्नुपर्ने अवस्था ।
- ❖ उमेर, लिङ्ग, शैक्षिक स्थिति, आर्थिक अवस्था, जातीय संस्कार आदिका कारण योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनमा जनप्रतिनिधिहरूको बुझाइ, सहभागिता र सक्रियता समान हुन नसक्नु ।
- ❖ युवा जनशक्तिको विदेश पलायनले गर्दा गाउँघरमा आर्थिक सम्भाव्यता भएका क्षेत्रहरू कृषि, वन, पर्यटन आदिमा तालिम आदिकालागि उपयुक्त प्रशिक्षार्थी स्थानीय तहमा नभेटिनु ।

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"दक्ष मानव संसाधन र प्रभावकारी संस्थागत क्षमता सहितको बडिगाड"

लक्ष्य

गुणस्तरीय मानव संसाधन र सक्षम स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट बडिगाडको आर्थिक समाजिक विकास गर्ने ।

उद्देश्य

- गाउँपालिकाको सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय बनाउनु ।
- स्थानीय स्तरमा आर्थिक सामाजिक विकासकालागि अवसरहरूको विकास गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ४६: मानव संसाधन तथा संस्थागत विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिकाको सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय बनाउनु ।	
२.१.१: जनप्रतिनिधिहरूको सक्षमता विकास गर्ने ।	१. उपयुक्त तालिम गोष्ठीमा भाग लिने अवसर दिइनेछ ।
२.१.२: कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	१. तालिम गोष्ठीमा पठाइनेछ । २. सरुवाको मापदण्ड बनाइनेछ ।
२.१.३: आधुनिक प्रविधिको बढी प्रयोग गर्ने ।	१. कार्यालयका काममा इन्टरनेट, इमेलको प्रयोग बढाइनेछ ।
उद्देश्य २: स्थानीय स्तरमा आर्थिक सामाजिक विकासकालागि अवसरहरू उपलब्ध गराउनु ।	
२.२.१: कृषि, वन र पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि संस्थागत पहल गर्ने ।	१. संघीय र प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने सेवा, सुविधा, अवसरहरूको खोजीनीति गरिनेछ । २. स्थानीय जनतामा जागरण फैलाइनेछ । ३. इच्छुक र योग्य युवायुवतीहरूलाई यी क्षेत्रमा प्रोत्साहित गरी व्यवसायिकीकरणमा अवसर दिइनेछ ।

२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

आधुनिकीकरण

- सेवाप्रवाह, संस्थागत विकासजस्ता पक्षमा क्रमश आधुनिकीकरण गर्दै जान तदनुकूल कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

सम्भाव्यता अध्ययन

- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र विकास गर्न सकिने सामान्य सम्भावना देखिएका पेशा-व्यवसायको प्रवर्द्धनकालागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ गाउँपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ ।
- ✓ पर्यटन, कृषि, पशुपालन, बागवानीजस्ता संभाव्य व्यवसायहरूमा युवाहरूलाई रोजगारीका नयाँ नयाँ अवसर गाउँपालिका क्षेत्रभित्रै खुल्नेछ ।
- ✓ जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ ।

खण्ड तीन: तथ्याङ्क प्रणाली

३.१ पृष्ठभूमि

योजना तर्जुमालाई प्रभावकारी बनाउनकालागि तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न संस्थागत संरचनाको आवश्यक पर्दछ । बडिगाड गाउँपालिकाले प्राथमिक सर्वेक्षण तथा द्वितीय स्रोतको तथ्याङ्कको प्रयोग गरेर “बडिगाड गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण, २०७५” प्रकाशन गरी तथ्याङ्क प्रयोगको एक तहको आधारशीला तयार गरेको छ । साथै सबै वडाहरूले आन्तरिक प्रयोजनकोलागि खण्डित रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कामको शुरुवात गरेका छन्, तर व्यवस्थित भइसकेको छैन ।

३.२ प्रमुख समस्या

- तथ्याङ्क सङ्कलन र व्यवस्थापन हेर्ने शाखा व्यवस्थित नहुनु ।
- वडा स्तरमा तथ्याङ्क खण्डीकृत गर्न कठिनाइहरू रहनु ।
- तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न दक्ष जनशक्ति उपलब्ध नहुनु ।
- तथ्याङ्कहरू एकीकृत नहुँदा प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्न नसक्नु ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * तथ्याङ्कमा आधारित रहेर योजना तर्जुमा गर्ने र योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको आधारशीला तय गर्नु ।
- * तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्न सघाउ पुऱ्याउन आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्नु ।
- * तथ्याङ्कको प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्नु ।

अवसर

- ✗ तथ्याङ्कको आवसेयकता र महत्त्वको बोध हुनु ।
- ✗ तथ्याङ्कमा आधारित रहेर योजनाहरू निर्माण हुने परिपाटीको विकास हुनु ।
- ✗ छिटो र छरितो रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र वितरण गर्न सघाऊ पुऱ्याउन सक्ने नयाँ प्रविधिहरू विकास हुँदै जानु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"तथ्याङ्कमा आधारित नीति तथा योजना"

लक्ष्य

गाउँपालिकाका सबै किसिमका तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गरी सबैकालागि पहुँचयोग्य बनाउने ।

उद्देश्य

१. तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियालाई आधुनिकीकरण गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४७: तथ्याङ्क प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु ।	
३.१.१: तथ्याङ्कको सङ्कलन, प्रशोधन, व्यवस्थापन र प्रकाशनलाई व्यवस्थित बनाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. तथ्याङ्कको प्रशोधन र विश्लेषण गरी वेब पोर्टल र विभिन्न प्रकाशनमार्फत् प्रयोगकर्ता माझ पुऱ्याउने कार्यलाई नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । २. अनुसन्धानको माध्यमबाट आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी नियमित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ । ३. विश्वसनीय, सही र समयमै तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य २: तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियालाई आधुनिकीकरण गर्नु ।	
३.२.१: तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र वितरण प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । २. आवश्यकता पहिचान गरी विषयगत तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरिनेछ । ३. आयोजना सञ्चालन अवधि, मध्यमकालीन अवधि, र अन्तिम अवस्थाको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने कार्यलाई नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. तथ्याङ्क सङ्कलन सम्बन्धी नीति निर्माण गरिनेछ ।
२. तथ्याङ्कका मानक र मापदण्डहरू विकास गरिनेछ ।
३. पालिकाको तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण गरी तथ्याङ्कहरूको एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन र सार्वजनिकीकरण गरिनेछ ।
४. तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषणकोलागि कर्मचारी तथा विज्ञहरूको क्षमता र दक्षता बृद्धि गरिनेछ ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ विद्युतीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- ✓ आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि आवश्यक सूचना उपलब्ध भएको हुनेछ ।
- ✓ प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भएका हुनेछ ।

परिच्छेद छः लोकतन्त्र र सुशासन

खण्ड एकः राष्ट्रिय एकता

१.१ पृष्ठभूमि

नागरिकको सद्भाव, प्रेम, स्नेह, साझा स्वार्थ राष्ट्रिय एकताको प्रतीक हो । संविधानतः राष्ट्रको परिभाषाभिन्न जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति, भूगोल तथा सार्वभौमिकता आदि पर्छन् । देशवासीको सहिष्णुता, सहानुभूति, त्याग र समर्पण यसका पहिचान हुन् । बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधता बीचको एकता बडिगाड गाउँपालिकाको समृद्धिको आधार रहिआएको छ । त्यसैगरी, राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको संरक्षण गर्दै एकता अक्षुण्ण राख्ने तथा विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदाय बीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता कायम गरी परस्परमा सहयोगात्मक सम्बन्ध विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता प्रवर्द्धन गर्ने नीति अंगीकार गरिएको छ । विभिन्न जातजाति, भाषा, धर्म, संस्कृतिको जगेर्ना र सम्बर्धन गर्न राष्ट्रिय एकता कार्यक्रम मार्फत् सम्पूर्ण नागरिकबीच सद्भाव बढाउने प्रयास गर्न आवश्यक छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

- निष्पक्ष रूपमा गाउँपालिकाका नागरिकलाई सांस्कृतिक, शैक्षिक, राजनीतिक, भौगोलिक आदि पक्षमा सुसूचित गर्नु ।
- धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, जातीय र भौगोलिक विविधता बीचको एकतालाई सुदृढ गर्नु ।
- कुनै अतिवादको नाममा हुने घटनाका कारण थप द्वन्द्व र अविश्वासको वातावरण सिर्जना हुने सम्भावना रहनु ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * राष्ट्रिय एकतालाई अक्षुण्ण राख्नु ।
- * विविधता बीचको एकतालाई सुदृढ गर्नु ।
- * राष्ट्र र राष्ट्रियता कुनै व्यक्ति समुदाय वा क्षेत्रीयता भन्दा माथि हो भन्ने भावना पालिकाका सबै जनतामा जागृत गराउनु ।
- * सबै वर्ग र समुदायको पहिचान र भावनाको कदर गर्नु ।

अवसर

- ✗ बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता बीच विकास भएको एकता ।
- ✗ सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्व बडिगाडको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, विकासको आधार ।
- ✗ जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधता व्यवस्थापनको संवैधानिक व्यवस्था ।
- ✗ तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरआबद्धता ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्व बडिगाडको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, विकासको आधार"

लक्ष्य

विविधताको उचित सम्बोधन र सम्मान गरी सबैलाई समान अवसरका साथ विकाससँग आबद्ध गर्ने ।

उद्देश्य

- जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधताको व्यवस्थापन गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ बनाउनु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४८: राष्ट्रिय एकताका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधताको व्यवस्थापन गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ बनाउनु ।	
१.१.१: विविधता बीचको एकतालाई सुदृढ गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> जातीय, भाषिक, लैङ्गिक तथा सांस्कृतिक विविधताको बारेमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । सामाजिक न्याय र राष्ट्रिय एकता कायम राख्नकोलागि आम नागरिकलाई सुसूचित गरिनेछ ।
१.१.२: आपसी सद्भाव र मेलमिलापको माध्यमबाट सभ्य समाज निर्माण गर्न नागरिकहरूलाई उत्प्रेरित गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> शान्ति, सुरक्षा, सुव्यवस्था, आपसी मेलमिलाप र सदभाव बढाउन प्रत्येक नागरिक जिम्मेवार बन्ने गरी नागरिकलाई उत्प्रेरित हुने किसिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.१.३: समाजमा द्वेष र अन्तर द्वन्द्व फैलाउने आन्तरिक तथा बाह्य गतिविधि विरुद्ध सशक्त कदम चाल्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय हित र एकतामा खलल पुग्ने सामाजिक सञ्चालको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरिनेछ । राष्ट्रिय एकता तथा सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप सञ्चालन गरी नागरिक बीचको सम्बन्ध थप सौहार्द्रपूर्ण बनाइनेछ । सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताका बीचको एकतालाई खल्बल्याउने तथा नागरिकलाई दिग्भ्रमित पार्ने मनसायले संविधान वा कानूनको गलत प्रचार र प्रयोगलाई रोक्न शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- प्राकृतिक साधनस्रोत तथा अवसरको सन्तुलित वितरण हुने गरी विकासका योजनहरू तर्जुमा गरिनेछ ।
- धार्मिक सम्प्रदाय बीच एकता कायम गर्न विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- आम नागरिकलाई सामाजिक विविधता बीचको एकता सुदृढ गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- संविधानको मर्म र भावना अनुसार स्रोत, साधन तथा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ मुलुकको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, प्रादेशिक एवम् भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको रक्षा गर्दै सबै जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता थप सुदृढ भएको हुनेछ ।
- ✓ भौगोलिक विविधताको उचित उपयोग गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ बनाउने कार्यमा गा.पा.का सबै नागरिक एकजुट भएका हुनेछ ।
- ✓ सामाजिक र सांस्कृतिक रूपले अझ सभ्य तथा परिष्कृत नागरिक तयार भई समृद्ध एवम् सुखी नेपाली समाज निर्माण भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: सुरक्षा

२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमिकता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय एकता, स्वाधीनता र स्वाभिमानलाई अक्षुण्ण राखी जनताको सार्वभौम अधिकार, स्वायत्तता र स्वशासनको अधिकारलाई आत्मसात् गरेको छ । वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक लगायत सबै प्रकारका विभेद र छुवाछुतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरेको छ । प्रभावकारी सुरक्षा प्रबन्ध सुशासन र विकासको पूर्व शर्त हो । बडिगाडमा शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको रक्षा गर्न, शान्तिपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न, पूर्वाधार निर्माण र आर्थिक विकासकालागि समेत प्रभावकारी सुरक्षा व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

- संवैधानिक व्यवस्था अनुसार शान्ति सुरक्षाकोलागि स्थानीय तहले सम्पादन गर्ने कार्यको सञ्चालन, सुपरीवेक्षण र समन्वय सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने संघीय कानून बनी नसकेको ।
- भइरहेको प्रहरी सङ्गठनकोलागि पनि साधन स्रोत सीमित भएको ।
- प्रादेशिक प्रहरी समेत व्यवस्था हुन नसकेको अवस्थामा संघीय प्रहरीले सम्पूर्ण शान्ति सुरक्षाको जिम्मा लिनुपर्ने अवस्था रहेको ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * सुरक्षा निकायहरूको आधुनिकीकरण गर्नु ।
- * सूचना सञ्जालको व्यवस्था गर्नु ।
- * सरकारी एवम् सार्वजनिक सम्पत्तिको बढ्दो अतिक्रमण रोक्नु ।
- * पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु ।
- * जिम्मेवार निकाय बीच समन्वय कायम गर्नु ।

अवसर

- ✗ सुरक्षा निकायका संरचना पालिकास्तरमा विस्तार हुनु ।
- ✗ जनचेतनतामा अभिवृद्धि हुनु ।
- ✗ अनुसन्धान प्रविधिमा द्रुत विकास हुनु ।
- ✗ सूचना प्रविधि तथा सञ्चार सुविधाको तीव्र विकास र विस्तार हुनु ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"शान्तिपूर्ण र सुरक्षित बडिगाड"

लक्ष्य

बडिगाडमा भरपर्दो शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने ।

उद्देश्य

१. शान्ति, सुव्यवस्था र अमनचयन कायम गरी नागरिकको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु ।
२. अपराध नियन्त्रण गरी कानुनी शासन पद्धतिको विकास गर्नु ।
३. बडिगाड नगर प्रहरीको व्यवस्था गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४९: सुरक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: शान्ति, सुव्यवस्था र अमनचयन कायम गरी नागरिकको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु ।	
२.१.१: पालिकाभित्र शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. सूचना सम्प्रेषण प्रणालीलाई केन्द्रीय सञ्जालमा आवद्ध गरी सुरक्षा प्रणालीलाई प्रविधिमैत्री बनाई आधुनिकीकरण गरिनेछ । २. सुरक्षा सम्बन्धी सूचना सङ्कलन तथा जोखिम विश्लेषण र सुरक्षा निकायहरूबीच सूचना आदानप्रदान गरी समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइनेछ । ३. शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्न प्रभावकारी रूपमा प्रहरी परिचालन गरिनेछ । ४. अति संवेदनशील एवम् महत्त्वपूर्ण भौतिक पूर्वाधारको विशेष सुरक्षा प्रबन्ध गरिनेछ ।
२.१.२: शान्ति सुरक्षा स्थापनामा विधिको शासनलाई प्राथमिकतामा राखी काम गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. प्रहरीलाई जनमैत्री बनाई सामुदायिक प्रहरीमा विशेष जोड दिइनेछ । २. शान्ति सुरक्षा कायम राख्न बल प्रयोग गर्दा मानव अधिकारको मूल्य र मान्यतालाई अवलम्बन गरिनेछ । ३. सुरक्षाकर्मीहरूकालागि मानव अधिकार, मानवीय कानुन तथा विधिको शासन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: अपराध नियन्त्रण गरी कानुनी शासन पद्धतिको विकास गर्नु ।	
२.२.१: मानव बेचबिखन, अपराध नियन्त्रण तथा लागू औषध नियन्त्रण गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. संवेदनशील नाका तथा क्षेत्रमा सुरक्षाकर्मी परिचालन गरी मानव बेचबिखन तथा अपराध नियन्त्रण गरिनेछ । २. लागू औषधको अवैध उत्पादन, ओसारपसार, विक्री वितरण र उपभोगलाई कडाइका साथ नियन्त्रण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: बडिगाड नगर प्रहरीको व्यवस्था गर्नु ।	
२.३.१: आन्तरिक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउन पालिकाको आफ्नै नगर प्रहरी स्थापना गरिनेछ ।	<ol style="list-style-type: none"> १. नगर प्रहरी स्थापना तथा व्यवस्थापनकालागि नीति तथा कानुन तर्जुमा गरिनेछ । २. नगर प्रहरी सञ्चालनकालागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । ३. आवश्यकता अनुरूप नगर प्रहरी छनौट तथा नियुक्ति गरी बडिगाड नगर प्रहरी सञ्चालन गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. प्रविधिमैत्री अपराध अनुसन्धानको विकास गरिनेछ ।
२. पालिकाको सुरक्षा नीति तर्जुमा गरिनेछ ।
३. विद्युतीय शासनको अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. लागु औषध नियन्त्रण र अनुगमन गरिनेछ ।
५. प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्न पूर्व-सूचना प्रणाली विकास गरिनेछ ।
६. विपद् व्यवस्थापनका सहज उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ ।
७. शान्ति सुरक्षा सम्बन्धी कानूनको संशोधन, परिमार्जन एवम् आवश्यक नयाँ कानूनको निर्माण गरिनेछ ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ पालिकाका नागरिकहरूले शान्ति र सुरक्षाको अनुभूति स्पष्ट रूपमा गर्नेछन् ।
- ✓ सुरक्षा निकायको क्षमता अभिवृद्धि तथा संगठन सुदृढीकरण भई जनतामा कानून कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, दण्डहीनताको अन्त्य, अपराधिक घटनाहरूको न्यूनीकरण तथा सामाजिक शान्ति कायम भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: मानव अधिकार

३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नागरिकका आधारभूत मानव अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूति गरेको छ। नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र तथा मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न महत्त्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भइसकेको छ । नेपालले जनाएको मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता कार्यान्वयन गर्नकालागि संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत एवम् संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गर्दै आएको छ ।

आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछाडि परेका वर्ग र समुदायलाई समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागिताको हक हुनेछ भनी संविधानमा नै सामाजिक न्यायको हकको व्यवस्था गरिएको छ । मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धनकालागि संघीय तहमा विद्यमान स्थायी संरचना एवम् संस्थाहरूलाई प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पनि विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । अन्तर तहबीच समन्वय तथा सहकार्य मार्फत मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमलाई विकासका मुद्दासँग संरचनागत एवम् कार्यात्मक रूपमा जोड्दै लानु आवश्यक देखिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

- मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने कुरामा नागरिक र राज्यका सबै निकायमा सचेतना अभिवृद्धि भए तापनि मानव अधिकार सम्बन्धी संस्थागत र नीतिगत स्पष्ट व्यवस्था नहुनु ।
- भेदभाव, छुवाछुत, बालविवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा जस्ता कुप्रथा, आर्थिक, शैक्षिक तथा सामाजिक पछ्यौटेपन, भौगोलिक संरचना, पूर्वाधार एवम् सेवा सुविधाको उपलब्धता जस्ता कुराहरू मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति गर्नु ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * संविधान, कानून र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुरूप मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा परिपालना गर्नु र गराउनु ।
- * मानव अधिकारमैत्री तथा सामाजिक न्यायसहितको सामाजिक एवम् आर्थिक विकास निर्माण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

अवसर

- ✗ विश्वमा सर्वस्वीकार्य भएका मानव अधिकार सम्बन्धी मूल्य-मान्यतालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्नु ।
- ✗ मौलिक हक कार्यान्वयनकालागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था हुनु ।
- ✗ संविधान एवम् कानूनद्वारा संरक्षित मानव अधिकारको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने, मानव अधिकार उल्लङ्घनमा अनुसन्धान गर्ने लगायतका कार्य गर्ने स्वतन्त्र र सक्षम संवैधानिक आयोगको व्यवस्था तथा न्याय सम्पादनकालागि स्वतन्त्र न्यायालयको व्यवस्था हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्वअनुशासित र समतामूलक समाजको निर्माण"

लक्ष्य

संविधानले तोकेका सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र राजनैतिक अधिकारहरूको प्रत्याभूति गराउने ।

उद्देश्य

१. मानव अधिकारमैत्री समाज र शासन पद्धतिको विकास एवम् विस्तार गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५०: मानवअधिकारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: मानव अधिकारमैत्री समाज र शासन पद्धतिको विकास एवम् विस्तार गर्नु ।	
३.१.१: समाजमा विद्यमान सबै प्रकारका भेदभाव, छुवाछुत, हिंसा तथा कुप्रथाको अन्त्य गर्ने ।	१. जोखिममा रहेका विपन्न, सीमान्तकृत एवम् उत्पीडित वर्गका अधिकार संरक्षण गरिनेछ । २. समाजमा विद्यमान भेदभाव र छुवाछुत विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३.१.२: मौलिक हक सम्बन्धी कानूनहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	१. मौलिक हक कार्यान्वयन गर्ने कानूनहरूको कार्यान्वयनको लागि स्रोत साधनको व्यवस्था गरिनेछ । २. न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न संघसँगको समन्वयमा निःशुल्क कानुनी सहायता सम्बन्धी नीतिगत, कानुनी एवम् संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
३.१.३: मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनामा दण्डहीनताको अन्त्य गरी पीडितलाई क्षतिपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाको अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनाका पीडितलाई कारबाही र पीडितलाई उचित क्षतिपूर्ति तथा परिपूरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. वडा तथा विद्यालय स्तरमा मानव अधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. फरक क्षमता भएका, असहाय, सीमान्तकृत वर्ग र क्षेत्रका सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाहमा विशेष व्यवस्था गरिनेछ । पीडित महिला र बालबालिकालाई आर्थिक तथा कानुनी सहायता प्रदान गरिनेछ ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धमा निर्माण भएका कानूनको पूर्ण पालना भएको हुनेछ ।
- ✓ मानव अधिकारको व्यावहारिक र संस्थागत रूपमा उपभोग गर्न सक्ने अवस्था सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- ✓ मानव अधिकारमैत्री नीति, योजना तथा कार्यक्रम र कार्ययोजना तर्जुमा भएको हुनेछ ।

खण्ड चार: संघीय शासन प्रणाली

४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाई संघीय शासन पद्धतिको मूल आधार मानेको छ । सोही मर्मलाई आत्मसात् गर्दै संविधानले निर्धारण गरेको क्षेत्राधिकारको अभ्यासबाट सुशासनमैत्री र समृद्ध बडिगाड निर्माण गर्न आवश्यक छ । विभिन्न जात, जाति, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग र समुदायका नागरिकहरूको स्वामित्व, सहभागिता र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै विविधताको व्यवस्थापनका माध्यमबाट राष्ट्र निर्माण गर्ने उद्देश्यका साथ संघीय शासन प्रणाली लागु भएको छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

- संघीयता कार्यान्वयनको स्पष्ट मार्गचित्र तयार भइनसक्नु ।
- नितान्त नवीन स्थानीय संरचना हुनु ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच अन्तरसम्बन्ध परिभाषित भए तापनि कार्यान्वयनमा प्रष्टता नहुनु ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * स्पष्ट कानुनी आधार नहुनु ।
- * पर्याप्त संस्थागत संरचना तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु ।
- * कर्मचारी व्यवस्थापन गर्नु ।
- * वित्तीय संघीयताको वैज्ञानिक विधि अपनाई कार्यान्वयन गर्नु ।
- * संघीयताको मूल्य र मान्यतालाई आत्मसात गर्नु ।
- * सबैका बीचमा समन्वय स्थापित गरी संविधानले तोकेका अधिकारको अभ्यास गर्नु ।

अवसर

- ✗ प्रशासनिक संरचना र आवश्यक आधारभूत कानुनहरूको उपलब्धता ।
- ✗ राजनीतिक प्रतिबद्धता सहितको निर्वाचित स्थिर सरकार ।
- ✗ संघीयता कार्यान्वयनकालागि सहयोगी वातावरण ।
- ✗ सकारात्मक नागरिक सोच ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित समावेशी संघीय शासन प्रणालीको अभ्यास"

लक्ष्य

सबै नागरिकको समान पहुँच र अवसर सहित घरदैलामै प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने ।

उद्देश्य

- संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु ।

४.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ५१: संघीय शासन प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु ।	
४.१.१: समावेशी तथा समन्यायिक विकासकालागि आवश्यक कानुनी र संस्थागत आधार तयार गर्ने ।	१. नीति, योजना, कानुन तर्जुमा गर्दा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक रूपले पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ ।
४.१.२: गा.पा.बाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।	१. सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी आधार तयार गरी संस्थागत संरचनाको विकास गरिनेछ । २. सेवा प्रवाह सम्बन्धी कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड आदि जारी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ ।
४.१.३: जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने ।	१. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. संघीयता कार्यान्वयन सम्बन्धी तालिम, गोष्ठी, सेमिनार आयोजना गरिनेछ ।
४.१.४: संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वयलाई व्यवस्थित बनाई निरन्तर संवादको आधार तयार पार्ने ।	१. माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयसँग दोहोरो संवादको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिनेछ । २. योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्दा माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयको परामर्श लिने पद्धतिको थालनी गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- जनचेतनामूलक तथा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- स्थानीय राजनीतिक नेतृत्व, जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकासकालागि तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- संघीयता कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानुनको निर्माण गरिनेछ ।

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ आवश्यक कानुन, नीति, संस्थागत संरचना निर्माण भएको हुनेछ ।
- ✓ जनताले सरल, सहज र छरितो सेवा प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
- ✓ जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: स्थानीय तहको सन्तुलित विकास

५.१ पृष्ठभूमि

सघं, प्रदेश र स्थानीय तह बीच प्राकृतिक स्रोतसाधन प्रतिको अधिकार र उपलब्ध स्रोत साधनको बाँडफाँट गर्दा विभिन्न तहहरूको सन्तुलित विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरी उपलब्ध स्रोतसाधन र अवसरमा पहुँच सहित समन्यायिक विकास गर्नुपर्ने अवधारणा रहेको छ । लामो समयदेखि विकास निर्माणमा पछाडि परेका वर्ग, समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल धारमा ल्याई समान रूपमा विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउने संघीयताको मूल ध्येय रहेको छ । नेपालको संविधानले यही अन्तरवस्तुलाई आत्मसात गर्दै विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्र र वर्गलाई प्राथमिकता दिदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा पूर्वाधारको विकास गर्ने नीति लिएको छ ।

५.२ प्रमुख समस्या

- भौगोलिक बिकटताले गर्दा बडिगाडका केही बिकट वडाहरू गाउँपालिकाको विकासको मूल प्रवाहमा समाहित हुन नसक्नु ।
- निर्माण तथा भौतिक पूर्वाधारहरू बजार केन्द्रित हुनु ।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * दुर्गम वडाहरूमा पूर्वाधार विकासकालागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु ।
- * भौगोलिक कठिनाइ र बिकटताको कारण पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाइ हुनु ।
- * संघीयता कार्यान्वयन र दीर्घकालीन विकासका नियमित कार्यक्रम र आयोजनाका बीच सामञ्जस्य कायम गरी स्रोतसाधनको सन्तुलित संयोजन कायम गर्नु ।
- * जनसहभागिता, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु ।

अवसर

- ✗ जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा स्थानीय योजना तर्जुमा हुनु ।
- ✗ पिछडिएको क्षेत्र र वर्गलाई विशेष प्राथमिकता दिने नीतिगत व्यवस्था हुनु ।
- ✗ गरिबी निवारण तथा रोजगारीकालागि विशेष कार्यक्रम सहित संस्थागत व्यवस्था हुनु ।
- ✗ विकास कार्यक्रमको मागमा अत्यधिक बृद्धि हुनु ।

५.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"बडिगाडको सन्तुलित विकासमा व्यवहारिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन"

लक्ष्य

सन्तुलित विकासका माध्यमबाट जनताको जीवन स्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. बिकट र पिछडिएका वडा तथा बस्तीमा समन्यायिक विकास गर्नु ।

५.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५२: स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: बिकट र पिछडिएका वडा तथा बस्तीमा समन्यायिक विकास गर्नु ।	
५.१.१: स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनको सम्भाव्यताका आधारमा लगानी बृद्धि गरी सन्तुलित विकास गर्ने ।	१. प्राकृतिक एवम् मानवीय सम्पदाहरूको पहिचान गरी बढी प्रतिफल दिने आयोजना र कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकता दिने र पिछडिएका क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा निजी लगानीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ३. स्थानीय मौलिक संस्कृति र पर्यटकीय स्थलको प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ । ४. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापद्वारा उद्यमशीलता र रोजगारी सिर्जना गरिनेछ ।
५.१.२: जनतालाई दैनिक आवश्यकताका वस्तु तथा सेवाको पहुँच सहज बनाउने ।	१. पछाडि परेका वा पारिएका क्षेत्र वा समुदाय लक्षित विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. पछाडि परेका क्षेत्र, सीमान्तकृत् व्यक्ति, वर्ग र समुदायको उत्थान तथा संरक्षणकोलागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. उपभोग्य वस्तुको पहुँच सबै क्षेत्र र वर्गका जनतामा पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनेछ ।

५.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. खानेपानी, सरसफाइ लगायत भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ ।
३. व्यवहारिक योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम अगाडि बढाइनेछ ।

५.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्र लक्षित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामा अभिवृद्धि भई विपन्न, पिछडिएको क्षेत्र र सीमान्तकृत् वर्ग तथा समुदाय थप लाभान्वित भएका हुनेछ ।
- ✓ प्रभावकारी सेवा प्रवाहद्वारा सीप विकास र आयआर्जनका अवसरलाई विस्तार गर्दै गरिबी न्यूनीकरणमा टेवा पुगेको हुनेछ ।
- ✓ पिछडिएका क्षेत्र र वर्ग पनि विकासको मूलधारमा समाहित भएका हुनेछन् ।

खण्ड छः शासकीय सुधार

६.१ पृष्ठभूमि

बडिगाड गाउँपालिकाको अबको कार्यदिशा भनेको सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै पालिकाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्नु हुनेछ । सबै जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कुशल शासकीय व्यवस्थापनद्वारा नागरिकका सामाजिक तथा आर्थिक आकांक्षा पूरा गर्न र शासन सञ्चालनकालागि विद्यमान पद्धति र औजारलाई समयसापेक्ष बनाउँदै लैजानु आवश्यक छ ।

६.२ प्रमुख समस्या

- जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कार्य जिम्मेवारी बमोजिमको क्षमता अभिवृद्धि नहुनु ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा प्रचलित विकास एवम् प्रविधिको समुचित उपयोग गर्न नसक्नु ।
- पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रणालीमा पूर्ण रूपमा विकास भई नसक्नु ।

६.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * सार्वजनिक क्षेत्रमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता कायम गर्नु ।
- * जनताको घर दैलोमा विकासका कार्यक्रम पुऱ्याउनु ।
- * अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
- * विकास प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
- * शासन सञ्चालनमा सदाचार र मितव्ययिता कायम गर्नु ।
- * सार्वजनिक व्यवस्थापनप्रति नागरिकको विश्वास बढाई स्थानीय सरकारप्रति उत्साह पैदा गर्नु ।

अवसर

- ✗ पालिकाको काम कारबाहीमा नागरिक स्तरबाट निगरानी गर्न सक्ने वातावरण तयार हुनु ।
- ✗ राज्यका तीनै तहमा निर्वाचन सम्पन्न भई स्थिर सरकार गठन हुनु ।
- ✗ नागरिकले आफ्नो घरदैलामै सरकारी सेवा र सुविधा पाउने अवस्था सिर्जना हुनु ।
- ✗ आयोजनाको छनौट, प्राथमिकीकरण र कार्यान्वयनमा जनसहभागिता बढ्ने वातावरण बन्नु ।
- ✗ अपेक्षित विकासको लक्ष्यमा पुग्न अनुकूल वातावरण तयार हुनु ।

६.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"पारदर्शी, जवाफदेही, नागरिकमैत्री र जनसहभागितामूलक शासन व्यवस्था"

लक्ष्य

प्रविधिमैत्री, जनउत्तरदायी, प्रभावकारी सेवा प्रवाह मार्फत् सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गर्नु ।

६.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५३: शासकीय सुधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्थामार्फत समृद्धि हासिल गर्नु ।	
६.१.१: विकास आयोजनाहरूको अनुगमन गरी कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्ने ।	१. वस्तुगत सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली विकास गरिनेछ । २. अनुगमनको अनुगमन गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ । ३. विकास निर्माणका काममा आइपरे समस्याको तत्काल समाधान गरिनेछ ।
६.१.२: कानून तथा व्यवहारमा सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने ।	१. छिटो छरितो गुणस्तरीय र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार गरिनेछ । २. सरकारी कार्यालयलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री र सेवाग्राहीमैत्री कार्यस्थलको रूपमा स्थापित गरिनेछ । ३. सरकारी निकायका कामकारवाहीहरूको विवरण वेबसाइटमा नियमित प्रकाशन तथा अद्यावधिक गरिनेछ । ४. सबै सार्वजनिक निकायमा नागरिकबडापत्र र सुझाव पेटिकाको व्यवस्था गरिनेछ ।
६.१.३: पदाधिकारी तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई मापन योग्य बनाउने ।	१. सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले सदाचारलाई जीवनशैलीकै रूपमा अनुसरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई वैज्ञानिक र वस्तुपरक बनाइनेछ ।
६.१.४: पालिकाका काम कारवाहीप्रति जनविश्वास अभिवृद्धि गर्ने ।	१. पालिकाका कामकारवाहीलाई मितव्ययी बनाउन र एउटै काममा एक भन्दा बढी निकायले दोहोरो खर्च गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने तथा निश्चित मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सूचना सम्प्रेषण, खर्चको विवरण सार्वजनिक गरिनेछ ।

६.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. सार्वजनिक नागरिक सुनुवाइलाई व्यवस्थित बनाउँदै सबै जनताको उपस्थितिको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
२. नियमित वेबसाइट अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन परीक्षण गरिनेछ ।
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास गरिनेछ ।
४. कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई कार्य प्रगतिसँग आवद्धता गरिनेछ ।
५. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रवाह सञ्चालन गरिनेछ ।

६.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ बडिगाडका काम कारवाही स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, सहभागितामूलक, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री भएको हुनेछ ।
- ✓ नागरिकको गुनासो प्रत्यक्ष रूपमा सुनुवाइ हुने व्यवस्थाबाट जनविश्वास अभिवृद्धि भई सार्वजनिक जवाफदेहितामा सुधार भएको हुनेछ ।
- ✓ प्रत्यक्ष अनुगमन प्रणालीबाट विकास कार्यक्रम समयमै सम्पन्न भएको हुनेछ ।

खण्ड सात: प्रशासकीय सुशासन

७.१ पृष्ठभूमि

शासकीय निर्णयहरू तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउन नियमित सूचना प्रवाह, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक लेखा परीक्षण जस्ता नविन शासकीय उपक्रमहरू सञ्चालन गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्न बडिगाड गाउँपालिका अग्रसर रहेको छ । जवाफदेहीताको संस्कृति विकास गर्नुका साथै नागरिक-मैत्री शासन, संघीय शासन प्रणाली अनुरूपको सेवाप्रवाह, कानुनी शासनको प्रत्याभूति र समन्वय तथा सहकार्यलाई व्यवस्थित गर्दै प्रशासकीय सुशासन सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । नागरिकको समृद्धि तथा सुखी जीवनको सुनिश्चितता गर्नु प्रशासनिक सुशासन बडिगाडको प्रमुख लक्ष्य हो । सुशासन कायम गरी सेवा प्रवाहमा सरलता एवम् सहजता ल्याउनु पालिकाको मूलभूत दायित्व हो । सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै गा.पा.वाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्न आवश्यक भएको छ ।

७.२ प्रमुख समस्या

- प्रशासनिक क्षेत्रमा बढ्दो राजनीतिक हस्तक्षेप ।
- कर्मचारीमा सुशासन कायम गर्न चाहिने सीप र ज्ञानको कमी ।
- सुशासन कायम गर्न राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई दिशानिर्देश गर्ने संयन्त्रको कमी ।
- प्रशासनिक अनुशासनमा हास ।
- प्रोत्साहन र प्रशिक्षणको अभाव ।
- आवश्यकता अनुरूप कर्मचारीको पदपूर्ति नहुनु ।

७.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * सार्वजनिक सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवकहरूमा राष्ट्रप्रति समर्पण र जनताप्रति सेवाभाव जगाई संघीय व्यवस्थाको मर्म अनुरूप प्रदेश सरकारको उपस्थिति, नियमितता, गतिशीलता र प्रभावकारिता स्थापित गर्नु ।
- * संविधानले गरेका व्यवस्था अनुरूप प्रभावकारी ढङ्गले प्रशासनिक पुनर्संरचना गरी प्रशासकीय संक्रमणकालको व्यवस्थापन गर्नु ।
- * जनताको घरदैलोमा सहभागितामूलक गुणस्तरीय सेवाप्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु ।
- * कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नु ।

अवसर

- ✍ सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग अभिवृद्धि हुनु ।
- ✍ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन हुनु ।

संविधानको मर्म र जनताको चाहना अनुरूप सुशासनको व्यवस्थापन गर्न विभिन्न आवश्यक ऐन, नियम तर्जुमा हुनु ।

७.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"जनमुखी सार्वजनिक प्रशासन"

लक्ष्य

सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाउने ।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।

७.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५४: प्रशासकीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
७.१.१: प्रशासनलाई जनउत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।	१. कर्मचारीको क्षमता विकासकालागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक प्रशासनलाई चुस्त, दुरुस्त र मितव्ययी बनाउन विद्युतीय सुशासन अवलम्बन गरिनेछ ।
७.१.२: आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता बृद्धि गर्ने ।	१. आयोजना कार्यान्वयनमा पारदर्शिताको अभिवृद्धि गर्दै जिम्मेवार पदाधिकारीको कार्य जिम्मेवारी र जवाफदेहिता तोकेर कार्य सम्पादन सूचक सहितको कार्यसम्पादन सम्झौता गर्ने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. पालिकाभिन्न सञ्चालित आयोजनाको प्रगति अनुगमन गरी प्राप्त पृष्ठपोषण अनुरूप कार्यान्वयनमा लगिनेछ । ३. आयोजना कार्यान्वयनकोलागि भरपर्दो सुरक्षा व्यवस्था गरिनेछ ।
७.१.३: प्रशासनिक सुशासन कायम गर्न कर्मचारीको प्रशासनिक क्षमता बृद्धि गर्ने ।	१. कार्य प्रभावकारिताकालागि कर्मचारीलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी बनाउन क्षमता अभिवृद्धिकालागि तालिम लगायतका उत्प्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको मान्यता अनुरूप भ्रष्टाचार विरुद्धको राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुरूप प्रशासनमा सदाचारिता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

७.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्न कर्मचारीकालागि तालिम, आवास, शिशुस्याहार केन्द्र तथा स्वास्थ्य बीमा जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. नियमित व्यवस्थापन परीक्षण र सूचना प्रविधिको विकास र विस्तारको माध्यमबाट स्वचालित कार्य प्रणालीको विस्तार गरिनेछ ।
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली अवलम्बन गरी प्रत्येक कर्मचारीको कार्य-सम्पादनलाई कार्यालयको कार्य प्रगतिसँग आवद्धता गरिनेछ ।
४. जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

७.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ ।
- ✓ गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ ।
- ✓ उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त कर्मचारीबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।
- ✓ तालिममार्फत् दक्षता अभिवृद्धि र कार्यसम्पादन प्रोत्साहनका साथै सूचक सहितको कार्य सम्पादन सम्झौताले कर्मचारी सेवाप्रति उत्तरदायी भई जिम्मेवारीपूर्वक कार्य सम्पादन हुने प्रणालीको विकास हुनेछ ।

खण्ड आठ: वित्तीय सुशासन

८.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक आयको अद्यावधिक स्थितिको लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई नियमित र एकरूपता कायम गरी प्रभावकारी बनाउँदै लैजानकोलागि सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको विकासमा जोड दिदै एकल खाताकोष प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास आवश्यकता छ । सार्वजनिक स्रोतको मितव्ययी र अधिकतम परिचालन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण मार्फत् वित्तीय व्यवस्थापनमा पारदर्शीता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी नागरिकलाई वित्तीय सुशासनको प्रत्याभूति दिनु बडिगाड गाउँपालिकाको दायित्व हो । सार्वजनिक खर्चको पारदर्शीता अभिवृद्धि गर्न सरकारी निकायका कार्यक्रम तथा खर्चलाई सार्वजनिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास जरुरी भएकोछ ।

८.२ प्रमुख समस्या

- वेरुजुको मात्रामा बृद्धि हुँदै जानु ।
- आर्थिक उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिताको अवस्था कमजोर हुनु ।
- विकास खर्च अपेक्षित गति र परिमाणमा नहुनु ।
- चालु खर्चमा भएको बढोत्तरीसँगै वित्तीय सुशासनको स्थिति खस्कदै जानु ।

८.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * संघीय वित्तीय ढाँचा अनुरूप संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने अनुदान समयमै प्राप्त गर्नु ।
- * समयमै कार्यक्रम स्वीकृत गरी वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नु ।
- * समयमा ठेक्का बन्दोबस्त गर्नु, पुँजीगत खर्च बृद्धि गर्नु ।
- * आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा नियन्त्रण प्रणाली सुदृढीकरण गर्नु ।
- * अनुगमन कार्यक्रमलाई यथार्थपरक बनाउनु ।
- * खरिद कार्यलाई सार्वजनिक खरिद ऐनको मर्म अनुरूप मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी बनाउँदै लगी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्र अत्यधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउने कार्य गर्नु ।

अवसर

- ✘ राजस्व र व्ययको अनुमान प्रत्येक वर्ष आषाढ १५ भित्र गाउँसभामा पेश गर्ने व्यवस्था रहेको ।
- ✘ गा.पा.को लेखा प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली, सार्वजनिक सेवा लेखामान तयार गरी सो अनुसार प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरिनु ।

८.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी विकास खर्च व्यवस्थापनद्वारा वित्तीय सुशासन"

लक्ष्य

सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने ।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवम् प्रभावकारी बनाउनु ।

८.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५५: वित्तीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १:सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली	पारदर्शी एवम् प्रभावकारी बनाउनु ।
८.१.१: वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने ।	१. वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी राजस्व परिचालनको क्षमता बृद्धि गरिनेछ । २. वित्तीय व्यवस्थापनका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ ।
८.१.२: सार्वजनिक आय व्यय र खरिदलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	१. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने तथा विद्युतीय बोलपत्रको दायरालाई विस्तार गरिनेछ । २. निर्धारित समय अगावै काम सम्पन्न गर्ने ठेकेदारलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
८.१.३: बेरुजु न्यूनीकरण गरी बेरुजु फछ्यौटलाई प्राथमिकता दिने ।	१. खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाइनेछ । २. आयोजनाहरूकालागि ग्राहक/उपभोक्ता समुह छनौट तथा प्रथम किस्ता भुक्तानी आ.व.को दोश्रो चौमासिक भित्रै सम्पन्न गरिनेछ । ३. आयोजना छनौट तथा बजेट विनियोजन गर्दा सम्बन्धित सरोकारवाला तथा उपभोक्ताहरूको राय सुझाव लिइनेछ । ४. खर्च गर्नुपूर्व हरेक शिर्षकको नीतिगत आधार स्पष्ट गरिनेछ ।

८.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- लाभ र लागतको विश्लेषणसहित योजना तथा कार्यक्रम अवधि यकिन गरी वार्षिक बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
- राजस्व परिचालन क्षमता बृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- लेखा प्रणाली सुदृढीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- विद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढीकरण गरिनेछ ।

८.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ ।
- ✓ राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ ।
- ✓ सार्वजनिक खर्च व्यवस्थित भई बेरुजु कम भएको हुनेछ ।

खण्ड नौ: भ्रष्टाचार निवारण

९.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक निकायमा हुने ढिलासुस्ती, अनियमितता तथा अनिर्णयजस्ता विकृति एवम् भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको निराकरण गर्न आवश्यक रहेको छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, उत्तरदायी, जनमुखी, अनुमानयोग्य र कानून सम्मत रूपमा सहज र सरल तरिकाले उपलब्ध गराई सबै तह र स्वरूपका भ्रष्टाचार एवम् अनियमिततालाई नियन्त्रण गरी सदाचारयुक्त समाज बनाउन जरुरी छ । बडिगाड गाउँपालिकामा भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको विकास गरी सदाचार र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न जरुरी छ ।

९.२ प्रमुख समस्या

- सार्वजनिक निकायहरूमा अपेक्षित उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता बहन गर्ने संस्कृति नहुनु ।
- भ्रष्टाचार विरोधी संस्कृतिको विकास नहुनु ।
- भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच प्रभावकारी सञ्चार, समन्वय र सहकार्य कायम गर्न नसकिनु ।

९.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * प्रभावकारी अनुसन्धान तहकिकात सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु ।
- * सूचनादाताको संरक्षण गर्नु ।
- * साक्षी बस्ने तथा अभियोजन गर्ने कर्मचारीहरूको उचित संरक्षण गर्नु ।
- * भ्रष्टाचारीलाई सामाजिक बहिष्कार हुनुपर्नेमा सम्मान प्राप्त हुनु ।

अवसर

- ✗ भ्रष्टाचार विरुद्ध सक्रिय नागरिक समाज तथा सञ्चार जगत हुनु ।
- ✗ अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सहकार्य र समन्वय तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको क्षेत्रीय र सम्पर्क कार्यालयहरूको स्थापना भई भ्रष्टाचार विरुद्धको अभियानलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउनु ।

९.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"भ्रष्टाचारमुक्त बडिगाड"

लक्ष्य

भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अख्तियार गरी सुशासन कायम गर्ने ।

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।

९.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५६: भ्रष्टाचार निवारणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।	
९.१.१: भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरी सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी तथा जवाफदेही बनाइनेछ । २. शिक्षण संस्थाको पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचार विरुद्धको विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । ३. निजी क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ४. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलाप नियन्त्रणकालागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
९.१.२: भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धमा प्राविधिक सहायता र सूचना आदान प्रदानसम्बन्धी नेपाल सरकारले गरेको व्यवस्थालाई सहयोग र कार्यान्वयन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित फौजदारी विषय, सम्पत्ति फिर्ता सम्बन्धी कानुन निर्माण, सपुर्दगी र पारस्परिक कानुनी सहयोगकालागि नेपाल सरकारलाई सहयोग गरिनेछ । २. अनुसन्धान र छानबिनको क्रममा अन्तरनिकाय समन्वय एवम् सूचना आदानप्रदानलाई सघन र प्रभावकारी बनाइनेछ । ३. गा.पा.का सबै जनप्रतिनिधि तथा राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई आ-आफ्नो व्यावसायिक निष्ठासहित सादा जीवन र सहयोगी व्यवहारसहित सेवा प्रवाह गर्न प्रेरित गरिनेछ ।

९.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
२. भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
३. नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ गरिनेछ ।
४. विकास आयोजनाको खर्च निर्माण स्थलमै सार्वजनिकीकरण गरिनेछ ।
५. संस्थागत क्षमता विकासकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।

९.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ भ्रष्टाचार विरुद्धमा नियोजित रूपमा अभियान सञ्चालन भई भ्रष्टाचार नियन्त्रण हुनेछ ।
- ✓ भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको नीतिलाई बल मिलेको हुनेछ ।
- ✓ सबै संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य बृद्धि भई सूचना आदान प्रदान र आवश्यक समन्वयमा प्रभावकारिता आएको हुनेछ ।

परिच्छेद सात: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

खण्ड एक: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

१.१ पृष्ठभूमि

पन्ध्रौँ योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न गण्डकी प्रदेश सरकारले “उच्च उत्पादन, मर्यादित जीवन, समावेशी, सभ्य, न्यायपूर्ण र सुशासनयुक्त आधुनिक समाज भएको समृद्ध प्रदेश” निर्माण गर्ने लक्ष्यका साथ प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको आधारपत्र तर्जुमा गरेको छ । योजनाबद्ध विकासकालागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्यनीतिसहितको योजना आवश्यक पर्दछ । त्यसैले बडिगाड गाउँपालिकाले पनि पन्ध्रौँ योजना तथा गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाका आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ति प्रदेशको योजना निर्माणलाई मार्गनिर्देश गर्न नीति तथा योजना आयोगले “गण्डकी प्रदेशको स्थिति पत्र, २०७५” प्रकाशमा ल्याइसकेको छ । स्थितिपत्रले सुझाएका विभिन्न सवालहरू र विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूको सुझाव समेत समेटेटी प्रदेश सरकारको पहिलो पञ्चवर्षीय योजनाको आधार—पत्र प्रकाशनमा ल्याएको छ र सोही आधारमा बडिगाड गाउँपालिकाले आफ्नो पहिलो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र पालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

- राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश योजना आयोगसँग नियमित रूपमा परामर्श गरी नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यक्रमहरूको वर्गीकरण गर्ने वातावरण बन्न नसक्नु ।
- योजना तर्जुमालाई मार्गनिर्देश गर्न आवश्यक खण्डीकृत तथ्याङ्कको उपलब्धता नहुनु ।
- पर्याप्त जनशक्ति, भौतिक संरचना र बजेटको अभाव रहनु ।
- कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, वार्षिक विकास कार्यक्रम र मध्यमकालीन खर्च संरचना बीचको सामन्जस्य कायम गर्दै योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
- * योजना निर्माणकोलागि आवश्यक विज्ञ जनशक्तिहरू पालिका स्तरमा नै उत्पादन गरी योजना निर्माणको प्रणालीलाई मजबुत र दिगो बनाउनु ।
- * नियमित रूपमा विषयगत तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी योजना छनौट गर्ने प्रणालीको आधारशीला तयार गर्नु ।
- * योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरी योजना कार्यान्वयन गर्नु ।

अवसर

- ✘ योजना तर्जुमाप्रति सबै समुदायको जनचासो र सहभागिता बढ्दै जानु ।
- ✘ राष्ट्रिय योजना आयोग तथा प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोगको अनुभव योजना निर्माणमा उपयोग गर्न सक्ने सम्भावनाहरू रहनु ।
- ✘ बडिगाड गा.पा.ले पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउने कार्यको थालनी हुनु ।
- ✘ राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोग बीच सहकार्य र समन्वय बृद्धि भई स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्ने वातावरण बन्नु ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्थानीय आवश्यकताका आधारमा योजना निर्माण तथा प्राथमिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास"

लक्ष्य

परिणाममुखी योजना निर्माणको बडिगाडलाई समृद्ध बनाउने ।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु ।
२. योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
३. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५७: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु ।	
१.१.१: तथ्यका आधारमा स्थानीय आवश्यकतालाई समेटेर परिणाममुखी नीति तथा योजना बनाउने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. योजना निर्माणलाई परिष्कृत र सहभागितामूलक बनाउन आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा विश्वविद्यालय, आन्तरिक तथा बाह्य विषयगत अध्ययन अनुसन्धान केन्द्र, विभिन्न संघसंस्था तथा विज्ञ व्यक्तित्वहरू र विकास साझेदारहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ । २. योजना निर्माणमा उपयोगी हुने तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी अधिकतम प्रयोग गरिनेछ र उक्त तथ्याङ्क स्थानीय तह, योजनाकार वा सम्बन्धित निकायहरूलाई पनि उपलब्ध गराइनेछ । ३. योजना निर्माणको लागि राष्ट्रिय योजना आयोग र नेपाल सरकार अन्तर्गतका मन्त्रालय तथा विभागहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ । ४. पालिकाको नीति तथा योजना उत्पादन, उत्पादकत्व र रोजगार बृद्धि गर्नतर्फ अग्रसर भएको हुनेछ । ५. नीति तथा योजना निर्माणलाई सहयोगी हुने विषय तथा मुद्दाहरूमा राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोग, विकास साझेदार

	संघसंस्था, विश्वविद्यालयहरू र निजी संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गरी खोजमूलक अनुसन्धान गरिनेछ ।
उद्देश्य २: योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।	
१.२.१: विषयगत समितिहरू बनाई तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरकारी समन्वय कायम गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनकोलागि उच्चस्तरीय अन्तरनिकाय बीचमा समन्वय गरी आयोजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । २. बडिगाडको विकासलाई मध्य विन्दुमा राखी भौगोलिक र क्षेत्रगत सन्तुलन कायम हुने गरी आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयनकोलागि व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक योजनाको समय तालिका, लागत, अध्ययन, स्थान, सहभागिता, स्रोत, गुणस्तर र परिणामको बारेमा मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको संस्थागत सुधार तथा क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ । ५. योजनाका हरेक चरणका कमजोरी र परिणामलाई यथार्थ विश्लेषण गरी सबै निकायसँग समन्वय र अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु ।	
१.३.१: योजना अनुगमन निर्देशिका र सयन्त्र बनाई नियमित समीक्षा गर्ने साथै तेस्रो र स्वतन्त्र पक्षबाट विशेष आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. विशेष आयोजनाहरूको तेस्रो पक्षबाट पनि मूल्याङ्कन गराई सुझावहरूलाई योजना तर्जुमा गर्दा समावेश गरिनेछ । २. उपलब्धि मापनकोलागि परियोजनाको नतिजा सूचकसहितको प्रत्येक आयोजनाको नतिजा खाका तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.६ मुख्य कार्यक्रमहरू

१. योजनाको वर्गीकरण गर्न मापदण्ड बनाइनेछ ।
२. अनुगमनको निर्देशिका बनाई लागु गरिनेछ ।
३. आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयन गर्ने उच्चस्तरीय संयन्त्र बनाई कार्य गरिनेछ ।
४. राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोग, विकास साझेदार संघ संस्था, र निजी संघ—संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी अनुसन्धानमूलक कार्यमा जोड दिइनेछ ।
५. संस्थागत सुधार र तालिम र गोष्ठी सञ्चालनकोलागि सहयोग गरिनेछ ।
६. तोकिएका आयोजनाहरूको मूल्याङ्कनकोलागि आफै वा तेस्रो पक्षलाई समावेश गरी मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
७. योजना तर्जुमाका सबै चरणमा लाभग्राही र सरोकारवालाको सहभागितामा छलफल गरिनेछ ।

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ योजना तर्जुमा प्रणालीको संस्थागत विकास र नीतिगत व्यवस्था लागु हुनेछ ।
- ✓ हरेक आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचकहरू बनेका हुनेछन् ।
- ✓ सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ ।
- ✓ विकासकोलागि छुट्याइएको बजेटको निश्चित प्रतिशत अध्ययन अनुसन्धानकालागि छुट्याइएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: आयोजना बैंक

२.१ पृष्ठभूमि

बडिगाडको तिब्र आर्थिक विकास तथा सामाजिक रुपान्तरणकालागि आवश्यक आयोजनाहरूको पहिचान गर्दै तिनको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गरी बीत्तीय अनुशासन कायम गर्न र लगानीका थप अवसर जुटाउन प्रारम्भ देखि नै आयोजना बैंकको अवधारणालाई आत्मसात गरी अधि बढ्ने अठोट गरिएको छ । स्थानीय माग र आवश्यकता अनुरूप आर्थिक रूपमा संभाव्य, सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा ग्राह्य, वातावरणीय रूपमा अनुकूलित र व्यवस्थापकीय रूपमा कार्यान्वयन योग्य आयोजनाहरूको छनौट गर्न र कुशल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न बडिगाड आयोजना बैंकको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

निश्चित मापदण्ड विना आयोजनाको पहिचान तथा छनौट गर्ने र आवश्यक पूर्वतयारी विना कार्यान्वयनमा लैजाने प्रायः योजनाहरू समस्याग्रस्त हुने गरेका छन् तसर्थ आयोजना बैंकको व्यवस्थाबाट रणनीतिक आयोजनाहरूको पहिचान र छनौट गर्न, आयोजनाहरूका निर्धारित लक्ष्यहरू तोकिएको गुणस्तर, लागत र समयावधि भित्र सम्पन्न गरी लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त गर्न आयोजना बैंक महत्त्वपूर्ण माध्यम हुनेछ । आवश्यकता, लागत र मुनाफा हेरेर आयोजनाको प्राथमिकीकरण गर्नु पर्नेमा राजनीतिक तथा प्रशासनिक पहुँचका आधारमा आयोजना सिफारिस गर्ने वा गर्न लगाउने र सोही अनुसार बजेट विनियोजन गर्दा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकिरहेको अवस्था छ । यसर्थ द्रुत र दिगो सामाजिक आर्थिक विकासकोलागि लगानी र लाभको विश्लेषण गरी आयोजना बैंक बनाउने र आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरी वित्तीय स्रोत साधनको व्यवस्था र योजनाबद्ध कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

- पूर्वतयारी र विश्लेषण विना आयोजनाहरूको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीले निरन्तरता पाउनु ।
- आवश्यकता, लागत र लाभ विश्लेषण गरी आयोजनाहरूको बैंक बनाउने परिपाटी विकास हुनु पर्नेमा राजनीतिक र प्रशासनिक पहुँच हावी हुनु ।
- संस्थागत संरचना र पर्याप्त जनशक्ति नहुँदा आयोजना बैंक बनाउने कार्यहरू अगाडि बढ्न नसक्नु ।
- अध्ययन र अनुसन्धानको आधारमा आयोजनाहरूको लागत र मुनाफाबारे स्पष्ट हुन नसक्दा अन्तरिक लगानी व्यवस्थापन र लगानी आकर्षित गर्नमा कठिनाइहरू हुनु ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग तादत्म्यता हुने गरी आयोजनाहरूको बैंक तयार पार्नु ।
- * आयोजना बैंक बनाउनकोलागि संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु ।
- * लागत र मुनाफा हेरी सरकारी आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको विकास गर्न सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याउने आयोजनाहरूको आयोजना बैंक बनाउनु ।

- * सरकारी स्रोतले मात्र विकास गर्न नसकिने गा.पा.का गौरवका आयोजनाहरूको विकासकोलागि निजी क्षेत्र तथा वैदेशिक लगानीकर्ता आकर्षित गर्न सहयोगी हुने गरी आयोजना बैंक बनाउनु ।
- * आयोजनाहरूको छनौट प्रक्रिया वैज्ञानिक बनाउनु ।

अवसर

- सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा स्थानीय स्तरको आयोजना बैंक बनाउने अभ्यास प्रारम्भ गर्नु ।
- आयोजना बैंक बनाउने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु ।
- आयोजना बैंक बनाएर मात्र बजेट विनियोजन योजना तर्जुमालाई भरपर्दो बनाउन आयोजनाको सूची तयार गर्ने अभ्यासहरूको प्रारम्भ हुनु ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"आयोजना बैंक मार्फत् बडिगाडको रणनीतिक आयोजनाहरूको पहिचान र छनौट"

लक्ष्य

आयोजनाहरूका निर्धारित लक्ष्यहरू तोकिएको गुणस्तर, लागत र समयावधि भित्र सम्पन्न गरी लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त गर्ने ।

उद्देश्य

- बडिगाडको त्रिभू विकासकोलागि आयोजना बैंक बनाउने आधारशीला निर्माण गर्नु ।
- आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी पहिचान गरी सिफारिस गर्नु ।
- वित्तीय स्रोतको पहिचान गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट परिचालन गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५८: आयोजना बैंकका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: बडिगाडको त्रिभू विकासकोलागि आयोजना बैंक बनाउने आधारशीला निर्माण गर्नु ।	
२.१.१: आयोजना बैंक निर्माणको आधार तयार गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> आयोजना बैंक निर्माणकोलागि आवश्यक संस्थागत संरचनाको निर्माण गरिनेछ । आयोजना बैंक निर्माणकोलागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार गरिनेछ । आयोजना बैंकमा भएका आयोजनाहरूलाई पारदर्शी र यथार्थपरक ढङ्गबाट अभिलेख राख्न र छनौट गर्न विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गराइने छ ।
उद्देश्य २: आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी पहिचान गरी सिफारिस गर्नु ।	
२.२.१: कार्यान्वयन मोडालिटीकोलागि आवश्यक नीति नियम बनाई नियमन गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> परियोजना कार्यान्वयनकोलागि आवश्यक नीति नियम तयार पारी लागु गरिनेछ । आयोजना बैंकलाई व्यवस्थित गर्नकोलागि आवश्यक सफ्टवेयरको विकास गरी सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: वित्तीय स्रोतको पहिचान गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट परिचालन गर्नु ।	

<p>२.३.१: संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा साधनको पहिचान तथा परिचालन गर्ने ।</p>	<p>१. आयोजना बैंकमा आवद्ध भएका आयोजना सञ्चालन गर्न सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक र वैदेशिक लगानीको सम्भावनाहरू पहिचान गरी वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>२. आयोजनाहरूको प्रथमिकताको आधारमा आयोजना छनौट गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गरिनेछ ।</p>
---	---

२.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजना बैंक निर्माणकालागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार गरिनेछ ।
२. आवश्यक संस्थागत संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।
३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना बैंक तयार गरिनेछ ।
४. छनौटमा परेका आयोजनालाई आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
५. आयोजनाको पहिचान, वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण, छनौट र मूल्याङ्कनको मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ ।
६. आयोजना बैंकलाई विद्युतीय प्रणालीमा अभिलेख राख्न कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ बजेट विनियोजन पारदर्शी, समतामूलक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ ।
- ✓ विकासका आयोजनाहरू आयोजना बैंकमा आवद्ध गरी सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- ✓ आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण र छनौट अध्ययन अनुसन्धान र मापदण्डको आधारमा भएका हुनेछन् ।

खण्ड तीन: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वय

३.१ पृष्ठभूमि

समृद्ध बडिगाड निर्माण गर्न बनेका योजनाहरूको सफल कार्यान्वयनकालागि तीन तहका सरकारहरू बीच मात्र नभई पालिका भित्रैका सबै वडा कार्यालयहरू तथा विभिन्न सरकारी कार्यालयहरू बीच समन्वय एवम् सहकार्य अत्यावश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानको धारा २३२ मा तीन तहका सरकारहरूको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी अनुसूची ५ मा नेपाल सरकारले सम्पादन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू, अनुसूची ६ मा प्रदेश सरकारले सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशले साझा रूपमा सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू र अनुसूची ९ मा तीन तहका सरकारले सम्पादन गर्ने साझा अधिकारका कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ । देशमा संघीयताको अभ्यास प्रारम्भ भए पश्चात् तीन तहमा (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) सरकार गठन भई क्रियाशील भएका छन् । तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्रका कार्यहरूमा प्रष्टता भए तापनि साझा अधिकार भित्रका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरूमा प्रष्टता आएको छैन । तसर्थ तीन तहका सरकारले प्रभावकारी काम सम्पादन गर्न आपसी सामन्जस्य, समन्वय र सहकार्य आवश्यक पर्दछ । प्रष्टता नभएका कार्यहरू आपसी सहकार्य र समन्वयमा सम्पादन गरी जनतालाई सरकारको उपस्थिति र अनुभूति गराउन सकिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

- स्थानीय तहका क्षेत्राधिकारहरू मोटामोटी रूपमा मात्र उल्लेख गरिएको र तोकेर नछुट्याइएको हुँदा कार्य सम्पादन गर्न केही अस्पष्टताहरू रहेको ।
- कार्य विस्तृतीकरणमा केही व्याख्या गरिएको भए तापनि व्याख्या नभएका कैयौं सबालहरू रहेको ।
- कार्यान्वयन चरणमा ती कार्यहरू दोहोरिने, एक अर्काको क्षेत्र अतिक्रमण हुने ।
- तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको हालसम्म वर्गीकरण नभएको ।
- योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा थप समस्या पैदा गरेको ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता गर्नु ।
- * प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरू कार्यान्वयनकोलागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु ।
- * आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकरिता ल्याउनु ।

अवसर

- ✎ आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता ल्याउन आयोजना वर्गीकरण सम्बन्धी छलफलले नीति निर्माताको ध्यान आकर्षण गर्नु ।
- ✎ संघीयता कार्यान्वयनकोलागि कार्यतालिका निर्माण हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग सहअस्तित्व सहितको सहकार्य"

लक्ष्य

सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको आधारमा समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवम् सहकार्य गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५९: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वयका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवम् सहकार्य गर्नु ।	
३.१.१: तीन तहका सरकारको कार्यक्षेत्र र क्षेत्राधिकार प्रष्ट गर्न आयोजनाहरूको वर्गीकरण गर्न प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।	<ol style="list-style-type: none"> १. ठूला र रणनीतिक आयोजनाहरूको लागि आवश्यक स्रोत बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्य मार्फत व्यवस्था गरिनेछ । २. रणनीतिक महत्त्वका ठूला आयोजनाहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्य र समन्वयमा पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. जनतामा सेवाप्रवाह गर्ने साना आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. क्षमताबृद्धि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. योजना तर्जुमा गर्न विज्ञहरूको प्राविधिक सहयोग लिइनेछ ।
४. कर्मचारीको क्षमता बृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्वको बाँडफाँड, समपूरक, ससर्त र विशेष अनुदान आवश्यकता अनुसार समयमै प्राप्त हुनेछ ।
- ✓ ठूला रणनीतिक आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन गर्ने र कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था हुनेछ ।

खण्ड चार: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

४.१ पृष्ठभूमि

अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले कार्यक्रम वा आयोजनाका सबल र दुर्बल पक्ष पत्ता लगाई दुर्बल पक्षलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायको खोजी गर्नुका साथै समीक्षा गरी सूचना सङ्कलन गरी प्रमाणमा आधारित सुधार तथा निर्णय गर्न सहयोग पुर्याउँछ ।

नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणकालागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालु परियोजनाको प्रगति र ढिलासुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिंडाउनु हो ।

४.२ प्रमुख समस्या

- कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु, आवश्यक तथ्याङ्क र सूचनाहरू उपलब्ध र व्यवस्थित नहुनु ।
- सीमित बजेट, तथ्याङ्कको कमजोर आधारहरू, संस्थागत संरचनाहरू व्यवस्थित नहुनु ।
- पर्याप्त जनशक्ति र भौतिक संरचना नहुनु ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

- * सफलतापूर्वक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु ।
- * अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्नु ।
- * नतिजामूलक तथ्यहरूको पहिचान गरी आयोजनामा समावेश गर्नु ।

अवसर

- ✗ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन बारे संस्थागत धारण बन्नु ।
- ✗ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यकोलागि संगठन संरचना निर्माण गर्दा महत्त्व दिनु ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास"

लक्ष्य

नतिजामूखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई विकास निर्माण तथा व्यवस्थापनमा संस्थागत एवम् स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

१. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको निर्माण तथा नीतिगत व्यवस्था गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ६०: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
४.१.१: जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्ने सबै जनशक्तिलाई बलियो साझेदारीको निर्माण, M&E Matrix, Project Performance Information System (PPIS) Software, M&E data को प्रयोग, अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
४.१.२: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका बनाई तहगत रूपमा अनुगमन संयन्त्र विकास गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनको प्रयोगबारे अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. हरेक वडाले महिनाको एकपटक र कार्यपालिकाले चौमासिक रूपमा कार्यक्रम तथा आयोजनाको कार्यान्वयन प्रगति अनुगमन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
४.१.३: आयोजनाहरूको हरेक पक्षलाई आधार मानी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. सार्वजनिक नीति, पञ्चवर्षीय योजना, आर्थिक नीति तथा कार्यक्रम, बजेट तथा आयोजनाको दस्तावेज र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. हरेक आयोजनाको समयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विश्लेषणको आधारमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई परिणाममुखी र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
उद्देश्य २: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको निर्माण तथा नीतिगत व्यवस्था गर्नु ।	
४.२.१: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि स्पष्ट नीति बनाई लागु गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन पुनरावलोकन गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४.२.२: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	१. आयोजनागत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
४.२.३: योजना कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र परिणाममुखी बनाउने ।	१. दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूको प्रगतिलाई अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा एकीकृत गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजनाहरूको आवश्यक अनुगमन र मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
२. निर्देशिका तथा अन्य सामग्रीको विकास गरिनेछ ।
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तयार पारिनेछ ।
५. सूचकहरूको निर्माण गरिनेछ ।

६. जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि छुट्टाछुट्टै निर्देशिका बनेको हुनेछ ।
- ✓ हरेको आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका सूचकहरू बनेका हुनेछन् ।
- ✓ सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गरिएको हुनेछ ।
- ✓ विकासकोलागि छुट्याइएको बजेटको निश्चित प्रतिशत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकोलागि छुट्याइएको हुनेछ ।
- ✓ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट निस्केका परिणामहरू र सिफारिसहरूलाई योजना तर्जुमा समावेश गरिएको हुनेछ ।

भाग तीन: नतिजा खाका

१. आर्थिक विकास

१.१ कृषि पशुपालन तथा खाद्य सुरक्षा

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
कृषि क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	-	१५	-	-	-
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	-	५००	अन्तरक्रिया	बगापा	गापाका नीति तथा कार्यक्रम, अनुगमन, सुसासन
कृषिको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	-	-	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
धानको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	४९०	६००	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
मकैको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	१२८६	१५००	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
गहुँको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	११२	१२०	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
कोदोको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	६५८	९००	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
फापरको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	७	८	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
जौको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	११	१२	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
उवाको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	२	२	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

आलुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	३६३	५००	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
भाँगोको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	४७	९०	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
केराउको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	४	८	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
भटमासको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	३	६	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
तोरीको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	३४	४०	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
तरकारीको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	६००	९००	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
फलफुलको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	३५०	७५०	बगापाववि २०७५	बगापा	सिंचाइ, मल, उन्नत बिउ र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
माछाको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	-	१०	बगापाववि २०७५	बगापा	अनुसन्धान, पोखरी र विज्ञको व्यवस्था वातावरणीय प्रतिकुलता तथा रोगहरू
दुधको उत्पादकत्व	लीटर (हजारमा)	३६००	५०००	बगापाववि २०७५	बगापा	घाँस तथा दाना, उन्नत नश्व र विज्ञको व्यवस्था, रोगहरू
मासुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	२५०	४००	बगापाववि २०७५	बगापा	घाँस तथा दाना, उन्नत नश्व र विज्ञको व्यवस्था, रोगहरू
अण्डाको उत्पादकत्व	सङ्ख्या (हजारमा)	-	२०००	बगापाववि २०७५	बगापा	दाना, उन्नत नश्व र विज्ञको व्यवस्था रोगहरू
प्रतिफल						
कृषि तालिम	जना	-	१०००	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता,
शीत भण्डार	सङ्ख्या	०	१	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता, उपयुक्त स्थानको छनौट
कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता, उपयुक्त स्थानको छनौट, व्यवस्थापन
टनेल	सङ्ख्या	-	३०००	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता, कृषकको तत्परता
कृषि प्राविधिक	जना	-	१०	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

पशु प्राविधिक	जना	-	१०	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता
कृषि सहकारी सदस्य	जना	-	२००००	अन्तरक्रिया	बगापा	बजेटको पर्याप्तता, पारदर्शिता, सहज एवं सुलभ कर्जाको व्यवस्था
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद एक, खण्ड १ को १.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

१.२ उद्योग तथा वाणिज्य

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	-	१५	अन्तरक्रिया	-	-
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	४०	५००	अन्तरक्रिया		
उद्योग व्यवसाय	सङ्ख्या	१०	५०	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
स्थानीय सीप तथा स्रोत साधनमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या	-	२०	अन्तरक्रिया		
सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	-	२००	अन्तरक्रिया		
घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	१५०	३००	अन्तरक्रिया		
मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	१	१०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद एक, खण्ड २ को २.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

१.३ पर्यटन

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (आन्तरिक)	प्रतिशत	-	५०	अन्तरक्रिया	-	-
पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (बाह्य)	प्रतिशत		१००	अन्तरक्रिया		
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	-	२००	अन्तरक्रिया		
पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति	कि.मि.	१०	३०	अन्तरक्रिया		
पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	१२	२०	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
पर्यटकीय स्तरका होटल	सङ्ख्या	१	५	अन्तरक्रिया		
जम्मा बेड	सङ्ख्या	१०	१००			
रिसोर्ट तथा साधारण होटल	सङ्ख्या	२५	४०	अन्तरक्रिया		
जम्मा बेड	सङ्ख्या	२००	१६००			
होम स्टे	सङ्ख्या	०	२५	अन्तरक्रिया		
जम्मा बेड	सङ्ख्या	०	१००			
वार्षिक पर्यटक आगमन (आन्तरिक)	सङ्ख्या	५००	७५०	अन्तरक्रिया		
वार्षिक पर्यटक आगमन(बाह्य)	सङ्ख्या	३००	६००	अन्तरक्रिया		
वनभोज तथा मनोरञ्जनकालागि पर्यटकीय पार्क	सङ्ख्या	३	५	अन्तरक्रिया		
धार्मिक पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	१	५	अन्तरक्रिया		
पर्यटन तलिमप्राप्त व्यक्ति (१ महिनाभन्दा लामो अवधि)	जना	-	५०	अन्तरक्रिया		
पर्यटन विषयमा १२ कक्षा उत्तिर्ण व्यक्ति	जना	-	१०	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

पर्यटन/होटल म्यानेजमेन्ट विषयमा ब्याचलर्स उत्तिर्ण व्यक्ति	जना	-	२०	अन्तरक्रिया		
पर्यटन सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	-	५	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद एक, खण्ड ३ को ३.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

१.४ सहकारी तथा वित्तीय विकास

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
सहकारी तथा वित्तीय संस्था	सङ्ख्या	२८	३५	बगापाववि २०७५	बगापा	जनचेतना तथा लगानीमैत्री वातावरण
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	१५०	३५०	अन्तरक्रिया	-	
सहकारीको कुल लगानी	रु (लाखमा)		७०००	अन्तरक्रिया	-	
प्रतिफल						
कृषि सहकारी	सङ्ख्या	६	१०	बगापाववि २०७५	बगापा	
बैंक, बहुउद्देश्यीय बचत तथा ऋण सहकारी	सङ्ख्या	२२	२५	बगापाववि २०७५	बगापा	
सहकारी सदस्य (शेयर सदस्य)	सङ्ख्या	१२५०	३०००	अन्तरक्रिया	-	
सहकारीमा आवद्ध परिवार	प्रतिशत	२५	७०	अन्तरक्रिया	-	
सहकारीबाट सुलभ ऋण प्राप्त गर्ने परिवार	प्रतिशत	२५	८०	अन्तरक्रिया	-	
सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया	-	
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद एक, खण्ड ४ को ४.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

१.५ खानी तथा खनिज पदार्थ

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
पत्ता लागेको खानी	सङ्ख्या	२	५	अन्तरक्रिया	-	-
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	-	१५०	अन्तरक्रिया		
सञ्चालन भएको खानी	सङ्ख्या	२	३	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
सञ्चालित ढुङ्गा खानी	सङ्ख्या	२	३	अन्तरक्रिया		
खानीको सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	२	अन्तरक्रिया		
उत्खननकालागि अनुमति प्राप्त खानी	सङ्ख्या	०	३	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद एक, खण्ड ५ को ५.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

२.१ शिक्षा

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
१५ वर्ष माथिको साक्षरता	प्रतिशत	६५	८५	अन्तरक्रिया	-	-
१५-२४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता	प्रतिशत	८५	९८	अन्तरक्रिया		
पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९५	१००	अन्तरक्रिया		
प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १मा भर्ना हुने बालबालिका	प्रतिशत	९५	१००	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

कक्षा ५ सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	९०	१००	अन्तरक्रिया		
कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	८०	९२	अन्तरक्रिया		
विद्यालय दोहोर्चाउने दर, आधारभूत (१-५) तह	प्रतिशत	५	०	अन्तरक्रिया		
विद्यालय दोहोर्चाउने दर, आधारभूत (६-८) तह	प्रतिशत	१०	३	अन्तरक्रिया		
विद्यालय दोहोर्चाउने दर, माध्यमिक (९-१०) तह	प्रतिशत	२०	५	अन्तरक्रिया		
असर						
प्रत्यक्ष रोजगारी	जना	४००	६००	अन्तरक्रिया		
खुद भर्ना दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
खुद भर्ना दर (माध्यमिक तह)	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
निरन्तरता दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
निरन्तरता दर (माध्यमिक तह)	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
विद्यालय	सङ्ख्या	६८	४५	अन्तरक्रिया		
स्नातक तहको पढाइ हुने कलेज	सङ्ख्या	०	२	अन्तरक्रिया		
स्नातक तहको विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	५०	अन्तरक्रिया		
विद्यालय तहको विद्यार्थी	सङ्ख्या	९३३६	१००००	अन्तरक्रिया		
बाल क्लब गठन भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१०	२४	अन्तरक्रिया		
छात्रामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	०	२४	अन्तरक्रिया		
अपाङ्गतामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	०	३	अन्तरक्रिया		
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	अनुपात	१:३३	१:२५	अन्तरक्रिया		
विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	८	२४	अन्तरक्रिया		
कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	८	२४	अन्तरक्रिया		
ईन्टरनेट तथा ई- शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय	सङ्ख्या	८	२४	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

माध्यमिक शिक्षा कक्षा(९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	५	१०	अन्तरक्रिया		
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका विद्यालयहरू	सङ्ख्या	१	३	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद दुई, खण्ड १ को १.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

२.२ स्वास्थ्य

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
अपेक्षित आयू	वर्ष	६८	७५	-	-	-
असर						
पूर्ण खोप	प्रतिशत	-	१००	अन्तरक्रिया		
भिटामिन ए खाने बालबालिका	प्रतिशत	९१.५	१००	अन्तरक्रिया		
स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत		५०	अन्तरक्रिया		
झाडा पखालाको संक्रमण दर	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
गर्भावस्थाको परीक्षण दर	प्रतिशत	६०	१००	अन्तरक्रिया		
स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने	प्रतिशत	७५	१००	अन्तरक्रिया		
परिवार नियोजनका अस्थायी साधनको प्रयोग दर	प्रतिशत	३०	५०	अन्तरक्रिया		
स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पति	प्रतिशत	५	१५	अन्तरक्रिया		
स्वास्थ्य सेवा उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	६०	९५	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
प्राथमिक उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	०	१	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

बेड	सङ्ख्या	०	१५	अन्तरक्रिया		
हेल्थ पोष्ट	सङ्ख्या	७	१०	अन्तरक्रिया		
स्वास्थ्य एकाई	सङ्ख्या	६	८	अन्तरक्रिया		
बर्थिङ सेन्टर	सङ्ख्या	७	१०	अन्तरक्रिया		
विशेषज्ञ चिकित्सक	सङ्ख्या	०	१	अन्तरक्रिया		
मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ता	सङ्ख्या	४५	६६	अन्तरक्रिया		
महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	सङ्ख्या	१०३	१८०	अन्तरक्रिया		
सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवन	सङ्ख्या	३	१०	अन्तरक्रिया		
आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवन	अनुपात	०	१	अन्तरक्रिया		
आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	३	१०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद दुई, खण्ड २को २.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

२.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	८८	१००	अन्तरक्रिया		
स्वच्छ खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	८५	९५	अन्तरक्रिया	-	-
असर						
खानेपानीको आंशिक सुविधा भएका घरधुरी	प्रतिशत	८०	४०	अन्तरक्रिया		
खानेपानीको पूर्ण सुविधा भएका घरधुरी	प्रतिशत	२०	६०	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
पाईपद्वारा वितरित पानी उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२०	६०	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

सेफिटट्यांकी सहितको शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	५	२५	अन्तरक्रिया		
साधारण शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	९५	७५	अन्तरक्रिया		
सार्वजनिक शौचालय	प्रतिशत	३	१०	अन्तरक्रिया		
खानेपानीको मूहान संरक्षण	सङ्ख्या	४०	५०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद दुई, खण्ड ३ को ३.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

२.४ संस्कृति

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
संस्कृति सम्बर्द्धन एवं संरक्षणको सचेत जनसङ्ख्या	प्रतिशत	५०	७०	-	-	-
असर						
जीर्ण सांस्कृतिक सम्पदा, मठ, मन्दिर र सार्वजनिक सम्पदाहरूको मर्मत संभार	सङ्ख्या	-	१५	अन्तरक्रिया		
सांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना	सङ्ख्या	-	१	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
संस्कृतिहरूको श्रव्यदृश्यसहितको प्रोफाइल	सङ्ख्या	-	१	अन्तरक्रिया		
संस्कृति जगेर्ना सम्बन्धि तालिम प्राप्त व्यक्ति	जना	-	२०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद दुई, खण्ड ४ को ४.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

२.५ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
लैङ्गिक विकास	सूचकाङ्क	-	-	-	-	-
असर						
सामाजिक सशक्तीकरण	सूचकाङ्क	-		अन्तरक्रिया		
राजनैतिक सशक्तीकरण	सूचकाङ्क			अन्तरक्रिया		
आर्थिक सशक्तीकरण	सूचकाङ्क			अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
लक्ष्यित वर्गको स्वरोजगार तथा उद्यमशीलता विकासका तालिम प्राप्त व्यक्ति	जना	-	२०	अन्तरक्रिया		
लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुतका घटना (वार्षिक)	सङ्ख्या	१५	०	अन्तरक्रिया		
महिला साक्षरता	प्रतिशत	-	८०	अन्तरक्रिया		
२० वर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह हुने	प्रतिशत	-	०	अन्तरक्रिया		
राजनैतिक दलमा महिला प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	२५	३३	अन्तरक्रिया		
स्थानीय रोजगारीका अवसरहरूमा महिला प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	३३	४०	अन्तरक्रिया		
महिला, बालबालिका, अपाङ्गता तथा पछाडि परेका वर्गको कानून अनुसारका समिति तथा सञ्जाल	सङ्ख्या	५	१०	अन्तरक्रिया		
अपाङ्गता मैत्री पूर्वाधारहरू	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया		
ज्येष्ठ नागरिक ज्ञान केन्द्र	सङ्ख्या	०	२	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद दुई, खण्ड ५ को ५.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

३.१ सडक तथा पुल

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	२५	४०	-	-	-
असर						
सर्वयाम सडक	कि.मि.	१८	१००			
प्रतिफल						
कालोपत्रे सडक	कि.मि.	१८	३६	अन्तरक्रिया		
ग्राभेल सडक	कि.मि.	०	१००	अन्तरक्रिया		
नयाँ ट्रयाक खोल्ने	कि.मि.	१५००	१५५०	अन्तरक्रिया		
पक्की पुल	सङ्ख्या	९	१४	अन्तरक्रिया		
झोलुङ्गे पुल	सङ्ख्या	७५	८५	अन्तरक्रिया		
आकासे पुल	सङ्ख्या	१	६	अन्तरक्रिया		
सडक नाली	कि.मि.	१८	१००	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद तीन, खण्ड १ को १.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

३.२ सिंचाइ

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
कृषि उत्पादकत्वमा वृद्धि दर	प्रतिशत	-	५०	-	-	-
असर						
सिंचाइयुक्त जमिन	प्रतिशत	१५	२५	अन्तरक्रिया		
सर्वयाम सिंचाइ हुने जमिन	प्रतिशत	१०	१५	अन्तरक्रिया		
वर्षायाममा सिंचाइ हुने जमिन	प्रतिशत	५	१०	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
पूराना कुलो मर्मत संभार	कि.मि.	-	१०	अन्तरक्रिया		
नयाँ पक्की कुलो निर्माण	कि.मि.	-	१०	अन्तरक्रिया		
नयाँ कच्ची कुलो निर्माण	कि.मि.	-	५	अन्तरक्रिया		
खेतियोग्य बाँझो जमिनको सदुपयोग	प्रतिशत	-	५	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद तीन, खण्ड २ को २.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

३.३ भवन तथा सहरी विकास

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण दर	प्रतिशत	-	२	-	-	-
असर						
भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	१	५	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती	सङ्ख्या	-	२	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी विद्यालय भवन	सङ्ख्या	१५	२५	अन्तरक्रिया		
भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	५	१०	अन्तरक्रिया		
भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवन	सङ्ख्या	१	१०	अन्तरक्रिया		
सहरी जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१०	२०	अन्तरक्रिया		
ढल निर्माण	कि.मि.	-	२०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद तीन, खण्ड ३ को ३.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

३.४ जल विद्युत, वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जा

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९५	१००	-	-	-
असर						
खाना पकाउने इन्धनका रूपमा विद्युत प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	०	१०	अन्तरक्रिया		
राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार	प्रतिशत	०	७५	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
श्री फेज लाइनको विस्तार	प्रतिशत	६०	९५	अन्तरक्रिया		
सोलार उर्जा उत्पादन	कि.वा.	२०	४०	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

लघु जल बिद्युत उत्पादन	कि.वा.	६००	६५०	अन्तरक्रिया		
ठूला जल बिद्युत उत्पादन	कि.वा.	०	५०००	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद तीन, खण्ड ४ र ५ को ४.५ र ५.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

३.५ सूचना तथा सञ्चार

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	४०	८०	-	-	-
असर						
NTC तथा NCELL को मोबाइल कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	७०	१००	अन्तरक्रिया		
Landline/CDMA टेलिफोन भएको परिवार	प्रतिशत	५	७	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
अप्टिकल फाइबरको विस्तार	प्रतिशत	०	५०	अन्तरक्रिया		
टेलिभिजन भएको परिवार	प्रतिशत	५५	७०	अन्तरक्रिया		
राष्ट्रिय पत्रपत्रिका नियमित रूपमा उपलब्ध हुने सार्वजनिक पुस्तकालय	सङ्ख्या	०	३	अन्तरक्रिया		
ईन्टरनेट उपलब्ध भएका विद्यालय	सङ्ख्या	२५	६८	अन्तरक्रिया		
ईन्टरनेट उपलब्ध भएका सरकारी कार्यालयहरू	प्रतिशत	८०	१००	अन्तरक्रिया		
फ्रि वाईफाई उपलब्ध भएका सार्वजनिक स्थलहरू	सङ्ख्या	-	४	अन्तरक्रिया		
ई-कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू	सङ्ख्या	१	२५	अन्तरक्रिया		
डिजिटल सूचना पाटी	सङ्ख्या	१	१०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

भाग २ —परिच्छेद तीन, खण्ड ६ को ६.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।

४.१ वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
वनले ओगटेको क्षेत्रफल	प्रतिशत	५६	५८	अन्तरक्रिया	-	-
हावामा प्रदूषणको मात्रा	पिपिएम			अन्तरक्रिया		
असर						
जडिबुटि तथा वन पैदावारको सदुपयोगबाट हुने वार्षिक आम्दानी	रु हजारमा	-	५०००	अन्तरक्रिया		
बृक्षारोपणका कारण भूक्षयमा हुने कमी	प्रतिशत	-	५०	अन्तरक्रिया		
प्रतिफल						
सामुदायिक वन	हेक्टर			अन्तरक्रिया		
नीजी वन	हेक्टर			अन्तरक्रिया		
वार्षिक बृक्षारोपण	सङ्ख्या	-	५०००	अन्तरक्रिया		
व्यवस्थित फोहर विसर्जन	सङ्ख्या		१०	अन्तरक्रिया		
फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवार	प्रतिशत		३०	अन्तरक्रिया		
धुवाँमुक्त घरधुरी	प्रतिशत	४०	८०	अन्तरक्रिया		
कृषिमा जलवायु अनुकूलन मल, विउ र प्रविधिको प्रयोग	प्रतिशत	२०	५०	अन्तरक्रिया		
जोखिमक्षेत्र पहिचान र नक्साङ्कन	सङ्ख्या	०	३	अन्तरक्रिया		
प्रमुख नदी कटान स्थलमा तटबन्द निर्माण	सङ्ख्या	५	१५	अन्तरक्रिया		
प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना	सङ्ख्या	०	५	अन्तरक्रिया		

२७५

"कृषि तथा पशुपालन र पूर्वाधारको विकास — बडिगाडको प्रगति एवम् समृद्धिको निकास"

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

स्वयंसेवक तालिम	सङ्ख्या	०	५००	अन्तरक्रिया	
आपतकालीन उद्धारकालागि खुला चौरको व्यवस्था	सङ्ख्या	०	१५	अन्तरक्रिया	
आपतकालीन उद्धारकालागि हेलिप्याडको व्यवस्था	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया	
विपद् पूर्वतयारी कार्य योजना	सङ्ख्या	०	१	अन्तरक्रिया	
कार्यक्रम तथा आयोजना					
भाग २ —परिच्छेद चारको १.५-२.५-३.५-४.५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।					

५.१ संस्थागत विकास

प्रमुख नतिजा	एकाई	आधार वर्ष २०७६/७७	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव						
भ्रष्टाचार नियन्त्रण	प्रतिशत	-	१००	-	-	-
असर						
प्रतिव्यक्ति वार्षिक बजेट	रु हजारमा	-				
प्रतिफल						
कर्मचारीको पदपूर्ति	प्रतिशत	७०	१००	अन्तरक्रिया		
गापा तथा वडा कार्यालय भवन निर्माण	सङ्ख्या	१	११	अन्तरक्रिया		
गापाद्वारा स्विकृत निति तथा कानुन	सङ्ख्या	२५	५०	अन्तरक्रिया		
गापा तथा वडा कार्यालय लगायत सेवा प्रवाही कार्यालयमा नागरिक वडापत्र निर्माण	सङ्ख्या	१	२०	अन्तरक्रिया		
औसत वार्षिक बेरुजु	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
औसत वार्षिक पुँजिगत खर्च	प्रतिशत			अन्तरक्रिया		
आन्तरिक आय	रु लाखमा			अन्तरक्रिया		
सामाजिक परीक्षण	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया		

बडिगाड गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना २०७७

सार्वजनिक सुनुवाइ	सङ्ख्या	१	४०	अन्तरक्रिया		
कार्य प्रगति समीक्षा	सङ्ख्या	१	१०	अन्तरक्रिया		
महिला तथा पिछडिएका वर्गको आगामी अवसरहरूमा प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	२०	३३	अन्तरक्रिया		
कर्मचारी तथा जन प्रतिनिधिको कार्यप्रगतिको समीक्षा	सङ्ख्या	०	१०	अन्तरक्रिया		
कार्यक्रम तथा आयोजना						
भाग २ —परिच्छेद पाँच, छ र सातमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछन् ।						

प्राविधिक सहयोग: ग्लोबल इम्प्याक्ट्स प्रा. ली. बानेश्वर काठमाण्डौं

विज्ञ परामर्शकर्ता

प्रमुख सल्लाहकार -	सिन्धु जलेशा बुढाथोकी (अध्यक्ष, ग्लोबल इम्प्याक्ट्स प्रा. ली.)
विशेष सल्लाहकार —	डा. कृष्णराज पन्त (अर्थ तथा योजनाविद्)
टोलीनेता —	पुरुषोत्तम खतिवडा (अध्ययन, अनुसन्धान तथा योजनाविद्)
परामर्शकर्ता —	चन्द्रप्रसाद भट्टराई (कार्यकारी अध्यक्ष सेन्टर फर रिसर्च इन टुरिज्म (सिआरटी))
परामर्शकर्ता —	डा. कमल गौतम (सह प्राध्यापक — स्वास्थ्य शिक्षा, त्रि.वि. किर्तिपुर)
परामर्शकर्ता —	पीताम्बर आचार्य (उप प्राध्यापक- विभागीय प्रमुख, जनसंख्या तथा स्वास्थ्य शिक्षा विभाग केन्द्रीय क्याम्पस किर्तिपुर)
परामर्शकर्ता —	प्रकाशचन्द्र पौडेल (पूर्वाधार तथा शहरी विकास योजनाविद्)
परामर्शकर्ता —	केशवराज पाण्डेय (व्यवस्थापक, ग्लोबल इम्प्याक्ट्स प्रा. ली.)
परामर्शकर्ता —	अनन्तकुमार कार्की (वातावरण, वन तथा जिआइएसविद्)

Badigad Rural Municipality, Baglung

